

Крамар С.І. Українська політична еліта: «булава» або зрада

Крамар С.І.

**Українська політична еліта:
«булава» або зрада**



Крамар С.І.

**Українська політична еліта:
«булава» або зрада**

Хмельницький

2021

УДК 94:323.39(092)(477)

К 78

Крамар С. І.

Українська політична еліта: «булава» або зрада /С.І.Крамар. – Хмельницький: ФОП Мельник А.А., 2021. – 420 с.

ISBN 978-617-7600-67-0

Рецензенти:

БАЖЕНОВ Лев Васильович, доктор історичних наук, професор, директор Центру дослідження історії Поділля Інституту історії України НАН України при Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка;

БЕХ Іван Дмитрович, доктор психологічних наук, академік Національної академії педагогічних наук України, директор Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України;

БУХАНЕВИЧ Олександр Миколайович, доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України, член-кореспондент Національної академії правових наук України, професор Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова, завідувач Навчально-наукової лабораторії дослідження проблем публічного адміністрування та децентралізації влади Науково-дослідного інституту державного будівництва та місцевого самоврядування НАІПРН України;

ЖУРБА Катерина Олександрівна, доктор педагогічних наук, головний науковий співробітник лабораторії морального, громадянського та міжкультурного виховання Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України.

У науково-популярному виданні «Українська політична еліта: «булава» або зрада» автором – українським правником, суддею, кандидатом юридичних наук – досліджується і аналізується вплив українського істеблішменту на історичні процеси, що відбувались на українських землях. Читачам пропонується об'єктивний погляд на окремі історичні події.

Книга – це спроба показати, що причини перемог і поразок українського народу знаходяться не ззовні, а всередині самої нації. Продажність, задрість, жадібність, егоїзм, здирництво, гетьманство, зрадництво, невігластво, безвідповідальність окремих представників української еліти, при вимушеній призупиненості процесів формування державності, зумовленій втручанням іноземних держав, призвели до того, що нині українці – творці європейської культури та традицій – мають рівень життя, недостойний для народу, який проживає в центрі цивілізованої Європи.

Книга для тих, кого цікавить справжня історія, хто хоче розуміти суть і бачити реальну картину суспільно-політичного становлення України.

© Крамар С.І., 2021

Можна все на світі вибирати, сину
Вибрати не можна тільки

Батьківщину.

В.Симоненко

Лебеді материнства

ЗМІСТ

Від автора	6
I. Національна еліта – національна держава	10
II. Політична еліта. Національна свідомість	22
III. Український істеблішмент в історії країни	27
1. Княжа доба. Часи Великого князівства Литовського і Польського королівства	27
2. Козаччина. Гетьманщина. Інкорпорація козацької держави до складу Російської імперії	43
3. Спроби створення незалежної держави	97
4. Радянська влада	110
5. Голодомор 1932-1933 років	126
6. Друга світова війна: важливі уроки	133
7. Світло комуністичної ідеології	144
IV. Омріяна незалежність	150
1. Національна ідея. Національна ідентичність	150
2. Олігархізація України	156
3. Основний Закон. Парламент. Культ провідника	162
4. Гіпертрофована багатопартійність. Популізм	177
5. «Кадри вирішують все...»	182
6. «Економічні реформи»	189
7. Громадянське суспільство – влада	208
8. Помісна церква – атрибут незалежної держави	212
9. Гарант незалежності	215
10. Будапештський меморандум	221
11. Загроза відродження імперії	233
12. Судоустрій. Справедливість у судочинстві. Постаць судді	237
13. Концептуальні елементи справедливості у судочинстві	256
14. Політичні еліти і революції	268
15. Інформаційний простір. Гуманітарна політика	285
16. Основна ознака нації	300
17. Егоїзм у вишиванці. Комплекс меншовартості	308
18. Історична пам'ять. Фальсифікація історії	318
19. Трагедія української історичної науки	330
20. Брати чи сусіди зі спільною історією?	342

21. Вкрадена «Русь»	348
22. Національна гідність	354
V. Додатки	359
1. К.Десямар. Петиція до сенату імперії з вимогою реформувати викладання історії (1896р.)	360
2. І.Мазепа. «Ми стоїмо тепер, братіє, між двома проваляями»	363
3. П.Орлик. «Вивід прав України»	366
4. М.Костомаров. «Книги битія українського народу»	372
5. С.Петлюра. «В день свята української державности» .	384
6. IV Універсал Української Центральної Ради (9 січня 1918 р.)	387
7. А.Троцький. Інструкція агитаторам-комуністам на Україне	392
8. Договір о дружбе и границе между СССР и Германией (28 сентября 1939 г.)	395
9. Письмо Гитлера к Муссолини (21 июня 1941г.)	400
Список використаних джерел	405

Від автора

У передмові до видання у 2017 році книги (у 2019 році – навчального посібника) «Україна-Русь vs Московія: настільна книга» мною було здійснено спробу коротко висвітлити роль та значення української політичної еліти у становленні і розвитку української державності. Однак, обсяг досліджуваних матеріалів за цією тематикою не дозволив обмежитися кількасторінковою передмовою. Вийшов великий перший розділ під назвою «Українська політична еліта: гіркі уроки історії».

Важливість зазначеної проблематики для усвідомлення українцями особливостей розвитку власної країни спонукав мене до подальшої роботи над згаданим розділом. Результати роботи пропонуються читачам у цій книзі.

Нерозуміння багатьма особами вирішального впливу політичної еліти на державотворчі процеси викликане необізнаністю з історичними аспектами розвитку України, слабким відчуттям реалій у яких розвивається сучасний світ, інформаційною війною, яка протягом останніх століть цілеспрямовано ведеться проти нашої держави.

Видання книги «Українська політична еліта: «булава» або зрада» – спроба звернути увагу на те, що причини перемог і поразок українського народу знаходяться не ззовні, а всередині самої нації. Продажність, заздрість, жадібність, егоїзм, здирництво, гетьманство, зрадництво, невігластво, безвідповідальність окремих представників українського істеблішменту, при вимушеній призупиненості процесів формування державності, за втручання іноземних держав, призвели до того, що нині українці – творці європейської культури і традицій – мають рівень життя, недостойний для народу, який проживає в центрі цивілізованої Європи.

Яким словом можна назвати вчинок князя К.Острозького, котрий став на бік Польщі під час повстання групи українських князів під керівництвом М.Глинського за відновлення української незалежної держави, чи розрахунки гетьмана Б.Хмельницького з Ордою ясиром, що складався з мешканців українських міст і сіл? Як можна назвати дії кошового отамана Я.Барабаша, полтавського полковника М.Пушкаря, які підняли повстання про-

ти гетьмана І.Виговського перед вирішальною Конотопською битвою з Московією, чи напад кошового І.Сірка на Крим, у той час коли татарське військо було союзником І.Виговського? Як назвати передачу гетьманом І.Бруховецьким рештків українського самоуправління Московщині або перехід Д.Многогрішного за обіцяну гетьманську булаву на сторону Москви у її протистоянні з П.Дорошенком, який прагнув об'єднання українських земель і ін.?

Може Ви якось по іншому можете назвати вчинки українського істеблшменту лише у новітній історії України: свідомо запуснені непрозорі процеси приватизації, внаслідок яких в одну мить з'явився клас олігархів і мільйони зубожілого населення; зміни до Конституції України у грудні 2004 року, якими закріплювався перехід від президентської до парламентсько-президентської республіки; Харківські угоди з Росією; допущення до керівництва українською армією та СБУ спецслужб іноземних держав; доведення до занепаду збройних сил, що спричинило втрату Криму і східних частин території України; сплановане політиками використання мовного питання у виборчих кампаніях, наслідком чого став прогнозований розкол України; доведення до стагнації економіки країни, вимушеної міграції, занепаду української культури, кіномистецтва; корупційні схеми на оборонних підприємствах тощо?

Якщо провести зв'язок між згаданими діями і наслідками, які ми маємо можливість спостерігати сьогодні, то як Ви назвете усе це? Подібних вчинків українською елітою протягом тривалого періоду було вчинено безліч. Але ж, напевно, на все були відповідні причини?

Хто нині насмілиться сказати українцям, що слова Т.Шевченка, викладені у творі «Розрита могила», не є актуальними для сьогодення?

«...Ой Богдане, Богданочку,
Якби була знала,
У колисці б задушила,
Під серцем приспала.
Степи мої запродані
Жидові, німоті,
Сини мої на чужині,
На чужій роботі.
Дніпро, брат мій, висихає,
Мене покидає,

І могили мої милі
Москаль розриває...
Нехай риє, розкопує,
Не своє шукає,
А тим часом перевертні
Нехай підростають
Та допоможуть москалеві
Господарювати,
Та з матері полатану
Сорочку знімати.
Помагайте, недолюдки,
Матір катувати...», – писав у жовтні 1843 року український Кобзар.

Кожен, навіть найменший, вчинок людини має свою назву. Імена «Великий», «Мудрий», «Калита», «Грозний» дають правителям люди і час. Час та історія самі внесуть до свідомості народу те чи інше ім'я, найменування вчинків. Час розсудить усіх, він є немилосердним і буде суддею кожному, а виконавці «вироків» знайдуться.

Автор цих рядків не має на меті назвати прізвиська винних чи на когось «навішати ярлик». Книга не є бажанням когось принизити, образити, звинуватити у всіх бідах певних осіб або окремі етноси, а спробою розібратись у об'єктивних причинах деградації українських еліт, що потягнули за собою занепад української державності, і зробити висновки на майбутнє. Ознайомившись з наступними розділами цієї книги, Ви зможете з'ясувати те, яким чином здійснювались українською елітою «представництво» і «захист» інтересів власного народу та країни у різні часи, зрозуміти причини і наслідки усіх дій.

Переконаний, що ніхто не заперечуватиме право українського народу знати правду та розуміти свою історичну спадщину. Попри усі негаразди, біди, проблеми і приниження, які довелось пережити українському народу, досить спрямовувати усю критичну енергію тільки на пошуки зовнішніх ворогів. Національну самокритику потрібно сприймати не як самоприниження, а як самоочищення, самооновлення, вважати міцним фундаментом морального здоров'я нації, пошуку нею вірного шляху до майбутнього.

Давайте спробуємо реально подивитися на минуле. Ми не є мудрішими за наших предків. Знаючи хоча би поверхово історію, ми вважаємо себе розумнішими, бо

не допустили б зроблених ними помилок. Та ще не відомо чи то були помилки. На фальсифікованій історії важко оцінити обґрунтованість дій, вчинених багато століть тому. Лише обсяг знань та інформації різнить нас з предками. А переваги у володінні інформацією є значимими для осіб, які проживають лише в один історичний час.

У всі часи закохувалися, боялись померти, раділи народженню дитини, сумували, хотіли мати більше статків і менше зобов'язань. Людська порядність, довірливість, доброчесність, жадібність, підступність існували завжди. Притаманні усім людям чесноти і негативні риси визначали вчинки осіб, які обговорюються і досліджуються нині істориками. Лише оцінка вчинків історичних постатей, як таких, що притаманні звичайним людям, дасть нам можливість усвідомити дійсні причини, вчинених ними для свого народу позитивних чи негативних діянь та, особливо, їх наслідків.

Відомо, що той, хто виграє інформаційну битву, буде переможцем у війні. А мета цієї роботи – привернути увагу осіб, які за своїм соціальним станом, освітою, менталітетом мають всі шанси стати справжніми представниками української політичної еліти, носіями справжніх прагнень свого народу до вільного, незалежного життя, кращого майбутнього країни.

Для формування національно-свідомого громадянського суспільства в Україні, утвердження надбань держави протягом останніх десятиліть, формування противаги у інформаційному протистоянні з внутрішніми та зовнішніми ворогами хотілося б, щоби українці таки змогли зробити вірні висновки з уроків історії.

Давньоримський філософ, поет, державний діяч Луцій Анней Сенека у своєму творі «Моральні листи до Луцілія» (лист 1) писав: «Така вже нерозумність усіх смертних: отримавши нікчемну дрібницю, яку легко відшкодувати, вони почувають себе у боргу; хто ж забрав час – а його і вдячна людина не годна повернути – той боржником себе не вважає».

Сподіватимусь, що читачі не пошкодують за найціннішим – часом, витраченим на опрацювання цієї книги.

Сергій Крамар



I. Національна еліта – національна держава

Державницький світогляд будь-якої країни, національна культура, менталітет завжди формувались та підтримувались істеблшментом – освіченою провідною верствою, політичною елітою. Саме провідна верства є класом, який здійснює політичне керівництво країною, ставить певні політичні цілі, сприяє розвитку культури, освіти етносу, підтримує відчуття етнополітичної самобутності суспільства.

Європейські традиції Київської Русі та Великого князівства Литовського, польський католицизм на Західній Україні, вплив православної Московії на Слобожанщині, Османської імперії на південних землях, тривале перебування українців Закарпаття, Галичини, Східної Волині, Буковини у складі інших держав – важливі чинники, які відбилися на становленні української провідної верстви і долі українського народу.

Так історично склалося, що українська вища верства – носій національної свідомості, зливаючись з литовськими і польськими магнатами, московським дворянством, владними колами цих та інших держав втрачала можливість гідно представляти і захищати український народ. Вилучення державницької ідеї з політичної культури вищих верств спричинило занепад їхньої історичної пам'яті, формування національного світогляду, становлення національної ідеї.

Взаємопов'язаність держави й політичної еліти є настільки сильною, що занепад одного з них неминуче викликав занепад іншого. Щоразу занепад української державності ставав можливим через втрату державницьких ідеалів насамперед її керівною верхівкою, яка починала поглядати у бік метрополій. А занепад української еліти був наслідком призупинення процесу творення державності. Українська знать прагнула бути не зі своїм народом, а у колі чужих королів та царів, незалежно від походження. Етнічна належність не розглядалася як основний критерій визначення групової тотожності. Український феодал відчував, що має більше спільного з феодалами інших держав, ніж із селянами чи міщанами власної країни. Найбагатші і найдосвідченіші представники української верхівки завжди почували себе не патріотами своєї Батьківщини, а підданими чужоземного володаря.

Історія показує, що найбільш фанатичними поборниками єдності метрополій були саме освічені представники української еліти, які, розтоптуючи українську культуру і мову, охоче єднались з урядовими імперськими колами, за гарну винагороду йшли на службу в державні установи та усіма способами догоджали чужоземним правителям. Сидячи у столицях ворожих держав і не зважаючи на важку долю рідного народу, вони не змогли розірвати генетичний зв'язок зі своєю Малою Батьківщиною, чинили жорстокий опір такому розриву. Могили предків та свята пам'ять про них постійно підтримували духовний зв'язок вихідців з України з рідною землею і не давали заспокоїтися на чужині. Перебуваючи у столицях чужих країн, вони не сприймали рідний край відторгнутим від метрополій і чинили супротив прагненню України бути незалежною.

Князі хизувалися своїми династичними зв'язками з родами Європи, бояри і дворяни – родоводами від золотоординських ханів, татарських мурз, польської та української шляхти і їм було абсолютно байдуже чим живе український народ. Рідні основи усіма ними вважалися плебейськими, по-селянському примітивними і відсталими.

Нещадно експлуатуючи підкорені народи, метрополії використовували отримані від гноблення народів прибутки не лише на фінансування воєнних кампаній та утримання армій, але й для розвитку власної науки,

культури, мистецтва. Поневолені ж мали задовольнитися статусом народів затурканих провінцій. А у провінціях зростає лише провінційна еліта, яка ніколи не мала реального впливу на державну політику. За моральним занепадом провідних верств завжди слідувала кара нації.

Формування думки про значення незалежного та вільного розвитку нації, значення національної свідомості і державницької ідеї у суспільному розвитку природа поклала на інтелектуальну верству суспільства – інтелігенцію. Роль інтелігенції для українського суспільства була особливою, оскільки суспільство фактично втратило свою дворянську еліту в результаті асиміляції імперською культурою та службою. Тому саме інтелігенція мала забезпечувати українців культурним, а згодом і політичним проводом протягом усіх часів. Ключова роль інтелігенції, яка стала дослідником неповторних рис своєї етнічної спільності та представником народних мас, забезпечувалась відсутністю у неї гармонії з панівною верхівкою суспільства, якій до народу не було діла. Саме середовище інтелігенції було основою для зростання справжньої політичної еліти країни. Ця верства найкраще розвивалась в багатолюдних осередках культури і освіти – містах.

Німецьке право, яке отримала значна частина українських міст і містечок, наступна їх цехова організація призвели до розриву зв'язку міст із землями (адміністративними одиницями). Скориставшись всіма принадами середньовічного місцевого самоврядування, в українських містах сконцентрувалось переважно польське і єврейське населення. Не переобтяжене національною свідомістю корінного населення, воно, як правило, з легкістю сприймало будь-яку нову владу і нових правителів, а представники міських еліт вчергове підносили усім новим володарям хліб та сіль.

Тривале польсько-католицьке правління у містах, що відтіснило українське православне населення від активної участі у міському житті, а пізніше, змосковщені адміністрації, що опирались на багнети і своїх переселенців, не сприяли становленню і утвердженню національної еліти.

У всіх великих містах України українці перебували в очевидній меншості. Населені, здебільшого, москови- тами, євреями й поляками, які не піддавалися українській акультурації, міста стали острівцями серед широ-

кого океану українського селянства. Міста, за словами Л.Троцького, мали колонізаторський характер, а між українським містом і селом утворилась величезна непрохідна прірва.

У глухих закутках імперій, де не кожен українець мав мужність признатися у своїй національності, Україна була своєрідною «нічийною землею», по якій потоптом ходили орди колонізаторів. Вони добре розуміли, що за таких обставин кидати в українців каменем значно вигідніше, ніж їх поважати. Зростаючи, головним чином, на українських хлібах, вони, як правило, всіяко ігнорували й висміювали українське слово, звичаї, традиції, топтали й принижували національну гідність українського народу, були зняряддям їх денационалізації. Представники нечисленної української інтелігенції, які повертались обличчям до села, української мови і культури, зустрічали напівіронічне відношення до себе у містах і звинувачення у націоналізмі.

Оскільки на провідних ролях у суспільному житті міст перебували не українці, для багатьох представників української еліти характерною стала подвійна лояльність і ідентичність: Україні та метрополіям. Така ситуація сприяла тому, що ці верстви не були представниками українського етносу у численних повстаннях і революційних подіях, не були на чолі національно-визвольної боротьби. Пролити кров за Україну більшість з них вважали для себе небезпечною і «неприбутковою» справою. Навпаки, український народ, захищаючи своє національне існування, змушений був пролити кров у боротьбі проти польських і московських гнобителів та їхніх прихвостнів. Тривалий та важкий історичний шлях усі йшли однією дорогою, але в різних напрямках і з різною метою. Українці – до визволення від чужоземного ярма, формування національної ідеї та національної свідомості, інші до власного добробуту.

Насправді дивним виглядало б щоби ті, які прибули до України з інших країн у пошуках кращої долі, переймалися захистом національних інтересів українців та їх ідентичності. Ці люди об'єктивно не могли бути носіями української національної ідеї і національної свідомості. Їхньою життєвою метою був добробут, який цінувався понад усе. А такий матеріалістичний світогляд не породжує національні ідеали та ідеї.

Тому в часи випробувань міста, які мали продуку-

вати справжню українську інтелігенцію і еліту, не мали українських прогресивних організацій, української освіти і не змогли належно представити український народ. А неукраїнське населення міст, яке формувало переважну більшість освічених політичних та економічних еліт України, не відчувало себе пов'язаним з життям широких мас, не було носієм української культури, національної свідомості, державотворчої думки і не надто охоче переймалось долею України. Благодатна українська земля своєю гостинністю сповна сплатила за втрату національної інтелігенції та політичної еліти, їхньої пасіонарності. Для нації ніщо не може бути шкідливіше, як існування посеред неї інших народностей, які тримають себе в стороні і байдужі до її долі або - що ще гірше - прагнуть підпорядкувати її своїй владі і своїм впливам.

Відомо, що український етнос належить до рільничого культурного кола. Глибока тисячолітня любов до землі витворила особливий тип людини. Український селянин ніколи не покладав надії на владу і державу. Лише наявність власного клаптику землі гарантувала кожному українцю незалежність та свободу. Відчуття господаря на власній землі надавало йому можливість сподіватися лише на себе і питати лише з себе.

За шматком землі селянин йшов до Зеленого Клину, Сибіру, Австралії, Аргентини, США, Канади, а не до українського міста. Обираючи між тим, щоб йти до міста наймитом чи залишатись власником і господарем на своїй землі він, здебільшого, обирав останнє. Любов до землі та «ген» землероба зіграли недобрий жарт з українцями.

Маси українського селянства, які не мали чітко вираженої етнічної свідомості, не кажучи вже про національну, опинилися по інший бік від еліт та мешканців міст, які розмовляли іншими мовами та були, якщо брати євреїв і поляків, іншої віри. Це стримувало міграцію українського селянства до міст.

Залишившись без провідної верстви, українське селянство сприймалось чужоземцями масою дикого населення, а не народом.

Регулярна і вимушена призупиненість процесів формування власної державності негативно вплинула на становлення українських еліт та виплекала сили, які протягом багатьох десятиліть систематично руйнували політичні і моральні інстинкти українського народу.

Метрополії у повній мірі висотували з України усі соки, в тому числі і інтелектуальні, «забираючи» кращих, найефективніших управлінців на свій рівень. Ці особи чесно служили метрополіям, захищаючи своє забезпечене майбутнє і основи імперського управління.

У нерозвинутих провінціях залишались ті, кого ніколи не надіяли повноваженням для здійснення функцій держави, не здатні мислити державними категоріями. Вони не мали досвіду державного управління, а за їхніми діями приховувалось лише бажання утвердитися в ролі лідерів і показати свою значимість для народу. Кожен вважав себе здатним вивести народ та країну з прірви. Але політична наївність, недалекоглядність, утопізм, нерішучість, а іноді пихатість і жадібність, не давали змогу цього зробити.

Потужний системний і усвідомлений гніт метрополій, слабка соціальна база стримували процес будівництва та формування української нації. Лише незначна частина української інтелігенції підтримувала національну справу, а політично незріле селянство, прагнучи задоволення лише власних інтересів, у вирі геополітичних зіткнень та політичної боротьби у середині країни не розуміло за що потрібно боротись.

В результаті майже повна залежність лідерів патріотичних сил від політики метрополій зумовили слабкість українського національно-державницького відродження. У кожного новоявленого вітчизняного «месії» завжди був вибір: якщо його не обирали гетьманом – він, як правило, обирав шлях зрадника інтересів власного народу.

Прагнення метрополій до повного поглинання провінцій, їх зацікавленість та уміла підтримка розколу провінційних еліт і суспільства спокушала представників національного істеблішменту до зради інтересів власної країни. І це була плата народу за відсутність, перш за все, незалежної держави.

Геополітичне становище, багаті природні ресурси відвели Україні помітне місце в планах держав, що воювали на території України. Кожна із воюючих сторін ставила у провину українцям прагнення до поліпшення своєї долі, звинувачуючи їх у прихильності до ворога. У військових протистояннях кожна сторона не переймалась проблемами суверенітету і міжнародного визнання України, а намагалась задовільнити, насамперед, власні інтереси, вимагаючи взамін за «допомогу» Україні, якщо

не частину території, то продовольчих чи сировинних ресурсів, сплати боргів попередніх урядів тощо.

У всіх військових протистояннях, що проходили на території України, українська нація опинялася поділеною між таборами країн, які ворогували між собою і змушували українців воювати по обидва боки лінії фронту за свої інтереси, а вітчизняна еліта піддавалася особливому тиску та знищенню. Оскільки саме еліта представляла та вела за собою маси, кожна сторона вважала її ворогом і прислужником противнику, звинувачуючи у всіх невдачах. Представникам еліт не завжди вдавалось успішно змінювати головні убори, як це робив сільський староста у відомому радянському кінофільмі «Свадьба в Малиновке».

Усі, хто намагався розширити свій життєвий простір за рахунок добродушних українців, загарбати їх майно, землю обертали наших національних лідерів на зрадників, називаючи їх «мазепинцями», «петлюрівцями», «бандерівцями», «націоналістами». Націоналістами – бо міцно трималися українських традицій, хотіли бути господарями на власній землі, піклуватися про свій народ, не кланялись чужим ідолам і царям, бо вишиванками прикрашали портрети не чужоземних правителів, а Т.Шевченка, І.Франка, Л.Українки. Причому, за словами В.Яворівського, «...унікальними націоналістами. Без мови, без історії, без суверенної республіки, без національної свідомості, без землі, без власної історичної символіки, без власних виходів на міжнародну арену, без національної інтелігенції, без... а втім – все одно» націоналістами, бо хотіли все це мати.

В усіх міжнародних правових актах Україна розглядалась агресорами лише як територія і розчленовувалась між сусідніми державами, що створювало серйозні перепони на шляху об'єднання українських земель в єдиному державному організмі. Тому й складалося, що метрополії називали українські землі то Східними, то Західними окраїнами, поступово прививаючи населенню саме таке значення терміну «Україна». Їх не обходило те, що цей термін у відомих старовинних літописах вживався ще з 1187 року, задовго до появи самих метрополій.

Особливо небезпечними і згубними для формування української політичної еліти були цілеспрямовані дії метрополій щодо стирання національної ідентичності українського народу. Усі примушували українців відчувати себе не окремим народом, а додатком великодер-

жавного етносу. Усі загарбники твердо тримали курс на інтеграцію українських територій у свою державу. Це означало, що місцеве населення мало відмовитися від своєї національної ідентичності, зректися назв «українець», «український».

Українці й досі не можуть оговтатися від дій російського самодержавства, яке, обґрунтовуючи свої зазіхання на захоплені землі, намагалось усіма можливими способами (переселеннями, змішаними шлюбами) стерти різницю між двома етносами.

Усі, хто планував підкорення і колонізацію України, починав із знищення її етнонаціональної самосвідомості, яку формували мова, віра, культура, політична та духовна еліта. Українська нація, без українського міста і своєї управлінської, освітньої, наукової еліти поступово ставала неповною. Втрата сконсолідованої на власній національній ідеї еліти стала трагедією України.

Денаціоналізована радянська компартійна бюрократія не мала сумнівів у своєму праві утримуватися при владі за рахунок народу та передавати цю владу своїм нащадкам, водночас жорстоко знищуючи незгідних і тих, хто проявляв національну свідомість.

Багатовікове колоніальне гноблення не давало можливості розвивати потужну економіку України, формувати у суспільстві усвідомлення власної сили, повноцінності. Національна економічна верхівка України була – порівняно з іноземною – неорганізованою, бідною, лакейською, бо могла домогтися багатств, лише прислужуючи сильнішій владі, терплячи звинувачення у меншовартості, зраджуючи свою національну гідність і демонструючи запопадливість перед владою чужих держав, які культивували доноси, підкупи, хабарництво.

Важливими причинами занепаду українського істеблішменту були також: незацікавленість Сходу, Заходу і Півдня в утворенні міцної української держави, оскільки усі зробили для себе «вірні» історичні висновки з уроків тривалого домінування Київської держави у даному регіоні; переважання індивідуальних інтересів провідних верств над інтересами національними; брак єдності у середовищі еліт, нерозуміння ними значення власної держави для свого стабільного розвитку; знищення українських державних інституцій і місцевого самоврядування, що перетворювало країну на провінцію з відсталим політичним та культурним розвитком; штучні го-

лодомори, фізичне знищення представників української інтелігенції внаслідок репресій. Існувало багато й інших причин, починаючи від жадібності, заздрості, жаги влади самих представників української правлячої верхівки, сукупність яких не дала можливість сформуванню в країні справжню державотворчу еліту.

У сучасних умовах більшість представників справжньої української політичної еліти не мають реального впливу на розвиток держави, оскільки за роки незалежності, за відсутності розвинутого громадянського суспільства, правового нігілізму, загальної бідності, політики задурення народу сформувалась і добре вкорінилася влада вузького та згуртованого кола представників клептократичної псевдоеліти, «озброєної» патріотичними гаслами, державними нагородами, науковими званнями, впливовими посадами, зміненими прізвищами і олігархів, які вийшли з її середовища, рішення котрих спрямовані на забезпечення власних інтересів. А корупція, лобізм, фінансові зловживання політиків і державних чиновників стали одними з основних стрижнів життя суспільства. Сучасна українська політична еліта уособлює касту, що утвердила себе на основі суперечливих механізмів первісного нагромадження капіталу, його тінізації, зрощування з бюрократією та генетично відрізняється від європейської якістю отриманої освіти, накопиченими знаннями, компетентністю, культурною поведінкою, інтелектуальністю.

Приватизувавши найбільші матеріальні цінності держави і патріотизм, впливова українська політична еліта стала повністю незалежною від влади народу, у неї відсутня програма національного, державницького відродження і розвитку України. Вона є неготовою до самоорганізації на ґрунті загальнонаціональних інтересів.

Клептократія, володіючи нині величезними економічними, інформаційними, політичними ресурсами, використовує монополізовані нею сектори економіки для концентрації у своїх руках політичної влади, а політичну владу – для збільшення власних капіталів. Пересічний українець у їх баченні – безголовий і безголосий холоп, який, повечерявши дешевою ковбасою та подивившись таку ж гумористичну програму, має наступного робочого дня зайняти місце біля плуга, на тваринницькій фермі чи біля промислового верстата. Формами і методами державного управління, економічними чинниками, розподілом готового продукту клептократія повністю закри-

постила український народ.

Цим особам байдуже де заробляти гроші. Вони ніколи не розглядали Україну як Батьківщину, а народ – її головною цінністю. Їх ніщо не поєднує з українським народом у одній спільній родині. Для них українська земля є лише місцем, у якому можна легко набити свої кишені і вивезти отримане до дітей за кордон. У цих людей, крім паспортів, немає нічого українського. Для них паспорт – ліцензія на діяльність в Україні, пов'язана з використанням надр, лісів, землі та інших ресурсів, що належать усьому українському народу.

І головне в тім, що клептократія є зденаціоналізованою і, як правило, ніколи не була провідником державницької ідеї, державницької традиції, опорою для формування національної свідомості, розвитку етносу. Вона живе не національними, а корисливими, кастовими і корпоративними інтересами, що деморалізує усю націю українців. Наслідком її керівництва є занепад держави. За ментальністю, світоглядом, особливістю етнічного складу на першому місці в української клептократії знаходяться не українці, не українські пісні, традиції і вишиванки, а майнові активи. Прикриваючись закликати до демократії і європейським вибором, вона нахабно позбавляє український народ майбутнього.

Саме через неї українське суспільство тривалий час перебуває у стані невизначеності стратегії і пріоритетів у державницькому і соціально-економічному розвитку. Саме через неї українська держава завжди використовувалась для захисту привілейованих кланів та влади, яка, через відсутність патріотизму, фактично працювала проти національних інтересів України.

Глибокі деукраїнізованість, знекоріненість – емоційна, культурна, світоглядна – більшої частини керівного політичного, економічного, виробничого корпусу, за переконанням українського громадського діяча І.Дзюби, є одними із найістотніших суб'єктивних чинників нашого занепаду і осоромлення перед світом. Саме відчуженість від життя свого народу забезпечила їм фантастичну винахідливість у методах пограбування співвітчизників, методах лобювання чужих інтересів, методах саботування тих проєктів, які могли б зменшити енергетичну, інформаційну, культурну та іншу залежність від небезкорисливих сусідів.

Як наслідок, про те, що скоро житимуть добре, укра-

Інці чують протягом останніх десятиліть від тих, хто вже живе добре. Можливо потрібно усе проаналізувати, зробити відповідні висновки та знайти інший, вірний шлях?

Останні тридцять років жадібні, цинічні, інтелектуально обмежені і грошовиті особи водять розумний та талановитий народ по пустелі. Не знаючи кінцевої мети чи пункту, де закінчується шлях у довгостроковій перспективі, народ не здатний зробити вірні висновки про рівень кваліфікації поводитирів і вчасно їх змінити. А останні, ведучи у нікуди народ, використовують усі можливості для «споживання» загальнонародних матеріальних благ.

Важливим нині є те, що із здобуттям Україною незалежності, стрімкою урбанізацією, змінився етнонаціональний баланс в українських містах, відсутність якого тривалий період призводила до розриву країни на російськомовне місто і українське село, та почалось формування міської інтелігенції на українській етнічній основі. Однак, потрібен час, щоб через сприяння органів громадянського суспільства, представників малого та середнього бізнесу нова інтелігенція укріпилась, заповнила політичний Олімп країни, сформувала справжню українську політичну еліту, стерла з політичної карти країни клептократію і почала реально впливати на розвиток української держави, формування національної свідомості народу. Вибір в українців невеликий. Або народ сформує патріотичний істеблшмент, який візьме на себе відповідальність за всю країну і людей, або клептократія з олігархами, захопивши засоби виробництва, природні багатства та українську землю, знищать або випхають народ до інших країн в пошуках кращої долі. В останньому випадку українцям загрожує втрата власної країни.

Лише політичне домінування титульної нації в Україні здатне створити сприятливі умови для формування справжньої національно-патріотичної української політичної еліти, будівництва соціально-орієнтованої, незалежної національної держави.

Усім відомо, що пріоритетом досліджень істориків завжди була не історія етносів, а історія розвитку держав і правлячих династій. І лише тому, що володарі за «правильне» викладення історії (таким чином, як вони її хотіли бачити) гарно винагороджували, а за невірне –

карали. А народ, як творець історії, за історичні твори не мав чим платити і не бачив у цьому потреби.

Насправді ж, від постійної зміни правителів етноси не втрачали своєї мови, культури, території розселення. Вони у різні часи лише добросовісно сплачували податки і утримували своїх господарів, «охоронців» від їм подібних. Правителі навіть не соромились вживання такої назви як «кормління» (від слова «годувати», «кормити»), винагороджуючи своїх намісників правом стягнення з населення податків, мит, зборів на свою користь.

Потрібно визнати, що з початку утворення цивілізації у світі нічого не змінилося. Правителі ніколи не рахувалися з інтересами власних народів. Завжди смерть одного була трагедією, а смерть мільйонів статистикою, яку, як правило, навіть ніхто належно не вів. Особисті інтереси правителів прирівнювали до інтересів держав. Виходячи з пріоритетності власних інтересів, істеблішмент, очолюваний схожими за ментальністю правителями, гнав на роботи чи на смерть мільйони людей.

Нині, виходячи з права націй на самовизначення, потрібно розглядати діяльність усіх державних діячів не лише через призму їх державницьких справ, а й з точки зору «відношення» до власного народу. Як правило, внесок деспотичних осіб у становлення та розвиток окремих держав був величезним, проте вони ніколи не рахувалися з потребами народних мас і не розглядали народ суб'єктом рівноправних відносин. Народ був лише об'єктом суперечок, дармовою робочою силою, джерелом доходів і кормління.

Сьогодні за декларованими у Основних Законах більшості країн демократичними формами державного правління змінилися лише слова і гасла, а суть правління народами залишається незмінною. Еліти, що приходять до влади, також віддають пріоритет власним інтересам (прихованим за інтересами держав), а не інтересам та прагненням свого народу. А за бурхливою законотворчою діяльністю усіх парламентарів приховуються ті, хто має вирішальний вплив на розвиток країн і долі мільйонів людей.



«Solum uncles umnibum»

II. Політична еліта. Національна свідомість

На одній будівлі старої частини мого рідного міста Кам'янця-Подільського є напис «Solum uncles umnibum» («Сонце світить усім»). Мешканці середньовічного Кам'янця, символом якого з давніх часів було Сонце в шістнадцяти променях, розуміли, що небесне світило доступне кожній істоті та рослині на землі і воно ставить всіх у цьому світі у рівні умови. Розуміли, що усі народи мають рівні умови для насолодження світлом. Кожен має право скористатися наданим світилом благом на свій розсуд (або ні), проявивши якості, які нададуть можливість людині чи нації заявити про себе, зайняти гідне місце серед людей чи серед чисельних народів світу.

Такі погляди були наслідком глибокої поваги до джерела життя – Сонця, яке завжди приносило людям тепло, світло та добробут, було не тільки світилом, а й Оком Божим, Матір'ю Всесвіту.

Давня японська мудрість говорить: «Сонце не знає правих. Сонце не знає неправих. Сонце світить, не маючи на меті когось зігріти. Той, хто знайшов себе, подібний Сонцю». Кожен народ, однаково обласканий небесним світилом, сьогодні займає те місце, яке вистраждав

протягом століть у боротьбі за право на існування. Народ, який не знайшов свого місця під Сонцем, залишатиметься приреченим на поступове згасання.

Підніматися з колін завжди боляче, особливо, коли мова йде про націю. Скільки можна апелювати до старших, сильніших? У боротьбі за місце під Сонцем помічників мало. Себе потрібно підіймати самим.

Основний тягар з формування нації завжди несла національна еліта – найкраща частина представників народу, яка здобула це звання своїми подвигами, прагненнями, самовідданою працею, відкриттями і досягненнями, особистими жертвами в ім'я інтересів і потреб нації. Саме вона є та має бути носієм внутрішньої енергії народу. Лише психологічна якість обраних членів етносу здатна перетворити свій народ у великий етнос, створити могутню державу.

Український публіцист, філософ, політичний діяч Дмитро Донцов виокремлював важливі ознаки, якими має володіти національна еліта: шляхетність – почуття гордості, нескореності супроти чужих і супроти долі, відплата за зневагу, чесність, відраза до зла; мудрість – визнання закону вищої моральної сили над собою, віра в Бога, визнання вищості загального над партикулярним; відвага – завзяття, героїчний войовничий дух.

«Елітна людина – це активна людина. Вона, – писав Л. Лук'яненко, – у повсякденному житті наступально утверджує українство: мову, традиції, культуру, загалом державницьку ідею у всій її повноті. Елітна людина пододала в собі комплекс неповноцінності і глибоко переконана, що українці не гірші від інших націй, що наша народна культура емоційно тонка й багатша від культур багатьох інших націй, що українська нація показала людству зразок живучості. Елітна людина гордиться своїм українським походженням і своєю українською сутністю, тому вона зневажає тих, хто не подолав у собі комплекс неповноцінності.

Покликання еліти – служіння нації. З демократизацією та проголошенням незалежності виникли умови для її формування. І вона формується. Проте теперішнє суспільне становище поки що не дає підстав зараховувати людину до еліти. Адміністративні посади в органах влади, в адміністраціях місцевого управління, в еконо-

міці, в освіті, культурі поки що заповнені людьми старого виховання, для багатьох з яких турбота про націю не стала внутрішньою потребою. Ці люди зневажають українську мову, не знають української історії, вони байдужі до долі нації».

Історія знає багато відданих Україні представників національної еліти, проте зосередимо свою увагу лише на представниках політичного істеблішменту країни, особах, яким належали стратегічні позиції в суспільних структурах і питаннях розвитку держави.

Зараз ми не вдаватимемося до з'ясування феномену такого соціального явища, як «політична еліта». Кожен сам має виділити головні підходи до визначення сутності цього поняття. Хоча варто погодитись із припущенням українського науковця В.В.Степанкова, що під політичною елітою варто розглядати групу людей, котрі, займаючи владні посади в країні, виконуючи свої функціональні завдання, розв'язуючи життєво важливі проблеми, мають приносити суспільству і політичній системі країни в цілому певну цінність, позитив. І там, де якісні показники державного управління дорівнюють нулю або знаходяться близько біля нього, називати цих людей «елітою», мабуть, немає підстав.

Долю нації завжди визначав рівень національної свідомості. Вплив на рівень національної свідомості здійснювався політичною елітою.

У зв'язку з цим пригадуються слова відомої української співачки Ніни Матвієнко на одному з мітингів у 2014 році: «Народ, який не має свого самоусвідомлення – це сміття, на якому проростають інші народи». І це правильно, оскільки завойоване плем'я не має права на своїй рідній землі творити свою дійсність, в нього відібране право бути творцем – воно поставлене в становище споживача чужих творінь. Загарбники на скореній землі творять дійсність їм корисну. Вони у покорених селищах встановлюють статуї своїх воєначальників, патріархів, вождів, мислителів, героїв. Їх вони шанують і покореним прививають цю пошану. Підлеглому племені вділяється ніби вища ласка: можливість асиміляції, а тим самим і певного урівноправлення його панівної верхівки з панівною верхівкою пануючих, але тільки за

умови повного його відречення від самостійного мислення та національного самоусвідомлення.

Перед українськими верхами суспільства така зваба поставала не раз: у менш виразній формі, коли українська аристократія ставала аристократією Великого князівства Литовського; вдруге – коли вона стала складовою частиною польського шляхетства; і втретє, коли їй запропоновано було стати частиною російської імперської машини. Народ при цьому опинявся під жорстоким гнітом, який чинився, перш за все, зусиллями власного, зденационалізованого панства.

Національна свідомість тільки тоді приносить користь для нації, коли вона творилася і розвивалася самостійно. В ній закодовані свідомі і несвідомі навички минулих поколінь. Національна свідомість, оформлена в неволі, буде просякнута духом чужого племені, цим духом пригнічена і спотворена. Вона має в собі руйнівні для нації особливості.

Нездатність українських еліт свого часу зорганізувати націю, провести необхідні заходи в усі часи була величезною бідою для України. Д.Донцов вказує, що Москва, наприклад, дуже мало дбала про матеріальні інтереси свого народу, але її державне будівництво не улягало таким спустошенням, як наше. З трьох складників поняття держави, причини кожночасового її занепаду в Україні треба шукати не в землі (її багатство, географічне положення), не в народі (його свідомість, задоволення його інтересів, добробут), а лише в третім, унайважливішому складнику – провідній верстві. За моральним упадком еліти слідує, як його тінь, заслужена кара нації.

Італійський діяч національно-визвольного руху, політик Джузеппе Мадзіні у маніфесті «Обов'язки перед країною» визначив призначення національного самоусвідомлення: «Індивід надто слабкий, а Людство надміру всеосяжне... Що може кожен із вас, сам-один у своїх спромогах, задля морального вдосконалення, задля поступу людства?... Без Країни у вас немає ні імені, ні прикмет, ні голосу, ані прав чи доступу до товариства народів. Ви байстрюки людства. Солдати без знамена, ізраїльтяни серед націй, ви не здібаете ані довіри, ані захисту; ніхто не стане вашим вірником. Не тіштеся надією на звільнення від несправедливих соціальних умов, якщо спочатку не завоюєте Країну для себе; де немає Країни, там немає і загальної згоди, на яку ви можете

покластися; усім заправляє егоїзм власного інтересу, і той, хто при владі, його береже, оскільки не існує спільної гарантії для інтересів загалу. Не відволікайтеся ідеєю поліпшення ваших матеріальних умов, поки спершу не вирішите національного питання».



III. Український істеблiшмент в iсторiї крaїни

1. Княжа доба. Часи Великого князiвства Литовського i Польського королiвства

У кожному перiодi iсторiї України українська елiта вiдiграла певну роль.

Стабiльне державницьке iснування населення, яке мешкало в басейнi Днiпра – мiсцевих слов'ян i кельтських племен – русiв починається у 60-70 роки VII столiття за правлiння київського князя Кия, його братiв Щека, Хорива, їх синiв та племiнникiв. Пiзніше спадщина перейшла до рiдних братiв Аскольда й Дiра. Вже тодi iснувала мiцна Київська держава з вiдповiдною системою управлiння i адмiнiстративним подiлом.

Вiзантiйськi хронiсти упродовж 300 лiт писали про численнi походи Аскольда на Константинополь, на Вiзантiйську iмперiю, писали про Аскольда як про «прегордого кагана скiфiв». Саме за Аскольда молода феодална поднiпровська держава вийшла на мiжнародну арену, здобула мiжнародне визнання, утвердила себе в iсторiї європейської цивiлiзацiї першим дипломатичним договором iз Вiзантiєю. Князi Руської землi Аскольд i Дiр брали на службу дружини варягiв, доручали їх конунгам виконувати окремi завдання. Зокрема, варяги брали участь у посольствi Русiв до Константинополя у 838р. У складi праукраїнських дружин князя Аскольда вони

у 860-866 роках ходили на Візантію, а потім на мусульманські міста Каспію.

Численні писемні джерела свідчать про те, що Київська держава була створена населенням Подніпров'я задовго до появи будь-яких прибульців із півночі і була цілком самостійною зі своїми законами, звичаями і своєю назвою.

Внаслідок опозиційності племінної аристократії, вохів і народних мас, які були незадоволені прийняттям християнства, що витісняло старих ідолів, старі звичаї та традиції, до постійних виснажливих походів Аскольда і з'явилась можливість у Олега, опікуна язичницького правителя Новгороду – Ігоря, шляхом підступного вбивства князя Аскольда, заволодіти київським престолом. Напевно без допомоги зсередини зайти не змогли б легко оволодіти могутнім Київським князівством. Найскоріше – це був один з перших на Русі дворцевих переворотів, внаслідок якого було скинуто династію Києвичів. Майже все княжіння Олега пішло на збирання до купи праукраїнських та інших племен. Він поступово підкорив полян, древлян, сіверян, радимичів, пізніше – вятичів, хорватів, дулібів, тиверців. Могутні племенні об'єднання намагалися зберегти автономію, а їх верхівка й владу.

Отже, 882 рік був роком перевороту, внаслідок якого замість династії Києвичів з'явилась династія Рюриковичів. Московським придворним історикам було вигідно замовчувати існування Київської держави задовго до приходу Олега, оскільки, згідно з сформованою ними історичною міфологією, саме Олег, який прийшов з Новгороду, «приніс» на Русь державність. Варто наголосити на тому, що Олег не розпочав творення Київської держави, як те, починаючи з XII ст., здійснили київські князі на фіно-угрських землях майбутньої московської держави, а захопив трон уже розвинутій країні.

«Не високими ідеалами створення могутньої держави чи квітучої цивілізації керувалися київські князі, – пише професор Йоркського університету в Торонто, українець за походженням, О.Субтельний, – надто вже сумнівним є те, чи знали вони взагалі щось про саме поняття державності. Скоріше мова може йти про їхнє невідступне бажання дістатися джерел багатства. Зокрема, завойовуючи Київ, Олег прагнув об'єднати його з Новгородом та підпорядкувати собі ці два головних склади на торговельному шляху «у греки». Діяльність

перших київських князів значною мірою була поєднанням торгівлі зі збиранням данини».

Проводячи паралель між торговельними справами київських князів і великими комерційними підприємствами початку новітньої доби, американський історик Р.Пайпс пише: «Великий князь насамперед був купцем, діяльність якого фактично зосереджувалася у царині торгівлі між слабко зв'язаними містами, чиї залоги збирали данину й забезпечували певний громадський порядок».

Прихід Олега до Києва не вплинув особливо на політичний устрій Русі, оскільки тут уже було нагромаджено традиції власного державотворення у формі монархії. Продовжуючи розбудову Руської держави, змусивши Новгородську та Полоцьку землі підкоритися Києву, розширюючи місцеве самоврядування й монархічне правління, він звернув свій погляд на південь, де його приваблювали придунайські землі.

Багато зусиль для об'єднання навколо Києва заселених східними слов'янами земель доклав князь Ігор. Він толерантно відносився до християнської релігії, що мала позитивне значення для державотворення. Його дружині, християнці – княгині Ользі (болгарській царівні Єлені) належить заслуга у облаштуванні держави.

Святослав, син Ольги, практично ніколи не жив у Києві і не займався внутрішніми справами держави. Він був людиною старого гарту, бився на Волзі й на підступах до Царгорода, мало дбаючи про столицю держави, а мріяв заснувати власну столицю на Дунаї, за межами Східної Слов'янщини. Просуванню русичів на південь стала на перешкоді поразка, якої вони зазнали від візантійців під Сілістрою у 971 році. Відтоді почався період зосередження уваги княжої еліти на довколакиївських землях.

Святослав став тим, хто в уяві українського козацтва й сучасного українця був і залишається одним із перших носіїв козацького, а отже, й суто українського менталітету, козацького духу і способу життя. Він і його дружинники виголювали голови і носили оселедці, які згодом, на знак лицарської приналежності, носили запорозькі козаки.

Поділивши свою державу між синами, князь Святослав зробив погану послугу їм, своєму народу й державі. Замість того, щоб продовжити інтеграційні процеси, які були закладені ще його батьком, князем Ігорем,

та продовжені княгинею Ольгою, він, по суті, розчленував Україну, прирікаючи її на міжусобні війни.

Після смерті Святослава переможцем у чварах між членами династії Рюриковичів за верховну владу в країні вийшов Володимир, який зійшов на київський престол у 980 році. Володимир провів низку успішних походів на Захід, Балкани і Причорномор'я, які мали на меті усунути торгових конкурентів і здобути для Києва комунікаційні мережі сусідніх земель. За правління Володимира Русь перетворилася в найбільшу європейську державу, яка простяглася від Карпат до Волги, від Балтики до Чорного моря.

В результаті адміністративної, фінансової, оборонної, воєнної реформ Руська імперія стала нарівні з розвиненими європейськими країнами. Запровадження християнства сприяло цілісності держави. Завдяки вибору Володимира Русь стала поєднаною з християнським Заходом, а не з мусульманським Сходом, що зумовило її небачений культурний розвиток.

Володимир ліквідував племінні княжіння і замінив місцевих князів своїми намісниками. Та поділ своєї держави між синами, кожен з яких міг претендувати на титул Великого князя, мудрим не можна назвати. Ще за життя Володимира між його синами почалася жорстока міжусобиця, тим більше, що князь не подбав про визначення спадкоємця великокняжого престолу.

В результаті кривавої боротьби між братами Ярослав, син Володимира від Рогніди Полоцької, розгромив Святополка і його польських союзників. У період князювання Ярослава Мудрого на Русі остаточно встановилася ранньофеодальна держава з монархічною формою правління, а княжий двір став епіцентром європейсько-го політичного життя.

У 1047 році Ярослав Мудрий втрутився в один із внутрішніх польських конфліктів, виступивши на боці польського короля династії П'ястів Казимира Обновителя, який був одружений із сестрою Ярослава Марією. Перемога союзників дозволила Казимирові остаточно приєднати Мазовію до польської держави. Згодом Михайло Грушевський звернув увагу на те, що Ярославова допомога була важкою політичною помилкою. Об'єднана, завдяки зусиллям Ярослава Мудрого, Польща стала сильним суперником і загрозою для України протягом багатьох наступних століть.

Згубність імперського характеру творення нової Русі від Балтики до Уралу й від Білого моря до Чорного швидко проявилася невдовзі після смерті Ярослава Мудрого. Розпорошивши свої сили на величезні простори, імперія Рюриковичів утратила можливість оперативно координувати їх оборону.

Окремі князі інколи об'єднувалися для спільних походів, але часто для кожного князівства пріоритетними були завдання щодо захисту лише своїх територій. Дедалі частішими ставали випадки самостійного розв'язання місцевими князями міжнародних проблем. Поступово одноосібна монархія замінилась федеративною, коли доля держави була в руках не київського князя, а групи найвпливовіших князів, якими ухвалювалися компромісні рішення на своїх зібраннях.

Перемога принципу вотчини, формально визнаного у 1097 році на з'їзді князів у Любечі, над системою старшинства Ярослава Мудрого була однією з причин відокремлення від Києва інших князівств. Князі визнали право успадковувати землі, які вони займали у той момент. Це призвело до політичного занепаду Русі, яка фактично перестала існувати як цілість.

Піднесення на початку XII століття нових конкуруючих князівських центрів у Чернігові, Галичі, Смоленську, Володимирі-Волинському, Володимирі-на-Клязьмі, формування швидкими темпами князівського та боярського землеволодіння, зростання економічної могутності місцевих феодальних кланів, вибудовування на місцях власних ієрархічних структур управління, наявність військових потуг місцевих еліт, відкриття нових торговельних шляхів об'єктивно позбавляло Київ важливих передумов власної першості. Усе це неминуче наближало Русь до епохи удільної роздробленості, характерної для усєї середньовічної Європи.

Відцентрові процеси настільки посилились, що окремі князі з династії Рюриковичів вважатимуть за необхідне утверджувати свої міста як найважливіші державні осередки, ігноруючи історичне значення Києва. Найпотужніші їх ознаки виявилися в Галичині, яка перша, у 1144 році, відокремилася від Києва. Другою пішла цим шляхом Чернігівська земля, потім – Переяславська й Турово-Пінська. Поєднані єдиним коренем ці руські землі розлучалися з Києвом відносно цивілізованим методом.

На відміну від старших князів, які продовжува-

ли змагатися за Київський престол, молодші за рангом князі, усвідомлюючи мінімальні шанси заволодіти ним, втратили усякий інтерес до нього. Вони зосередили увагу на розширенні та збагаченні своїх вотчин, сприяючи роздробленості Київської держави.

На малозалюдненому Заліссі, яке було включено до складу Русі шляхом збройних завоювань і куди з Києва був занесений цивілізаційний струмінь суспільного й економічного розвитку, молодші члени династії Рюриковичів заснували Ростовське, Суздальське, Володимирське і Московське князівства. На землях, що належали фіно-угрським племенам, вони утвердилися і легко диктували корінному населенню та новоприбулим переселенцям свої умови. Абсолютна влада вабила. Невгамовне прагнення абсолютної влади успадкували нащадки Андрія Боголюбського. Як наслідок, Київ, як суперника їхньої нової столиці – Володимира, у 1169 році було зруйновано.

Децентралізація управлінської системи після Любецького з'їзду відкрила нові можливості для прискореного розвитку автономних князівств і земель. Змінилися напрямки економічних зв'язків. Новгородська республіка і Полоцьке князівство переважно орієнтувалися на торгівлю з німецькими містами південного узбережжя Балтійського моря. До них примикали Ростовське і Суздальське князівства. У той самий час українські землі економічно тяжіли до країн центральної Європи й Візантії. Економічні інтереси поступово розводили північно-східні та південно-західні регіони великої держави.

Правлячими елітами руських князівств не було знайдено правильних відповідей на виклики того часу. Замість укріплення внутрішньої єдності місцевими елітами було обрано шлях подрібнення князівств на уділи, що, у свою чергу, спричинило міжусобні конфлікти, неспроможність протистояти зовнішнім ворогам. Перебуваючи у постійних війнах за престол, нащадки київських князів не переймалися національністю народів чи їх національною свідомістю. Вони на усе дивились як на спадкове майно.

«Нарікаючи на часті напади іноземців на Русь, – пише Б.Сушинський, – історики мають зосередити свою увагу на тому скільки разів чужоземні найманці опинялися на українських землях лише тому, що їх підкупляли та запрошували до походу на свою землю самі укра-

їнські князі. Відомо, що лише Юрій Довгорукий під час міжусобних воєн п'ять разів приводив під стіни Києва половецьких ханів».

Звернення Галицько-Волинського князя Романа Мстиславовича до місцевих князів щодо узгодження державного устрою Русі, за яким би відновлювалась роль Києва та унеможлиблювалось надалі подрібнення князівств, не знайшло свого закріплення на ініційованому ним Трипільському з'їзді князів. Це відбилось і на долі Києва, який далі занепадатиме.

Десятиліття мізерної усобиці призвели до того, що українські князі і воєводи не навчилися єднатися перед спільною загрозою, втратили здатність до стратегічного та тактичного мислення, до планування великих битв. Відомо, що дев'ятеро українських князів поплатилися за це в битві при Калці (1223р.) життям. При цьому Великого князя Київського і двох інших князів ординці живими поклали під дошки на помості, на якому бенкетували на честь перемоги.

Дивним сьогодні виглядає те, що у визначальний похід для усієї Русі «запізнилися» війська із Суздальської землі. М.Грушевський писав: «Споряджено великий похід. В нім взяли участь князі київські, чернігівські, смоленські, волинські; післали за помічю і в Суздальську землю, й Юрій Всеволодович (тоді старший в сій родині) вислав теж свого братанича, тільки він спізнився й вернув ся з під Чернігова».

Незацікавленість галицьких бояр у відновленні єдиного Галицько-Волинського князівства призвела до кількадесятилітнього періоду міжусобних воєн та іноземного втручання в боротьбу за галицько-волинську спадщину. У цій боротьбі було знищено сотні представників місцевої знаті – боярства. Чимала їх кількість емігрувала до сусідніх земель.

Данило Галицький, саме з коронацією якого поняття Галичини в Європі почало остаточно ототожнюватися з поняттям Русь, намагався укласти вигідні міжнародні союзи з європейськими монархами шляхом укладання шлюбів своїх дітей, однак не встиг остаточно закріпити основи державності на власних етнічних землях українців.

Притаманні усім людям риси не були відсутні у Данила. «Татаро-монголи ще й до Києва не підійшли, а наш мужній князь Данило вже рятувався від них у далекій

Угорщині замість того, щоб хоча б готувати до відсічі ворогам Галичину та Волинь. І, як потім з'ясувалось, він палець об палець не вдарив, щоб, як і належить князеві, воїну, полководцеві, бодай щось зробити для захисту своєї рідної Галичини, хоча б одного з її міст. Увесь час він дбав лишень по одне – як би врятувати своє власне життя і життя своєї родини, перебуваючи якомога далі від сфери дії і впливу татаро-монголів», – пише Б. Сушинський.

Коли у 1240 році ординський хан Батий дивився на Київ, то перед ним уже не підносився легендарний град «матері городів руських», а лише тінь його колишньої величі. Втрата Києва як столичного міста була чи не головною причиною поразки Галицько-Волинської держави. Бо всі її складові, що оформилися в єдину адміністративну одиницю і, врешті-решт, виокремилися як держава, відбувалися під державотворчим впливом саме Київської Русі, а князі-засновники Галицько-Волинської держави зберігали титул руських і саме такими їх бачили в Європі. Хоча Галицько-Волинська держава повністю перейняла і продовжила державно-політичну традицію Київської держави, однак, не будучи тісно й постійно пов'язаними з таким важливим економічним і торговельним центром як Київ, галицько-волинські князі втрачали духовний зв'язок з Наддніпрянщиною, котрим можна було зміцнювати політичний центр руських земель.

«Родинні непорозуміння, – зазначає доктор історичних наук В.Сергійчук, – мають вирішуватися власними силами з останнім словом свого старшого. Бо коли покличуть на допомогу сусідів, особливо заздрісних, біди не уникнути. Саме про це не думали наші предки в княжу добу: замість того щоб самим розв'язувати власні проблеми, закликали до збройного виступу на рідного брата тих, хто вже давно заглядався на багатства Руської землі. Такі союзники не тільки одержували вигоду від участі в численних війнах на наших теренах, вони могли оцінювати обороноздатність, залучати на свій бік певну частину еліти для використання у вигідних для себе майбутніх проектах, зрештою, диктувати умови в різних політичних комбінаціях, щоб поступово підпорядковувати своєму впливу руські землі – аж до повної інкорпорації».

Це було однією з причин слабкості Русі і Галицько-Волинського князівства. Зрештою, тому і було втра-

чено обидві ці держави, а спроби відродити їх виявилися марними.

Князівські нащадки, задовольняючи свої амбіції, в міжусобних війнах завжди використовували етнічних українців (русь). Вони сотні років ворогували між собою та винищували один одного у братовбивчих битвах. Князі сперечалися за першість, владу, землю, доходи і торгівельні шляхи, а бідний народ поповнював їхні бойові дружини та гинув у боях. Князі не зважали на те, що у міжусобних війнах гинув один етнос. Їм було «начхати» на нього. І не важливо, якого походження були ці «володарі» землі Руської.

Жахливими були наслідки навали Орди на Руські землі. Загибель у ході ординського вторгнення основної кількості дружинників, боярства не лише ослаблювала можливість ефективної протидії нападникам у наступні часи, а й підривала політичні устої державної організації Русі. Золотоординські правителі проводили цілеспрямовану політику політичної дезінтеграції Руської землі, нівелювання ролі Києва як загальноруського політичного та духовного центру, не допускаючи до князівського столу Києва будь-яких впливових князів. Не випадковим був і факт переїзду з Києва до Володимира митрополита Київського та усїєї Русі Максима. Київ, як один з потенційних центрів антиординської боротьби, не міг залишатися символом єдності та величі Русі. Золотоординська неволя загальмувала етнічний розвиток українського народу. Істотно зменшилася його чисельність, послабилося почуття національної свідомості й прагнення до національної незалежності.

Після занепаду Галицько-Волинського князівства доля населення України, за винятком кількох коротких періодів національного самоствердження, вирішувалась у далеких столицях інших країн, оскільки українські землі не становили серцевину важливих політичних об'єднань. Населення саме боролось за політичне самовизначення й за власне існування як окремої етнічної та національної спільності.

Княжа доба в історії української держави була в подальшому розділена між Великим князівством Литовським і Польським королівством.

До середини XVI століття стало очевидним: за умов повної й необмеженої влади литовських і місцевих магнатів православне населення наших земель перетворилося на об'єкт постійних утисків і окатоличення. А більшість українських феодалів дотримувалися угодовської політики щодо польських і литовських магнатів і не поспішали захищати інтереси своїх співвітчизників.

Зайнятість буденними проблемами виживання не давала можливості українській шляхті дивитися вперед, спираючись на минуле власного народу, його ідейне коріння. Політичне життя на українських землях розвивалося в чужих для українського народу формах, спираючись на ідеї та поняття, що зросли на чужому ґрунті.

Віда українського простолюддя полягала в тому, що його провідна верства залишалася несконсолідованою. Одні орієнтувалися на Рим, другі – на Царгород, треті – на Москву, що впевнено набирала політичної ваги в тогочасному світі.

Українська еліта, підпавши під владу Литви, зрадила власним традиціям і традиціям державців Київської Русі, бути в родстві й дружбі з якими вважали за честь елітні роди європейських країн. Однак, вона ніколи не зрікалася прагнень повернути свою етнодержавну суверенність. Інша справа – чи виявлялася при цьому достатня воля. Досвід засвідчує, що нерідко переважали наміри, не підкріплені безкомпромісною одержимістю. Але незаперечне головне – національна ідея жила. Народ постійно висував вождів, які прагнули мрію обернути в реальність. Першим це виявив князь М.Глинський, котрий зробив спробу визволитися з-під «протекторату» литовських володарів ще на початку XVII ст. На жаль, обережність навіть князя Острозького та інших представників родів Рюриковичів і Ольжичів нейтралізувала волю повстанця, але не зупинила історичного процесу. Повстанням братів Глинських у 1508 році закінчилася остання спроба української аристократії силою завоювати Україні державну незалежність. Після цього український істеблішмент обстоював лише власні інтереси в складі Литви і Польщі.

Розглядаючи один із складних етапів в історії українського народу – XIV – середина XVII ст., необхідно високо оцінити роль родової еліти: князів Острозьких, Корецьких, Збараських, Вишневецьких, Заславських, Чорторійських і ін., яким історія відвела роль фунда-

менту, на якому народ, знищеної ордою Русі, поступово ставав українським народом. Безперервність княжої влади забезпечила поступове втілювання старої Русі в Україну-Русь. Толерантне ставлення уряду Великого князівства Литовського до української мови, культури, релігії, запозичення кращих їхніх здобутків утверджували в народі почуття власної гідності та переконаність у можливості відродити становище і славу Київської Русі-України, але, звичайно, з урахуванням нової політичної ситуації.

Проте будь-яка колоніальна політика спрямована на придушення розвитку корінного населення, його мови, культури, національної самосвідомості. У той час, коли колоніальна політика метрополії загрожувала винищенням української народності, більшість української феодальної верхівки – на той час представників української політичної еліти – не могла очолити національно-визвольний рух, боротьбу народних мас.

Не подбавши про майнове забезпечення Острозької академії, «захисник православ'я» В.-К.Острозький частину майна заповів Мальтійському ордену. Усі його троє дружин були католичками. Здійснивши католицький обряд перехрещення, його донька перепоховала прах батька у католицькому соборі.

Володіючи величезними новими територіями, литовський уряд був змушений залучати до адміністративного управління українську верхівку, яка не противилась цьому процесу. Саме українська політична та духовна культура, українська мова стали визначальними в суспільстві, а централізаторська політика литовських правителів сприяла консолідації українських земель навколо центральної влади.

Часи Великого князівства Литовського – це період, коли панували руська мова, правова система, культура, релігія, українсько-руська еліта залучалася до управління й була рівною з елітою литовською, однак, ні українська територія, ні органи управління, ні народ не мали статусу суверенності. Українці не мали усвідомлення повної національної самодостатності.

Зайнявши Галичину, польський король Казимир III, хоч і залишив на певний час за нею назву «Королівство Русі», як звали її останні Романовичі, проте щедро роздавав землі вельможам, які напливали із Заходу – полякам, німцям, угорцям, беручи з них зобов'язання нести

військову службу. Підтримував, насамперед, торгівлю поляків, заявляючи їх західним сусідам, що, мовляв, «я здобув Русь своїми власними людьми, і шляхами мають користуватися мої люди».

Де-юре Галицько-Волинська держава припинила існування у 1349 році. Проте фактично ранньоукраїнська державність з певними особливостями проіснувала до 1434 року, оскільки у Галичині продовжували повноцінно функціонувати руські органи влади і право.

Процес полонізації найзахідніших українських земель, що розпочався захопленням Галичини в 1349 році Казимиром III, відбувався, насамперед, тому, що частина місцевої української шляхти з особистих інтересів переходила в католицизм, не тільки втрачаючи живий зв'язок зі своїм народом, а й сприяючи напливу поляків на українські терени.

Схожу політику здійснював і його намісник у Галичині В.Опольський (1372-1378рр.), який титулувався «Божою милістю пан і дідич Руської землі». Він оточив себе сілезькими німцями, волохами, угорцями, поляками, зовсім нехтуючи інтересами місцевого українського населення. За підрахунками історика І.Крип'якевича, зі 120 виданих ним привілеїв, що збереглися до нашого часу, тільки 15 стосувалися автохтонних можновладців, усі решта – чужоземців.

Після трансформації Галичини в Руське воєводство, на підставі привілею Владислава II Ягайла 1434р., почали призначатися польські урядовці: воєводи, каштеляни, підкоморії, хорунжі, підстолії, стольники, підчашії, мечники та ін. Регіональні еліти у суспільному житті поступово витіснялися польською. Польське католицьке населення отримувало переваги у міському житті, витісняючи православних українців з усіх сфер господарської діяльності і сфер управління містами. У містах за рахунок значних привілеїв та цехової організації домінували польські, єврейські, німецькі, вірменські підприємці.

На відміну від європейських міст, українські міста не могли відігравати провідної ролі в політичному житті українців. Уже після початку польської експансії українці починають втрачати свою національну еліту – носія національної свідомості та ідею відродження незалежної держави.

Приваблюючий приклад привілейованого польського шляхтича справляв величезний асиміляторський вплив

на українську знать, а його очевидна культурна вищість посилювала потяг до всього польського. «Де тепер безцінні діаманти православної корони, уславлені роди таких руських князів, як Слуцькі, Заславські, Збараські, Вишневецькі, Сангушки, Чорторийські, Пронські, Ружинські, Соломирецькі, Головчинські, Коропинські, Васальські, Горські, Соколинські, Лукомські, Пузини та інші, яким немає ліку? – зазначав у трактаті «Тренос, або Плач за Святою Східною Церквою» Мелетій Смотрицький. – Де тепер ті, що оточували їх... благородні, славетні, відважні, сильні й давнідоми руського народу, що на весь світ славилися престижем, могутністю й відвагою?» .

А починалося все це з привіслянських теренів, де українська шляхта, з метою здобуття для себе політичних й економічних преференцій, під владою польської корони покинула батьківську православну віру й перейшла в католицьку. Але не просто сама змінила конфесію, а й потягнула за собою і підданих, передаючи церкви під костели. Таким чином, поступово в суцільному етнічному масиві нашого народу з'явилися оазиси польськості, її поширили на схід, що спричинило відсунення українського етнічного масиву з його прадавніх теренів.

За таких умов перед автохтонним господарем цих земель поставала дилема: ставати до боротьби за свою волю, за власну гідність чи з опущеною головою йти на самознищення. «Боротьба за власну гідність, – зазначав відомий дослідник з діаспори Ю.Литвиненко, – за право говорити на своїй мові, жити по звичаях своїх дідів – з одного боку, і за право користати з плодів своєї праці – з другого, це є ті два моменти, що керували і продовжують керувати діями кожного народу. У одних, там, де королі або князі встигли виповнити свою роль і створили міцну державу, соціальна боротьба проводиться завжди у внутрідержавних, національних рамках. У других, народів поневолених, які вже загубили власне обличчя і розлялись у чужому їм національному морі, соціальна сторона питання часто бере верх над національною. В українських умовах ці два питання переплелися остілько, що без розв'язання одного розрішити друге стало цілком неможливо».

Без власного політичного проводу про це не могло бути розмови. Поневолений, зведений до стану рабів народ, позбавлений своєї освіченої і організаційно-здібної вищої верстви, яка могла б служити йому проводирем

у визвольних змаганнях; безправна, майже загнана у підпілля, православна церква; безліч, на всіх кордонах, жорстоких ворогів, очікуючих першої можливості прогнати окупанта, щоб самому сісти на його місце – все це не залишало жодної надії українському народові на кращі часи.

Люди завжди відчували велику прив'язаність до своєї мови, звичаїв, традицій. Але етнічна належність у ті часи не розглядалася як основний критерій визначення групової тотожності. Український чи польський феодал відчував, що має більше спільного з феодалами інших країн, ніж із селянами чи міщанами власної країни.

Українська знать, як і кожна знать, за самим своїм єством була чутливою до власного соціального статусу, їй пов'язаність із релігією та культурою, що вважалися неповноцінними, глибоко вражала її самолюбство. Внаслідок цього українські аристократи стали масово зрікатися віри батьків і приймати католицизм, а з ним польську мову та культуру.

Внаслідок полонізації українці втратили клас, який здійснював політичне керівництво, ставив певні політичні цілі, сприяв культурі та освіті, підтримував церкву й живив відчуття етнополітичної самобутності суспільства. З поширенням полонізації серед української знаті, православ'я, а також українська мова, звичаї пов'язувалися, насамперед, із нижчими верствами. Відтак честолюбні й обдаровані молоді українці були постійно змушені вибирати між відданістю власному народові й традиціям та асимілюванням у панівне суспільство і його культуру. Частіше перевага надавалась останньому. Внаслідок цього важливою проблемою української історії стала проблема верхівки українського суспільства або, краще сказати, – її відсутності.

Укладення у 1569 році Люблінської унії призвело спочатку до обмеження автономії українських земель, а згодом до повної ліквідації цієї автономії та взагалі їх державності. Згідно з цією політичною унією до Польщі, разом з Литвою, було приєднано і Україну на правах вільної країни з вільним населенням: «яко вольне до вольных и ровные до ровных люди». Так було викладено на папері, але не так вийшло на ділі. Підпадаючи під владу Речі Посполитої, українське населення знайшло там замість свободи рабство. Особливо це стосувалось козацького стану, який не відносився до існуючих

на той час у Польщі станів шляхетського, міщанського і хлопського.

З переходом частини українських земель під владу Речі Посполитої було поставлено під сумнів саме існування українців як окремого народу, окремої етнічної спільності. Національне життя і національні традиції зазнали тяжких ударів. Польська шляхта з погордою ставилась до всього українського, білоруського, литовського тощо. Перед українцями постала дилема: або зректися політичного життя, залишитися православними, не сполонізуватися, хоча й не бути соціально безправними, або окатоличитися, полонізуватися. Поволі, але невпинно польська мова, право, релігія, підтримані державою, впроваджувались на всіх захоплених Польщею українських землях.

«Люблінська унія 1569р., – пише американський науковець українського походження, професор Гарвардського університету І.Шевченко, – виявилася поворотним пунктом у формуванні української національної свідомості, бо пришвидшила культурну полонізацію православних українців і проклала шлях наступові католицизму, кульмінацією якого стала релігійна Берестейська унія 1596р. Після Люблінської унії грошовитим польським магнатам стало простіше скуповувати землі на територіях, які тепер належали до Польської корони, або орендувати королівські землі і поселяти там прибулу дрібну польську шляхту, а українська шляхта стала полонізуватися ще швидше».

Для українського народу Люблінська унія стала справжнім лихом, бо в результаті її ухвали він остаточно втратив свою державність і опинився під владою кріпосницької й католицької Польщі: Галичина, Холмщина, Волинь, Поділля, Брацлавщина, Київщина, Підляшшя. У складі Литви залишилися Берестейське воєводство й Пінщина, Північна Буковина відійшла до Молдови, Карпатською Україною вже володіли Австрія й Трансільванія, Чернігово-Сіверською землею – Москва. Крім того, унія принесла на Україну новий адміністративно-територіальний устрій – воєводства, фільваркову систему господарювання з кріпацтвом, що важким соціально-економічним тягарем лягло на плечі українського селянства.

З іншого боку, польське панування вплинуло на формування національно-культурної свідомості україн-

ців. Насамперед, завдяки польському пануванню українська еліта мала можливість прилучитися до змін, що відбувалися в західній культурі XVI-XVII ст. – інакше ці західні течії могли й не дійти до України. З усіх земель православних слов'ян лише українсько-білоруські перейшли добу Ренесансу (в загальноприйнятому значенні цього слова) і передусім добу барокко та контрреформації. Лише на цих землях вищі верстви православного суспільства мали тісні зв'язки з протестантами, хоча ні селяни, ні прості козаки цим майже не скористалися. Протягом тривалого часу – де одне століття, а де чотири, залежно від території, українці жили життям нецентралізованої держави, в якій шанувалися свобода і привілеї, щоправда тільки вищого класу.

Український вчений, доктор історичних наук В.Горобець зазначає, що Польсько-Литовська республіка (Річ Посполита) у XVI ст. була «республікою шляхти» й фактично не розрізняла своїх представників за етнічним походженням або релігійною приналежністю. Шляхта, як повноправний народ Речі Посполитої, користувалася своїм винятковим правом політичної репрезентації на території всієї держави. Втім, нова Польсько-Литовська держава перетворила українські землі в периферію володінь Корони Польської, позбавивши частину напівпривілейованих соціальних верств і прошарків українського (в тогочасній лексиці – «руського») суспільства раніше закріплених за ними прав і вольностей. А це створило передумови для системної кризи нового державного утворення.



2. Козаччина. Гетьманщина. Інкорпорація козацької держави до складу Російської імперії

В XVI ст. на українських землях набули різкого загострення соціально-економічні суперечності, породжені стрімким розширенням шляхетського землеволодіння. У ці процеси були втягнуті представники українських князівських родів – Вишневецьких, Острозьких, Ружицьких та інших. Перед тим вони сприймалися козацтвом як його покровителі, а відтепер у гонитві за землею не гребували й захопленням тих наділів, якими здавна користувалися козаки. Ці обставини були серед причин козацької війни 1591-1593 років, у якій князь К.Острозький вчинив спробу збройно розправитися з повсталими представниками власного народу.

Соціальне гноблення народних мас, кріпосницька неволя, вплив великих магнатів на міста, релігійний гніт тощо спричинили об'єднання усіх верств української спільноти проти польського поневолення.

Історичні обставини, в яких опинилися українські землі після втрати нашим народом власної державності й посилення ординських нападів, стихійно творили збройну силу для самозахисту, яка усвідомила себе окремою соціальною верствою, покликаною захищати релігійні та національні інтереси українського населення. Український хлібороб, аби гарантувати життя своїм рід-

ним, захистити свою землю, свою хату, змушений був, ідучи за плугом, тримати при собі шаблю.

Варто звернути увагу на те, що із середини XVI століття консолідації козацтва сприяли значні сили українського боярства, яке, не потрапивши до шляхетського стану в результаті ревізії прав на шляхетство та ліквідації владою Великого князівства Литовського різноманітних проміжних ступенів напівлицарського люду, було змушене шукати собі нового місця в соціальній ієрархії.

Сприяло цьому укладення Люблінської унії 1569 року, оскільки у польській правовій системі не було місця для боярства. Саме під впливом боярства утвердилася верства, яка виконувала військові функції, захищаючи південні кордони держави від іноземних нападів, і яка вимагала узаконення свого лицарського статусу, звільнення від місцевої адміністрації, виплати утримання на свої військові послуги.

Загалом же українська еліта, поступово ототожнюючи власні прагнення з потребами держави, що виявила готовність йти їм назустріч, втрачала здатність боронити місцеві інтереси. На їх порядку денному не стояли питання відродження національної свідомості народу.

Ось чому керівна роль у військовому і політичному житті, національно-визвольній боротьбі належала новій генерації української еліти – козацькій старшині, а не українській феодальній верхівці. Полонізація української верхівки змусила козацтво відігравати роль, яка в інших країнах належала дворянству. Однак, заможне реєстрове козацтво в містах загалом схиялося до співпраці з Річчю Посполитою, сподіваючись забезпечити свій соціальний статус і спокій, необхідні для подальшого накопичення багатств, нерідко значних за розмірами.

Причиною конфліктів та великих повстань першої половини XVII століття було те, що основною масою їх учасників були селяни. Вибухаючи стихійно, ці повстання не були спланованими, не мали далекосяжних цілей. Не маючи чого втрачати, рядове козацтво одразу йшло на повстання, в той час як заможна старшина частіше схиялася до переговорів, компромісів чи капітуляції.

Значна більшість української знаті, що приєдналася до Б.Хмельницького, була типовим уламком того ладу, що існував до 1648 року. В її розумінні повстання не передбачало створення суспільства рівноправних людей. Вони не могли собі уявити життєздатного суспільства

без знаті. Завдяки своєму високому становищу вони зміцнювали та примножували свій вплив й достаток, присвоювали собі громадські землі і інше. Наступні гетьмани, що були вихідцями із старшини, всіляко сприяли цьому, щедро роздаючи землі та посади.

М.Грушевський писав, що «починаючи з Хмельницького, ...українська інтелігенція взагалі і козацька старшина зокрема не уявляли собі суспільного устрою без станових привілеїв, без підлеглих і панів, і їх почуття ображалось тільки тим, що панами були поляки, люди чужої народності і віри, або тим, що претендували на панство люди худородні, не заслужені».

На першому етапі боротьби у Б.Хмельницького не виникало бажання відійти від польської влади і він не відчував себе законним представником самостійної держави, оскільки його рід не був династичним. Хід боротьби під Зборовом припинив саме Богдан, а не кримський хан, оскільки польський король міг потрапити у полон, що було б величезною ганьбою для Польщі. Присягаючи у вірності королю, гетьман писав: «У мене на думці ніколи не було піднімати зброю проти Вашої Величності, государя нашого милостивого і не повинного у стражданнях наших. Ми повстали проти тих тільки, хто зневажав козаків».

Польський комісар Мясковський у своїх записах (1649р.) відобразив також такі слова Хмельницького: «Я вже доказав, чого не думав ніколи, тепер докажу, що надумав. Виб'ю з лядської неволі руський нарід, увесь. Попереду воював я за свою шкоду і кривду, тепер буду воювати за нашу православну віру. Поможє мені в тім вся чернь, по Люблін, по Краків, котра не відступає її (віри), і я її (черні) не відступлю, бо то права рука наша... За границю на війну не піду, шаблі на турчина і татар не підійму! Досить маю на Україні, Поділлі і Волині, тепер досить вчасу, достатку і пожитку в землі і князівстві моїм по Львів, Холм і Галич... Правда, що я малий, незначний чоловік, але Біг мені то дав, що я став одновладцем, самодержцем руським».

«Великий політичний переворот довершив чоловік, що не мав про ніякі перевороти й гадки, що замірами своїми не виходив за інтереси тісної верстви, до котрої належав... Нарід був лише знаряддям, і війна мала дійсно народний характер тільки на початку, поки козака старшина не видала того народу при першій нагоді ціл-

ковито. В результаті приготувався конфлікт між народом і його поводириями, і в сій боротьбі пішли прахом здобутки Хмельниччини – соціальні і політичні», – підсумовує М.Грушевський.

Український письменник Андрій Чайковський у історичній розвідці «Запорожжя», досліджуючи життя козаків, влучно висловився: «Такому народові, як запорожці, треба було доброї голови і сильної руки і то на довший час. Конашевич-Сагайдачний зорганізував козацтво як першорядну міліарну силу... Богдан Хмельницький аж до перших славних побід у першому періоді тої війни не думав про самостійність України. Він хотів лиш приборкати панів... Думка про самостійність прийшла пізніше. Та він зробив багато помилок, яких опісля не можна було вже виправити... Петро Дорошенко в рішаючій хвилі покидає військо і спішить додому «в справах фамілійних», бо довідався, що жінка його зраджує. І така наша щербата доля. Усе недооцінювання власних сил, усе орієнтація на когось, на чужу силу. Козак не на те, що є, а на те, що буде, а все: якось воно буде. А чи ми, їх нащадки, кращі за наших дідів? О історіє! Тобі вже давно, ще в старину, дали люде патент на вчительку життя. Чому ж ти нічого не навчила нас, український народ? Або твоя метода навчання недобра, або твої учні такі недотепи, що їхньої голови нічого не чіпається».

Під час повстання під проводом Б.Хмельницького знищувались не тільки ненависне народу польське панство, але й єврейське населення. У чому були причини народної ненависті? Микола Аркас так їх описує. «Але вести велике хазяйство панови не з руки. Тож такий клопіт! Найшов він собі помічника – Жида... розсипались вони по усих панських фільварках, по маєтностях. Жид панови і продає, що там треба, і поташ та селітру добуває, і корчмою орудує, і в оренду всячину бере. З усього він і дохід добуде, і на гроші переведе. Дійшло до того, що старости (отже немов губернатори тепер) отдавали їм в оренду староства, а самі спокійненько у Варшаві бавилися до сходу. Жид став правою рукою пана – дідича, ворога українського народу. Але це ще не все – бувало й таке, що людам того стерпіти не можна було. Наприклад, оренда жидам церкви... А бувало і таке, що сам піп, не хочючи морочитись, передавав от себе церкву Жидові в оренду. А Жид вже за все брав, а коли люде бунтувалися і нарікали, що дуже дере, то замикав

церкву і люди розходилися по хатах з неосвяченими пасками. Се все неймовірно обурювало людей, і хоч тут не так були винні Жиди, як пани, що такі порядки по-заходили, проте за яких 10-20 літ ненависть до «жида» виросла страшенно, і коли вибухнула Хмельниччина то однаково доставалося й Жидови й панови».

О.Субтельний підтверджує, що узагалі стосунки між українцями та євреями не були дружніми. Протягом століть ці два народи існували у структурно антагоністичному середовищі. Для єврея, який, як правило, мешкав у місті, українець представляв відстале й забите село, а для українця єврей був утіленням чужого експлуаторського міста, що дешево купувало у нього продукти, а свої товари продавало йому дорого. В культурному відношенні євреї та українці мали небагато спільного, а їхні релігії лише поглиблювали відмінності між ними.

Потрібно лише відзначити, що більшість єврейського населення, яке мешкало на території України, як завжди, без вини постраждало через надмірну «підприємливість» та жадібність окремих її представників, які ніколи не зважали на долю інших. Однак, потрібно визнати той факт, що де б не з'являлись представники цього етносу, без винятку, здібного до підприємництва та розумного, у те місце переносився за ними й вузловий пункт ділового обороту. А з переміщенням їх з Іспанії до північних країн розпочинався торгівельний розквіт останніх. Євреї не тільки були всюди, але й продовжували знаходитися в постійному контакті один з одним. Вони були організованими задовго до виникнення усвідомлених міжнародних торгівельних організацій.

В умовах поглиблення міжконфесійних суперечностей внаслідок об'єднання Східної та Західної церков, послаблення православ'я, представники вищих церковних кіл України стали першими, хто подивився в бік Москви з надією отримати від православного царя моральну і політичну підтримку при конфліктах із польською елітою. Найвідомішим документом у цьому контексті було звернення київського митрополита Йова Борецького до царя Михайла Федоровича від 3 вересня 1624 року з проханням допомогти в боротьбі з унією і католицизмом. Шукаючи зовнішньої опори для своєї віри, київ-

ський митрополит у листі обґрунтував ідею релігійної та кровної спорідненості й єдності українців і московитів. Саме Й.Борецький уперше назвав українців-малоросіян молодшими, а московитів-великоросів – старшими братами, які становлять одну родину. «Последи... и о нас, юнейших ти братиях...», – звертався київський митрополит до московського царя Михайла, просячи у нього про допомогу.

Обґрунтовуючи засади політико-правового включення України в орбіту Москви, царський уряд застосував ряд прийомів і методів. За визначенням історика, професора Віденського університету А.Каппелера до них входили: політика дипломатичної гри та переманювання етнічно чужоземної еліти; поступовий багатоступеневий наступ на околиці, який починався з оголошення протекторату, закріпленого висловлюванням лояльного волевиявлення, а завершувався новою анексією земель; військове загарбання, супроводжуване жорстокими репресіями; виправдання анексії політичними аргументами або історичними прецедентами (зокрема, претензіями, що всі землі колишнього Великого князівства Володимирського є «отчиною» московських князів) тощо.

Керуючись концепцією «третього Риму», яка стала ідеологічним підґрунтям експансіоністської політики правлячої московської династії та універсальним виправданням для поширення царської влади на нові землі і народи, бажанням, ще до укладення Переяславської угоди, у листопаді 1653 року, взяти Військо Запорозьке під протекцію Москви та підготуватися до війни з польським королем – на прапорі Великого царського полку було титуловано московського царя як самодержця «Всея Великия и Малыя, и Белья Русии». (Схоже, що від цієї концепції сучасні правонаступники Московського царства також не можуть відмовитись із тих же причин).

Вже з кінця XV ст. великі князі московські почали йменуватися «государями всея Руси», засвідчуючи тим свої претензії на спадщину всієї Київської Русі, програмуючи конфлікти з Великим князівством Литовським і Корonoю Польською.

М.Грушевський писав: «Москва представляла собі союз з Україною в формі прилучення її до Московської держави, під руку московського царя. Як собі представ-

ляв то Хмельницький? Може бути, що ніяк, себто не заставлявся над сим. Як вправний і оборотний дипломат він не давав жадної ваги словам і формам, пильнуючи лише самої речі. Для нього Москва була одним з найважливіших елементів, які він хотів втягнути в свою боротьбу з Польщею, і він не жалував заходів, аби її втягнути... І він показував Москві якнайвигідніші сторони в її протекції Україні, не думаючи, що тим створює собі не оборні перешкоди на будучність».

Восени 1653 року Хмельницький просив прислати до Києва й до інших міст своїх воєвод з військом «хоч би тисяч зо три». Пізніше просив, щоб цар збирав на свою користь доходи з міст і сіл, доходи королівські, панські і латинського духовенства, не чіпаючи майна козачого та православного духовенства. Б.Хмельницький тим самим зрікався права правити цілим краєм і віддавав його Москві.

У процесі підготовки до укладення Березневих статей 14 березня 1654 року посла Хмельницького подали царю письмовий текст проекту договору з 23 статей, підписаних самим Б.Хмельницьким. До пакету документів Богдан Хмельницький «не забув» додати й наданий йому королівський привілей на чигиринське староство, а також на села Суботів, Медведівку, Жаботин, Кам'янку, Новоселицю, сподіваючись на відповідне підтвердження цих привілеїв царем (що і було пізніше зроблено останнім).

Щодо старшини, то «...вирісши в державі без езекутивної власті, де закон і суд не мав сили, особливо «яко на Україні», козака старшина привела легковажити собі правну сторону, уважаючи лише на фактичні відносини і на них лише покладаючись, і се легковаження перенесло в нові відносини з державою цілком іншого типу, з сильною езекутивною, з дріб'язковим педантизмом і формалізмом бюрократичної машини. Результати, розуміється, вийшли дуже нещасливі».

Російська історіографія представляє спотворений погляд на юридичну сутність Переяславської угоди 1654р. між Україною і Московією. Згідно з висновками О.Апанович, до цього часу не знайдено українського оригіналу договору 1654р., існують лише списки-переклади (перекази) російською мовою та «жалувані грамоти» царя Олексія Михайловича Б.Хмельницькому. «Взагалі в природі не існувало ні Переяславської угоди,

ні Переяславського договору 1654р. Відбулася... тільки малочисельна Переяславська рада, яка скоріше носила репрезентативний, декларативний характер. Вона не мала ніякої юридично-правової сили. Відбулася також одностороння присяга гетьмана, частини старшини, козацтва та міщан. У Переяславі український уряд не одержав жодного офіційно документально акту, який би визначав умови об'єднання двох держав, жодної письмової гарантії виконання царським урядом усних запевнень московських послів. Тому стає зрозумілим, чому гетьман Богдан Хмельницький з старшиною виявили таку енергійну і наполегливу ініціативу в укладанні міждержавного договору з Московією. Вони прагнули узаконити суверенітет Української гетьманської держави, примусити царський уряд взяти на себе зобов'язання, які б гарантували незалежність України і здійснення рівноправного, передусім воєнного союзу з Московською державою, надання Україні військової допомоги перед небезпекою ворожого вторгнення».

Царська жалувана грамота від 27 березня 1654р. називає гетьмана і Військо Запорозьке «підданими московського царя», але, при цьому, зазначає: Україні «бути под нашою, царского величества, рукою, по своим прежним правам и привилеям и по всем статьям, которые писали выше сего», що, власне, передбачало не «підданство», а номінальну протекцію царя над Україною.

Жалувана грамота збереглась у численних списках і варіантах, які дісталися нам від московських посольських чиновників – дяків. Вони намагалися в тих документах провести важливу для московських можновладців ідею, що нібито Україна з'єдналася з Московією. Проте якщо уважно переглянути ті статті, перероблені вже в Москві, можна зауважити, що Україна просила не про ліквідацію своєї держави, а домагалася тільки військової допомоги й уклала з царем воєнно-політичний союз, зберігаючи повністю свою державну організацію – гетьманський уряд, армію, самобутній адміністративно-територіальний поділ тощо. Зберігалось самоврядування в містах разом із магдебурзьким правом, демократичний спосіб обрання управлінських органів – магістратів і ратуш.

Але Московське царство за своєю природою і характером було унітарною, абсолютистською, феодално-кріпосницькою державою, для якої Українська гетьман-

ська держава з її республіканським ладом і сильними демократичними елементами, з козацьким землеволодінням, вільною, без феодального примусу, працею на землі була своєрідною історичною антитезою. Отже, неминуче рано чи пізно царський уряд мав почати наступ на автономію України.

У політичному меморіалі, присвяченому охороні національно-державних прав України, гетьман П. Орлик писав, що «найсильнішим і найнепереможнішим аргументом і доказом суверенності України є урочистий союзний договір, заключений між царем Олексієм Михайловичем з одного боку та гетьманом Хмельницьким і Станами України з другого. Трактат цей уложений в 1654р. і підписаний уповноваженими представниками. Цей, такий урочистий і докладний трактат, названий вічним, повинен був, здавалося, назавжди установити спокій, вольності й лад на Україні. Це дійсно так і було б, якби цар так само сумлінно виконав би його, як у це вірили козаки. Вони передали московському війську свої твердині і злучили свої війська з царськими задля успіху загальної справи, але царські генерали, скориставши з довір'я названої нації, хитрощами захопили велику кількість інших укріплень і потім почали командувати, мов би господарі, в цілій країні... Україна була колись польською провінцією, коли зважимо, що від 1649р. до наших днів її визнала як князівство ціла Європа і навіть сам Цісар. В ім'я якого принципу релігії і побожності Московський Двір, визволивши козаків з-під так би мовити польської опіки, накинув їм – як показав це досвід – ярмо безконечно жорстокіше ніж те, яке невірні накидають завойованим народам?»

Створений російською історіографією міф про «возз'єднання України і Росії» є далеким від дійсності. Військово-політичний союз України з Росією проти Польщі надав московському самодержавству реальну можливість стати імперською державою завдяки використанню економічного і соціального потенціалу Козацької держави. Козаки допомогли Росії витіснити Польщу з Білорусі і Прибалтики, посиливши її статус в геополітичному просторі.

Основною причиною того, що українська козацька держава у подальшому не реалізувала себе в тогочасному геополітичному просторі був конфлікт між представниками козацької старшини, який Росія використала на

свою користь. Після утвердження московського самодержавства Україна поступово втрачала реальні можливості відновити у повному обсязі свій державно-правовий суверенітет. В міру того, як самодержавство розміщувало на території України свої військові гарнізони, посилювалась присутність і російської державно-правової термінології, яка багато в чому контрастувала з українською юридичною лексикою. Московське самодержавство з його інститутами кріпосництва та мілітарними репресивними силами було зацікавлене в будь-який спосіб схилити на свій бік частину української козацької старшини, надаючи різного роду привілеї, зокрема титудування дворянством та забезпечення правом на приватне землеволодіння і закріпачення селян. Вже до 1663р. автономія України була суттєво звужена.

У 1656р. московський офіційний літописець, фіксуючи події попередніх років, Переяславсько-Московський договір 1654р. оцінив так: «1654 року московський государ полонив Малоросію». Таке бачення тих подій було природним для московської політичної еліти. Сприймаючи себе «холопами царськими», тобто рабами царя, вони вважали, що після визнання свого підданства московському цареві такими стали й українці. Тому вже у 1656р. московський цар уклав договір із польським королем, повівшись зі своїми українськими союзниками як із рабами. По-перше, він не запросив українських представників до участі в переговорах у Вільно. По-друге, нехтуючи інтересами України і своїми обов'язками військового союзника, цар вирішив віддати Правобережну Україну Польщі.

Майнова диференціація суспільства, стрімке зростання владних можливостей козацької старшини на шкоду іншим верствам населення, ігнорування соціально-економічних інтересів селянства та рядового козацтва спричиняли загострення соціальних антагонізмів в Україні. Українські керманічі завжди забезпечували собі підтримку у суспільстві, орієнтуючись лише на привілейовані верстви населення, ігноруючи іншу його частину, що ще більше поглиблювало конфлікт.

У одній з заяв запорожців вказується: «Розграбить и побить за то, что де они гетман и писарь и полковники

и иніє начальніє люди со всех городов, с ранд, и с сел и деревень емлют себе поборі больше и тем самым они [бога]теют, а им козакам ничего не дают».

Що стосується незалежності української церкви, то, за словами історика В.Семененка, Богдан Хмельницький не підтримував позиції митрополита С.Косова щодо автокефалії української православної церкви. Він вважав, що за згоди патріарха Константинополя вона може підпорядковуватись митрополії Москви, що й було реалізовано гетьманом І.Самойловичем та генеральним осавулом І.С.Мазепою.

Нині ставлення до Богдана Хмельницького у людей є неоднозначним. Для Т.Шевченка він був зрадником українського народу, який віддав народ на поталу російському царизмові. П.Куліш вважав гетьмана бунтівником, який підняв чернь проти власників, прирік на смерть сотні тисяч українців і розплачувався ними з Ордою; який вів переговори з Москвою, а служив Туреччині. М.Грушевський не вважав цілеспрямованим творення ним державності. Однак, потрібно врахувати, що Богдан Хмельницький був людиною свого часу і неможливо відкинути його провідну роль у багатьох конфліктних ситуаціях з іншими країнами.

Також невірним було б розглядати діяльність українського гетьмана лише з точки зору впливу на розвиток і формування держави та її незалежності. Потрібно розглядати діяльність будь-якого державного діяча і з іншого боку – з точки зору «відношення» до власного населення.

До корінного населення і Б.Хмельницький, і старшина відносились як до безправної челяді, яку використували у своїх інтересах і у розрахунках з татарами за надану допомогу у воєнних баталіях.

Попри безцінну роль козацтва у державотворчому процесі, «особливе» ставлення української еліти до свого народу чудово ілюструє одна з найвидатніших історіографічних пам'яток, одне з найдостовірніших історичних джерел з історії Східної Європи XVII століття, зокрема періоду Хмельниччини і Руїни в Україні, самобутня пам'ятка української мови – Літопис Самовидця.

Самовидець вказує, що після Зборівської угоди 1649 року за надану допомогу у боротьбі з польським військом було здійснено українським гетьманом плату орді «...полоном городов дванадцяти, которіє могут виняти».

Як бачимо, розрахунки було проведено українським народом у кількості, які змогла «виняти» орда.

Під час осади Кам'янця на Поділлі «...гетман Хмельницький, ставши под Кам'янцем Подолским, много шкоди начинили: поза Львовом и под Волинню попустошивши и наповнивши ясиром орду, повернул до Чигирина и отпустил орду».

Нагадаємо читачеві, що «ясир» – це бранці, яких захоплювали турки й татари під час нападів на чужі землі. Частина бранців продавали в рабство на невільничих ринках в різні країни Сходу, частину залишали на працю в своїх маєтках, на галерах тощо.

М.Грушевський також звертає увагу на те, що однією з важливих «причин обурення проти Хмельницького було те, що татари по Зборівській кампанії забрали масу невільників з України. Призвів на се дав Хмельницький, іно король».

«Умови Зборівської угоди виявили, як Хмельницький мало розумів потреби народні. Вийшовши з польської школи, – вказує український письменник, композитор, історик М.Аркас, – він привчився дивитися на простий народ очима польської шляхти... Народ, котрий допоміг йому у боротьбі, проливав свою кров і не жалів а-ні до статків, ні життя свого, аби тільки добути тієї волі, опинився знову у тому пеклі, що й раніш.

Чудна і незрозуміла була велика помилка Богдана і усіх наступників його, що вони у своїх умовах із Польщею і Москвою ніколи не згадували про поспільство, немов би його і на світі не було; вони оставляли його жити так, як і раніше, так само в панських руках, як і до того, наче умисне забуваючи про його».

Хоча Хмельницький і більшість його полководців і хотіли покращити долю селянства, проте не мали намірів цілковитого знищення кріпацтва. Для козацької верхівки це б означало підрив тієї соціально-економічної системи, в якій вони посідали помітне місце. Відтак, уже в Зборові виник конфлікт між козацькою старшинською верхівкою та черню, який з часом розвинувся у фатальну ваду козацького устрою, що формувався в Україні.

Богданові статті зберігали нерівність між українцями та не полегшували життя народу. Народ залишався вільним лише там, звідки повтікала шляхта. Сам Б.Хмельницький отримав у свій час від польських королів у власність села з підданими, а його посланці, що

їздили до Москви на перемовини щодо козацьких вольностей, звертались з проханнями до царя, щоб їм надали по містечку з мешканцями.

Однак, упродовж першої половини 1649-го року вперше в історії української суспільно-політичної думки було сформовано національну державну ідею, що стала визначальною у визвольних змаганнях народу протягом наступних десятиліть і століть. Вона передбачала створення незалежної Української держави в етнічних межах України. Завдяки Б.Хмельницькому у процесі визвольної боротьби в Україні демократичним шляхом сформувались органи управління, регулярна армія, система адміністративного поділу; козацька держава відіграла велику роль у подальшому історичному розвитку України.

В оточенні Москви, Порту та Польщі українські керманічі завжди були у пошуку підданства і господаря. Вони не думали та не мріяли про незалежність. Інтригами, підлістю, хитрістю великі держави поставили українських керманічів у такі умови. Іноземні держави ніколи не вважали, що український народ спроможний утворити державу. Козацька держава розглядалась лише територією, населеною козаками.

Всілякі маніпуляції Б.Хмельницького щодо укладення «вічного миру» з сусідніми країнами мали на меті спонукання іншої сторони до певних дій на користь козацької держави. Тактика укладення «вічного миру», який при першій же нагоді порушувався, не була диковинкою у середньовічній політиці. Сьогодні можна звинувачувати гетьмана у окремих невірних діях чи вчинках, проте важливо розуміти, що останній постійно знаходився у пошуках меншого зла для України у політичних відносинах, не забуваючи при цьому про свої меркантильні інтереси.

Той, хто хоч раз пов'язував себе та Москву будь-якою угодою чи іншим зобов'язанням, вже ніколи не міг позбавитись московського втручання у свої справи. На відміну від інших країн Москва завжди трактувала усі угоди на свою користь (хоча всі знали, що укладені нею угоди не коштували паперу, на якому вони фіксувались).

Чому так було? Тому, що Москва була спадкоємицею ординського мистецтва управління державою, дії якої

завжди спрямовувались на впровадження у життя концепції «третього Риму» – основної рушійної сили Москви. Москва цілеспрямовано йшла до своєї мети і вже ніколи не випускала з рук здобич. Весь державний механізм самодержавства працював у одному напрямку. У той час, коли початки козацької демократії в Україні народжували нових гетьманів і різні погляди на розвиток країни, воля однієї людини у Москві була визначальною. Самодержець ніколи не рахувався з іншими думками та, головне, не переймався рівнем життя і проблемами свого народу.

Діяльність гетьманів після смерті Богдана Хмельницького була пов'язана з великими труднощами, лавіруванням між сильними сусідами. Постійні зміни політичних союзників перетворили Україну на об'єкт міждержавних змагань за її територію. А грошові можливості різних кланів та підтримка інших держав стали основними критеріями відбору кандидатів на гетьманську булаву.

За традиціями тієї пори спадкова монархія була найбільш поширеною формою престолонаслідування. Лише причетний до монаршого роду міг претендувати на трон. Усі українські гетьмани були синами своєї епохи та представниками свого стану. Розуміючи, що за походженням неможливо стати повноправними правителями за традиціями тієї доби, гетьмани потребували підтвердження своїх повноважень у «помазаників божих». Гетьмани вимушені були підкоритися обставинам та завжди сподівалися на те, що якийсь правитель покладе їм до рук булаву, бунчук, хоругву і печатку – символи верховної влади в Україні. Поряд з ними, як правило, опинялися люди, які вели подвійну політику, нехтуючи національними інтересами українського народу, зраджуючи його. Усі ці обставини, у свою чергу, формували зовнішню політику сусідніх держав щодо українських земель, які, на їх думку, не маючи повноправного монарха, потребували спочатку протекції, а потім анексії.

Обрання сина Юрія гетьманом було передсмертним бажанням Богдана, який вже вважав своє правління в державі спадковим. Проте кожен із старшин бачив себе гетьманом України і не хотів закріплення державної влади в руках самодержця.

Потрібно звернути увагу на те, що бажання Хмельницького зробити гетьманство спадковим і створити монархію свідчить про завершення формування українським етносом політико- територіальної організації суспільства, що зветься державою.

Як тільки дійшла до Москви звістка про смерть Богдана Хмельницького, звідти поквапилися послати в Україну агента В.Кікіна. Йому доручалося використати вибухонебезпечну ситуацію, що склалася в Україні, виявити суперечності й підготувати ґрунт для конкретних засобів обмеження української державності. Проте місія стольника Кікіна по дискредитації дій гетьманського уряду не мала успіху. Старшинський уряд опанував ситуацію.

Нездатність через юний вік Юрія Хмельницького управляти державою призвела до вручення влітку 1657 року гетьманської булави, без згоди царя Олексія Михайловича, сподвижнику Б.Хмельницького Івану Виговському. Новий гетьман спрямував всі свої зусилля на утвердження самостійності України. У спеціальній відозві до європейських монархів він повідомив про грубе порушення Москвою прийнятих на себе зобов'язань за угодою з Б.Хмельницьким.

Корсунська рада 1657 року підтвердила гетьманство І.Виговського та вирішила низку дуже важливих справ. На цій раді було схвалено курс на подальший союз із Москвою при дотриманні нею взятих на себе раніше зобов'язань. На Корсунській раді був і царський посол Артамон Матвєєв, котрий привіз царську грамоту, у якій І.Виговський називався не гетьманом, а писарем. Отже, цар не визнав обрання І.Виговського, мотивуючи це поправкою до договору 1654 року, яку однобічно висунула Москва. Тепер вимагалось повідомляти царя не після обрання гетьмана, як зумовлювалось у цьому договорі, а перед обранням, і одержувати спеціальний дозвіл. Сама процедура на раді мусила проходити обов'язково в присутності царського представника.

Полтавський полковник М.Пушкар, який сам мав намір тримати в руках гетьманську булаву, почав за сипати доноси на Москву, звинувачуючи І.Виговського у симпатіях Польщі. Д.М.Бантиш-Каменський пише, що «проницательный Пушкаръ, полковникъ полтавскій, подвижимый примерно к отечеству любовью и должным усердием къ царю, проник в сокровенныя намерения

лукавого гетьмана и 6 февраля 1658 года отправил к государю гонца своего Яковенку съ письменнымъ известіем о неверности Выговскаго».

Посилилась боротьба між різними групами козацьких старшин. Одні пов'язували долю України з Польщею, інші – з Москвою. За спиною у І.Виговського піднімалися суперечки та повстання старшин. З московських підтверджень прав гетьманів «йшло для України багато лиха. Ті, що хотіли стати гетьманами, задалегідь запопадали ласки у московських воєводів, що стояли з військами по Україні, їздили до Москви, торгувалися, один другого перебігали, а те все діялося коштом самостійности й поваги українського народа», – пише М.Аркас.

Н.Яковенко зазначає, що досвідченим московським дипломатам гріх було не використати такої нагоди, тим більше, що в новому гетьмані там небезпідставно вбачали продовжувача антимосковського курсу, наміченого впродовж останніх місяців життя Богдана. Тож, декларативно підтримуючи І.Виговського, як законно обраного гетьмана, Москва почала одночасно концентрувати війська в українсько-російському прикордонні, а царський уповноважений Богдан Хитрово їздив до Пушкаря в Лубни, аби обдарувати його соболями і запевнити в царській милості. Так уперше царат знайшов сили, на які міг спертися в своїй політиці в Україні, підбурюючи нижчі прошарки населення проти вищих, руйнуючи владу гетьмана і старшини.

У спровокованому Москвою протистоянні під Полтавою І.Виговським було знищено загони М.Пушкаря і кошового отамана січовиків Я.Барабаша, що підтримував останнього. Антигетьманський виступ потягнув за собою загибель з обох сторін близько 50 тисяч людей. Ось якою для українців була ціна розбрату у країні.

Виконуючи політичний заповіт Б.Хмельницького, Україна розірвала союз з Москвою і увійшла до нової міжнародної спілки з Польщею й Великим князівством Литовським, що було зафіксовано Гадяцьким трактатом 1658 року.

Професор Гарвардського університету І.Шевченко зазначає: «Угода, укладена в Гадячі 1658р. між Польщею та українськими козаками, була спробою забезпечити альтернативу для української верхівки, стривоженої можливими наслідками свого московського васальства. Гадяцька угода передбачала тричастинну Річ Поспо-

литу, третьою частиною якої мало бути «Руське князівство». До князівства мали ввійти Київське, Брацлавське й Чернігівське воєводства, а Берестейська унія на його території мала бути скасована. Православні представники усіх трьох воєводств мали отримати місця в сеймі; передбачалося заснування одного-двох вищих навчальних закладів, а державний реєстр козаків мав зрости до 60000 осіб. Нічого з того не вийшло. Москва, попри всі тимчасові відступи, й далі чинила політичний тиск і вела військові наступи».

Не тільки селяни, а й частина козаків, окремі міста, частина старшини не прийняли Гадяцької угоди. Сама думка про повернення під верховенство польського короля була нестерпною. Гадяцька угода розділила Україну на прихильників і противників союзу з Польщею та загострила відносини з Московською державою. Звернення гетьмана до європейських держав із звинуваченнями на адресу Москви в порушенні українсько-московських угод та його самостійна політика викликали лише невдоволення східних правителів. Московський уряд почав поширювати в Україні грамоти, у яких звинувачував І.Виговського у зраді, і готувався до відвертого збройного протистояння з Україною. Згодом стотисячна царська армія вирушила в Україну.

У червні 1659 року українське військо, при підтримці допоміжних німецьких, татарських загонів під Конотопом розбило царські війська. У цій битві загинув цвіт московського боярства та вся царська кіннота. Переляканий цар наказував готуватись до оборони столиці. Проте через спровоковані Москвою повстання у Гадячі, Лохвиці, Ромнах, виступи проти гетьмана полковників Т.Цецюри, В.Золотаренка, Я.Сомка, котрим не вдалося заволодіти булавою, через напад запорозького кошового І.Сірка на союзників І.Виговського – татар, український гетьман не пішов на Москву.

Дослідник, краєзнавець, громадський діяч і військовий священик (капелан) М.Карпенко пише: «Вінницький полковник Іван Богун та кошовий отаман Іван Сірко, хоч і були противниками дружби з Московією, також виступили проти Виговського, оголосивши гетьманом малолітнього Юрася Хмельницького. Сірко підняв заколот на півдні України і рушив грабувати Крим. Дізнавшись про це, союзник Виговського кримський хан Мухаммед-Гірай покинув Конотоп і повів свою кінноту на

захист рідного дому. Похід на Москву став неможливим. Оговтавшись після поразки, московіти швидко оволоділи українським Лівобережжям».

Вкотре, завдяки незлагодженості українських еліт, не було використано сприятливе становище і не знищено ворогів української державності.

Р.Іванченко зазначає: «Головною причиною невдач у діяльності державця Івана Виговського була, мабуть, ситуація, в якій несподівано опинилась Україна. З одного боку, Польща не могла примиритись із втратою України і тому не хотіла надати допомоги гетьманові. З другого боку, Московське царство, трактуючи Україну як свою провінцію, азіатською дипломатією підкупу й обіцянок переманювало на свій бік жадібну до багатств і влади українську старшину, водночас відверто, силою зброї, окупуваючи землі України».

Долучившись до розв'язання в Україні громадянської війни – «Руїни», Москві вдалося руками української опозиції відібрати гетьманську булаву в І.Виговського й передати її Ю.Хмельницькому.

Один сучасник писав: «Тут страшенне стовпотворіння вавилонське, містечко воює з містечком, син грабує батька, батько – сина. А усім одне в голові: щоб не бути ні під владою короля, ні під владою царя, і вони думають, що осягнуть того, гніваючи та лякаючи короля – царем, а царя – королем. В такий тяжкий час стає українським гетьманом чоловік і молодого віку, і невеликого розуму – Юрій Хмельницький».

Заявивши спочатку про вірність польському королю, Юрій Хмельницький поспішив нормалізувати відносини з російським царем, тим більше, що на нього тиснула значна група старшини, особливо з лівобережних полків. Частина козацької старшини, розуміючи недосконалість угоди 1654 року, прагнула деталізувати договірні статті та у повній мірі виписати конфедеративний союз з Московією.

Однак, царський уряд зовсім не збирався дотримуватися договору 1654 року і тим більше розвивати його в дусі рівноправності обох партнерів. Москва розглядала Україну лише як провінцію і прагнула поступово ліквідувати її суверенітет.

Коли Ю.Хмельницький разом з генеральною старшиною прибув за запрошенням на переговори до міста Переяслава, вони опинилися в оточенні російських військ

О.Трубецького, В.Шереметєва, Г.Ромодановського та ін. Сюди ж прибули і війська самозваного «наказного гетьмана» І.Безпалого, який ще раніше заявив про себе як про безоглядного прихильника царського уряду.

Не витримавши тиску та погроз смертю, Ю.Хмельницький і інші представники уряду України погодилися з вимогами царських воєначальників, навіть не заперечувавши проти зачитаних на нараді Трубецьким «14 статей» – фальсифікату, який був виданий за справжні статті договору 1654 року. Українська держава з рівноправного партнера Московії у своєрідній конфедерації перетворилася в автономну одиницю, Українська православна церква втратила свою незалежність від Московського патріархату. Статті передбачали смертну кару для українців, які відмовились присягнути на вірність царю.

Згідно з цим фальсифікатом українські гетьмани не могли обиратися без дозволу царя, вони не мали права проводити переговори з іншими державами. Козацька рада не мала права без дозволу царя усувати гетьмана, гетьман не мав права звільняти або призначати генеральну старшину і своїх полковників, не мав права самостійно виступати в походи, а йшов тільки з російським військом, куди накаже цар. Крім того, київський митрополит мав визнати владу Московської церкви. Воєводи з залогами царських військ мали тепер розміщуватись не тільки у Києві, де вони перебували з 1654р., а й у Переяславі, Чернігові, Ніжині, Брацлаві, Умані.

За вказівкою царя, О.Трубецької, з метою популяризації саме нових, змінених статей і закріплення їх у свідомості українського суспільства, наказав київському воєводі Шереметєву надрукувати їх текст разом з присяжними підписами старшини і розіслати в усі козацькі полки, що було виконано в цьому ж році. Відтоді офіційно тільки цю редакцію вважали за договір Богдана Хмельницького і на ній присягали наступні гетьмани. Причому кожного разу вносились ще нові царські додатки й поправки, знову ж не на користь України.

Після поразки від польських військ, усвідомивши на власному досвіді сутність політики Москви щодо України, Ю.Хмельницький вимушений був у жовтні 1660 року укласти з Польщею Слободищенський трактат, за яким козацька Україна поверталася під Польщу на правах автономії.

Щоразу, як козаки переходили на інший бік у польсько-московських війнах за контроль над Україною, вони втрачали нові частини свого суверенітету. Тиск, що чинився на козацьку державу з боку її набагато потужніших супротивників – Московського царства і Польського королівства – незабаром став занадто сильним для Гетьманщини й розколов її на дві частини вздовж Дніпра. Відтоді оформився розкол України на Правобережну і Лівобережну частини, у яких домінували Польща та Московія. У обох частинах обиратимуться свої гетьмани, а у битвах між військовими формуваннями цих частин України гинутьимуть за інтереси ворожих країн українці. Ці жертви були ціною, сплаченою народом за роз'єднаність і жадібність своєї провідної верстви.

У кожному регіоні існували різні орієнтаційні групи населення, що надавало національно-визвольній боротьбі особливої трагічності і складності. Кожна з політичних сил бажала об'єднання українських земель в одній національній державі, але сподівалася лише на когось. Безкомпромісність народних вождів, з домішкою корисливості, дедалі більше заводила Україну у глухий кут, вихід з якого був можливий лише через надзвичайні соціальні потрясіння і втрати. Такий поділ мав катастрофічні наслідки для національної самосвідомості українців, культури народу.

Коли у 1663 році на місце Ю.Хмельницького гетьманом обрали Павла Тетерю, який пов'язував майбутнє Козацької держави не з Москвою, а з Варшавою, то на Лівобережжі відмовилися його визнавати, бо це було не вигідно Москві, яка підштовхувала частину козацької старшини Лівобережжя до виборів свого окремого гетьмана. Москва не лише спровокувала вибори гетьмана на Лівобережжі, а й втрутилася у процес його обрання. «Ось так на Чорній раді під Ніжином, – пише український історик В.Сергійчук, – руками самих українців, зокрема запорожців, у 1663 році Україну розкололи на дві Гетьманщини».

Якщо козацьким ватажкам із покоління Хмельницького було притаманне політичне бачення ситуації, то народжені за доби Руїни провідники Гетьманщини дбали про обмежені й прагматичні цілі. Вони скоріше пристосовувалися до існуючих політичних обставин, а не змінювали їх. В основному вони ставили перед собою подвійну мету: утримувати задовільні стосунки із царем і

зміцнювати свої особисті соціально-економічні привілеї – як членів новонародженої козацької еліти – за рахунок простого козацтва й селянства.

Наказний гетьман Лівобережної України Яким Сомко пропонував скасувати судовий імунітет козацьких старшин, передбачений угодою 1659р., а також забронити полковникам взаємини з царем «мимо гетмана». Було запропоновано створити інститут постійного царського представництва при гетьманові, аби представник міг оперативно приборкати усілякі прояви свавілля з боку окремих полковників. А коли б хтось не бажав втихомирюватися, гетьман міг скарата його на смерть: щоб «дивлячись на те, іншим не кортіло». Я.Сомко прагнув чітко дотримуватися принципу васальних взаємин, за яких усі контакти відбувалися б за посередництвом гетьмана.

Доки Я.Сомко змагався з Ніжинським полковником В.Золотаренком, який закидав доносами на гетьмана Москву, на поверхню політичного життя виринула фігура Івана Брюховецького. Демонструючи лояльність до Москви, останній увійшов у довіру до князя Г.Ромодановського, який рекомендував І.Брюховецького цареві як найбільш відданого претендента на гетьманство. У червні 1663 року, біля Ніжина, Чорна рада обрала І.Брюховецького гетьманом. Я.Сомка і його прихильників було ув'язнено та, за поданням новообраного гетьмана, страчено як зрадників царя. Ще близько 50 осіб було вислано до Сибіру.

І.Брюховецький став першим гетьманом України, котрий назвав себе «холопом» московського царя. Царю сподобався його титул, що він подав у листі до Москви 8 червня 1663 року: «Ваш верный холоп и наинисший подножек присветлого престола Ивашка Брюховецкий». За це приниження він дістав звання боярина, одружився з московською князівною Долгоруковою. Д.М.Бантиш-Каменський пише: «Государь ...пригласилъ Брюховецкаго съ первыми чиновниками къ своему столу, пожаловалъ его боярином и въ Стародубскомъ полку Шептаковскою сотнею съ сѣлами и деревнями, в вечное и потомственное владеніе; а генеральнымъ обозному, судье, есауламъ, хорунжему, бунчучному и всемъ полковникамъ даровалъ дворянское достоинство, многія поместья и жалованья грамоты».

Згідно з укладеними І.Брюховецьким з царським

урядом у 1665 році Московськими статтями посилювалася адміністративна та економічна залежність України від Москви, звужувалася її автономія. За статтями українські міста визнавалися володінням російських монархів, збільшувалася чисельність російських гарнізонів, які вводилися до нових міст, воєводи дістали змогу втручатися в дії місцевої адміністрації. І.Брюховецький запропонував царю ввести в Гетьманщині воєводське управління.

У згаданому вище політичному меморіалі гетьман П.Орлик писав, що «гетьман Брюховецький, удавшись в подорож до Москви під покривкою добра для України, вчинив так, що признано царя за протектора козаків. Це була основа всіх нещасть України. Україну примушено зректися прав козацького суверенітету. Громадянство досі не знає, чи Брюховецького примушено до цього негідного кроку погрозами чи чемнішими способами. Але річ відома, що це зречення не касує ні в чому прав України, бо гетьман не міг дарувати того, що належало Станам. Дарма скаржилися козаки: на Україну вислано війська, які збройною силою тримали козаків у неволі і давали їм відчувати увесь тягар деспотичного панування».

Відмова гетьмана І.Брюховецького від збору податків і різноманітних поборів не була звичайною поступкою Московському царю, а показувала його принципове бачення подальших взаємин українців з монархом. Він декларував, що гетьманський уряд має не лише відмовитися від прибутків, а й від претензій на політичну зверхність у суспільстві загалом: «А у Війську Запорозькому в них того від віку не було, що гетьман і полковники і сотники й усякі навчальні люди міщанами і селянами в містах і в селах володіли без привілеїв королівських; тільки бувало за якісь за великі служби король кому на котресь місце привілей дасть, тим [...] по привілеям королівським і володіли».

Для гетьмана головним наслідком багатолітньої боротьби козацтва була лише зміна суверена. Відтепер права власності польського короля мали перейти до російського царя. Зрозуміло, саме так і тлумачили ці події в Москві, тож і політичні акції І.Брюховецького в приказних палатах «білокам'яної» після таких заяв зростали.

У 1666 році І.Брюховецький відзначився доносом московському царю: «То дело богомерзкое богомститель-

ное, що наші пастыри живуть бесчинно, а не за правилами святих отців, ибо не хотят передать церковь свою под Москву».

Доктор історичних наук В.Горобець пише: «Козацька еліта Лівобережної України, хоча напозір і підтримувала наміри Москви та православного духовенства, насправді не припиняла з'ясовувати внутрішні конфлікти, дискредитувати в очах московського керівництва своїх суперників. У такий спосіб кожен прагнув скористатися «виграшним» часом, аби зміцнитися політично й закріпити за собою лідерські позиції в краї. Адже і шляхтичів, як представників старої еліти, і нове її поповнення, «старовинне» козацтво усунули від участі в усіх міжкрайових порахунках. Показові спостереження московського дяка Івана Пескова, який восени 1661р. інформував Москву: «нині на цьому боці Дніпра старих добрих козаків немає, і кращі хто в них наказні полковники втікачі із-за Дніпра: Пилип Уманець з братом Васютою, та Зражевський й інші ж такі». Песков зробив із цього один висновок: «А нині гетьману і бути не має біля чого».

Андрусівське перемир'я 1667р. засвідчило втрату Польщею на користь Московії не лише Лівобережжя (новий кордон проходив тепер по Дніпру), а й Києва. Андрусівська угода мала катастрофічні наслідки для України. Представників України не допустили до участі в переговорах, їх не визнавали юридичною стороною. В Андрусівському трактаті було сформульовано, що у володінні Росії залишаються «відвойовані у Речі Посполитої» міста і землі. Навіть не згадувалося, що це територія України, яка за міждержавним договором тільки 13 років тому добровільно приєдналася до російської держави. Формула трактату «завойовані землі» давала право Москві встановлювати на них свої порядки і закони. Таким чином, царський уряд за допомогою міжнародного трактату спробував здійснити інкорпорацію України і свідомо ламав договір 1654р., за яким він зобов'язувався зберігати права і вольності Української держави. Україну позбавляли статусу суб'єкта міжнародного права. Українсько-російські відносини тепер мусили визначатися Андрусівською угодою між Річчю Посполитою і Московською державою.

Встановлений на українських територіях між Московською державою й Польщею новий кордон таким і залишався аж до другого поділу Польщі у 1793 році. А це

означало, що більша частина Правобережжя (крім самого Києва, його околиць на правому березі Дніпра та земель Запорозької Січі) була відкритою дедалі сильнішим польським культурним впливам і залишалася у тій же польській соціальній системі шляхетства й кріпацтва, що сприяло подальшій колонізації вищих класів на цих землях.

Для багатьох членів місцевих еліт польське правління означало заміну місцевих православних та церковнослов'янських традицій на нові римо-католицькі цінності. Вищі класи українського суспільства не могли більше впевнено спиратися на православну традицію і освіту. Зниження престижу всього, що досі було старим і рідним, тільки сприяло асиміляції верхівки. Мовна і культурна асиміляція йшли пліч-о-пліч з окатоличенням.

Рішення І.Брюховецького про розірвання відносин з Москвою, під тиском невдоволеного населення та козацтва, продовжилось повстанням проти царського уряду, стратою козаками І.Брюховецького і проголошенням гетьмана Правобережної України П.Дорошенка гетьманом усієї України. Але ні Московія, ні Річ Посполита, ні Кримське ханство не могли допустити об'єднання України.

Воз'єднання козацької України стало тріумфом політики П.Дорошенка. Утім, після вторгнення польських корогв на терени Східного Поділля, гетьман з більшою частиною військ відійшов на Правобережжя, доручивши командування на Лівобережжі наказному гетьману Дем'яну Ігнатовичу (Многогрішному). У цей самий час претензії на гетьманську булаву висунув запорозький писар Петро Суховій, виступ якого підтримував кримський хан. У вересні 1668 року перейшли у наступ російські війська воєводи Г.Ромодановського. Після спалення царськими військами Ніжина та оволодіння Черніговом Д.Многогрішний вимушений був запросити в Москви миру.

Промосковськими силами було знову розколото об'єднанчі зусилля українських еліт і запропоновано Дем'яну Многогрішному прийняти пропозицію царських воєвод стати гетьманом Лівобережжя. Поласившись на владу та почесні, той погодився. На скликаній у Новгороді-Сіверському козацькій раді 17 грудня 1668 року було обрано Д.Многогрішного гетьманом Лівобережжя, складено проект нового договору і вислано з окремим посольством до царя.

Д.Многогрішний на посаді не затримався надовго. Старшина зневажливо називала його «мужичим сином» за селянське походження. Простакуватий гетьман швидко нажив собі ворогів. Він різко висловлювався стосовно московського правління, намагався дотримуватися незалежної позиції.

Українській старшині протистояла основна маса міщан, селян, духовенства. Саме в царського уряду вона шукала захисту від визиску з боку тих місцевих можновладців, що перебували при владі. Наївна віра окремих груп населення в доброго царя розколола українське суспільство і завдала шкоди національним інтересам України.

Серед незадоволених кандидатурою нового гетьмана був і Ніжинський протопіп С.Адамович, вірний прислужник царського уряду. В січні 1669 року він доповідав цареві про намір гетьмана зробити так, щоб «у нас у Малій Росії й нога Московська не стояла». Намагаючись принизити новообраного гетьмана, Адамович звинувачував того в привласненні податків, зловживанні владою, честолюбстві і грубості. Це був перший донос на гетьмана, яких потім буде чимало. Адамович вмовляв царя не тільки не виводити з українських міст російські залоги, а навіть посилити їх.

Вміло розпалюючи ворожнечу між низовим, лівобережним і правобережним козацтвом, які не мали військово-політичної єдності, царський уряд продовжував і надалі прибирати до своїх рук Україну.

Московський уряд не сприймав принципових та негнучких людей, тому був незадоволений гетьманським урядом Д.Многогрішного. А головними змовниками проти гетьмана були генеральний обозний Петро Забіла, генеральні судді Іван Самойлович, Іван Домонтович і генеральний писар Карпо Мокрієвич. Працюючи в контакті з ніжинським воєводою Ржевським та з головою московських стрільців Неєловим, вони усунули гетьмана від влади, віддавши Неєлову під варту. Муки під час слідства у Москві, заслання до Сибіру Д.Многогрішного було грубим порушенням царем стверджених ним же прав і вольностей Війська Запорозького. Обраного вільними голосами гетьмана було засуджено не судом Війська Запорозького, а московським урядом.

Угодницьку політику козацької старшини сповна було використано царем під час укладання угоди з но-

вим лівобережним гетьманом Іваном Самойловичем.

І.Самойлович шукав ласки московських правителів. Він сприяв призначенню на Київську митрополію єпископа Святополка Четвертинського, який за наполяганням гетьмана прийняв посвячення Московського патріарха. Це означало для Української православної церкви втрату незалежності. Українська православна церква втрачала автономію і була виведена з-під влади київського митрополита. Згодом вона була підпорядкована безпосередньо Синоду. Київська єпархія перетворилась на звичайну єпархію Російської православної церкви.

У внутрішньополітичній діяльності І.Самойлович демонстрував прагнення до зміцнення позицій аристократичної верхівки суспільства. Саме в роки гетьманування І.Самойловича в Україні з'явився новий соціальний прошарок – так звані «бунчукові товариші» – нащадки вищої козацької старшини, що складали своєрідну гетьманську гвардію у військових походах, а в мирний час перебували під протекцією верховного козацького правителя. Бунчуковими ставали за вислугу не перед державою, а перед власником бунчука – гетьманом. Вони перебували під його командою у походах. Привілеї бунчукового товариша, як особи, що перебувала «в особливій гетьманській протекції», полягали в тому, що він володів імунітетом щодо козацької адміністрації.

Створення даного соціального прошарку було вимушеним кроком гетьмана, оскільки потрібна була сила, яка в умовах неконсолідованості української політичної еліти могла підтримувати гетьмана та протистояти бажаним правдами чи неправдами отримати булаву, особливо за підтримки зацікавлених в ослабленні України іноземних держав.

Козацька старшина, намагаючись обмежити повноваження гетьмана, зверталася до царя з відповідними пропозиціями. Згідно з Конотопською угодою 1672 року гетьману І.Самойловичу були поставлені умови не судити представників старшини, не вступати у зовнішні зносини, не проконсультуватись зі старшинською радою. Гетьмана примусили розпустити загони, які безпосередньо підкорялися йому. Поширюючи свій вплив, старшина підривала владу гетьманів, а відтак і українську автономію.

Споглядаючи, як Москва прибирає до рук лівобережне козацтво й готується перебратися на Правобе-

режжя, тамтешня старшина не бачила іншого виходу, як йти на службу до турецького султана. Висилаючи до Стамбула 17 пунктів схваленої на старшинській раді 28 серпня 1668 року попередньої умови, гетьман Петро Дорошенко зазначав, що хоче мати такий же договір з султаном, який мав Б.Хмельницький, тобто завжди бути готовим воювати проти ворогів Порти.

Про постійні контакти П.Дорошенка було відомо московському царю, який, після того, як старшина Правобережжя вирішила перейти на його бік, наказав белгородському воєводі Г.Ромодановському та гетьману Лівобережжя І.Самойловичу йти війною на Дорошенка.

На Переяславській раді 17 березня 1674 року було прийнято 10 правобережних полків під протекцію московського царя. Усі старшини залишились на своїх посадах. Посланець правобережного гетьмана Дорошенка повідомив, що останній також готовий присягнути цареві. Після складення П.Дорошенком владних повноважень на користь лівобережного гетьмана Івана Самойловича його прийняли у Москві прихильно, надавши посаду воєводи у Вятці.

Невдоволена діяльністю І.Самойловича старшина організувала проти нього змову. Генеральні судді Іван Кочубей і Михайло Вуяхович, писар Семен Прокопович, полковники Кость Солонина, Григорій Гамалія та інші подали Голіцину листа, в якому звинувачували І.Самойловича у прагненні відірвати Гетьманщину від Росії, зв'язках з татарами, підпаленні степу і в інших «гріхах».

Звинувативши І.Самойловича, який намагався продовжити традиції зміцнення гетьманської влади, у провалі Кримського походу 1687 року, московський уряд наказав заарештувати гетьмана та вислати для проведення розслідування у російську столицю. Пізніше гетьмана з сином Яковом було вислано до Сибіру. Другому сину гетьмана, чернігівському полковнику Григорію – відрубано голову.

«Усунення І.Самойловича з гетьманства було грубим порушенням козацького права, але, – як зазначає В.Сергійчук, – таке відбувалося за його ж самого участю, коли позбавляли гетьманської булави Д.Многогрішного. І це означало, що Москві вдалося остаточно нав'язати в Україні свої правила гри, використовуючи при цьому власне козацьких старшин, які за різні преференції з боку царя погоджувалися підступно діяти проти своїх

безпосередніх зверхників, щоб потім такі методи можна було задіяти і щодо них».

Отже, саме руками козацької старшини царською владою було поставлено Україну під свій контроль. Це полегшувалося також після передачі Царгородом Київської православної митрополії Москві. І справа полягала не тільки в занадто низькій ціні за це – «три сорока соболів і 200 червоних», а й у безмежному москвофільстві київського митрополита Гедеона Четвертинського, яким підтримувалась концепція єдиної церкви і народу.

Уклавши «Вічний мир» із Польщею у 1686р., Москва зуміла остаточно закріпити Лівобережжя як сферу власного впливу. Щоб зміцнити тут свої позиції московським урядовцям потрібно було розладнати становище української політичної еліти. Царському уряду це вдавалося просто. У Гетьманщині відбувався природно-історичний процес витворення нової української еліти. А він (завжди і скрізь) супроводжувався загостренням протистояння народу та влади, посиленням внутрішньополітичної боротьби окремих угруповань у політичній верхівці. Цим уміло скористалися московські політики, протиставляючи народ старшинам, полковників – гетьману.

Підступна сила старшинської олігархії Лівобережжя базувалася на лукавій підтримці Москви. У ситуаціях, коли гетьмани, як виразники інтересів усього суспільства, наступали на інтереси старшинських угруповань, що керувалися виключно приватними інтересами, останні завжди вдавалися до одного й того ж політичного маневру. Змовившись, вони надсилали цареві донос про «зраду» гетьмана. Царський уряд прихильно реагував на ці доноси і завжди підтримував наміри старшини по усуненню гетьмана. Адже, чим частіше змінювалася українська влада, тим слабкішою вона ставала.

Бахчисарайський мир 1681 року і «Вічний мир» між Росією та Річчю Посполитою 1686 року були негативно зустрінуті українським народом, адже ці міжнародні правові акти розчленовували Україну між сусідніми державами, створювали серйозні перепони на шляху об'єднання українських земель в єдиному державному організмі. У відповідності з цими міжнародними договорами значна частина придніпровських прибережних земель оголошувались нейтральними та такими, що не підлягали заселенню. Умови зазначених угод свідчили про те, що геополітичні гравці не тільки не були зацікав-

леними у становленні української держави і не зважали на прагнення українського народу до створення власної державності, а розглядали Україну лише як територію.

Нескінченна боротьба проти зазіхань чужоземних держав на українські землі, міжусобиці та політичне суперництво старшини, економічний і політичний занепад України закінчились у епоху Руїни моральною деградацією української еліти.

У липні 1687 року, у присутності та за сприяння князя В.Голіцина і команди московських стрільців, козаки «обрали» гетьманом Лівобережної України І.Мазепу. Нові Коломацькі договірні статті з Москвою затверджували основні пункти попередніх статей і містили ряд нових. Вони були скріплені гетьманом та старшиною і містили, крім іншого, умови про те, що «Гетманъ и старшины обяваны стараться о соединеніи малороссійскаго народа съ великороссійскимъ посредствомъ супружества и другими способами, для чего дозволено малороссійскимъ жителямъ иметь вольный переходъ въ города великороссійскіе».

За статтями скасовувалися оренди, проти яких виступали більшість населення. Автономні права України обмежувалися у черговий раз. Гетьману заборонялося без дозволу царського уряду замінювати на посадах полковників і генеральну старшину, а старшині – самовільно усувати гетьмана. Проголошувалася непорушність старшинських маєтностей, одержаних від царя. Цими пунктами влада гетьмана суттєво підривалася. За Коломацькими статтями вся вища козацька старшина звільнялася від податків. Вона дістала широку можливість для подальшого економічного відособлення від решти населення. Поступово старшина виділилася з маси козацтва в політико-адміністративному праві та судочинстві, добивалася зрівняння у правах з російським дворянством.

Старшина, підбадьорена успіхами в скиненні з гетьманства І.Самойловича, засипала Москву доносами і на нового гетьмана. Тому І.Мазепа вимушений був взятися за вирішення стратегічних проблем, пов'язаних зі стабілізацією внутрішньої ситуації в Україні, за зміцнення державної влади та консолідацію провідної верстви гетьманату – козацької старшини. І.Мазепою було створено для козацької старшини сприятливі умови для зростання її добробуту, здобуття належної освіти.

У полках гетьманом було запроваджено соціальний інститут «значкових товаришів», які перебували під «значком» (прапором) полковника, не лише під час військових походів супроводжували полковника і складали його особистий почет, а й постійно знаходилися під його опікою та протекцією, виконували важливі адміністративні, судові і фінансові доручення. Гетьман сприяв поліпшенню економічного становища української еліти, зміцненню політичних позицій козацької старшини, її гуртуванню навколо себе. Розширення прав і привілеїв аристократичної верстви неминуче та негативно позначилося на правах соціальних низів суспільства.

До зміни своєї політичної позиції, пов'язаної з переходом І.Мазепи під протекцію шведського короля, гетьман не міг не виконувати непопулярні накази, що надходили з Москви, що суперечили бажанню багатьох жителів України. Потрібно врахувати, що здобути до себе особливе ставлення і прихильність московського царя у тих умовах можна було не яскравою посмішкою та веселими анекдотами, не веденням самостійної внутрішньої і зовнішньої політики, а виконанням усіх забаганок самодержця, спрямованих на утиски українського населення, діями щодо укріплення та розвитку царства за рахунок провінції.

31 липня 1704 року за наказом гетьмана І.Мазепи найбільш популярного серед козацтва фастівського полковника С.Палія, який виступав принциповим противником реставрації в країні кріпосницьких порядків та відновлення шляхетського землеволодіння, було підступно захоплено в полон і перепроваджено до Москви. Звідти Семена Палія відправили на заслання до Томська, де він пробув аж до кінця 1708р.

Цілком спольщена знать на землях Галичини і Волині (Правобережжя), у свою чергу, не виявляла інтересу до того, щоб установити власне українську політичну цілість.

У другій половині XVII століття «ми бачимо безнастанну боротьбу трьох сумежніх держав за те, щоб орудувати Україною. Польща, Турція і Москва, – вказує М.Аркас, – без найменшого жалю шматують, руйнують і нищать її у-нівець... Полякам потрібна тільки земля та робітники, а про те, яке життя, яка доля буде тих робітників, їм байдуже... Турки, із своїми підручними татарами, були споконвічними ворогами козацтва. Їх кричаві наскоки на Україну, їх неволя, їх ясир – усе це не

дозволяло покладатися на них. Москва ж, ще од часів Богдана, назначила собі ясну ціль: потрохи все більш і більш прибрати до своїх рук Україну, то попускаючи, то знов притискуючи її; не проминала вона ніякого слухаю, ніякої приключки, щоб міцніше придавити той народ, що у тяжку годину кинувся до неї шукати захисту під її рукою. Привчивши українську старшину до тієї отрути – доносів, Московський уряд пильно сіяв сварки та чвари поміж вищою верствою українців. Старшині було тепер не до долі рідного краю, – кожен шукав вигоди для себе, а якщо й траплялись подекуди люде, що для них дорога була рідна країна, то вони боролися без надії і гинули марно..., або терпіли, зціпивши зуби, бо бачили свою несилю. Московський уряд кожен раз, коли обирали нового Гетьмана, стверджував Переяславські умови, і кожен раз намагався при тому обмежити їх або втиснути нові статті, корисні задля того, щоб ще тісніше зв'язати Україну з Москвою».

Великою бідою українського народу та України була політична роз'єднаність української еліти. Про цю роз'єднаність згадує І.Мазепа у своєму поетичному творі «Дума». Гетьман з болем визнавав, що «В Україні і начальній, і підначальній, і духовній, і мирській, як різні колеса, не в однодумній є згоді».

«Всі покою щиро прагнуть,
Та не в єден гуж всі тягнуть!
Той направо, той наліво,
А всі браття, тото диво!
Не маш любви, не маш згоди.
Од Жовтої взявши Води,
През незгоду всі пропали,
Себе сами звоювали.
Ей, братища, пора знати,
Що не всім нам панувати,
Не всім дано всеє знати
І річами керувати.
На корабель поглядімо:
Однак стирник сам керує,
Весь корабель управує:
Пчулка бідна матку має
І оноє послухає.
Жаль ся, Боже, України,
Що не вкупі має сини!
Єден живе із погани,

Кличе: Сюди, отамани!
Ідім матку рятувати,
Не даймо їй погибати!
Другий ляхам за гріш служить,
По Україні і той тужить.
Мати моя старенькая!
Чом Ти вельми слабенькая?
Розно тебе розшарпали,
Гди аж по Дніпр туркам дали,
Все то фортель, щоб слабїла
І аж в кінець сил не міла!
Третій Москві юж голдує
І ей вірно услугує.
Той на матку нарікає
І неволю проклинає:
Ліпше було не родити,
Нежли в таких бідах жити!
Од всіх сторін ворогують,
Огнем, мечем руїнують,
Од всіх не маш зичливости,
Ані слушної вчивости;
Мужиками називають,
А підданьством нарікають:
Чом ти братів не учила,
Чом від себе їх пустила?
Ліпше було пробувати
Вкупі лихо одбувати!
Я сам, бідний, не здолаю,
Хіба тільки зневолаю:
Гей, панове енерали,
Чому ж есте так оспалі?
І ви, паньство полковники,
Без жадної політики,
Возьмітєся всі за руки,
Не допустіть гіркої муки
Матці своїй більш терпіти!
Нуте врагів, нуте бити!
Самопали набувайте,
Острих шабель добувайте.
А за віру хоч умріте
І вольностей бороніте:
Нехай вічна буде слава,
Же през шаблю маєм права!», – писав І.Мазепа.

Наявність політично-провідної старшинської верстви гетьман розглядав як запоруку існування українського суспільства і держави. У листі до І.Скоропадського, змальовуючи картину намірів російських елітарних кіл стосовно України, І.Мазепа на перше місце ставив усунення еліти, що неодмінно мало потягнути за собою й усі інші негативні суспільні наслідки: «Нас, гетьмана, генеральну старшину, полковників і увесь Війська Запорозького начал, вродженими своїми привабами, хочуть до рук приборати і в тиранську свою неволю запровадити, ім'я Війська Запорозького згладити, а козаків у драгунію і солдати перевернути, народ малоросійський вічно собі рабами поробити».

У промові до військових та цивільних урядників козацької України напередодні розриву з Москвою у 1708р. І.Мазепа казав: «... коли король шведський, завше переможний, якого вся Європа поважає і боїться, подолає царя російського і зруйнує царство його, то ми з волі переможця, неминуче причислені будемо до Польщі і віддані в рабство полякам... А як допустити царя російського вийти переможцем, то вже лиха година прийде до нас од самого царя того; бо ви бачите, що хоч він походить од коліна, вибраного народом з дворянства свого, але, приборавши собі владу необмежену, карає народ той своєвільно, і не тільки свобода та добро народне, але й саме життя його підбиті єдиній волі та забаганці царській. Бачили ви і наслідки деспотизму того, яким він винищив численні родини найбільш варварськими карами за провини, стягнені наклепом та вимушені тиранськими тортурами, що їх ніякий народ стерпіти і перетерпіти не годен. Початок спільних недуг наших зазнав я на самому собі. Вам бо відомо, що за відмову мою в задумах його, убивчих для нашої отчизни, вибито мене по щоках, як безчесну блудницю. І хто ж тут не признає, що тиран, який образив так ганебно особу, що репрезентує націю, вважає, звичайно, членів її за худобу нетямущу і свій послід?... Бачився я з обома воюючими королями, шведським і польським, і все вміння своє ужив перед ними, щоб переконати першого про протекцію і милість отчизні нашої од військових напастей та руйнацій у майбутній на неї навалі, а щодо Великої Росії, нам єдиновірної і єдиноплемінної, випросив у нього неутралітет, себто не повинні воювати ми ні з шведами, ані з поляками, ані з великоросіянами, а повинні, зібравшись

з військовими силами нашими, стояти в належних місцях і боронити власну отчизну свою...».

Після переходу І.Мазепи на бік короля Карла XII московський цар звернувся до всіх жителів з відозвою про те, що І.Мазепа задумав «Малороссийскую землю поработить по прежнему под владение Полское и церкви божие и святые монастыри отдать в унию». Додав, що «бывший гетман хитростию своею без нашего указа аренды и многие оные поборы наложил на малороссийский народ, будто на плату войску, в самом деле ради обогащения своего».

2 листопада 1708р. впала гетьманська столиця Батурин. Причиною швидкого захоплення фортеці стала зрада окремих козацьких старшин, зокрема, джерела називають прізвище прилуцького полковника Івана Носа, котрий отримав від царя, як плату за свою послугу, посаду прилуцького полковника. У захопленому місті за наказом О.Меншикова було вчинено показову розправу над прибічниками гетьмана І.Мазепи. 6000 осіб, незалежно від віку та статі, було знищено.

Щоб задушити українську волю українськими руками було залучено засланного до Сибіру колишнього фастівського полковника С.Палія та притягнуто до боротьби з І.Мазепою миргородського полковника Д.Апостола.

Політичні обставини, які склалися в Гетьманщині, не дозволяли І.Мазепі пропагувати свої погляди протягом усього тривалого гетьманування, за винятком кількох останніх місяців. Цим скористалися вороги України. Уже три сотні років вони прищепляють українцям відразу до особи та дій гетьмана. Слівцем «мазепинець» як лайкою завжди таврували українців, котрі виступали проти імперського гніту. Лише наступні покоління українців, дослідивши усі історичні джерела, зможуть гідно оцінити його життя й діяльність.

За розпорядженням московського царя Петра I у жовтні 1708 року, у Глухові, після обряду глаумління над образом І.Мазепи, козацькі старшини слухняно обрали стародубського полковника І.Скоропадського новим гетьманом України. А на старшинській раді в еміграції після смерті І.Мазепи гетьманом було обрано найближчого його сподвижника – Пилипа Орлика.

І.Скоропадський виявив себе типовим представником тогочасної соціальної еліти. Він сприяв, нерідко і

проти власної волі, утворенню в Україні великої земельної власності російських вельмож та іноземців. Одним із перших серед гетьманів він офіційно почав перетворювати представників відносно вільного стану – козаків – на залежних посполитих, запровадив цілеспрямоване прикріплення селян до землі можновладців.

Уся соціальна політика гетьмана спрямовувалася, насамперед, на захист інтересів старшини, шляхти і православного духівництва. Попри спроби царського уряду накласти податки на все лівобережне населення, ці верстви були звільнені від усіх видів повинності і поборів. Єдиним обов'язком козацької верхівки перед державою залишалося виконання військової служби. Подібно до старшини у військовому та цивільному правлінні Гетьманщиною, духівництву належала вся повнота влади в церковних справах, яка після смерті гетьмана поступово почала звужуватися царським урядом. Гетьманство І.Скоропадського стало для українських православних монастирів піком їхнього збагачення й могутності.

Для ліквідації української державності Москва спробувала використати і запорожців. Зрештою, використавши зраду наказного полтавського полковника Гаагана, Москва зруйнувала Запорозьку Січ. У своєму листі до Петра I від 19 травня 1709 року Меншиков вихвалявся, що «живьем взято старшин и казаков с 300 человек, пушек, також и амуниции взято в одном городе многое число о чем еще за скоростию имянной росписи не пристано. А ис помянутых живьем взятых воров знатнейших велел я удержать, а протчих по достоинности казнить и над Сечею прежней указ исполнить, також и все их места разорить, дабы оное изменческое гнездо искоренить».

«Чому горда козацька нація, яка перш за все цінувала і відстоювала власну свободу, допустила прийняття зверхності сусідів та дозволила знову загнати себе в кайдани, змарнувавши таким чином всі здобутки Визвольної війни 1648-1656 років?» – запитує доктор наук з державного управління В.Олуйко. І відповідає, що однією з найголовніших причин були внутрішні протиріччя між елітарними та егалітарними тенденціями в розвитку козацького суспільства. Протягом всього періоду інтереси правлячої верхівки – козацької старшини та знаті завжди ставали поперек дороги інтересів та бажань простого народу: рядового козацтва, міщан, селян... Іншою, не

менш важливою причиною невдачі українського народу, можна назвати повну відсутність у правлячої верхівки чітко окреслених політичних цілей, а також відповідних методів та інструментів управління всіма верствами українського суспільства. Не потрібно забувати про зовнішнє втручання сусідніх держав у внутрішні справи багатостраждальної України, які використовували усі методи для її підкорення.

Усі керманічі поділеної по Дніпру України часів Руїни, що відзначається загальним занепадом і кровопролитними війнами, ворогували між собою і вимушені були лавірувати між Річчю Посполитою, Московською державою та Османською імперією, які постійно втручалися у внутрішні справи України. Українська політика характеризувалась намаганням підтримувати приязні відносини з усіма сусідами, використовуючи усі можливі засоби. Гетьмани вимушені були боротись не лише із зовнішніми ворогами, але й з власною старшиною, інтереси якої були як не у Польщі, то у Московії або Порті. Зрада інтересів власного народу представниками українського істеблішменту, підтримувана зовнішніми силами, у ці часи стала звичайним явищем. Потрібно також додати, що у часи козацької держави не було виховано національно свідомого громадянського суспільства, яким могло бути підтримано народжену державу.

«Україна відсувалася на задній план, Малоросія крокувала вперед. – пише історик С.Плохій. – У чому саме полягала нова малоросійська ідентичність козацької еліти? Це був зроблений нашвидкоруч сплав проросійської риторики духівництва та автономістських прагнень класу козацької старшини. Головною особливістю малоросійської ідеї була вірність російським царям. Водночас малоросійська самосвідомість підкреслювала права та привілеї козацької нації всередині імперії. Малоросія козацької верхівки залишалася у межах Лівобережної України, що відрізнялася своїми політичними, соціальними та культурними умовами від білоруських земель на північ та українських земель на захід від Дніпра».

Яку б термінологію ми не прийняли, можна з певністю говорити про існування на кінець XVII ст. особливої української самосвідомості. Між другою чвертю та кінцем XVII ст. не тільки освічені мешканці України, але й їхні сучасники – чужинці відчували, що на українських землях, як би вони не називалися – Русь, Україна чи Ма-

лоросія – живуть люди, виразно відмінні від поляків, литовців чи московитів. З одного боку, існували об'єктивні, видимі відмінності між українцями та їхніми сусідами, а з іншого боку – уява мешканців України про себе, як про щось окреме, суб'єктивне відчуття своєї відмінності від сусідів. Ці різниці помічали й описували заїжджі гості. Тут ішлося, зокрема, про відмінності в мові – як розмовній, так і літературній.

Національна свідомість ще не була міцною. А пошук історичного коріння у київській історії, що мав би її зміцнити, легко піддавався маніпуляціям в інтересах нового володаря Києва – московського царя. Не минуло й двадцяти років після Переяслава, як київські поплічники царя уже почали використовувати ідею неперервності тієї ж київської історії як доказ, що Україна повинна належати тільки йому.

У київському Синописі – першому друкованому творі зі східноєвропейської історії – лінія престолонаслідництва від Володимира Великого до московських князів подавалась як доказ того, що Україна повинна підлягати Москві. Автор вихваляв Андрія Боголюбського і додав складену московитами в XVI ст. генеалогію, згідно з якою Володимир був нащадком Цезаря Августа. У його третьому, ще більш промосковському виданні 1681р., автор уживав поняття «россейский род» на позначення українців та білорусів, вбачаючи у цьому «роді» генеалогічні корені царя – на той час найвищого голови роду, але всіляко підкреслював спорідненість тих, кого він називав «российский народь».

Українська культура і національна свідомість, якими вони були на переломі XVII і XVIII ст., як і більшість культур розвинулися з різних коренів: візантійських – головним чином в епоху Київської Русі, та західних – коли українські землі входили до складу Польсько-Литовської Речі Посполитої. На 1700р. не лише самі українські еліти, але й їхні неукраїнські сучасники дивилися на мешканців України чи Малоросії як на суспільство, що в мовному, культурному, а іноді й політичному плані відрізнялося від своїх польських, литовських і московських сусідів. Однак, слід вважати і на обставини часу. Національна самосвідомість на той час ще не складалася як закінчена система світогляду.

Дії Петра I і наступних московських урядів, спрямовані на скасування автономії України, не могли сприяти

становленню та розвитку української політичної еліти, національної свідомості українців.

До І.Скоропадського був приставлений постійний наглядач, який мав стежити за діяльністю гетьмана. Він мав слідкувати за всіма полковниками, старшинами, за розмовами козаків і про все доповідати в Москву. Петро I не зважав на український уряд. Він часто сам призначав полкову і сотенну старшину з російських дворян, які не звертали увагу на українського гетьмана та його адміністрацію.

У Петровій політиці, яка мала перетворити Росію на модернізовану державну потугу на рівні з західними країнами, для традиційних особливих прав, таких, як у запорозьких козаків, не було місця. На початку XVIII ст. тиск на Гетьманщину посилювався, а Петро використовував українських козаків уже не лише на військовій службі, а й на будівельних роботах, з-поміж іншого - й на будівництві Санкт-Петербурга. В ході війни зі Швецією виявилось, що козаки не в змозі протистояти її сучасним військам. Відтак козаки з їхніми кінними загонами втратили свої найважливіші для Росії якості, а саме боєздатність, внаслідок чого зникли й підстави зберігати за ними привілеї, хоч і ті були відчутно обмежені.

Плани російського самодержавства стосовно України полягали в тому, щоб послідовно і невпинно заселяти українські землі росіянами задля прискорення денационалізації української спільноти та її змосковщення. Це дало би змогу виправдати нав'язану назву «Малоросія». Москва також «сильно стояла на тому, щоб конче міцно приєднати собі Україну і її Церкву, а тому запровадили були навіть нове прохання по церквах: «О еже престолу Киевскому соединитися с Богопоставленным престолом Московским, и княжению Малороссийскому совокупитися с Богохранимым Великороссийским царством».

Для того, щоб Україна втратила характер самостійного економічного організму й поступово перетворилася на звичайну колонію Москви, в якій можна було б реалізовувати сировину та продукти з України, Петро I намагався силоміць відрізати Україну від стосунків із зарубіжжям. Україна мала стати постійним ринком збуту московських виробів, переважно гірших і дорожчих ніж європейські. Примусове втягнення до московського ринку українського господарства потягнуло за собою розорення останнього.

Значної шкоди промисловості та сільськогосподар-

ському виробництву Гетьманщини, які були інкорпоровані в Європу, було нанесено указом Петра I про заборону суб'єктам земельної власності України експортувати зерно й іншу сільськогосподарську продукцію в Європу через Краків, Гданськ, Прагу; водночас було дозволено вивезення тільки через Ригу, Петербург, Архангельськ. На цьому шляху українські виробники товарної сільськогосподарської продукції обкладалися більшим податком, ніж російські, оскільки з них стягувався і митний збір. Одночасно Петро I провів фінансову реформу, яка включала українських сільськогосподарських виробників зі сфери обігу європейської валюти і західноєвропейської економіки.

«Царський уряд, – пише український історик Б.Крупницький, – намагався усунути конкурентноспроможного українського партнера з російського ринку. Російська економіка базувалася на тій самій сировинній основі, що й українська, тому всіляко протидіяла їй. Українські купці, дискриміновані на російському ринку, були вкрай обмежені не лише в пересуванні, а й у асортименті ввізних товарів і сплачували на шляхах високі мита.

У 1701р. Петро I завдав українській торгівлі нищівного удару, заборонивши вивозити з України до Кенігсберга й Риги коноплі – один з найважливіших експортних товарів. Її мали надсилати з російськими купцями через Ярославль і Вологду до Архангельська для подальшого транспортування за кордон. Українське купецтво зазнавало величезних втрат. Так розпочався період регулюючих заходів Москви щодо торгівлі України із закордоном. Росія остаточно взяла її під свою п'яту вже 1714р. А згодом українська економіка набула залежного від неї колоніального характеру. Російські купці мали змогу утискувати українських партнерів навіть у їхній власній країні».

Права та привілеї, а також державний устрій України й особливості її війська заважали Москві повною мірою використовувати у воєнних цілях місцеві ресурси та козацькі полки. І хоч вона ще не наважувалась відкрито піти на радикальні обмеження української державності, загроза цього вгадувалася в уже здійснюваних заходах. Рік у рік посилювався наступ на Україну. Уже стало звичним, що російська сторона розпоряджалась як хотіла воєнними й господарськими ресурсами Гетьманщини. Та й значення голови Української дер-

жави було зведено до ролі звичайнісінького російського генерала, змушеного коритися тим чи іншим наказам. Метою російської політики, як свідчили факти, було цілковите знищення української самобутності.

З XVIII ст. царський уряд систематично нагороджував українськими землями вірних собі російських дворян, які, отримуючи українські землі, переводили до своїх маєтків кріпаків з Росії, не зважаючи на те, що на цих землях жили вільні українські селяни. Внаслідок таких реформ занепадали села і міста, посилювалися утиски з боку царської бюрократії, ліквідовувалися українські установи.

Взаємини Гетьманату з російською монархією суттєво змінилися з початком реформаторської діяльності Петра I. Тому є всі підстави вважати перше двадцятиліття XVIII ст. перехідним етапом в українській політиці царя. В цей час ще функціонували певні старі «московські» підходи, але водночас з'явилися нові – «імперські». Промовистим доказом змін були поява інституту царських резидентів у державному житті Гетьманату, активне втручання Москви в кадрову політику українського уряду, спроби ввести російські норми в діловодство Генеральної військової канцелярії та Генерального військового суду, насильницька інтеграція господарського комплексу Лівобережної України у внутрішній ринок Російської держави, залучення її матеріальних ресурсів до військових потреб Російської держави тощо. Водночас усі ці заходи створили підґрунтя для нових, радикальніших змін у механізмі регулювання політичних відносин України з Російською державою.

Тисячі урядовців і старшин українського походження, що мали впливові посади, окупанти звільняли, а на їх місце призначали представників російського дворянства. Петро I, а згодом і його наступники, послідовно нищили українську державно-правову систему Гетьманщини.

Найбільшим ударом по Україні було заснування царем у 1722 році Малоросійської колегії, яка позбавляла гетьмана і тих незначних прав, якими він ще володів. Потреба в Малоросійській колегії мотивувалася необхідністю припинення у судах і війську безчинств та охорони інтересів малоросійського народу. Колегія заходилася налагоджувати облік податкових надходжень і приймати скарги на діяльність Генерального суду і старшин від

осіб, невдоволених органами козацького управління. Фактично колегією було поставлено під власний контроль суди, фінанси, адміністрацію, які досі підлягали віданню гетьмана.

Історик В.Семененко зазначає, що наказний гетьман Павло Полуботок був управлінцем, «для якого власний добробут був набагато важливішим, ніж усі інші державні справи». У грудні 1722 року він, за підтримки старшини, вимагав від Малоросійської колегії надсилення універсалів населенню, бо «поспільство не хотят владельцам своим надлежащего отдавать послушания». Вимагав покарання козаків та селян, які відмовлялися працювати на старшину.

Керівник Малоросійської колегії С.Вельямінов скаржився на П.Полуботка та старшин за оприлюднення багатьох універсалів без попереднього погодження з колегією. Під час гострого конфлікту між гетьманом і президентом Малоросійської колегії Вельяміновим останній погрожував козацькій верхівці: «...Согну я вас, и другіе треснут. Уже ваши давнині переменить велено, а поступать с вами по новому».

Володіючи інформацією про серйозні зловживання гетьмана і старшини, проявляючи незадоволеність від протестів П.Полуботка щодо діяльності Малоросійської колегії, Петро I наказав П.Полуботку разом з генеральним суддею І.Чарнишем і генеральним писарем С.Савичем прибути до Петербурга, а колегії наказав обрати інших службовців на вільні місця, коли останні покинуть Україну. За наказом Московського царя П.Полуботка було заарештовано та кинуте до Петропавловської фортеці.

У Височайшому указі на ім'я малоросійських старшин цар зазначив: «Какъ всемъ известно, что с временъ перваго гетмана Богдана Хмельницкаго, даже до Скоропадскаго, все гетманы явились изменниками, и какое бедствие терпело отъ того Наше Государство, особливо Малая Россия: то и надлежитъ приискать в гетманы весьма вернаго и известнаго человека, о чемъ и имеемъ Мы непрестанное стараніе; а пока оный найдется, для пользы вашего края, определено правительство, которому велено действовать по данной инструкции; и такъ до гетманскаго избранія не будетъ въ делах остановки, почему о семъ деле докучать не надлежитъ».

Загострення соціально-економічних і суспільно-полі-

тичних суперечностей у суспільстві сприяло зростанню питомої ваги тих козацьких старшин і державців-шляхтичів, які займали щодо російської влади відверто угодиницьку позицію, рухалися у фарватері його інтеграційної та інкорпораційної політики. Вони цілком усвідомлювали, що, маючи величезні маєтки, старшина не збідніє навіть від нововведень Малоросійської колегії. А будучи лояльним, легше зберегти й навіть примножити багатства.

Миргородський полковник Данило Апостол, який став новообраним гетьманом за царювання Петра II, не міг відновити державницьких інституцій України. Він пообіцяв не порушувати присяги російській державі, не вдаватися до будь-яких зносин з іншими державами. Укладені «традиційні» статті – угоди між двома державами, юридично вже не визнавали Гетьманщину як самостійну сторону, а національні органи її влади фактично позбавлялися номінальних функцій, бо їх майже повністю підміняли російські установи чи окремі сановники. Надалі процес інкорпорації Української держави Росією пішов прискореними темпами. При цьому чиновники останньої дедалі частіше брали на себе повноваження старшинської адміністрації під час вирішення прикордонних суперечок, що виникали між жителями Гетьманщини і Речі Посполитої.

У 1724-1727 роках відбулося фактичне впровадження в судову практику українських судів указу Малоросійської колегії «О суде по новоучененной форме» від 5 (16) листопада 1723р. Формалізація судового процесу на ґрунті конституйованих указом пунктів стала рішучим кроком російського уряду на шляху до уніфікації українського судочинства із загальноімперськими порядками, що, в свою чергу, стало важливою передумовою інтеграції судової системи Гетьманату в державний організм Російської імперії. Реформування судових порядків України мало насильницький характер. Воно не враховувало національних традицій у цій сфері державного життя. Утвердженню в судочинстві Гетьманату російських правових кодексів сприяла пасивність правителів Генеральної канцелярії Івана Левенця, Федора Потребич-Гречаного та Івана Мануйловича. Вони часто самі висловлювали побажання, щоб саме Колегія «показала своє рассуждение, какое... учинить определение» при вирішенні справ, пов'язаних із переїздом жителів Лівобережної України на Правобережжя, порушенням торгівельних регламентів тощо.

Під впливом російських правових кодексів і судової практики Малоросійської колегії в середині 20-х років принципових змін зазнав і процесуальний характер судочинства Гетьманату. Раніше в Україні діяв, так званий, змагальний процес, який бере початок ще від правових норм «Руської правди».

На теренах Росії змагальний процес почав зникати з судової практики з моменту запровадження «Судебника» 1497р., а остаточно вийшов з ужитку на підставі указу від 1697р. Натомість набув поширення так званий інквізиційний процес, при якому доказовими матеріалами оперував суд, а сторони з суб'єктів перетворювалися на об'єкти судового дійства.

Поширення інквізиційного процесу на території Лівобережної України пов'язане зі створенням Малоросійської колегії. «Пытки в застенках», які спершу існували тільки в судовій практиці російських установ, із часом почали застосовувати і в судах Гетьманату. Зростання частки інквізиційних процесів у судочинстві України призводило до втрати публічного характеру судового процесу. Раніше судове дійство проходило відкрито, при сторонніх людях («при иных зацных и верных и годных», або ж, як пишуть в інших джерелах, «при многих обидих персонах»). До того ж не лише судовий процес, а й слідчі дії (так звана «проба»), допити звинувачених проходили прилюдно. Кожен із присутніх міг зробити заяву чи дати свідчення в справі, що перебувала на розгляді, або в ході процесу порушити клопотання про винесення доцільного, на його думку, вироку. Під час судової реформи, проведеної Малоросійською колегією, не лише слідчі дії, а й судові процеси в кримінальних справах дедалі частіше проходили за закритими дверима, часто з застосуванням типових для російської традиції «плетей», «кнута», «огня».

Після смерті Данила Апостола на чолі Правління гетьманського уряду в Україні, правонаступника Малоросійської колегії, став князь Олексій Шаховської. Князю надавалась необмежена влада. У таємних вказівках від цариці Анни Іоанівни йшлося про те, що потрібно поширювати чутки про нездатність української адміністрації управляти Україною, що надмірні податки, невпорядкованість в управлінні, хабарництво, несправедливість у судах – все це вина українських урядовців. Ці чутки мали привчати українців до думки, що Гетьман-

щина – непотрібна Україні інституція, нездатна управляти народом, захищати його інтереси, тому її потрібно негайно скасувати.

У 1734 році було заарештовано увесь київський магістрат. Необхідність подібних дій російським урядом пояснювалась тим, що київські міщани повинні забути свої привілеї, записані в паперах магістрату.

Ставленик Єлизавети Петрівни Кирило Розумовський протягом свого управління до 1764 року проводив політику, спрямовану на відродження самоврядування України, однак Україна не мала фінансової самостійності та зносин з іноземними державами.

Увесь процес асиміляції Гетьманщини, від скасування посади гетьмана до адміністративної інтеграції Гетьманщини до складу імперії, відбувався поступово, без нових повстань або створення нових мучеників за справу української автономії. Цей процес проходив за підтримки численних вихідців з Гетьманщини, які сприймали інтеграцію до складу імперії як позитивне явище. Багато інституцій та структур Гетьманщини здавалися їм застарілими й неспроможними реагувати на виклики доби.

Восени 1764 року Катерина II відкликала К.Розумовського до Санкт-Петербурга та скасувала гетьманство взагалі. Вона наполягла на тому, щоб зникла навіть пам'ять про колишнє окремішнє існування України. «Коли у Малоросії зникнуть гетьмани, треба зробити все, щоб стерти з пам'яті їх та їхню добу», давала вона інструкції своїм урядовцям. Так було остаточно знищено існування української державності.

Новим правителем того, що залишилось від Гетьманщини, став генерал Петро Румянцев. Етнічний росіянин обійняв новостворену посаду генерал-губернатора Малоросії і очолив командування російською армією в регіоні. Його правління тривало понад 20 років і стало часом запровадження у Гетьманщині кріпацтва, а також імперської податкової та поштової систем. На початку 1780-х років під його контролем було ліквідовано територіальну автономію Гетьманщини та скасовано полкову адміністративну й військову систему. Козацькі полки увійшли до складу регулярної армії, а козацькі адміністративні одиниці об'єднали, щоб створити три імперські провінції відповідно до нової адміністративної системи, запровадженої Катериною II в усій імперії.

Політика Катерини II і генерал-губернатора Лівобережжя Петра Румянцева сильно вплинула на українську політичну еліту. Щоб підготувати ґрунт для скасування української автономії Румянцев застосовував до старшини політику «кнута та пряника». З одного боку, жорстоко каралися прояви автономістських тенденцій, а з іншого – тим, «хто не був заражений хворобою сваволі й незалежності», пропонували привабливі посади в імперському уряді, обіцяли зрівняти їх у статусі з російським дворянством і надати більшої влади над селянами.

Самобутній соціальний устрій України не мав перспектив для розвитку у складі Російської держави. Він неминуче повинен був еволюціонувати в тому напрямі, що й російське суспільство. Найшвидше такі зміни почали відбуватися серед панівної верстви населення. Кількість козацької старшини продовжувала зростати, посилилася її влада над залежними селянами і зміцнювалось економічне становище. Одночасно на позиції старшини посилювався тиск з боку російського уряду, який намагався усунути з владних структур місцеву знать і замінити її росіянами. Щоб утриматися при владі й зберегти нажите багатство, вища козацька старшина почала масово відмовлятися від національної культури і русифіковуватися.

Якщо в петровські часи до Росії їхали переважно українські священнослужителі, які посіли впливові позиції в імперській церкві, то за часів Катерини II Санкт-Петербург почав приваблювати синів козацьких старшин та випускників Київської академії, які обирали собі світські професії. Лише між 1754 та 1768 роками понад 300 випускників академії вибрали імперську службу або переїхали до Росії. Їхня освіта дозволяла їм добре підготуватися до продовження навчання за кордоном, а потім повернутися й служити імперії. Кількість українських лікарів в імперії вдвічі перевищувала кількість російських, а понад третину студентів учительської семінарії у Санкт-Петербурзі в останні два десятиліття XVIII століття становили вихідці з Гетьманщини.

Повна інкорпорація козацької держави до складу імперії стала одним із першочергових заходів Катерини II. «Називать Малую Россію, Лифляндію (Балтику) и Финляндію чужестранными и обходиться с ними на таком же основании есть больше, нежели ошибка, а можно назвать с достоверностию глупостию. Сии провинции,

также Смоленскую, надлежит легчайшими способами привести к тому, чтоб они обрусели и перестали бы глядеть, как волки в лесу. К тому приступ весьма легкий, если разумные люди избраны будут начальниками в тех провинциях», – цитує слова імператриці російський історик С.М.Соловйов.

Здійснене переселення росіян на українські землі стало важливим кроком імперської політики, оскільки його політико-правовим змістом була давня ідея російського самодержавства розбудувати другу імперію після Римської.

За період російської колонізації українських земель росіяни стали найбільшою після українців етнічною спільнотою, яка мовно, культурно, світоглядно, ментально була прив'язана до Росії, що давало самодержавству і в пізніші історичні періоди підстави посягати на суверенність української держави.

Крім ігнорування невігідних для царського двору проєктів і пропозицій, в арсеналі російської влади була й звична практика маніпулювання соціальними протиріччями. Та якщо в роки гетьманування Івана Виговського чи Павла Полуботка уряди Олексія Михайловича і Петра I апелювали до соціальних низів українського суспільства, намагаючись у такий спосіб вплинути на українську еліту, то в часи Катерини II офіційний Петербург загравав із козацькою старшиною та шляхтою, обіцяючи тій, при лояльному ставленні до царської влади, статус російського дворянства. Тож утрату виняткових політичних прав у межах Гетьманату компенсували гарантіями широких соціальних привілеїв і допуском до державної служби по всій імперії.

Від моменту ліквідації українського гетьманства російське керівництво стало на шлях відмежування старшини від рядового козацтва. Одним із кроків у цьому напрямку стала остаточна ліквідація принципу виборності старшин на найнижчому, сотенному рівні. Старшинські двори нарешті звільнили від постойв російських військ. Звичною стала практика надання табельних чинів козацьким урядникам.

З листопада 1766р. уряд Катерини II дозволив старшинам купувати вотчинні села. Це стало початком процесу юридичного закріплення за козацькою елітою – як і за всім загальноімперським нобілітетом – кріпосного права. А завершив цей процес указ імператриці від 3

(14) травня 1783р., який у повному обсязі реставрував на землях Лівобережної України кріпосне право.

Оповіді про руйнування Запорізької Січі у маніфесті 1775р., Катерина II писала: «Сечь Запорожская вконец уже разрушена с истреблением на будущее время и самого имени запорожских казаков... за оскорбление Нашего Императорского Величества через поступки и дерзновение, оказанные от всех казаков в неповиновение нашим высочайшим повелениям». Після руйнування Січі відбувається денационалізація української еліти – втрата національної самосвідомості пануючих верств в результаті їх масового ополячення і русифікації.

Політичні заходи уряду Катерини II та створені соціальні резервуари для зниження політичної активності, позбавленої державності української старшини, вже на початок 1780-х років створили необхідні умови для остаточної інкорпорації українських земель. Уже в січні 1782р. землі Лівобережної України, Київське, Чернігівське та Новгород-Сіверське намісництва було приєднано до імперії. Суспільно-політичне життя в цих намісництвах регулювала губернська реформа 1775 року.

Серією указів та вказівок середини – другої половини 1780-х років на українське шляхетство поширили дію жалуваної грамоти Катерини II дворянству від 1785р. За «Жалуваною грамотою дворянству» знать звільнялася від усякої військової служби для уряду, зрівнявшись у правах із російським дворянством. Через ці причини верхівка колишньої Гетьманщини без будь-якого ремствування погодилася з ліквідацією автономії. До кінця XVIII ст. Україна прибрала виразно провінційних рис у всіх регіонах і на всіх рівнях – культурному, соціальному та економічному.

Численні особисті можливості та переваги, що їх давала служба імперії, значною мірою пояснюють те, чому ліквідація Гетьманщини зустріла слабкий опір серед української знаті. А оскільки просування по службі вимагало обізнаності з імперською культурою, багато українських дворян відмовлялися від свого барвистого козацького вбрання й переходили на імперський стиль, починали розмовляти російською мовою.

Багатьох представників колишньої української старшини вражали могутність і велич імперії, приваблювали можливості блискучої кар'єри, а їхнє самолюбство тішила свідомість власної належності до дворян Російської

імперії. Тому їх не треба було надмірно заохочувати бути вірнопідданими государя-імператора. Для таких Україна стала чимсь ледве більшим від частини, хоч і дорогою, імперського цілого, а український народ – лише «плем'ям» російського народу. Вони були байдуже чи навіть вороже настроєні щодо будь-яких політичних дій, котрі спиралися на ідею особності України.

Належність до імперського дворянства спричиняла щонайменше часткову русифікацію. Так українське суспільство, після колонізації багатшої шляхти наприкінці XVI – на початку XVII ст., знову втратило свою еліту. Українська верхівка не була винятково жертвою державної політики, а сама активно інтегрувалась у державу й суспільство царської імперії. Ідеали козацтва зазнали поразки.

У свою чергу, українізація російської культури у другій половині XVII – на початку XVIII ст. відкрила до того доволі замкненій Росії двері до західних впливів, таких як гуманізм і бароко. Упродовж XVIII ст. світська освіта й культура, зорієнтована на Центральну й Західну Європу, швидкими темпами розвивались і в Росії. Київська академія та інші навчальні заклади в Україні деградували до рівня духовних семінарій, тоді як світську вищу освіту від 1775р., коли в Москві був заснований університет, дедалі більшою мірою надавали російські навчальні заклади. Внаслідок чимраз дужчого відтоку мізків Україна втратила велику кількість учених. У середині XVIII ст. напрямок культурного трансферу повернув у іншу сторону. Ідеї французького Просвітництва вже не мандрували через Україну до Росії, а через Петербург до України. Мовами викладання були вже не латина й церковнослов'янська мова, а німецька, французька і чимраз більше – російська.

При цьому варто враховувати, що колишня Гетьманщина забезпечила ключовий історичний міф, культурну традицію та мову, що стали будівельними блоками для створення новітньої української нації. Причина такої популярності або навіть домінування еліт колишньої Гетьманщини на початкових стадіях розбудови української нації була доволі простою: територія козацької держави була єдиним регіоном України XIX століття, де земельласницькі еліти належали до тієї самої культури, що й місцеве населення. Польські шляхтичі-католики або колонізована українська шляхта домінували в політичному і культурному житті австрійської Галичини й російських

Волині, Поділля та Правобережної України. У південних степах, колонізованих в епоху Катерини II, керівна еліта була російською етнічно або культурно. Нашадки старої Гетьманщини опинилися в авангарді битв за нову націю.

Український громадський діяч, літературознавець, літературний критик І.Дзюба звернув увагу на те, що Україна в XVII ст. входила в передбуржуазну стадію розвитку: вільні селянські господарства, козацьке землеволодіння і козацькі промисли, самоврядні міста з розвиненими ремеслами і торгівлею. Акт 1654 року поступово обернувся не лише реставрацією феодалізму через закріпачення селян, а й придушенням українського промислу та торгівлі в інтересах російського конкурента. Особливо Петро I і Катерина II з великим розумінням, послідовно й ефективно здійснювали цю політику, про що свідчать численні їхні укази, циркуляри, інші історичні документи, а головне – реальні наслідки. А вони полягали в тому, що було на століття затримано розвиток продуктивних сил в Україні, проте притлумлено буржуазні тенденції цього розвитку, міста позбавлено їхньої історичної ролі. Через це в Україні не змогли сформуватися вчасно і у функціональній повноті як національна буржуазія, так і національний робітничий клас. Соціально-економічна політика Петра I і Катерини II щодо України завдала їй ще більшого удару, ніж обмеження й скасування національної автономії та прямі протикультурні і протимовні заборони.

Після реформи 1861 року на землях, підконтрольних Російській імперії, почався період занепаду традиційної української еліти того часу. Причиною занепаду стало невміння поміщиків перетворити свої маєтки на прибуткові комерційні підприємства. Призвичаївшись до дармової кріпацької праці та розгульного життя, вони не здатні були організувати виробництво, а необхідних для успішного господарювання підприємницької ініціативи і працьовитості більшість дворян просто не мали. Ці представники української «еліти», продавши свої землі підприємливим заможним селянам, переїздили до міст, де ставали чиновниками, військовослужбовцями чи представниками інтелігенції. Вплив переважного числа дворянства на національну свідомість українців за таких обставин був незначним.

Імперська доба в історії України спричинила роздвоєння українського суспільства – одне було частиною

Російської імперії, друге – Австрійської. Імперське панування принесло українцям набагато жорстокіші тотальні види політичної, суспільної та економічної організації, ніж ті, що були їм раніше відомі. Чиновництво зробило присутність імперської держави в українській громаді досить виразною. З цією присутністю з'явилося відчуття того, що десь у розкішній, хоч і далекій столиці, всемогутній і всезнаючий імператор творить життя українців. У міру того, як образ божественно величної імперії – чи Російської, чи то Австрійської – заволодівав уявою української еліти, згасала її відданість рідному краю.

Незважаючи на те, що Україна ставала житницею Європи, на кінець століття буржуазія в Україні була нечисленною, нерозвиненою та не мала помітного значення. У неї просто бракувало капіталу. Урядова політика призводила до викачування капіталу на Північ імперії, внутрішня торгівля, переважно, зосереджувалася в руках купців, а промисловість майже цілком належала чужоземцям. Більшість надзвичайно багатих людей в Україні отримувала свої прибутки не з фабрик та підприємств, а з власних маєтків. Великий і малий бізнес зосереджувався в руках росіян та євреїв.

З початком швидкої індустріалізації та урбанізації етнічні дисбаланси далися взнаки і в індустріальному робітничому класі, який був значною мірою російським. Єврейські ремісники опанували дрібну торгівлю, коли перебралися з маленьких містечок колишньої польської України до великих центрів на сході та півдні. Харків на сході був за межами смуги осілості (області, де дозволялося селитися євреям), але решта України, у тому числі міста Одеса й Катеринослав, була відкрита для поселення євреїв. Вони становили від 12% до 14 % усього населення Поділля, Волині та Південної України, але становили більшість у маленьких містечках та складали значні громади у великих містах. Євреї становили 37% громадян Одеси та були третьою за величиною етнічною групою Катеринослава.

Хоч величезну більшість населення України складали українці, вони брали непомітну участь у перетвореннях в державі. У 1897 році лише 16% юристів, 25% учителів і майже 10% письменників і художників в Україні були українцями. Лише близько 10% студентів Київського університету були українцями. Українці складали менше третини населення міст, решта припадала на росіян

та євреїв. У Києві в 1874 році українську мову вважали рідною 60% населення.

З моменту включення українських земель до Російської імперії почала наростати російська присутність в українських містах. Міста виконували роль адміністративних і військових центрів, вони притягували до себе російських чиновників та військових. Вони мали більше коштів для капіталовкладень.

Оскільки неукраїнські жителі міст мали найкращий доступ до освіти й фахової підготовки, вони переважали серед інтелігенції в Україні. Представники власне української інтелігенції переважно мешкали на селі чи в невеликих містах, де працювали в земствах лікарями, агрономами, сільськими вчителями. Серед інтелектуальної еліти, що зосереджувалась в університетах та видавництвах великих міст, українці траплялися нечасто.

За підсумками загальноросійського перепису населення 1897 року у Наддніпрянській Україні мешкало 23 млн. осіб, у Східній Галичині переписом 1900 р. зафіксовано близько 3 млн. українців. Проте на провідних ролях у суспільному житті були етнічні росіяни або поляки. Середні й нижчі верстви міст становили росіяни та євреї. До нижчої сільської верстви належали переважно українці. На Східній Галичині українці становили 63% від загальної кількості мешканців, поляки – третину.

5,5% українців, 38% росіян і майже 44% євреїв проживали у містах підросійської частини України. У великих містах частка українців коливалася від 6% (Одеса) до 25% (Харків). Для багатьох представників української еліти характерною була подвійна лояльність та ідентичність: Україні і Російській імперії. Така ситуація сприяла тому, що ці верстви не стали беззастережно на чолі національно-визвольних змагань, як у Польщі чи Угорщині. Характерно, що у цей період буржуазія в Україні, на відміну від західноєвропейських держав, не була революційним класом, вона шукала підтримки і допомоги монархічної влади в боротьбі проти своїх робітників.

«Внаслідок цього розвинулася соціально-економічна двополюсність, – зазначає Орест Субтельний, – українців у ще більшій мірі, ніж доти, ототожнювали із застійним і відсталим селом, тоді як неукраїнці панували в царинах суспільства, що розвивалися й модернізувалися. Якоюсь мірою цей поділ існує й сьогодні». Чи можна при таких обставинах говорити про розвиток української політич-

ної еліти та відродження національної самосвідомості українців?

Українці, які становили етнічну більшість населення країни, залишилися осторонь від процесів урбанізації та індустріалізації. Селяни жили краще, ніж їхні колеги будь-де в імперії. Вони воліли й часто могли собі дозволити залишатися вдома. За важких умов багато хто з них скоріше погодився переселитися у степи на сході імперії для зайняття сільським господарством, ніж переїхати до найближчого металургійного чи шахтарського містечка та працювати у виснажливих умовах промисловості початку ХХ століття.

Це стосувалося, зокрема, селян із центральних та північних губерній України, де середній розмір землеволодіння на сім'ю не перевищував 7 десятин доволі бідної землі. Багато українських селян, не бажаючи переїздити до міста і шукаючи вільної землі, мігрували набагато далі, аж до російського Далекого Сходу. За два десятиліття до початку Першої світової війни більш ніж 1,5 мільйона українців оселилися на південних та східних кордонах Росії, де ще була доступна земля.

До 1914 року з Австро-Угорщиною попрощалися близько 600 тисяч українців. Вони виїздили до Пенсільванії та Нью-Джерсі в США, де українські мігранти працювали на шахтах і заводах, та до провінцій Манітоба, Саскачеван та Альберта в Канаді, де селяни отримували землю й селилися у преріях. Причина була простою – примарне економічне майбутнє у східних провінціях Австро-Угорщини.

Наприкінці ХІХ ст. етнічні росіяни становили переважну більшість освічених політичних та економічних еліт України, тоді як українці опинилися на рівні неписьменного селянського народу. Міста, населені здебільшого росіянами, євреями й поляками, були острівцями серед широкого моря переважно українського селянства. Модернізація (урбанізація, індустріалізація, ліквідація неграмотності та соціальна мобілізація) України значною мірою відбувалася без українців. Тож російські еліти панували не лише над українцями, а й над широкими масами російськомовного населення в межах і поза межами України.

«Малоросія» стала екзотичним краєм, райським півднем, другою або ж російською Італією. В дусі Руссо українців ідеалізували як простий, морально чистий, не

зіпсований цивілізацією народ, а в їхньому житті вбачали сільську ідилію. Водночас українців характеризували як таких, що відстали в розвитку й не зуміли створити своєї освіченої еліти, вищої цивілізації та власної держави.

Дійшло до того, що навіть «прогресивний» московський літературний критик В.Білінський, критикуючи у 1843р. Т.Шевченка, доводив відсутність в Україні власної історії: «Малороссия никогда не была государством, следовательно, и истории, в строгом значении слова, не имела. История Малоросии – это побочная река, впадающая в большую реку русской истории... Слившись навеки с единокровною ей Россиею, Малороссия отворила к себе дверь цивилизации, просвещению, искусству, науке, от которых дотоле непреодолимою преградю разлучал ее полудикий быт. Вместе с Россиею ей предстоит тепер великая будущность». А у самому ж Т.Шевченкові «здравый смысл должен видеть осла, дурака и пошлеца, а сверх того, горького пьяницу, любителя горилки по патриотизму хохлацкому...». Невже нікому було сказати цьому «авторитетному московському літературному критику – знавцю історії України»: «Займись лише літературою»?

У XVII–XVIII ст. Козацька держава визнавалася найосвіченішою і найдемократичнішою країною Європи. Витримала вона неймовірно важку боротьбу й з польською експансією та турецько-татарськими людоловами. Аркан на шию і серце накинула Московська держава: вона не тільки підступно загарбала землю, розгорнула виродження національної інтелігенції та політичної еліти, а й закувала в кайдани рабства національно-державну самосвідомість, розгорнула тотальний наступ на історичну пам'ять і гідність народу, на його мову, душу та інтелект. У здоровий організм нації було запусчено флюїди рабської психології, нігілістичного ставлення до власного буття й покори до чужоземного іга. Великий, раніший на тисячоліття народ України-Русі був оголошений «молодшим» братом колонізатора, приреченим на асиміляцію й небуття.

І так само знаменно: всі, хто планував підкорення, колонізацію України, починали зі знищення основ її етнонаціональної самосвідомості: мови, освіти, віри, культури, еліти (політичної і духовної). З цією метою турки й татари проводили асиміляційні акції: вивезення десятків тисяч молоді, створення змішаних (за більшо-

визму – «інтернаціональних») сімей (шкіл, вулиць, районів, будов, зрештою – республік), виховання дітей в душі ненависті до українства. Російський царизм розгорнув тотальну деукраїнізацію: заборону мови, шкіл, видання книг українською мовою. На адміністративні посади наказувалося призначати лише великоросів. Зрештою, було привласнено навіть родове ім'я України – Русь, модифіковане в Росію. Покоління мали ставати людьми без історичної пам'яті та етнонаціональної самосвідомості, тими, про яких писав Т.Шевченко, що вони – «славних прадідів великих правнуки погані», бо гірше ляха розпинають свою Україну, повірили й змирилися з тим, що вони – «малороси», позбавлені державної волі та мудрості, «разбойники, воры» з психікою лакеїв, грабіжників, пияків, а їхні вожді – зрадники-злочинці, серед яких особливо ворожий народіві І.Мазепа, бо він, як писав геніальний поет, але імперський ідеолог, О.Пушкін, є втіленням зла.

Поступово українська нація ставала не буржуазною, а неповною: без свого міста і своєї еліти – управлінської, освітньої, наукової. Сусіди «пили» не тільки кров, а й розум та душевні соки.

Закономірно, що ворогом номер один для фальшивих піклувальників стала українська національна ідея. Ідея, яку було атестовано лише як виплід українського «злочинного» сепаратизму, невластивого жодній цивілізованій країні.

Геополітичне становище, багаті природні ресурси, економічний потенціал відвели Україні помітне місце в планах воюючих держав Першої світової війни і призвели до великих руйнувань, оскільки основні бойові дії між арміями Австро-Угорської, Російської імперій та Німеччини відбувалися на території України. Українські землі стали не тільки об'єктом експансії, а й перетворили українців на учасників братовбивчої війни. 250 тисяч українців воювало у складі австро-угорської, а 4,5 млн. – у складі російської армії.



3. Спроби створення незалежної держави

Аналізуючи причини поразки національних сил в боротьбі за створення незалежної держави у 1917-1922 роках, учені підкреслюють, перш за все, слабкість національної еліти, її нездатність ставити і розв'язувати стратегічні завдання, що, у свою чергу, пояснюється відсутністю впродовж століть національної держави, в умовах якої лише і може сформуватися сильна національна еліта.

У той час, коли потрібно було захистити молоду державу, керівництвом УНР було розпущено по домівках цілком боєздатні військові формування. Центральна Рада віднайшла майже півмільйона карбованців на облаштування урядового автомобільного гаража, зате робітники «Арсеналу», де виконувались військові замовлення, місяцями працювали без заробітних плат.

У той час, як для більшовицької партії Україна не існувала як національна одиниця, Центральна Рада гаяла час на безкінечні суперечки про межі своєї влади, нехтуючи такими нагальними проблемами, як збереження правопорядку, забезпечення міст продуктами та організація роботи залізниць. Члени Ради поринули у безплідні дебати та ворожнечу. Захоплені революційною риторикою, вони намагалися відмежуватися від старого ладу, особливо у ставленні до військових. Ідеологи Ради доводили, що революція усунула потребу в регулярній армії.

За це і заплатили. Українською кров'ю. Центральна Рада не виробила стратегічного бачення ролі військового будівництва в Україні, не спромоглася організувати життєздатний державний апарат та створити надійні збройні сили з сотень тисяч офіцерів і солдатів, які готові були присягнути їй на вірність.

Молоді, недосвідчені представники інтелігенції і студенти, які опинилися біля керма нового парламенту, жили романтичними мріями про національну революцію і знищення старої державної машини. Нерішучість та непослідовність лідерів Центральної Ради у вирішенні нагальних економічних, соціальних, адміністративних питань, відсутність дієвих механізмів реалізації її нормативних актів, ефективно діючого уряду та надійної армії, нездатність виконувати свої обіцянки призвели до того, що восени 1917 року Рада почала втрачати авторитет і довіру значної частини населення.

Керівники Центральної Ради не бачали небезпеки у радикально налаштованих партіях і виявилися безсилими перед більшовицьким екстремізмом та вмілим маніпулюванням більшовиками справедливими вимогами народних мас.

У містах, де підтримка Ради впала до 9-13% (винятком був лише Київ з 25%), влада почала переходити до більшовицьких рад. Село ставало дедалі більш неспокійним, оскільки Центральна Рада не змогла забезпечити йому ні землі, ні миру. Селяни почали самі захоплювати казенні та поміщицькі землі.

У грудні 1917 року в Києві відбувся з'їзд Рад, на якому більшовики одержали тільки 11% голосів. Тоді їхні делегати переїхали до Харкова, щойно зайнятого Червоною армією, і скликали там свій з'їзд Рад. Серед його делегатів переважали росіяни. 25 грудня 1917 року інспірований російськими більшовиками з'їзд заявив про створення «радянського уряду» на чолі з Ю.Коцюбинським.

Раднарком РРФСР негайно визнав новий уряд України й пообіцяв йому повну й всебічну підтримку. В його розпорядження були віддані добровольчі загони військових і матросів Балтійського флоту чисельністю 32 тисячі осіб. Більшовики створювали видимість, що не радянська Росія веде війну проти Української Народної Республіки, а самі трудящі України, які, підтримуючи радянську владу та Народний секретаріат, намагаються

повалити Центральну Раду, яка, нібито, переродилася і стала буржуазною.

В.Литвин пише: «В.Ленін надіслав від РНК у Харків вітальну телеграму. Не лише ця телеграма, а й усі інші маніпуляції зі з'їздом видавали руку Петрограда, яка виписала сценарій захоплення України. Чи не вперше тут більшовики вдалися до прийому формування псевдоуряду. Уряд був настільки маріонетковим, що, за спогадами В.Затонського, «народні секретарі називали себе урядом, та самі до того ставилися трохи гумористично. Та й насправді: який же з нас був уряд без армії, фактично без території...». Але армія швидко знайшлася. За наказами В.Леніна її привів В.Антонов-Овсієнко з Росії для перетворення світової війни у громадянську».

12 лютого 1917р. харківський маріонетковий уряд увійшов до Києва слідом за Червоною армією. Захоплення українських міст здійснювалося за одним сценарієм: місцеві більшовики при наближенні радянських військ організовували повстання. Так радянська влада перемогла у багатьох містах. Такий сценарій у боротьбі з Україною Москва використовуватиме ще не один раз.

Перший радянський уряд в Україні протримався лише кілька тижнів. Будучи майже відкритим ставлеником російського режиму, він заборонив українські школи, культурні заклади тощо. Русифікаторська тенденція перших радянських урядів в Україні була чітко вираженою. Провідний український комуніст В.Затонський розповідав, як голова Надзвичайної комісії у Києві М.Лацис просто на вулицях розстрілював людей за вживання української мови.

Центральна Рада відправила своїх представників до Бреста, де проходили перемовини між більшовиками та німцями. У Бресті більшовики вимушені були відмовитися від своїх претензій на Україну і підписати мирний договір з Німеччиною, Австро-Угорщиною та їхніми союзниками.

Відмовившись від формування регулярної армії влітку та восени 1917 року, Центральна Рада не мала іншого вибору, як шукати захисту за межами України. У мирному договорі говорилося про «взаємну обміну лишків найважливіших сільськогосподарських і промислових виробів». В обмін на українське збіжжя центральні держави запропонували свою добре озброєну військову машину, яка вкотилася в Україну за 10 днів після підпи-

сання договору. До 2 березня більшовики були вигнані з Києва, і Центральна Рада повернулася до будинку Педагогічного музею.

Незалежність Української держави від Центральних держав, яким вона погодилася постачати один мільйон тонн збіжжя, була не реальною. Це стало цілком очевидним наприкінці квітня 1918 року, коли німецька військова адміністрація розпустила Центральну Раду, не довіривши їй здебільшого соціалістичному уряду виконати план з «викачування» зерна.

У кінцевому рахунку поразку Центральної Ради зумовила нерозвиненість українського національного руху. Через репресивний характер царського режиму та соціально-економічні особливості українського суспільства більшість освічених людей в Україні були або росіянами, або русифікованими, нерідко войовничо настроєними проти українців. Центральна Рада не врахувала необхідності єднання українського суспільно-політичного руху. Однак, Центральна Рада перетворила українське питання на одну з ключових проблем революційного періоду, домоглася легітимізації нового державного утворення.

Спланований німцями переворот привів до влади уряд генерала Павла Скоропадського, нащадка козацького гетьмана XVIII століття, глибоко консервативного у своїх поглядах, який представляв інтереси землевласницького класу України. Він оголосив себе гетьманом нової держави, апелюючи до історичної пам'яті мас. У традиціях гетьманів старовини він управляв без парламенту, його владу обмежували тільки іноземні чинники – німецьке та австрійське командування.

Внутрішня політика Гетьманату вимушено була орієнтована на задоволення потреб окупаційної адміністрації. Влітку 1918 року в Україні було сформовано систему окупаційних воєнно-економічних організацій, які займалися відправкою за кордон сировини й продовольства. Прагнучи за будь-яку ціну зібрати хліб, нехтуючи українським законодавством, вони розпочали відверте грабування українських сіл із застосуванням сили, що викликало незадоволення народу гетьманським режимом.

Під час цього режиму Україна стала притулком для численних представників колишньої царської верхівки. Чинівницькі посади займали, здебільшого, росіяни, які не приховували негативного ставлення до української державності. Проте країна вперше отримала власні бан-

ки, гроші, інші інституційні складові фінансової системи. Гетьман залучив колишніх царських чиновників до керівництва міністерствами та місцевими органами влади, а колишні царські офіцери створили військові підрозділи. У царині освіти в Україні з'явилися Академія наук, перша Національна бібліотека, Національний архів. Також було засновано два нових університети: у Катеринославі та Кам'янці-Подільському. П.Скоропадський втілював давню мрію українофільської інтелігенції – запровадив українську мову в шкільну систему, завершивши процес, що його започаткувала Центральна Рада.

Український громадський і політичний діяч О.Назарук писав, що, якби не В.Липинський і П.Скоропадський, українців би світ висміяв, бо вони – пісок, а не нація. Чим базікати про невдале народовладдя, краще мати одного Скоропадського, здатного керувати країною маргіналів. Українська інтелігенція, наголошував він, отруєна думками анархіста Драгоманова, вона все руйнує, а будувати не здатна. Амбіцій більше, ніж досить, але бракує конструктивного розуму. Державність не можуть вдержати, бо хворіють на козацьку хворобу – фантазмагорію, взаємну ненависть, всі хочуть бути президентами або генералами.

Лідери Центральної Ради відмовилися співпрацювати з новим режимом, який вони, розглядали як витвір та притулок для російських консерваторів, вигнаних з Росії більшовицькою революцією. Багато українських соціалістичних вождів пішли в підпілля й почали готуватися до свого повернення на політичну сцену. Режимом були дуже незадоволені робітники, чий робочий день було продовжено до 12 годин, та селяни, чий врожай вилучали гетьманські урядовці та німецькі військові. На кінець літа 1918 року тисячі робітників страйкували, а близько 40 тисяч селян об'єдналися в збройні загони.

Трагічною для України стала відмова соціалістичних партій взяти участь у відродженні Гетьманату, оскільки свої партійні уподобання вони ставили вище за державні інтереси. Політичні партії, невдоволені новою владою, об'єдналися в Український національний союз, який розпочав боротьбу проти гетьманського уряду. Союз підбурював до страйків, а повстанські загони діяли на Звенигородщині, Чернігівщині, на Поділлі. На Катеринославщині Н.Махно підняв боротьбу проти німців, поміщиків та закликав повалити гетьманський уряд, не

допускаючи жодної іншої влади. Підривну діяльність вели російські «Киевский национальный центр» і «Союз возрождения России». Поряд із ними діяли монархічний «Союз деятелей Украины» та різні терористичні організації, які зробили все можливе, аби розсварити німців з українцями, сіючи паніку і розруху.

Як констатував Р.Пайпс, країна «розпалася на безліч окремих районів, ніяк не пов'язаних між собою, ізольованих від усього світу, відданих на поталу бандам озброєних селян та кримінальних злочинців... Лише в Києві з'являлися та зникали уряди, видавалися постанови, хвилями накочувалися міністерські кризи, відбувалися міжнародні переговори – а решта країни жила власним життям, в якому реальну владу мав той, хто спирався на рушницю... По всій Україні виникали банди селянських партизанів, котрі нападали на села й містечка, грабували та вбивали єврейське населення і час від часу зненацька вдиралися у великі міста. Фактично вся країна потерпала від них».

Гетьманат на чолі з П.Скоропадським проіснував менше восьми місяців, проте реальна влада перебувала в руках німців. Він не спромігся належним чином підійти до розв'язання основних питань – питань соціально-економічної реформи та національної незалежності. 11 листопада 1918 року представники німецького військового командування підписали перемир'я зі своїми британськими і французькими супротивниками. Це означало, що німецькі та австрійські війська залишать Україну.

14 листопада Директорія – революційний комітет, очолений В.Винниченком, колишнім головою уряду Центральної Ради, підняла відкрите повстання проти гетьмана. Директорія дозволила німецьким та австрійським військам піти, і 19 грудня її війська, що склалися з повсталих селян та військових підрозділів, які покинули гетьмана, увійшли до Києва. УНР повернулася назад, перебравши установи, створені її попередником. Але її контроль над Києвом був слабким.

Селянські загони, які командував військ Директорії С.Петлюра повів наприкінці 1918 року проти гетьмана І.Скоропадського, майже повністю зникли: зі 100 тисяч вояків-селян лише чверть залишилася з Петлюрою, решта повернулася до сіл, вважаючи, що вже виконала свою місію. Більшість із тих, хто залишився, очолювали

отамани – польові командири. Фактично С.Петлюра командував групою недисциплінованих польових командирів, а не дисциплінованою армією. С.Петлюрі та його офіцерам так і не вдалося структурувати повстанські загони у регулярну армію. Будучи успішними бунтівниками, українські політики виявилися аматорами в справі державного будівництва і організації збройних сил.

Намагаючись виглядати в очах українського народу демократами й соціалістами, урядовці Директорії наполегливо шукали шляхів порозуміння то з німцями, то з країнами Антанти. Реальна влада на місцях належала командирам військових формувань – отаманам.

Реформи уряду Директорії стосувалися передусім скасування приватної власності на землю, обмеження політичних і громадянських прав власників фінансово-промислового капіталу й землі. В.Винниченко і С.Петлюра, орієнтуючись на інтереси малоземельного і безземельного селянства, розпочали соціалізацію землі, що призвело до розколу українського суспільства та сприяло поширенню більшовицької ідеології. Наслідком цього стала міжнародна ізоляція Директорії і втрата державного суверенітету. Суттєві прорахунки уряду Директорії у правовому розумінні сутності земельної власності та місця і ролі національної буржуазії в економіці й державотворенні, а також недооцінка загрози з боку російської соціалістичної ідеології, що пропагувала соціалізацію землі, спричинили поразку української революції 1917-1920 років.

Українській еліті не вдалося консолідувати всі сили нації. Різними були погляди на усі процеси у робітників, селян, інтелігенції, основна частина якої не була представником українського народу та виховувалась в антиукраїнському дусі. Як і за минулих часів, за «сприяння» доморощених еліт за українські землі у складі військ іноземних держав українці боролися проти українців.

Крім того, на думку В.Липинського, внаслідок втрати довіри до влади велетенська народна стихія, здатна змести будь-яку чужу силу, виродилась у братовбивчу отаманщину, яскравим прикладом чого стала махновщина, яка фактично розчистила шлях більшовикам до окупації України. Причиною поразки стали «необмежені апетити до необмежених спекуляцій влади, опертої не на моральний авторитет, а на гешефтьярським спириті та спекулятивній силі гроша». «Звинувачення у «зраді»

стало настільки загальнозживаним словом, що на нього ніхто не реагує. Злодієхапство зробилось поголовною манією. Причому найбільш голосно і завзято «ловлять злодіїв» ті, що бояться, щоб їх самих не зловили».

Загальне погіршення соціально-економічних умов життя населення, поразка й деморалізація українського війська – все це збурило приховане невдоволення та застарілі заборони щодо єврейського населення. Євреї стали тим «цапом відбувайлом», на якого вилилися всі образи, болі й кривди місцевих жителів. Це й вбачається головною причиною єврейських погромів в Україні під час революції і громадянської війни. Крім того, у народі існував стереотип, згідно з яким євреї був, насамперед, експлуататором та ділком. За часів революції євреї почали асоціюватися з комунізмом. В уяві селянина євреї, городянин і більшовик зливалися в єдиний образ комісара, який забирав у хлібороба землю, збіжжя, худобу, виконував вироки надзвичайних комісій.

Однак, трагедія українського єврейства була значною мірою наслідком діяльності царського уряду. Антисемітизм являв собою характерну рису імперської внутрішньої політики, особливо на початку 1880-х років. У розпалі пропагандистської війни з революційним рухом уряд без настанов твердив, що підривна агітація та підпільна діяльність є справою рук євреїв. Відчуваючи підтримку правлячих кіл, рядом організацій було розгорнато кампанію ненависті проти єврейського населення. Юдофобія царського уряду досягла апогею при Миколі II. Цар не тільки прийняв звання почесного члена «Союзу русского народа», більш відомого як «чорна сотня», а й виділив із власних коштів понад 12 млн. рублів на друк та розповсюдження антисемітської літератури. Ця література заводнювала, головним чином, райони «смуги осілости», тобто Україну, Білорусь і Литву.

Неминучим результатом «розчленування нації на безліч взаємно пожираючих партій», які боролись не за інтереси України та її народу, а за доступ до «владного корита», стало перетворення патріотичного пориву народних мас, які залишилися без моральних авторитетів, у «себе не знаючу і всіх ненавидячу юрбу рабів», не здатних протистояти ворогові.

Проголошення Акту злуки Східної та Західної частин України 22 січня 1919 року на Софійському майдані у Києві мало скоріше ідеологічний, ніж державно-пра-

вовий характер, оскільки надто полярними виявилися погляди на розбудову державності, політико-ментальне середовище регіонів. На заваді дійсній соборності, на-самперед, стали амбіції С.Петлюри і Є.Петрушевича. Кожна частина України, маючи свої органи влади, місії за кордоном, не збиралася втрачати над ними свій вплив. Різні ідеологічні засади, різне розуміння політики і тактики дій викликали взаємну недовіру та звинувачення. Не було згоди у виборі союзників та головних ворогів. Внаслідок такого стану кожна із сторін поступово втрачала свої позиції, територію, збройні формування. Внутрішні чвари, неузгодженість у діях обох урядів у зовнішній і внутрішній політиці формувало у світі негативне ставлення до України.

Україна виявилася неготовою до відсічі нового наступу з Півночі, і в лютому 1919 року її уряд був змушений знову виїхати з Києва. Більшу частину цього року він перебував у Кам'янці-Подільському.

Уряд нової Української радянської республіки, який складався з чотирьох росіян та двох українців, очолюваний болгариним Християном Раковським, заявив, що визнання української мови як державної було б «реакційним» заходом, від якого виграли б лише «куркулі» та «націоналістична інтелігенція».

Як бачимо, у 1918-1920 роках в Україні один за одним існували радянські уряди, й кожний із них з'являвся одразу після вторгнення Червоної армії.

Метою більшовицьких лідерів був не добробут українського народу, а створення надійного джерела постачання продовольства Росії, за яке не потрібно було платити. Головним ленінським наказом для російських військ, які у 1919 році окупували хлібні регіони України, було «вживати найенергійніші революційні заходи для посилки хліба». У цьому сенсі показовою є промова В.Леніна на конференції залізничників московського вузла 16 квітня 1919 року, у якій він відверто заявив: «Із завоюванням України наша сила міцніє. На Україні велетенські надлишки хліба. Можна взяти 100 мільйонів пудів. В одній із округ Донбасу є мільйон пудів хліба на відстані не більш як 10 верст від залізниці». В.Ленін не лише прямо назвав дії Росії «завоюванням», а й заявив, що додаткова «мобілізація дасть змогу поліпшити продовольче становище». А десятки тисяч російських червоноармійців у «хлібородних і ситих місцевостях отри-

мають змогу прогодуватись і шляхом поштових посилок допоможуть родинам».

У березні 1921 року представники Росії, Радянської України та Польщі підписали мирний договір у Ризі, за яким встановлювався новий польсько-радянський кордон. Відповідно до умов договору, Польща не лише зберігала за собою Галичину, а й отримувала Волинь, що до того належала Росії. Україна виявилася поділеною не між двома державами, як напередодні Першої світової війни, а між чотирма. Буковина, захоплена Румунією 1918 року, залишилася під контролем Бухареста, у той час як Закарпаття було відібрано в ослабленої поразкою Угорщини й передано новоствореній Чехословацькій державі.

Чехи та словаки, поляки та литовці – усі здобули власні незалежні держави, у той час, як українці, незважаючи на неодноразові зусилля зі здобуття незалежності, отримали лише символічну автономію в складі контрольованої росіянами радянської держави.

Більшовики не лише допомагали «братньому» українському народу закріпити завоювання революції, а й вирішували на користь Москви територіальні питання. Усім відомо, що історично Стародубщина є частиною Чернігівсько-Сіверської землі. Відповідно до Брестського миру 1918 року Стародубщина визнавалася територією Української Народної Республіки. Підписавши Брестський мир, РСФРР визнала УНР та її кордони. Однак, після закріплення в Києві більшовиків Стародубщина виявилася у складі Гомельської губернії РРФСР.

Стародубці повідомляли, як більшовики збирали підписи за союз із Москвою: «Над тими, хто висловлював бажання злуки з Україною, чиняться насильства, і 50 чоловік із цього приводу заарештовано і посаджено в Мглинську тюрму. Позаяк населення прагне злуки з Україною, підписи за злуку з Московщиною вимагаються загрозою розстрілу». Стародубський повітовий староста Кибальчич 27 липня 1918 року телеграфував до Києва «Населення в паніці. У зайнятій більшовиками частині повіту людей вирізають, як баранів». Відторгнуто Стародубщину від України було завдяки українським комуністам. У Москві представники «українського уряду» Іванов, Мальцев, Спаський і Гопнер заявили про необхідність приєднання Стародубщини до Великої Росії, що і було зроблено.

«Чому ж у період розпаду імперій, – запитує О.Суб-тельний, – фіни, естонці, латиші та литовці завоювали незалежність, а українці не змогли? Головною дилемою українців (насамперед східних) було те, що вони були змушені починати створення держави, ще не завершивши формування нації. Відставання і нерозвинутість процесу національного будівництва були наслідком гніту царату й слабкої соціальної бази, що на неї спира-лося формування нації. Інтелігенція складала лише 2-3 відсотка усього населення, і тільки невелика її частина підтримувала українську справу. Неосвічений, забитий і політично незрілий селянин знав чого він не хоче, але не міг сказати за що він бореться. Зовнішні чинники та-кож не склались на користь українців. Поразка західних українців пояснювалася переважаючою силою поляків. На Східній Україні шлях до незалежності перетяла біль-шовицька Росія».

Аналізуючи статистичні дані щодо тогочасного на-ціонального складу населення України слід, крім іншо-го, брати до уваги реальну вагу українства. Аналіз за-свідчує, що питома вага українців у Києві за 50 років перед революційними подіями становила 16,4 %. Пито-ма вага росіян становила 50,0%, євреїв –13%, поляків – 9,1%, інших національностей – близько 6,0%. З огля-ду на ці обставини, політику царизму щодо гноблення українського народу, малоімовірним для українських національно-визвольних сил було досягнення своїх дер-жавотворчих устремлінь.

Один з більшовицьких ідеологів в Україні М.Скрип-ник у 1920 році писав: « ...Село на Україні своїм наці-ональним складом майже виключно українське. Місто складається з елементів за національною ознакою ро-сійських і напівросійщених – єврейських та, частково, на Правобережжі, польських... Миський пролетаріат по-рівняно мало вигрібся з дрібнобуржуазного оточення і живе ще багатьма і багатьма дрібнобуржуазними забо-нонами».

Як бачимо, соціальна структура української нації не відповідала завданням, які мала розв'язати національ-но-демократична революція. Багатокласова національна і соціальна гноблення негативно позначилося на рівні національної свідомості переважної частини населення. Революція 1917 року захопила українську націю несфор-мованою, скаліченою структурно й духовно.

Слабкість українського національно-державницького відродження на початку ХХ ст. полягала також у майже повній залежності лідерів українських політичних сил від російської політики і державницької культури, недозрілості конституційно-правової свідомості. Незважаючи на те, що нова українська національна свідомість реабілітувала значну частину українського суспільства у розумінні права народу на суверенітет та державну незалежність, все ж таки в очах певної частини української спільноти прихильність соціалістичній ідеології і орієнтація на тісну взаємодію з Росією істотно гальмувала остаточну націоналізацію української держави. Постімперські російські пережитки на початку ХХ ст. сформуvalи негативну світоглядну позицію до буржуазного ладу, капіталістичної економіки та приватної власності.

Лідери Центральної Ради, Гетьманату й Директорії не були консолідовані українською національною ідеєю і не змогли її творчо структурувати в теорію класичного лібералізму, а тому Українська держава не змогла утвердитися під наступом більшовиків.

В.Ленін у змаганні за вплив на суспільну свідомість вмiло використав досвід національної політики Російської імперії та виокремив із загального контексту політичних ідеологій того часу зрозумілу більшості селян і робітників ідею «земля селянам», «заводи і фабрики робітникам». Ці гасла виносили за дужки націоналізм і російський імперіалізм та утверджували інтернаціоналізм, який став новою формою російського колоніалізму українських земель.

Англійський історик Норман Дейвіс пише, що у квітні 1917р. Тимчасовий уряд заявив про свою прихильність до незалежності народів. Більшовики та решта партій вторували йому. А насправді більшовики, попри свою риторичку, не мали наміру миритися з незалежністю народів. Тільки-но більшовики захопили владу в Петрограді, головний більшовицький комісар у справах національностей Й.Сталін став організувати осередки більшовицької партії в усіх нових республіках, розвіюючи ворожнечу всередині кожного молодого національного уряду. Більшовицька політика була спрямована на відновлення сконалої російської імперії в новій комуністичній подобі. Більшовики з самого початку прагнули накинути централізовану партійну диктатуру, ховаючи

її за фасадом культурної автономії та номінальних державних структур. У цьому й полягає одна з головних причин так званої російської громадянської війни.

Перемогу більшовиків варто приписати роз'єднаності їхніх ворогів, таланту військового комісара Лева Троцького, стратегічним перевагам внутрішніх ліній комунікації, нелюдській жорстокості воєнного комунізму. Більшовицький режим був ненависний усім широким верствам російського суспільства, зокрема й селянам, усім значним угрупованням політичного спектру, усім неросійським народам. Але початок громадянської війни, яку спровокував сам Ленін, дав привід для скасування всіх наявних інституцій і винищення всякої соціально-політичної опозиції.

Найкраще пояснив причину невдач державотворчих зусиль українських урядів протягом 1917-1920 років історик, політолог І.Лисяк-Рудницький: «Легенда, що її треба здати до архіву, це казка про «надчисленні полчища» ворогів, що під їх ударами буцімто завалилася українська державність. Советська експансія була здатна поширюватись на ті країни, що їхнє власне безголів'я робило з них легку здобич».

За словами В.Липинського, причиною поразок України на початку ХХ століття стало те, що партії і класи почали жити не національними, а корисливо-кастовими, корпоративними інтересами. І той «національний меркантилізм глибоко розложив і здеморалізував усю без винятку нашу націю».

Україна вийшла з негараздів світової війни психологічно контуженою, зі зруйнованою економікою, втратами населення, більш антагоністичними відносинами між етнічними групами, ніж будь-коли раніше. Однак крах імперій дав українцям також нову самосвідомість, створив Українську державу з власним урядом та армією і розмістив Україну на політичній мапі Європи. Нові політики, народжені війною, дали українцям по обидва боки колишнього імперського кордону чітку політичну мету – незалежність.



4. Радянська влада

Радянський період (1922-1991рр.) виявився одним з найтрагічніших для України.

Український художник Микола Сядристий зазначає, що, зрадивши своїй Вітчизні, вчинивши у жовтні 1917 року з групою заколотників реакційний переворот, розпаливши у найбільш хліборобній країні світу громадянську війну, В.Ленін залишив після себе повністю зруйновану країну, відкинувши її своєю ідеологією і владою не менш як на 100 років назад, виховавши при цьому терором і гулагами особливий тип покірно-мрійливих рабів.

Зрада більшовиками інтересів власного народу формувалася за сприяння уряду Німеччини, зацікавленого у припиненні бойових дій з боку імперіалістичної Росії. У книзі американського дослідника Шона Маккіна «Російська революція. Нова історія» оцінюються витрати німецького Генштабу на антивоєнну активність партії більшовиків у 50 млн. марок золотом – у перерахунку на нинішні ціни це дорівнює мільярду доларів. Не випадково після Лютневої революції більшовики почали видавати величезну кількість газет, летючок, прокламацій. В липні 1917р. партія вже мала 41 газету зі щоденним накладом 320 тис. примірників. «Правда» видавалася накладом 90 тис. примірників. ЦК партії придбав власну друкарню за 260 тис. рублів. Ніякі внески партійців

не могли забезпечити цю газетну повинь. Верхівка партії отримувала партійну платню. Каса більшовиків теж була не порожньою.

«Сама людяна людина», за словами Г.Плеханова, підло використовувала його ідеї та теорію Карла Маркса для реалізації своїх брехливих висновків і шкідливих дій, організації червоного терору. «Ленінський більшовизм – це ідеологія, зорієнтована на люмпен-пролетаріат, дикий і голодний. Це псевдомарксизм, це необмежений і тотальний терор, який знищив мільйони розумних, працьовитих людей... Ленін, як хамелеон, при необхідності змінює своє забарвлення. Він хворобливо самозакоханий і абсолютно нетерпеливий до критики. Всі, хто з ним незгоден, – потенційний ворог. Він аморальний, жорстокий, безпринципний і авантюрний по натурі. Ленін готовий перебити половину росіян, щоб загнати другу в щасливе соціалістичне майбутнє. Ленін легко маніпулює цитатами Маркса і Енгельса, даючи їм зовсім інше тлумачення», – зазначав Г.Плеханов.

«Якщо звернутися до генетичних джерел більшовицької партії, то багато чого стає зрозумілим у трагедії великої країни та її нещасних народів. – пише А.Авторханов у своєму творі «Технология власти». – Ленін називав російський народ нацією рабів, нацією Обломових, а ставку на звільнення рабів та перековку Обломових робив на соціальних покидьків російського суспільства. Ленін писав: «Везде, где можно, мы будем стремиться организовывать свои комитеты, комитеты социал-демократической партии. Туда войдут и крестьяне, и пауперы, и интеллигенты, и проститутки (Ленин. Соч., 4 - изд., т.9 стр.214)».

В.Ленін прекрасно усвідомлював, що диктатура пролетаріату у величезній країні потрібна була лише для утвердження диктатури над усім народом і, згодом, над тим самим пролетаріатом. Босий та голодний він здатний розвалити усі інститути держави і потребуватиме протекції, оскільки не матиме знань та хисту для організації життя країни.

Комуністична революція знищувала суспільство, у якому людина заробляла собі на прожиття, використовуючи власні або чужі засоби виробництва, а також свої вміння і знання. Натомість виникало зовсім інше суспільство, в якому людина працювала там, де їй накажуть, і одержувала на прожиття визначений іншими

«пайок». Саме таке суспільство більшовики трактували як комуністичне. Матеріальна залежність від влади тих, хто працював на одержавлених підприємствах, випливала з самої суті комуністичних виробничих відносин.

Більшовиками було накинуто обманутому ними ж суспільству утопічну соціально-економічну систему, яка могла діяти лише під тотальним примусом держави і ставила суспільство в повну залежність від державної бюрократії, номенклатури. Тотальні репресії паралізували здатність суспільства до самоорганізації й спротиву системному диктату, а відсутність автономних від держави громадських інституцій – можливостей захисту від необмеженої сваволі владних інститутів.

Норман Дейвіс зазначає, що «з погляду історії одне з найцікавіших питань полягає в тому, якою саме мірою комунізм і фашизм живили один одного. До 1914 року головні складники обох рухів – соціалізм, марксизм, націоналізм, расизм та автократія – траплялись у різних комбінаціях по всій Європі. Проте комунізм викристалізувався перший. Він утвердився 1917р., набагато випередивши перші очевидні вияви фашизму. Отже комуністів треба вважати за лідерів, а фашистів – за здібних учнів».

Безжалісно розоривши мільйони міцних селянських господарств, репресувавши у тюрмах і таборах руками чекістської орди тисячі «куркулів», письменників, учених і лікарів, виславши з країни загалом майже 400 тисяч представників інтелігенції, Ленін обезглавив у такий спосіб, в інтелектуальному сенсі, цілу державу.

Військовим частинам, які були відправлені в Україну для захоплення її території та грабежів хліба й вугілля, він наказував перелицьовуватися для обману українського населення. «Тов. Серго!, – писав Ленін до Орджонікідзе, – Рішуче і беззаперечне перелицювання наших частин, що є в Україні, на український лад – таке тепер завдання. Треба заборонити Антонову називати себе Антонов-Овсієнко – він має називати себе просто Овсієнко. Те саме треба сказати про Муравйова та інших».

Відправляючи більшовицьких агітаторів в Україну, народний комісар Л.Троцький казав: «Только безграничная доверчивость и уступчивость, а также отсутствие сознания необходимости постоянной крепкой спайки всех членов государства не только во время войны – каждый раз губила все завоевания украинцев. Потому они рано утеряли свою «самостийность» и живут то под

Литвой, то под Польшей, то под Австрией, то под Россией, составляя собой очень ценную часть этих держав. Эти бытовые особенности характера украинцев необходимо помнить каждому агитатору, и его успех будет обеспечен. Помните также, что так или иначе, а нам необходимо вернуть Украину России. Без Украины нет России».

У двотомній та незакінченій біографії Й.Сталіна – книзі «Сталін» Л.Троцький писав: «Большевизм на Україні був слаб. Причину цього надо искать в национальной и социальной конструкции страны. Города, население которых состояло из великороссов, евреев, поляков и лишь в небольшой степени украинцев, имели в значительной степени колонизаторский характер. Среди промышленных рабочих Украины великороссы составляли значительный процент. Между городом и деревней оставалась почти непроходимая зияющая пропасть. Те украинские интеллигенты, которые поворачивались лицом к деревне, к украинскому языку и культуре, встречали полуироническое отношение к себе в городах, и это толкало их, естественно в сторону национализма. Украинские социалистические фракции в городах не чувствовали себя связанными с жизнью широких масс, главным образом деревни, и представляли в украинских городах великорусскую культуру, которую многие из них, особенно слой еврейской интеллигенции, не очень хорошо знали».

Центральний комітет КП(б)У у липні 1918 року складався з осіб, які не бажали рахуватися з життєвими інтересами народу і майже не розуміли його проблем. На момент створення Компартія України мала 4364 члени, з них лише 430 – українців. До складу ЦК входили: 7 євреїв, 3 росіян, 2 українців, 1 грузин, 1 німець. Бюро ЦК було однопартійним: Шльома Грузман, Самуїл Закс, Яків Епштейн.

А.Куліш звертає увагу на те, що Л.Троцький відверто, без філологічних викрутасів, стисло й зрозуміло розкрив мету і жовтневого перевороту, і «громадянської війни», і майбутнього «комунізму»: «Мы должны превратить Россию в пустыню, населенную белыми неграми, которым мы дадим такую тиранию, какая не снилась никогда самым страшным деспотам Востока. Разница лишь в том, что тирания эта не справа, а слева, не белая – а красная. В буквальном смысле этого слова, красная,

ібо ми пролили такіе потоки крові, перед котрими содрогнуться і побледнеють все человеческіе потери капиталистических войн... Если мы выиграем революцию, раздавим Россию, то на погребальных обломках ее укреним власть сионизма и станем такой силой, перед которой весь мир опустится на колени. Мы покажем, что такое настоящая власть. Путем террора, кровавых бань мы доведем русскую интеллигенцию до полного отупения, до идиотизма, до животного состояния».

В основу кадрової політики новоствореної держави було покладено настанови В.Леніна. Внаслідок такого підходу до формування державного апарату відбувалося відчуження від нього найосвіченішої та найкультурнішої верстви населення з одночасним залученням до керівництва непідготовлених до цього робітників і селян, які не володіли спеціальними знаннями та не мали управлінських навичок. Партійна еліта у регіонах формувалася під активним впливом Москви.

У селах більшовицькі лідери спровокували і розгорнули класову боротьбу, якої фактично не існувало. У травні 1918 року один з більшовицьких лідерів Я.Свердлов заявив: «Ми повинні якнайсерйозніше поставити перед собою проблему поділу села на класи, створення в ньому двох протилежних і ворожих таборів, підмовляючи найбільш прошарки населення проти куркульських елементів, розпочавши там таку ж саму класову боротьбу, як і в містах, – лише тоді ми досягнемо в селах того, чого ми добилися в містах».

Як зазначав радянський письменник І.Буніч: «Та дуже скоро більшовики скинули маски. Захопивши владу, вони чинили як злютована й озброєна банда, котра не думала навіть шукати аргументів, щоби виправдати свої дії. На перше місце вийшла сила, що пропагандивно одурманювала знедолених обіцянкою загальної рівності. Приклад дав сам Ленін. Один з його улюбленців Н.Бухарін визнавав: «Хто, як не Ленін, обікрав спочатку есерів, а потім і меншовиків, гримнув їм усім по голові, схопив у руки дубинку і навіть з ними розмовляв лише після того, як сам він вже все вирішить. І ми мовчали й підкорялись, і все виходило блискуче!».

Нова економічна політика не лише показала марноту більшовицьких планів на світове панування, а й посилила виродження самого більшовицького керівництва. Раніше воно живилося за рахунок пограбувань

банків і фінансування з боку Німеччини, а тепер могло само здобувати собі капітал, грабуючи населення відновлюваної імперії.

Ленін вимагав збільшення розстрілів. Така доля чекала всіх членів Спілки незалежних хліборобів за часів Центральної Ради і всіх цивільних співробітників того часу, працівників гетьманської адміністрації, монахів, церковних старост і навіть керівників церковних хорів, не кажучи вже про духовенство – від єпископів до священників, а ще крамарів і «непманів», заможних селян, власників майстерень, членів релігійних сект і громад, особливо баптистів, всіх вчених і спеціалістів старої школи.

11 серпня 1918 року у одній з телеграм В.Ленін наказував: «Товарищи, восстание пяти волостей кулачья должно повести к беспощадному подавлению. Этого требует интерес всей революции, ибо теперь взят «последний и решительный бой» с кулачем. Образец надо дать. 1. Повесить (непременно повесить, дабы народ видел) не меньше 100 заведомых кулаков, богатеев, кровопийц. 2. Опубликовать их имена. 3. Отнять у них весь хлеб. 4. Назначить заложников – согласно вчерашней телеграмме. Сделать так, чтобы на сотни верст кругом народ видел, трепетал, знал, кричал: душат и задушат кровопийц – кулаков. Телеграфируйте получение и исполнение... найдите людей потверже».

«В чому конкретно провина «100 заведомых кулаков»? – запитує А.Куліш. – Чи не в тому, що вони працелюбніші, організованіші, мудріші за інших селян, що вони не попропивали своє майно? Чи може здорова людина вимагати таке від своїх підлеглих? Якщо говорити відверто, то більшого кровопивці... важко знайти».

Уже в перші роки радянської влади в Україні більшовиками було створено 18 концтаборів, до яких потрапили десятки тисяч осіб, що були позбавлені виборчих прав, безробітних, бездомних, серед яких були вихідці із заможних верств, інтелігенції, духовенства. Існування радянської державності було лише позірною поступкою, з допомогою якої більшовики намагалися зсередини знищити український визвольний рух і повністю підпорядкувати собі українську територію.

Більшовицький терор мав ще й інший бік: майном жертв розпоряджалися всевладні терористи. Не впевнені в тому, що новий режим утримається, більшовиць-

кі керівники посилали свої капітали в закордонні банки. «Жовтий диявол» немало позначився й на здоров'ї Леніна. Більшовицький лідер не міг оговтатися після удару, якого він зазнав у грудні 1922р., коли у швейцарському банку були переведені на окремі рахунки, з новими складними шифровими комбінаціями, фінансові капітали його партії. У фінансових справах Ленін був дилетантом, чим і скористалися його вчорашні спільники за кордоном.

У книзі «Голодомор 1921-1923 років в Руси-Україні як продовження етнічної війни 1917-1921 років» А.Куліш пише, що награвовані у Московії коштовності більшовицькі комісари переправляли у закордонні банки. Скільки всього було переправлено, ніхто не знає й, мабуть, ніколи не дізнається. Відомо лише, що всіх цінностей (державні скарби, скарби музеїв, приватних осіб, церковного майна) було награвовано на багато мільярдів золотих рублів, але після смерті Леніна Сталін отримав порожню державну скарбницю. Невелике уявлення про розмах награвованого і переправленого за кордон дає американська газета «Нью-Йорк Таймс», яка навесні 1921 року повідомила, що лише в 1920 році на особисті рахунки більшовицьких комісарів надійшли такі кошти: від Троцького – 11 млн. доларів в один американський банк та 90 млн. швейцарських франків у швейцарський банк; від Зінов'єва – 80 млн. франків у швейцарський банк; від Урицького (чи на ім'я Урицького) – 85 млн. франків у швейцарський банк; від Дзержинського – 80 млн. франків у швейцарський банк; від Леніна – 75 млн. франків у швейцарський банк; від Галицького – 60 млн. франків у швейцарських банк. Пізніше та ж газета за 23 серпня 1921р. повідомила додатково, що за перше півріччя 1921 року банк «Кун, Лейба та Ко», що свого часу фінансував більшовиків для здійснення Жовтневого перевороту, отримав від них золота на суму 108 млн. 290 тис. американських доларів. Особистий рахунок Троцького в двох американських банках зріс до 80 млн. доларів.

Наявність значних коштів була характерною рисою революційних вождів. Ф.Дзержинського шість разів заарештовували, але жодного разу суворо не засуджували, тільки висилали в адміністративному порядку, наче дармоїда. Пізніше перший чекіст згадував: «откупался взяткою». Неясно за які гроші він купував дорогі костюми, жив у найкращих готелях і санаторіях Закопане,

Радома, Петербурга, Кракова, відпочивав у Німеччині, Італії, Франції. Але в Бутирській в'язниці на початку 1917 року ледь не загинув, коли співкамерники жорстоко побили його за доноси начальнику в'язниці.

Коханка А.Троцького Лариса Рейснер користувалася послугами численної прислуги, приймала ванну, наповнену шампанським, чорна й червона ікра набридла кремлівським бонзам. А у Києві, після піврічного перебування більшовиків при владі, багато жителів важили по 42-45 кг.

«Жовтим дияволом» у закордонних банках І.Буніч пояснює репресії Й.Сталіна проти колег з більшовицького керівництва. Ке-рівники партії, яка начебто боролася за загальну рівність, відмовилися повернути гроші з рахунків у банках інших країн.

В.Менжинський ще за рік до більшовицького перевороту, в паризькій емігрантській газеті «Наше ехо», називав Леніна «політичним езуїтом», «незаконнонародженою дитиною російського абсолютизму», яка претендує на російський престол, а більшовиків – «сектою або кланом партійних конокрадів, які ляскотом батога намагаються заглушити голос пролетаріату».

Після смерті В.Леніна уся робота з добору та розстановки керівних кадрів зосереджувалася у вищих партійних інстанціях. Державний апарат став повністю підпорядкованим відповідним партійним комітетам та їх секретарям, які на своєму рівні вирішували долю як окремих підприємств, так і цілих галузей промисловості, адміністративно- територіальних одиниць, прикриваючись при цьому рішеннями колегіальних органів.

Відсутність демократичного механізму, призначенство, надмірний централізм сприяли формуванню нового типу керівника, який прийшов на зміну попередній більшовицькій еліті. Становище керівника, його доля залежали не від рядових партійців, а від ставлення до нього вищого керівництва. Така система формувала психологію «людини-гвинтика», створювала сприятливі умови для безкарності та зловживання владою. Прихід у партію кар'єристів прискорив процес її переродження.

Опосівши всі підйоми влади, партія стала предметом кар'єристських міркувань. Сформувався величезний бюрократичний апарат, в якого, під розбещуючим впливом необмежених можливостей для одержання різних вигод, змінювалися або перекручувалися старі

мотивації. І справа тут була не тільки в поповненні лав партії великою кількістю спритних кар'єристів «молодої формації», а і в еволюціонуванні партійних кадрів у правлячу еліту.

Державою на всіх рівнях керували низькокваліфіковані урядовці, недовчені, інтелектуально нерозвинені лідери, які фактично ненавиділи освічених, глибоко думаючих інтелігентів, що піднімалися над сірою, бездарною і тупою купкою партійців та їх прислужників. А більшість партійних працівників середньої ланки, які були учасниками громадянської війни, не маючи здібностей управління господарством, тільки у силовий спосіб могли здійснювати управління територіями. Запит на репресії давив на керівництво країною і ним підтримувався. Й.Сталін прекрасно розумів, що для всякої влади найнебезпечніші ті, хто щиро вірить у її ідеї, бо вони не змиряться з відступництвом влади від власних поглядів чи міркувань, отже, спиратися потрібно на пристосуванців, заляканих і завербованих. Це один із мотивів його послідовних розправ з «ленінською гвардією» та ідейними комуністами. Ось як народжувалась в умовах радянської республіки нова українська політична еліта.

Тому й ходили на самому початку сталінської диктатури по СРСР «шість заповідей безпеки» радянських громадян:

1. Не думай.
2. Якщо подумав, не кажи.
3. Якщо сказав, не записуй.
4. Якщо написав, не друкуй.
5. Якщо надрукував, не підписуй.
6. Якщо підписав, відмовся.

Країну, разом з іншими республіками, було перетворено на трудові табори. Армія беззахисних робітників майже безкоштовно працювала на цих таборах. Селяни також працювали як кріпосні за «трудодні» у колективних господарствах. Українці стали не людьми, а живою силою.

Типовим «трудоднем» для радянських колгоспників, установленим у «Зразковому статуті», надрукованому у лютому 1935 року, була оранка гектара землі або обмолот тонни зерна. На виконання такого завдання могло піти кілька календарних днів. У 1930-1931рр. за один «трудодень» у деяких колгоспах видавали 300 грам хліба,

у деяких 100 грам або й зовсім нічого. За офіційними документами приблизно 80% колгоспів затримували оплату «трудоднів» своїм членам від півтора до двох років. Як бачимо, джерелом ресурсів радянської індустріалізації була неоплачена праця українських робітників і селян. Завдання на постачання дешевої робочої сили давалися органам НКВС.

Щоб знищити та розколоти селянство ще більше, Й.Сталін їх розділив на наймитів, бідняків, слабких середняків, середняків, заможних селян, куркулів. А щоб захопити бідних селян до боротьби з основною масою більш-менш заможного селянства, яких назвали «куркулями», влада запропонувала надати бідності пільги, згідно з якими вони отримували у своє розпорядження 25 відсотків конфіскованого «куркульського» хліба. Таким чином, частина недбайливих селян, якраз та частина, яку самі більшовики називали ледарями, стала підрядником держави.

За повідомленням часопису «Народное просвещение» (1930р. №6), одну вчительку – вдову комуніста, що загинув у громадянській війні, «розкуркулили», «по суті, через те, що вона неодноразово виганяла місцевих «активістів» – секретаря сільради (кандидата в члени партії), місцевого відповідального працівника на культурному фронті (також члена партії) та секретаря місцевої кооперативної організації – зі школи, де вони намірялися організувати п'ятику».

5 серпня 1937 року за наказом НКВС СРСР N0047 набула чинності Постанова ЦК ВКП(б) «Про антирадянські елементи». З цього дня розпочалася наймасовіша «чистка» радянського суспільства від елементів, що «не годилися для будівництва комунізму». У кожному республіку, області і район спускалися ліміти на репресування за I і II категоріями (I розстріл, II ув'язнення, співвідношення один до трьох). Радянський політв'язень, письменник Василь Овсієнко зазначав, що ці ліміти не просто виконувалися, а й з радістю перевиконувалися, каральні органи запрошували їх збільшення. З таким проханням у Москву тричі звертався нарком внутрішніх справ УСРР Ізраїль Леплевський, а після його розстрілу двічі в.о. наркома Олександр Успенський.

Найбільша провина вільнолюбних та хазяйновитих українців була в тому, що сталінському режиму не вдавалося перетворити їх на «зразкових» радянських гро-

мадян. За архівними даними, в Україні з 1935 року по 1951 рік жертвами «розкуркулення» стали понад 2 мільйони 800 тисяч осіб різної статі і віку.

17 лютого 1938 року Політбюро ЦК ВКП(б) ухвалило: «Дополнительно разрешить НКВД Украины провести аресты кулацкого и прочего активного элемента и рассмотреть дела их на тройках, увеличить лимит для НКВД Украины на тридцать тысяч». Як бачимо, український народ був навіть не «живою силою», а «лимитом».

Під час ліквідації «куркульства як класу» перестала існувати велика частина найбільш працездатних і продуктивних господарів в Україні. Близько мільйона справжніх господарів, підприємців, які могли впливати на розвиток національної свідомості, на початку 30-х років було депортовано на Північ Росії. Багато з них загинуло.

Влада висилала з України та переселяла кожного, хто вважався куркулем – цей термін спочатку застосовувався до заможних селян, а потім був поширений на кожного, хто не належав до найбіднішого прошарку сільського населення. У 1930 році комуністи депортували 75 тисяч «куркульських» родин з України до віддалених районів Казахстану і Сибіру. Багатьох з них вивезли потягами до глухих лісів і залишили помирати від хвороб та недоїдання.

«Український націоналізм, – писав радянський партійний діяч С.Косіор у газеті «Известия» від 02.12.1933 року, – є для нас головною небезпекою, і щоб викоринити цей націоналізм і запровадити однастайність радянської держави, було принесено в жертву українське селянство».

Нааякана своєю ж політикою коренізації, боячись загрози «націонал-ухильництва», наприкінці 20-х років влада почала її гальмувати. Зміни в «українському питанні» стали поштовхом до початку тотального погрому всього, що нагадувало про національне відродження українського народу. За повідомленням одного з керівників України П.Постишева на листопадовому пленумі 1933 року, із системи наркомату освіти було «вичищено» 300 наукових і редакторських робітників. Тільки з восьми центральних радянських установ було звільнено понад 200 «націоналістів та білогвардійців». Упродовж 1933 року в обласних управліннях народної освіти УСРР за політичними мотивами було оновлено 100% керів-

ників, у районних – 90%. Чотири тисячі вчителів було звільнено як «класово-ворожі елементи». Натомість розгорталася мережа російських шкіл і класів.

Тоталітарний режим спрямовував удар проти кращих партійних, радянських кадрів, проти сил національно-культурного відродження України.

Хочеться запитати у представників української політичної еліти: «Яких уроків та навчальних посібників вам ще потрібно, щоб нарешті дійти відповідних висновків?»

Товарняки з «розкуркуленими» українцями йшли на північ та схід, а їхні місця помешкання заповнювали переселенці з Росії і інших регіонів СРСР. У Москві був створений спеціальний Переселенський комітет. У 1933-1937 роках Всесоюзним переселенським комітетом при РНК СРСР та Переселенським відділом НКВС СРСР в Україну було переселено 44457 родин (221465 осіб). Найбільше переселенців (117149 осіб) прибуло в республіку у голодному 1933 році.

Український вчений О.Гринів пише: «Страх перед українством і ненависть до нього кривавою рікою пропливає через сімдесятирічне більшовицьке панування на українських землях. Більшовизм не мав підтримки серед нашої людності навіть тоді, коли селянство повірило в демократичні гасла про землю. Серед делегатів першого з'їзду компартії України українці становили приблизно 3%, а всього серед членів КП(б)У їх налічувалося тоді лише 7%. Навіть через десятиріччя в республіканській компартійній організації українців було дещо більше від третини всіх її членів. Аж до 1954р. на чолі компартійної організації в Україні стояли більшовики інших національностей: найчастіше – росіяни, а також особи латиського, єврейського і польського походження.

Та треба зважити, що в республіканських компартійних організаціях, як правило, роль першої скрипки відігравав другий секретар ЦК, а він був неодмінно росіянином. Згадаймо, приміром, кривавого диктатора, одного з організаторів голодомору в Україні Постишева, який свою українофобію прикривав вишиванкою. Історія ХХ ст. оголила імперіалістичну суть московського більшовизму, його претензії на роль панівної в імперії світської релігії, лукавство його національної політики».

Настали часи, коли «кремлівські криваві карлики» (як їх називав народ у той час) – керівники служби держбезпеки, з незаконною початковою освітою,

по-своєму, примітивно розуміючи завдання радянської держави та партійного керівництва, отримуючи його схвальні погляди, вирішували кого карати, а кого милувати. А народ плескав у долоні і складав хвалебні оди цим керманичам.

На театралізованих московських судових процесах обдурені громадяни викрикували: «Смерть изменникам Родины», уособлюючи «Родину» з кількома негідниками, які захопили владу та тесали коли на головах усіх. Пропаганда продукувала стаханівців, передовиків-комбайнерів щоб спонукати народ до понаднормової праці і подвижництва. Залякані громадяни мали виконувати непосильні норми, забуваючи при цьому, що вони були людьми.

Один з ідеологів українського націоналізму Д.Донцов писав, що в Україні більшовизм намагався підірвати все, що давало силу нашому національному організмові: героїчні сторінки козацького минулого, шляхетну гордість вільного народу, його завзяття, предківську мудрість, власну правду. За допомогою наших перевертнів та «інтернаціоналістів» усіх сортів зганьбив більшовизм всі цінності, які надавали нашій історії блиск і силу, щоб убити в нових поколіннях спогади минулого, слави, обернути їх у безбатченків, у голоту.

Чим же завинили мільйони українців, наші діди, які усе життя, і влітку, і взимку, працюючи на заводах, у колгоспі за трудовні, проходили у важких кирзових чоботах? Радянська влада на чолі з більшовиками, вчинивши обман століття, розвалила все найкраще, створене поколіннями, а потім на кістках мертвих та на крові почала будувати примарне «світле майбутнє». Люди до революції були відносно ситими, одягнутими і взутими. Їх просто нахабно пограбували, одягнули їх у куфайки, взули у кирзові чоботи та погнали за трудовні будувати комунізм для партійної еліти.

Голова Одеського комерційного суду (1908р.), історія сім'ї якого бере початок з 13 століття, Михайло Фомич Лузанов у своєму заповіті висловив свою думку про більшовиків: «После вторжения они уничтожили все: цивилизацию, культуру, торговлю, промышленность и, главное, государство как таковое, его мораль и религию, семью, собственность и интеллект, и притом во всех классах общества. Они ввели режим анархии и тирании, не имеющий равных».

Не маючи сил примусити українське селянство змінити створений століттями світогляд, тоталітарний режим дикунськими методами перетворив волелюбних та незалежних селян на кріпосних, покірливих і безправних наймитів.

А що ж мільйонна гвардія більшовиків-партійців, чому ж вони не зупинили переродження партії та узурпацію влади у країні партапаратом Сталіна? Словами Сорокіна, у книзі «Технологія влади» А.Авторханов каже: «У кожного народу буває, як сказав німецький мудрець, тільки така власть, якою він достоїн. У прусських юнкерів її жорстокість компенсувалася їх лицарством, а у наших кремлівських башибузуков – подлость затмевує жорстокість. Я повинен тебе розчарувати – за власть цих подлець я не воював. Але якщо вона сьогодні тимчасово утвердилася – Гегель глибоко прав – ми її достойні. Якщо в мільйонній партії немає двох десятків «Тарасов Бульб», які могли б сказати: «ми тебе родили – ми тебе і уб'ємо», значить, ми всі подлець. Але ідеали нашої революції також мало повинні в практиці сталинців, як Христос в жорстокостях середньовічної інквізиції. Висновок? Оскільки «Тарасов» немає, а з корабля першими бегуть самі «капітани», залишається тільки йти в глибокі катакомби, як шли перші християни в Римі. Немає. Це окупація нас, партії і країни поліцейськими штыками внутрішніх іноземців. Вона буде продовжуватися рівно стільки, скільки нам необхідно часу, щоб вистрадати власну подлость».

Більшовицька радянська влада здійснювала широкий наступ на українську інтелектуальну еліту. Уряд увів цензуру на видання Всеукраїнської Академії наук, став закривати її секції, виганяти «буржуазних націоналістів». Сотні священників української автокефальної православної церкви було заслано до трудових таборів. Страчувалися чи висилалися до таборів тисячі представників нової української інтелігенції, що з'явилася у 20-ті роки. Заарештовували філософів, письменників, художників, навіть кобзарів. Чистки були спрямовані і проти політичної верхівки України. КПБ(у) втратила близько двохсот тисяч членів.

Велику частину старої інтелігенції було використано більшовиками у своїх інтересах, а потім знищено. Їм потрібно було винищити українську інтелектуальну еліту, носія національної свідомості. Вони виховали,

натомість, з робітників і селян покірну масу, здатну до виконання будь-яких поставлених новим керівництвом завдань.

Одночасно продовжувався наступ на українську національну спадщину. Традиційну народну культуру, що вирізнялася високим почуттям патріотизму, довго утримували в Україні сліпі кобзарі. Вони мандрували від села до села, заробляючи собі на прожиток виконанням старовинних пісень і дум, і таким чином постійно нагадували українцям про їх вільне й героїчне минуле. Більшовики запросили кобзарів на з'їзд і там усіх заарештували. Більшість згодом розстріляли.

Постійні реорганізації наукових установ та вищих навчальних закладів супроводжувалися принизливими для людської гідності перевітками політичної благонадійності і кадровими чистками. Буденним явищем стали провокації, нагнітання серед населення атмосфери суцільної істерії, спрямованої на боротьбу з так званим шкідництвом.

«На Україні, – говорив М.Бухарін на XII з'їзді комуністів, – склад партії не український... Й саме тому дуже часто на Україні частина наших товаришів з такою енергією, з таким оскаженінням бореться проти українського націоналізму». Напевно дивним виглядало те, як на українській землі більшовики, здебільшого особи неукраїнського походження, боролися з українським буржуазним націоналізмом. Що вони взагалі мали до України, крім того, що їли українське сало та хліб?

Як бачимо, нову українську політичну еліту, яка поступово почала ставати на ноги, було майже повністю знищено. Інтелігенція та селянство, що становили соціальну базу українського націоналізму, понесли найтяжчі втрати від сталінського терору. Покоління, які мали відігравати визначальну роль у формуванні української нації, були винищені. Тоталітарний режим не лише фізично знищив різні національні прошарки, але і соціальний ґрунт для формування національної еліти. Її роль в радянському суспільстві виконувала денационалізована номенклатура. Знищивши українську еліту і поновивши політику русифікації, українську культуру знову почали ототожнювати з консервативним та відсталим селом.

Шляхом репресивних дій влада намагалась остаточно зламати опір української інтелігенції, щоб вона не підняла голос на захист пригнобленого форсованою ко-

лективізацією селянства. Вибір заарештованих осіб був не випадковим. Це були відомі у регіоні люди, які мали великий авторитет серед селян та інтелігенції. Вони фактично символізували традиційну українську культуру і науку. Такими заходами влада чітко давала зрозуміти всім, що починає справжню війну не тільки з українським селянством, а й з усім українським народом.

Політична і стихійно-соціальна сила, яку очолював Й.Сталін, завдала Україні ран, страшніших за ті, що завдали московити Петро I і Катерина II. Вона не тільки змінила соціально-етнічну структуру України, вона фізично винищила мільйони селян і найактивнішу частину національної інтелігенції, підірвавши біологічний та інтелектуальний потенціал нації, її соціотворчу силу. Втрати України в першій половині ХХ століття стали незворотними. «У цій силі був і український складник. Для проведення розкуркулення не вистачило б ніяких посланців із центру, ніяких «єврейських комісарів». Були й «місцеві кадри» – ними й маніпулювали. Були заздрісники, ледарі, горлохвати. Були ті, хто наввипередки поселявся в хаті вивезених куркулів, були ті, хто здирав теплу хустку з шиї «куркулихи» на міліцейському возі і не соромився ходити в чужих чоботях», – пише І.Дзюба.

У той час, коли у Східній Україні відбувалося утвердження комуністичного тоталітарного режиму та українська державність була формальною, західноукраїнські землі, перебуваючи у складі інших держав, повністю відчували на собі політичне, економічне, національне й релігійне гноблення. Національна самосвідомість українців західноукраїнських земель нашттовувалася на су-против владних інститутів цих держав.



5. Голодомор 1932-1933 років

Більшовизм ніколи не сприймав психологічний тип українського селянина-індивідуала. Власник завжди був головною загрозою для більшовицького перевороту. Тому московська влада прагнула застосувати терор не тільки до представників української інтелігенції та селянства, а до всього народу, який намагалася знищити як національно свідомого носія, що рано чи пізно протистоятиме режиму.

«Голодомор, – зазначає голова Українського інституту національної пам'яті В.В'ятрович, – став реакцією комуністичного режиму на відродження нашим народом власної держави, національної ідентичності та культурно-духовного піднесення часів Української революції 1917-1921 років. Ця переломна подія повернула нашу Батьківщину на мапу світу. Революція прискорила становлення української політичної нації, формування культурної еліти, економічно незалежного і національно свідомого селянства. Голодомором намагалися придушити національно-визвольний рух і фізично знищити частину української національної групи. Досвід важкої і тривалої боротьби з Українською Народною Республікою й повстанським рухом вселив страх комуністичній верхівці. Більшовики розглядали українську культурну еліту й економічно незалежне та національно свідоме селянство як серйозну загрозу свого існування. Їм вдалося

лише прямим геноцидом остаточно приборкати український національний рух та упокорити українське селянство. Дослідження українських демографів та істориків засвідчують: найстрашнішим Голодомор був у тих регіонах, де Українська революція і національний повстанський рух мали найбільшу підтримку, а саме на Поділлі, Київщині, Черкащині, Полтавщині, Слобожанщині».

Москва тонула в українській пшениці і прокльонах. Мільйони тонн пшениці країною було експортовано, заводи з українського зерна виготовляли спирт, а українці вмирали мільйонами.

Я не знаю, як московит/росіянин міг дивитися українцеві в очі. Так, він не винен, можливо і не знав, винна система, проте він зі своїмидітьми залишився живим. А стомлена українська земля стогнала під молитвами замучених живих та душами наших мертвих земляків: старих, молодихідтей. Як у таких умовах мали проявляти національну свідомість українці? Чи могла вплинути на таку ситуацію українська політична еліта? Певно, що ні. Ця еліта не була українською, вона уособлювала всемогутній денационалізований радянський партійний та державний апарат, який не визнавав національностей, особливо націю непокірних українців.

Хтось у кремлівському кабінеті вважав, що наділений правом вирішувати долю цілих народів. Той, який вважав себе Всемогутнім. Він пізніше помирав, як звичайнісінька людина, благаючи у природи життя. І не допомогли йому звернення московського патріарха до народу з проханням молитися за керівника держави та й самі щиросердечні молитви набожних громадян країни, коли, за словами відомого російського поета Є.Євтушенка «вся Росія заплакала, наполовину з сумом, наполовину з полегшенням».

Сформулювавши звинувачення кремлівських «лікарів-змовників» і звинувативши органи держбезпеки у потуранні «змовникам», тиран викрив себе перед іншими членами Політбюро, які дуже добре вивчили поведінку свого вождя та, завдяки останньому, самі стали гарними майстрами інтриг і чисток. «Учні» не мали іншого шляху для свого спасіння, ніж знищення «учителя» у березні 1953 року. Якщо для одних простих людей Й.Сталін був Богом, то інші зустріли відхід з життя Сталіна як позбавлення тиранії та пригнічення. Оточуючі ж вождя соратники прекрасно розуміли сенс боротьби за владу

і не вважали Богом людину, яка мала усі не найкращі людські якості.

У одному з своїх творів Євген Євтушенко писав: «... Таков закон безжалостной игры. Не люди умирают, а миры». Для кожної людини родина складає його великий Світ. Скільки таких Світів втратив кожен українець? Хто їх нам поверне? Всемогутні кремлівські вожді? Хто міг заступитися за опухлий від голоду український народ? Хто заступився, той загинув. Від тих самих вождів.

Хто надав право кремлівським «вождям» когось судити чи милувати? Впевнений, що душі померлих від голоду українців вічно не даватимуть спокою цим особам у іншому світі.

«У Національному музеї «Меморіал жертв голодомору» зберігаються свідоцтва про смерть загиблих від голодомору, – наголосив колишній Голова Верховної Ради України А.Парубій, – і у багатьох з них у графі «причина смерті» зроблено запис «українець». Ось яку страшну ціну ми заплатили за втрату держави та відсутність національно-свідомої політичної еліти».

На мітингу з нагоди річниці Голодомору у 2016 році 5-й Президент України П.Порошенко назвав геноцид тридцятих років минулого століття прямим наслідком втрати державності у двадцятих роках. На його думку, окупація України радянською Росією стала можливою саме через роз'єднання та внутрішні чвари політичних сил молодого української держави, які входили і виходили з коаліцій, плели одне проти одного інтриги і навіть піднімали повстання.

«Уявіть, – пише доктор історичних наук, автор книги про Голодомор М.Кутутяк, – Голодомор – катастрофа, якої не знав світ, абсолютне зло та полюс негативу. Втім, усі ті керівники московського більшовизму залишилися непокараними. Якщо євреї змогли вчинити суд у Нюрнберзі над фашистськими поплічниками, то тут цього не відбулося. Зло не покаране й не назване, і від того воно ще страшніше».

У часи Голодомору громадські організації Західної України апелювали до моральних устоїв Європи, використовували усі можливі міжнародні трибуни. Поляки розганяли у Львові та Станіславові всі протести і демонстрації, а Ліга Націй лише утворила комісію для вивчення цього питання. Українці мають про це знати та розуміти, що можуть і сьогодні залишитися наодинці, самі із собою.

«Ми повинні дати відповідь на питання, хто організатор Голодомору, – вказує 3-й Президент України Віктор Ющенко. – За цим стоїть російський радянський режим. Слово «радянський» багато чого ховає. Знаємо, як тішився Ленін, коли захопив Україну. Він казав, що там партизанщина, і хліба ніхто не дасть. Не було й року, щоб в Україні не було бунтів проти політики, щороку вибухало 800-1000 повстань. Москва твердо знала, поки Україна зберігає національну єдність, вона становить загрозу для радянської влади. І за цю національну єдність, виразником якої було селянство, проти українців розпочали терор голодом».

«Однією з багатьох чорних сторінок в історії геноциду більшовицької Росії проти українців було економічне пограбування українців, що відбувалося у різних формах і зводилося до відбирання землі, будинків, худоби та реманенту, – зазначає С.Кубів. Виконуючи завдання «вождя партії», «чекісти» скерували всі сили на пошук і примусове вилучення цінностей у людей. Після погроз і катувань ті віддавали все, аби зберегти життя. Була у слідчих і відповідна термінологія: «доларова парилка», «золота камера». Людей тримали у в'язниці, поки вони не казали, де переховували цінності, або допоки родичі не прислали викуп».

Інвалід війни Олексій Різник описав типовий приклад «вибивання золота» з селян у Вінницькій області: «В 1931-1932рр. людей групами возили до Вінниці в тюрму. Забрали і мого батька. Коли їх привезли в тюрму, кожному назвали суму викупу свободи в золотих рублях. Заходили міліціонери в камеру, хапали за волосся заручників і стукали голову об голову, вигукуючи «О, дзвенить золото!». Відібраних забирали на тортури, били, ламали пальці, затискуючи дверима доки людина не назве суму золота, яка б влаштувала катів». Тільки за 1930р. ОДПУ здало Держбанкові СРСР цінностей на суму понад 10 млн. золотих рублів (еквівалент майже 8 т. чистого золота). У травні 1932 р. заступник голови ОДПУ Генріх Ягода доповів Сталіну, що в касі ОДПУ є цінностей на суму 2,4 млн. золотих рублів і що разом із цінностями, які «були раніше здані для Держбанку», ОДПУ вилучило 15,1 млн. золотих рублів (майже 12 т. чистого золота у золотому еквіваленті)».

Якщо селянин доставляв своє власне зерно на місцевий націоналізований млин, його забирала собі дер-

жава. Тому місцеві майстри і виготовляли ручні млини – «домашні жорна», які влада масово вилучала у людей.

«Безжальна боротьба відбувається між селянством і нашим урядом. – висловлювався один із сталінських реквізиторів Мендель Хатаєвич. – Це боротьба не на життя, а на смерть. Цей рік був роком перевірки нашої сили та їхньої витривалості. Потрібний був голод, щоб показати їм, хто тут господар. Це коштувало мільйони жертв, але колгоспна система має тут залишитися навіки. Ми виграли війну».

Однак, один з головних московських ставлеників у поневоленій Україні С.Косіор 15 березня 1933 року цинічно вважав, що «цей голод ще нічого не навчив» українців. Лише пізніше, коли переконається в страшних наслідках Голодомору 1932-1933 років, напише: «Визнаючи ту величезну роботу... в боротьбі проти українських націоналістів та інших контрреволюційних елементів, роботу, що не припинялася і не повинна припинитися, мусимо, звичайно, визнати, що ми завдали націоналістам удару, вразливого удару, і, можна сказати, здобули нищівний успіх».

У тодішній більшовицькій періодиці зарясніють і такі визнання: партія «доклала геркулесівських зусиль у знищенні націоналістичних елементів в Україні».

Заклавши в постулати боротьби проти непокірного українського селянства війну з нашим національно-визвольним рухом, яка здійснювалася через винищення хліборобів голодною смертю, більшовики на десятки років візьмуть на озброєння й поширюватимуть фальшиві концепції так званого класового протистояння. Наприклад, перший секретар Донецького обкому партії Саркіс проголошував на II обласній партійній конференції: «Нет и не может быть успехов борьбы за уголь, за металл, за большевистский колхоз, если последовательно не осуществляют ленинскую национальную политику, если решительно не изгнать и не уничтожить все националистические элементы из всех участков, если не сосредоточить огонь борьбы против местного национализма, являющегося сейчас главной опасностью на Украине...».

Потребу в 130 тисячах кваліфікованих робітників на українських шахтах Донбасу влада планувала покрити за рахунок підготовки робітників господарським способом, а також шляхом вербування їх з інших районів УСРР (у тому числі 40 тисяч – з РСФРР).

Секретар Дніпропетровського обкому партії Хазанов 25 вересня 1933 року, повідомляючи Кагановича й Постишева про те, що на будовах регіону працює до 25 тисяч завербованих колгоспників із Середньої Волги, просив дозволити «на зароботанні ими деньги в організованому порядку закупити хлеб в период разрешения свободной торговли хлебом». Через три тижні Дніпропетровський обком просив Кагановича дозволити «выделить дополнительные лимиты на ввоз в область рабочей силы на 36000 чел., желательного из Татарской, Башкирской и Белорусской республик».

Таким чином, голодні українські селяни, які кинулись до міста, щоб влаштуватися на роботу з метою врятувати від голоду свої родини, до уваги не бралися, їхні трупи щоденно стягуватимуть до великих ям і засипатимуть землею безіменними, без будь-якого християнського пошанування до небіжчиків.

Постановою ЦК ВКП(б) і Раднаркому СРСР від 22.01.1933 року каральним органам доручалося арештовувати тих селян, що пробиралися на північ країни, а після виявлення «контрреволюційних елементів» повертати до місць їхнього проживання. Водночас робоча сила шукатиметься на стороні, їй ще й дозволятимуть вивозити зерно з голодуючої України.

Вчинений радянською владою Голодомор визнаний Сенатом США геноцидом. «Мільйони людей загинули з волі сталінського уряду колишнього Радянського Союзу, який замислив та вчинив голод в Україні для того, щоб подолати опір країни колективізації та комуністичній окупації», – йдеться у тексті резолюції. «Радянський уряд умисно конфіскував врожаї зерна і змусив голодувати мільйони українських чоловіків, жінок та дітей через примусову колективізацію, проведену з метою зруйнувати національну свідомість та рух за незалежність. Радянський диктатор Йосип Сталін наказав закрити кордони України, щоб ніхто не міг уникнути навмисне створеного голоду, і унеможливив надання будь-якої міжнародної продовольчої допомоги, яка б полегшила голод. Майже чверть українського сільського населення загинула або була змушена полишити домівки через примусовий голод, і весь народ постраждав від наслідків тривалого голоду», – наголосили законодавці США.

Український політичний діяч В.Горбулін писав: «Отказ официальной России признать Голодомор 1932-1933

годов геноцидом связан как раз с тем, что таким образом косвенно будут признаны ключевые культурные различия». За логікою Москви, не могли «братні народи» або ще точніше один народ, знищувати собі подібних шляхом штучних голодоморів.

Потрібно зазначити, що від голоду постраждали також громадяни інших республік Радянського Союзу. Але лише на території України штучно створений Голодомор було використано владою у прив'язці до національності, для розправи з українською інтелігенцією та селянством, щоб повністю задушити мрії українців про незалежність, свою державність, відродження власної національної свідомості.



6. Друга світова війна: важливі уроки

Ідеї Адольфа Гітлера справили величезний вплив на світ, але мало де їх вплив був таким руйнівним, а наслідки такими трагічними, як в Україні, що стала центральним елементом вирішення Німеччиною проблеми придбання життєвого простору.

Захоплення Рейнської області було першим кроком А.Гітлера до руйнування Версальського договору. Усі промовчали. А.Гітлер визнавав, що, якби Францією було проявлено спротив, Німеччина не мала б сил, щоби протистояти їй.

Після приєднання Австрії до Німеччини британський прем'єр Н.Чемберлен казав: «Ми не повинні надіювати слабкі держави своєю підтримкою». Захід і не спробував зупинити А.Гітлера з його військовими силами. А сам німецький фюрер зауважив, що «Європа не бажає воювати. Старе покоління вояків відходить, а нове покоління розпещене та боягузливе».

Голови урядів Німеччини, Італії, Великої Британії і Франції, проводячи 29-30 вересня 1938 року у Мюнхені конференцію, не «здогадалися» запросити на неї представників Чехословаччини, яких змусили передати Німеччині Судетську область.

Саме через небажання великих держав воювати і проливати кров Чехословаччина втратила Судетську область, марно сподіваючись на договори про військову

допомогу з Францією та СРСР. Французи не хотіли допомогти, а СРСР не зміг, оскільки Чехословаччина до СРСР за допомогою не звернулася. Налякавшись можливості виникнення війни, багато хто у Лондоні та Парижі розраховував на воєнне протистояння між Берліном і Москвою.

Аналіз усіх передвоєнних «рухів» Німеччини та нахабство дій її керівників у Європі свідчать лише про те, що останні просто «шукали» світову війну, яку нарешті «знайшли» 1 вересня 1939 року.

Обґрунтовуючи експансію Німеччини на Схід, А.Гітлер писав у своїй роботі «Main Kampf»: «Мы хотим вернуться к тому пункту, на котором прервалось наше старое развитие 600 лет назад. Мы хотим приостановить вечное германское стремление на юг и на запад Европы и определенно указываем пальцем в сторону территорий, расположенных на востоке. Когда мы говорим о завоевании новых земель в Европе, мы, конечно, можем иметь в виду в первую очередь только Россию и те окраинные государства, которые ей подчинены. Сама судьба указывает нам перстом. Выдав Россию в руки большевизма, судьба лишила русский народ той интеллигенции, на которой до сих пор держалось ее государственное существование и которая одна только служила залогом известной прочности государства».

Німецький вождь зауважував: «Нельзя ведь забывать и того факта, что правители современной России – это запятнавшие себя кровью низкие преступники, – это накипь человеческая, которая воспользовалась благоприятным для нее стечением трагических обстоятельств, захватила врасплох громадное государство, произвела дикую кровавую расправу над миллионами передовых интеллигентных людей, фактически истребила интеллигенцию и теперь, вот уже скоро десять лет, осуществляет самую жестокую тиранию, какую когда-либо только знала история».

Один з головних ідеологів німецького нацизму А.Розенберг у меморандумі №1 від 2 квітня 1941 року вказував: «Київ був головним центром держави варягів, які належать норманнам. Але після панування татарів Київ упродовж тривалого часу протистояв Москві. Його національне життя на противагу тому, що говорить московська історія, чий версії поширилися і в Європі, було засноване на доволі міцній традиції. Політичним завданням

у цьому районі буде утвердження власного політичного життя до можливого створення політичної формації, яка б мала на меті сама чи в поєднанні з районами Дону й Кавказу в формі Чорноморської конфедерації постійно протистояти Москві й оберігати великонімецький життєвий простір на Сході».

Однак, з протоколу зустрічі фюрера з рейхкомісаром України Е.Кохом у вересні цього ж року вбачається «незалежність України неприйнятною... Окрім того, навряд чи щось залишиться від Києва. Наміри фюрера зруйнувати до підвалин найбільші російські міста, як передумову непорушності нашої влади в Росії, буде підкріплено руйнуванням української промисловості Кохом з тим, щоб повернути пролетаріат в село».

Геополітичне становище України спричинило нищівні наслідки для неї в результаті війни, скалічивши долі мільйонів людей і завдавши величезних матеріальних втрат. Маючи репутацію житниці Європи та одну з найвищих концентрацій європейського населення на континенті, Україна стала головним об'єктом німецького експансіонізму. У період війни вона втратила майже 7 мільйонів своїх громадян або більш, ніж 16% свого довоєнного населення. Лише Білорусь та Польща – дві інших країни у сфері «життєвого простору» А.Гітлера – зазнали вищих пропорційних втрат.

У листі до голови італійського уряду Б.Муссоліні від 21 червня 1941р., за один день до війни, А.Гітлер писав: «Прежде всего я надеюсь, что нам в результате удастся обеспечить на длительное время на Украине общую продовольственную базу. Она послужит для нас поставщиком тех ресурсов, которые, возможно, потребуются нам в будущем».

Українцям, як і в роки Першої світової війни, довелося воювати у складі різних армій по обидва боки лінії фронту.

Не вдаватимемось до з'ясування питання хто на кого першим збирався напасти. Більшовицький та нацистський нелюдські режими, які ненавиділи один одного, неминуче мали знищити супротивника і лише висукували можливість здійснити це при першій нагоді. Аналізуючи усю наявну у них інформацію, геополітичну обстановку, вони постійно розробляли і вдосконалювали плани знищення супротивника та захоплення нових територій. Їх військові доктрини не обмежувалися лише

обороною своєї країни від нападу ворога. А.Гітлер прагнув завоювання життєвого простору на Сході, про що він зрозуміло висловився у своїй книзі «Main Kampf», Й.Сталін прагнув розмістити прапор Комінтерну, що перебував у Москві, над усією Європою.

Більшовики сподівались на неминучу війну між Німеччиною та іншими капіталістичними країнами. «Це в інтересах СРСР, батьківщини робітників, – казав Й.Сталін, виступаючи на Політбюро 19.08.1939 року, – щоб між Рейхом і капіталістичним англо-французьким блоком спалахнула війна. Має бути зроблено все, аби ця війна тривала якомога довше задля того, щоб обидві сторони виснажилися. З цієї причини ми мусимо погодитися на пакт, запропонований Німеччиною, а потім діяти так, щоб ця війна, якщо вона буде оголошена, тривала якомога довше. Ми маємо підсилити нашу пропаганду всередині воюючих країн, аби бути наготові, коли війна скінчиться».

Першою стратегічною ціллю Червоної армії мав бути розгром німецької армії (100 дивізій) силами 152 радянських дивізій і вихід на 30 день операції до польських міст («Соображения к плану стратегического развертывания Вооруженных сил Советского Союза на случай войны с Германией и ее союзниками», наданими Сталіну народним комісаром оборони СРСР маршалом Тимошенком та начальником Генерального штабу Червоної армії Жуковим у травні 1941 року).

На вразливих прикордонних територіях було розміщено значні військові сили Червоної армії. Літаки радянських військово-повітряних сил знаходились на передових аеродромах, прикордонні загорожі були розібрані, а дороги й мости полагождені. Позиції Червоної армії свідчили про готовність до швидкого нападу.

Нині з великою вірогідністю можна говорити про те, що у початку Другої світової війни винні не тільки нацисти. Обидва лідери тоталітарних держав були схильні до переоцінки сконцентрованих у їхніх руках можливостей та ресурсів – адміністративних, військових, ідеологічних, людських. Формуючи довкола себе яскравий ореол «батьків нації», заручившись беззаперечною підтримкою десятків мільйонів співгромадян, вони самі повірили у свою здатність бути всезнаючими і всесильними пророками, уособленням вищої волі вершити долю людської цивілізації.

Політична змова Й.Сталіна з А.Гітлером про поділ Східної Європи на сфери впливу, що супроводжувала пакт про ненапад, підписаний у Москві 23.08.1939 року, наклала незмивну пляму на радянську зовнішню політику. Проте сам пакт не прискорив Другу світову війну, її було розв'язано Німеччиною за планом, складеним задовго до її початку. Уклавши пакт, німецький лідер роз'єднав своїх ворогів, що катастрофічно погіршило стратегічне становище західних держав і Радянського Союзу, створило ідеальні умови Вермахту для війни на Заході, а згодом на Сході. Спокушений територіальними поступками, Й.Сталін, намагаючись перехитрувати усіх, потрапив у пастку, поставлену А.Гітлером, здійснивши колосальну стратегічну помилку. Блискавично розгромивши Францію, А.Гітлер наблизив напад Німеччини на Радянський Союз.

Значна кількість історичних фактів та аналіз усіх передвоєнних дій радянського керівництва свідчить про форсовану підготовку Червоної армії до наступальних дій в сторону Західної Європи. Такий аналіз проведено не одним військовим істориком. Обидва злочинних режими просто обирали вдалий час для свого наступу. А. Гітлер випередив Й.Сталіна.

Щоб приховати невмілу загарбницьку передвоєнну політику московських вождів і некомпетентність військових керманічів, більшовицькою владою було створено для народу міф про те, що озброєна до зубів нацистська машина напала на мирну, не підготовлену до війни, незброєну країну. А поширений нею меседж про необхідність захисту соціалістичної Вітчизни від ворога був покладений в основу мілітаризації масової свідомості.

Однак, історичні факти свідчать про інше. Лише 15 відсотків збройних сил Вермахту було моторизовано. Решта військ знаходилася на кінній тязі. Німецьким кінодокументалістам було заборонено знімати коней. Пропагандистська машина Німеччини показувала своїм громадянам лише танки і моторизовані колони. Ось чому у всіх склався стереотип про міць німецької армії. Радянські пропагандисти, керовані партією більшовиків, весь час приховували той факт, що Червона армія була чисельнішою та краще озброєною на початок війни, ніж німецькі збройні сили. Виключивши зарубіжну історичну літературу про Другу світову війну з ужитку радянського читача, більшовицькі ідеологи створили

штучно ідеологізовану казенну версію війни.

Не принижуватимемо радянських військових спеціалістів і радянські збройні сили, чисельність яких не була меншою за гітлерівських, які першими зустріли війну, у величезних поразках у перші місяці цієї війни. Потрібно лише відрізнити терміни «не уміли воювати» та «не хотіли воювати».

Радянській владі потрібен був великий табір рабів, а раби воювати проти ворога за власних тиранів не мали бажання. Раби не хотіли воювати за диктатора та владу, яка винищила народ репресіями, голодоморами, розкуркуленнями, покараннями за зібрані на полі колоски, терором, переслідуванням військових спеціалістів, які боялись приймати відповідальні рішення. Величезна кількість радянських військових не бачила сенсу захищати більшовицьку владу, яку ненавиділа усією своєю природою, та просто складала зброю.

Після вторгнення німецьких військ на територію СРСР, коли радянські війська відступали, то під впливом паніки або за відсутності засобів транспортування, замість евакуації ув'язнених на строк більше трьох років, тобто «політичних», розстрілювали. У Луцькій в'язниці було «знешкоджено» у такий спосіб 3 тис., у Кіровоградській – 12 тис. засуджених. У Львові, Києві, Харкові тюрми були спалені разом з в'язнями. Водночас, спеціальним указом Верховної Ради СРСР від 12.07.1941 року позбавлялися покарання і звільнялися в місцевостях, де оголошувався воєнний стан, особи, засуджені на строки до трьох років за так звані «побутові» злочини. Їх влада не вважала небезпечною для себе. Злочинці не боялися злочинців!

Початок війни був відзначений майже чотирма мільйонами військовополонених, яких німці не могли фінансово утримувати. 200 тис. полонених вони відпустили по домівках. Окремі табори німці навіть не охороняли, бо солдати не хотіли воювати. Радянські солдати конвоювали своїх же військових побратимів.

Російський письменник, дослідник, автор низки присвячених початковому періоду Другої світової війни книг та статей М.Солонін у своїй книзі «23 юнія: «день М» звернув увагу на те, що протягом кількох місяців війни радянська армія втратила практично всю техніку та важке озброєння західних округів. Те, що радянські історики називали невдачею прикордонного зіткнення з

ворогом, означало, насправді, розгром першого стратегічного ешелону Червоної армії, що за кількістю дивізій перевищувала кожну армію Європи, а за кількістю танків перевищувала їх усіх разом взятих.

На його думку, відповідь на питання про причини катастрофи 1941 року знаходиться поза сферою проблем оперативного мистецтва чи техніки озброєння. Армія просто не воювала. Саме масове дезертирство та здача у полон були основними причинами безповоротних втрат Червоної армії на початку війни, адже число цих солдатів у 7-10 разів перевищувало число загиблих.

Восени 1941 року командування Німеччини почало планомірне формування військових частин Вермахту, укомплектованих колишніми радянськими людьми. Було створено близько 90 «східних» батальйонів; 26 «туркестанських»; 13 «азербайджанських»; 9 «кримсько-татарських», 7 «волгоград-уральських» і т. д. До весни 1943 року у складі Вермахту воювало більше 20 козачих полків Дону та Кубані, чисельністю близько 30 тисяч осіб.

У квітні 1942 року у німецькій армії перебувало близько 200 тисяч добровольців, у лютому 1943 року близько 750 тисяч. У німецьких архівах збереглися точні дані про число мобілізованих німцями в армію з території СРСР. Росіяни за цими даними становлять близько 75%. Майже двомільйонну «армію» російських зрадників можна порівняти хіба що із сумарною кількістю мобілізованих громадян країн-союзниць Гітлера (Італія, Іспанія, Угорщина, Румунія, Фінляндія, Хорватія, Словаччина). Майже мільйон росіян воювали безпосередньо на фронтах. Приблизно така ж сама кількість служила ще й у допоміжних силах німецької армії.

Масове дезертирство і масова здача у полон були одночасно і причиною, і наслідком, і головним змістом процесу перетворення Червоної армії у некерований натовп. Наказ Й.Сталіна №270 від 16.08.1941р. щодо відповідальності військовослужбовців за здачу в полон, був тим заходом, завдяки якому влада намагалась захистити себе, зобов'язавши знищувати тих, хто не чинив супротиву німецьким військам. Сім'ї військовослужбовців, що здалися у полон мали визнаватися ворогами народу та позбавлятися державної допомоги. Більше двох мільйонів осіб було засуджено військовими трибуналами за вироками. Загороджувальні загони (чисельність 1 рота на стрілецький полк), згідно його ж наказу №001919

від 12.09.1941 року про створення загороджувальних загонів «для встановлення твердої дисципліни та припинення втечі охоплених панікою військ» були проявом «бажання» радянських військовослужбовців захищати ворожу їм владу і диктатора.

Накази Й.Сталіна щодо тактики випаленої землі у люті морози лише підштовхували людей до створення загонів самооборони, які використовувалися німцями в окупованих районах для охорони порядку.

Радянське керівництво було готове укласти новий договір з Німеччиною, проте остання не мала наміру домовлятися з диктатором, з яким ще у недалекому минулому ділила Польщу. 18 червня 1941 року Й.Сталін намагався направити до Берліна для термінових консультацій В.Молотова, але А.Гітлер відмовив у зустрічі. Й.Сталін двічі наказував А.Беріі знайти опосередкований шлях до Берліна й запитати про умови перемир'я, але А.Гітлера не цікавив мир. Перемовини з А.Гітлером за дорученням А.Беріі не відбулись. Можливо, навчені історією, більшовики хотіли нового Брестського миру?

А.Авторханов вважає, що гітлерівський напад було спровоковано самим Й.Сталіним. Організувавши велику інквізицію проти народів, знищивши весь керівний склад партії, держави і Червоної армії, уклавши антизахідний пакт з Гітлером, Сталін прямо-таки запросив його до нападу на СРСР.

22 червня 1941 року, увечері, Й.Сталін увірвався до будівлі Міністерства оборони СРСР та почав розносити лайкою всю Червону армію як армію зрадників і боягузів. Тиран мав рацію, раби не мали бажання захищати свій тюремний табір та більшовицький уряд на чолі з ним. Зачинившись на своїй дачі, звинувативши своїх соратників у невдалій міжнародній політиці і невірних передвоєнних дипломатичних кроках, «вождь усіх народів» тривалий час був паралізований від страху перед Гітлером, не подавав ознак життя та заслуговував на відповідальність, як зрадник Батьківщини – «ворог народу». Про стан «вождя» згадував С.К.Тимошенко. Його вразив вигляд Сталіна: «Запалі, неголені щоки, очі тьм'яні, хмельні... Він сидів біля столу, як паралізований, повторював: «Ми втратили все, що нам залишив товариш Ленін, немає нам прощення...». Таким я його ніколи не бачив».

Іншим керівникам країни, завороженим генієм вождя, і в голову не могла прийти думка про покаран-

ня першого дезертира країни. Імя Сталіна не з'являлось на документах, виданих на початковому періоді війни. Однак, з іншими «ворогами народу» тиран поведився пізніше жорстоко і блискавично. Їх, «іменем Батьківщини» та «іменем Сталіна», розстрілювали без розбору військові трибунали.

У книзі «Сталін» Л.Троцький писав: «Я смотрю на фотографический снимок, на котором Сталин и Риббентропжимают друг другу руки. На лице Риббентропа больше уверенности. На лице Сталина за улыбкой кроется неуверенность и сконфуженность провинциала, который не знает иностранных языков и теряется при столкновениях с людьми, которым он не сможет приказывать, которые его не боятся».

Не піддаватимемо жодному сумніву подвиг наших дідів, які захистили Вітчизну від німецької агресії. Їх подвиг є ще важливішим, якщо врахувати, при якому людоненависницькому більшовицькому режимі вони мали воювати і захищати свою країну від лютого ворога. Цей режим не вважав своїх громадян людьми та не зважав на численні втрати людських ресурсів.

Що думали бійці Червоної армії перед атакою, безмовно стоячи у черзі за «наркомівськими 100 грамами» спирту та ховаючи один від одного стурбовані очі? Глибока тиша давила кожного своєю приреченістю. Уже не було про що говорити з побратимами. Усі все розуміли. Усі прекрасно усвідомлювали, що випитий дурман не сприятиме успішності атаки, а лише допоможе їм позбутися природного страху людини, яка іде на смерть. Солдати тоді не боялись нікого і нічого, вони боялись лише свого страху. Вони знали, що ці хвилини можуть бути останніми у житті, у якому планувалось так багато зробити. Спостерігаючи щодня загибель своїх побратимів, кожної миті вони готовими були прийняти смерть. Але ж боролись вони за Життя!

Не будемо зараз з'ясовувати, кому з «видатних радянських діячів» належить вислів «Солдат не жалеть, баби ещє нарожают». Легко «воювати» чужими руками і кров'ю, сидячи біля розмальованої мапи. Величезні і часто не виправдані втрати, які сплатив радянський народ на війні, повністю відповідають змісту цих слів.

Однаково ненавидячи радянську владу і загарбників, радянські солдати мали захистити свої сім'ї й родини від фізичного знищення. І наші діди це зробили. Вони врятували не тільки свої родини і кремлівських вождів-злочинців, а й народи Європи від усіх страждань, що завдав їм фашизм.

Ще болючішими відчувалися втрати радянських людей на війні, спровокованій своєю ж владою. Сльози перемоги простих громадян від того, що вони вижили у кривавій бійні, були змішаними з радістю кремлівських керманічів від того, що прості люди не дали нацистам знищити більшовицький режим, а наслідком війни стала фактична окупація багатьох європейських країн радянською армією.

Слова Молотова «Наше дело правое, враг будет разбит, победа будет за нами», які завжди супроводжують пафос переможців, повністю відповідають змісту, коли мова йде про захист своєї країни від ворога. Та чи було «правим дело» тих, хто підписував пакт Молотова-Ріббентропа, шматував Польщу, готувався до військового вторгнення в Європу для встановлення прапора світової революції? Чи, можливо, поділ та окупацію радянськими військами польських територій потрібно вважати мирною акцією з боку більшовиків?

Піднімаючи цими словами радянський народ на боротьбу, кремлівські вожді більше думали про своє життя, захоплення нових територій і зовсім не переймалися долею свого народу – майбутнього переможця. Більшість переможців у війні вперше побачили у Європі облаштовані поселення, гарні дороги та те, як виглядає постільна білизна, дивуючись навіщо європейцям потрібна була війна.

За антирадянську агітацію, шпигунство у передвоєнному Радянському Союзі було засуджено тисячі людей, як «англійських шпигунів», та коли Вермахт стояв уже біля брами Москви, більшовикам годилося прийняти помічну руку Заходу, на ідеологічні тонкощі вони вже не зважали. Коли стало питання про існування режиму, партійні лідери кинулись в обійми «ворожих капіталістичних країн», просячи допомоги. Така безпринципність політичних лідерів країни і страх за власне життя показує їхню реальну суть, суть їхнього правління. Ідеологічні гасла потрібні були їм лише для утримання влади, одурманення і експлуатації власного народу у

великому концентраційному таборі, що звався Радянським Союзом. Хоч антинацистський союз загорнули в словесні покриви свободи, демократії і справедливості, США, Британію і Радянський Союз поєднувала цинічна і взаємовигідна угода.

Якщо вірно розуміти причини війни і розуміти те, хто її розпочав, незрозумілими виглядають причини «победобесия», яке систематично підтримується Москвою. Святкування перемоги у війні, спровокованій нею ж, є елементарним блюзнірством. І коли певні особи закидають нам про те, що неправильним є переписування історії, потрібно вказати, що неможливо переписати те, що тільки починає формуватися на справжніх історичних фактах, подіях та документах.

Особи, які нині здіймають руки для того, щоб зруйнувати пам'ятники воїнам-переможцям у Другій світовій війні, не повинні ототожнювати злочинний радянський державний режим з простими солдатами, які пожертвували своїм життям заради майбутнього. Вони рятували не Сталіна, Молотова, Кагановича та інших кремлівських «вождів». Вони рятували саме життя на землі. Саме розуміння цього буде запорукою вічної пам'яті і поваги до переможців-рятівників світу.

А історикам ще потрібно буде знайти відповіді на питання, як так вийшло, що одні з найдемократичніших європейських країн – Англія та Франція, що перемогли Німеччину у Першій світовій війні, пішли у 1938 році у Мюнхені на зговор з А.Гітлером і дозволили йому розчленувати та окупувати незалежну Чехословаччину? Чому, захищаючи незалежність Польщі, Англія і Франція оголосили війну Німеччині, та не оголосили війну СРСР, який, за змовою з А.Гітлером, окупував іншу частину Польщі і провів у Бресті з гітлерівцями військовий парад з нагоди перемоги над Польщею?



7. Світло комуністичної ідеології

Партійні керівники післявоєнної радянської України бачили її майбутнє в світлі комуністичної ідеології та в контексті радянської системи. Жоден з них не міг навіть подумати про незалежність України. І кожен був яскравим прикладом жорсткого контролю, який здійснювала Москва над керівництвом КПУ.

Вище партійне керівництво згуртовувало навколо себе керівних працівників центрального і периферійного апарату випробуваним способом: забезпечувало їм стабільність політичного становища і добробуту та особисту безпеку. Знаючи правила гри, кожний радянський можновладець віддано служив своєму патрону. Навіть провальні результати управління не позначалися на кар'єрах номенклатурників, оскільки у цих випадках їх переводили на іншу, теж керівну роботу. Досягаючи пенсійного віку, представники номенклатури не втрачали звичного набору привілеїв. Однак, кар'єри партійних керівників вказують на те, що навіть у суворо контрольованій радянській системі могли існувати різні підходи щодо розвитку України.

Найбільше партію турбували настрої інтелігенції, яка була носієм національної свідомості українського народу та у будь-який час могла кинути виклик владі. Тому, у перші повоєнні роки у центрі суспільно-політичного життя опинилися ідеологічні кампанії, спрямовані

проти діячів науки, літератури і мистецтва, Особливою увагою партії користувалися гуманітарні і суспільні науки. Ці кампанії мали характер боротьби з буржуазним націоналізмом.

Після виступу М.Хрущова на пленумі ЦК КП(б)У у серпні 1946р. науковців інституту історії України АН УРСР почали звинувачувати в ідеологічних помилках. Українські історики мали відмовитися від викладення історичних процесів за працями М.Грушевського та озброїться ідеями «короткого курсу історії ВКП(б)». Партійними органами системно затавровувалися патріотичні твори українських письменників, літераторів, митців, які недостатньо широко викладали месіанську роль російського народу, партії та її керівництва.

Московські керманічі, які не знали й не хотіли вивчати іншої мови, окрім своєї, звинувачували неросійських комуністів у націоналізмі, якщо ті виступали на захист рідної мови чи розмовляли нею в побуті. Намагання хоч несміливо відстоювати деякі права УРСР перетворилися у шизофренічний фарс. Заідеологізовані шовіністи осудили навіть назву книги лідера республіканських комуністів П.Шелеста «Україна наша Радянська», бо вона творила аббревіатуру «УНР», що нагадувала про «буржуазно-націоналістичну» Українську Народну Республіку.

У своєму щоденнику П.Шелест писав: «За эту книгу мне приклеили ярлык «националиста»... «Почему она вышла на украинском?», – спрашивали меня одни. – «Ты казачество воспевашь», – обвиняли меня другие. «Ты сам ее читал?», – спрашивал я Сулова. – «Нет не читал», – говорит. (А что Сулов мог прочитать, если она вышла на украинском языке?). «Мне ее докладывали», – говорит. Ну, это же совсем другое – докладывать или читать!»

Заступник міністра вищої та спеціальної середньої освіти України В.Маланчук скаржився, що П.Шелест недостатньо наступально боровся з націоналізмом. Коли останній дозволив видати книгу про погляди М.Драгоманова, В.Маланчук скаржився до головного ідеолога КПРС.

Колишній учень ремісничого училища, напівграмотний М.А.Сіроштан, ставши партійним керівником у Харківській області, іменував себе «Николаем Антоновичем Сероштаном», а не українцем Сіроштаном. Коли одну із

станцій метро прикрасили національною майолікою, він сердито кричав: «Яка історія? Який колорит? Це націоналізм! Щоб до завтра я не бачив цього неподобства».

Коли у грудні 1973 року українського дисидента, правозахисника Валерія Марченка було засуджено до 6 років таборів та 2 років заслання, суддя Т.Загородня торжествувала, що так йому і треба. Пізніше вона отримала підвищення і стала суддею Верховного суду УРСР.

20 березня 1973р. бюро Запорізького обкому КП України вирішило погодитися з висновками про істотні ідейні і методологічні помилки і недоліки брошури заступника голови виконкому обласної Ради депутатів трудящих Н.П.Киценка «Хортиця в героїці і легендах», викладених в рецензії журналу «Вопросы истории» №11 за 1972 рік. У зв'язку з тим, що брошура, на їх думку, не сприяла вихованню трудящих в дусі радянського патріотизму і пролетарського інтернаціоналізму, було постановлено вилучити її з книжкових крамниць і бібліотек області. До цього автора «в связи с резким ухудшением состояния здоровья» було звільнено з роботи за власною заявою.

Стосовно вирішення питань, пов'язаних із зйомками фільму «Тарас Бульба», у щоденнику П.Шелеста записано: «Я знаком с этим сценарием – на мой взгляд, из него получился бы замечательный кинофильм. Но вопрос съемки этого фильма тормозится Москвой – «мотив», что создание такого фильма «заденет национальные чувства поляков». Вот так аргумент! А как же тогда быть из гоголевской классикой и национальными чувствами украинцев? Убожество мысли некоторых наших высокопоставленных идеологов прошибить нельзя никак».

«Коли в день 175 річчя від дня народження Т.Шевченка було вивішено український жовто-блакитний прапор, – пише В.Семененко, – то Л.Кравчук заявив, що його треба нейтралізувати. Потім на засіданні бюро ЦК КПУ 3 червня 1989 року він назвав цей прапор і тризуб чужою символікою, а хто їх захищав, мовляв, займав антитнаукові позиції».

Не один сучасний «борець за незалежність України» у радянські часи вдало розвінчував «український буржуазний націоналізм», отримуючи від радянської влади за свої старання поліпшення матеріального становища та державні премії.

«Маланчуківсько-щерблицьківські асимілятори так перестаралися, – зазначає О.Гринів, – що почали ви-

корчовувати всі українські пагінці. На традиційних шевченківських вечорах забороняли співати навіть «Заповіт», що в перші пореволюційні роки в УРСР виконувався поряд з «Інтернаціоналом» як державний славень. Московське керівництво робило все для того, щоби сторіччя більшовицького перевороту 1917р. Україна зустріла без жодної української школи, тобто перетворилася в країну без українців.

У Львівському держуніверситеті розцінили як націоналістичну навіть спробу поставити у стінгазеті поряд зі статтею «Наша Росія» статтю «Наша Україна», бо треба було писати: «Радянська Україна». Там же проводили урочистий вечір на тему: «Тарас Григорович Шевченко – співець дружби російського і українського народів».

Найбільшим лихом для духовності українського народу було хрущовське і брежнєвське правління. Хрущовська «відлига» поєднувалася в Україні з асиміляторськими приморозками. Тоді москвізація проникала в глибину. «Гуманне» право батьків самим вибирати мову навчання для дітей у школі започатковувало тотальну денационалізацію українців.

Брежнєвсько-сусловські наступники лише продовжували антиукраїнську політику Хрущова, усунувши від влади в Києві дещо ліберального комуніста Петра Шелеста. Якщо царський уряд грубо і забороняв українську мову, то малоросійські яничари-більшовики пішли іншим шляхом: українська мова не заборонялася, але вживання російської стимулювалося в усіх сферах суспільного життя. Форсування «нової історичної інтернаціональної спільноти» під назвою «радянський народ» набувало звироднілих форм».

«Поневолею Україна не мала своєї провідної верстви (еліти). Народ, позбавлений свого провідництва, справді діяв стихійно, нелогічно, ірраціонально. До оборони, до опору окупантам його штовхав інстинкт національного самозбереження, але без керівництва з боку національної інтелігенції цей опір відбувався стихійно і тому не давав перемоги», – зазначав А.Лук'яненко.

З плином часу М.Горбачов дав узагальнену характеристику цілій радянській системі: «Был создан безотказный, крепостнический, по сути, механизм обеспечения средств для «кормления» бюрократии, создания военной мощи и удовлетворения на невысоком уровне социальных нужд. Командные методы, подавление

инакомыслия, репрессии, которые оправдывались поначалу особыми условиями капиталистического окружения, стали неотъемлемой частью системы. В стране сложился тоталитарный режим, опирающийся на тоталитарную государственную собственность, монопольную идеологию, власть одной партии».

М. Горбачов визнав, що 70 років у СРСР панувала монопольна верства, тобто верховодила компартбюрократія. Вона не хотіла ділитися владою з народом і за цей час витворила «несколько поколений партийно-государственной элиты, определяющей чертой сознания которой была уверенность в своем естественном и неотчуждаемом праве быть всегда у власти. Примерно так же чувствовали себя в свое время дворяне».

За словами історика Нормана Дейвіса, в реальному розумінні Радянський Союз насправді ніколи не існував, він був вивіскою для влади партії. Панівна Комуністична партія не була політичною партією. Це була політична армія, перетворена на головний орган виконавчої влади. Радянський уряд був підпорядкований партійному Політбюро і партійному Секретаріатові. На вершині виконавчої влади в цій системі стояв Генеральний секретар партії. Верховна Рада була не верховною, оскільки могла лише реєструвати закони, заздалегідь підготовлені Центральним Комітетом партії. Усі вибори в країні аж ніяк не були виборами, бо не було вибору. Закон змушував громадян схвалити список партійних висуванців. Управління всіма державними інституціями сковував партійний контроль. Номінальні керівники всіх державних інституцій були зобов'язані дослуховуватись до інструкцій з партійних комітетів. Через те міністри не керували своїми міністерствами, військові командири не командували своїми підрозділами, директори не керували своїми підприємствами. Усе залежало лише від ефективної передачі партійних наказів згори.

Як бачимо, ми жили кілька десятиріч у суспільстві, яке мало чим відрізнялося від феодального: узурпувавши політичну владу, компартбюрократія не сумнівалася в своєму природному і невідчуженому праві утримуватися за рахунок народу і передавати цю владу своїм нащадкам.

Уся діяльність комуністичної влади – спроба підігнати навколишній світ під утопічні ідеї, потреби і забаганки компартійної еліти. Примара комунізму, яка не мала

права на існування, зламавши природний хід розвитку країни і громадянського суспільства, найжорстокішим терором примусила цілі народи жити за встановленими нею правилами. Так одним реченням можна охарактеризувати результати та наслідки страшного і кривавого більшовицького експерименту над великою країною.

Цей, найбільший у світі, експеримент під гаслом «Від кожного – за здібностями, кожному – за потребами» провалився. На практиці це гасло перетворилося на «Кожен працюватиме по мінімуму та отримуватиме скільки зможе нахапати».



IV. Омріяна незалежність

1. Національна ідея. Національна ідентичність

Після отримання Україною незалежності до української еліти увійшли не лише представники колишньої партноменклатури, але і господарники, державні чиновники, підприємці, гуманітарна інтелігенція, лідери багаточисленних партій та ін. Оскільки в отриманні Україною незалежності зовнішні чинники відіграли більшу роль, ніж внутрішні, значна частина представників українського істеблішменту сприймала українську державність лише як тимчасове, кон'юнктурне явище, що не має під собою реальної основи, а вибір демократичного шляху розвитку – виключно як популістське гасло, використання якого допомагає долучитися до владних важелів.

На відміну від російської, українська еліта не отримала досвіду боротьби у тривалому протистоянні з союзними органами. Значна частина української партноменклатури отримала владні посади, оминувши так

Одночасна безстрашність одних і страх інших руйнують наддержави. Важливо лише розібратися у тому, хто і на чиєму боці знаходився.

Так, у перші години діяльності Державного комітету з надзвичайного стану українська управлінська еліта відчула свою безпорадність перед центром та вичікува-

ла, на яку сторону схиляться терези у московському протистоянні команди Б.Єльцина з заколотниками. Лише зрозумівши, що путч придушено, політбюро ЦК КПУ засудило спробу антидержавного перевороту.

«Українська еліта, – пише український вчений О.Гринів, – опинилася у надзвичайно складному, неосмисленому й ілюзорному становищі. Майже одностайне схвалення парламентом Акту проголошення незалежності України суперечило реалістичному підходу до оцінки тодішніх подій, адже така однозначність аж ніяк не засвідчувала і єдності інтересів. Національні демократи недооцінили того, що нардепи-комуністи виходили з кон'юнктурних інтересів і розрахунків, а не з національних почуттів. Антикомуністична політика єльцинського керівництва в Росії створювала реальну загрозу і для українських прихильників комуністичної ідеології. Доморощені компартійці прагнули за будь-яку ціну відірватися від Москви і таким чином самозберегтися в незалежній державі».

Частина компартійної номенклатури, користуючись прихованими партійними коштами чи своїм впливом у господарських структурах, започаткувала невеликий прошарок банкірів, президентів фінансових фондів, біржовиків, власників підприємств і торговельних фірм. Основна частина номенклатури, що знаходилася між цими двома крайніми групами, утворила партію влади. Це були фахівці з різних галузей економіки і культури, досвідчені організатори, ретельно відібрані у свій час відповідними партійними структурами для керівної роботи.

Компартійно-радянська номенклатура не була готова до найглибшої політичної реформи. Конституційний процес тривав з 1991р. до 1996р. Відмовившись під приводом досягнення злагоди в суспільстві від боротьби на небезпечному конституційному полі, нова українська політична еліта свідомо загальмувала перехід до демократичного устрою. Це призвело до сумних наслідків. Зберегти тоталітарний режим після ліквідації однієї державної партії було неможливо, хоча багато хто з відірваних від реальності політичних діячів щиро сподівався на такий поворот подій.

Посилилась некерованість процесами суспільного розвитку. Радянські органи влади ніколи не мали власної організаційної структури. У кожній своїй ланці вони були інтегрованими в партійну структуру, у якій парта-

парат завжди діяв як цілісний орган влади, підпорядковуючись власним інстанціям, де розроблялися і приймалися стратегічні рішення. Коли працівники партапарату опинилися на керівних посадах в радах, що набули справжню владу, вони не змогли діяти як одне ціле.

Зайнята «привабливою» великою приватизацією, українська влада не спромоглася створити економічні умови для швидкого становлення середнього класу. Мільйони громадян, які не зуміли пристосуватися до нових умов, стали сприйнятливими до архірадикальних, екстремістських та популістських гасел, деструктивних спонтанних дій – природної реакції людей на принизливу ситуацію повної залежності від обставин життя і політики держави, на неспроможність адаптуватися до вимог середовища. Безконфліктна ментальність українського народу, його дивовижна терплячість призвела до того, що мільйони українців різного віку та фаху стали так званими «човниками» і заробляли тим, що перевозили товари з сусідніх країн, а не взялись вивозити візками «імені Першого президента України» керманічів країни з владних кабінетів.

Після розпаду СРСР, несподівано отримавши державу, українська політична еліта зробила все для того, аби використати незалежність у власних корисливих цілях. Їм уже не потрібно було погоджувати свої дії з Москвою. Вони стали справжніми володарями своєї долі. Кілька поколінь багатомільйонного українського народу, які виживали у Радянському Союзі, сподівалися на кращу долю у незалежній державі. Сподівання, завдяки доморощеній українській еліті, не справдились. Ось чому багато українців у свій час шкодували за розваленою імперією. Не даючи політичних свобод, у Союзі їм забезпечували мінімальні матеріальні потреби. Протягом років незалежності українська політична псевдоеліта за власними діями та егоїзмом не бачила українського народу.

Вузькоогоїстичні інтереси різних угруповань і окремих осіб взяли гору над загальнодержавними підходами та інтересами. Це призвело до значного підвищення рівня апатії населення, невдоволення чи байдужості до політичного життя, недовіри до політичних сил, роздратування реальним погіршенням життя, зубожінням значних верств населення. Соціальна нестабільність, невпевненість у завтрашньому дні спричили процеси, що негативно відобразилися на економічному і політичному розвитку країни.

У одній з телепрограм на запитання чому українцям погано живеться протягом 25 років незалежності, Л.Кравчук відповів словами В.Гюго про відсутність національної ідеї. Перший Президент незалежної України зазначив, що на заході країни є одна ідея, на сході – інша.

Саме сукупність ідей та уявлень щодо інтересів нації і шляхів їх забезпечення становить національну ідеологію, яка в умовах боротьби за незалежність має стати ідеологією згуртування нації навколо мети – досягнення статусу «нації-держави», її подальшого всебічного розвитку.

У державі, яка не має ідеології, не може бути мови про сприяння консолідації і розвитку нації, її історичної свідомості, традицій і культури, а також розвитку етнічної, культурної, мовної, релігійної самобутності всіх її корінних народів і національних меншин. Без державної ідеології держава приречена. Вихідний пункт цієї ідеології – національна, національно-державницька ідея. Як незалежна держава Україна не матиме гарантій, якщо не спиратиметься на ідеологію українського національного державотворення.

В умовах низького рівня національної свідомості українська еліта не спромоглась висунути хоча б якогось успішного проекту національної ідеї. Це спричиняло поглиблення різноманітних розколів у суспільстві, не сприяло консолідації його сил. Дійсно, в Україні нині ще ґрунтовно не розроблено і чітко не визначено національну ідею, яка є обов'язковою складовою будь-якого процесу державотворення. Саме вона, як засвідчує історичний досвід, є особливо важливою в кризові періоди. Національній ідеї, як консолідуючому чиннику суспільства, альтернативи немає. Тому цілеспрямоване визначення національної ідеї є для нашого суспільства винятково важливим завданням нині.

Національна ідея потрібна народам, які прагнуть створити свою державність і зберегти її від зовнішніх впливів. Виховані на комплексі меншовартості, представники української еліти почали гру у державність. «Я буду президентом, ти – прем'єром, він – міністром, він – керівником Інституту стратегічних досліджень». Де

результати цих стратегічних досліджень ми бачимо. Висновки цих «стратегічних» досліджень змінювались разом зі зміною президентів. Зайняті питаннями власного забезпечення, вони не мали часу займатись ще й національною ідеєю.

Одягнулись в українські сорочки. Сіли за стіл. Найхитріший та найстарший мовив: «Значить так, мені – частину флоту, тобі – припортовий завод, йому – птахофабрику та кар'єр. Що ви там казали про національну ідею?»

Чи не потрібно, для початку, розвивати в якості національної ідеї усвідомлення та набуття українцями власної ідентичності? Відсутність такої ідентичності завжди сприятиме тяжінню багатьох громадян до Заходу чи до Сходу, чого і прагнуть вороги української державності. І це лише тому, що народ, за винятком невеликої частки інтелігенції (яка у своїй більшості вихована на сторінках сфальсифікованої історії завойовниками), не знає власної історії. Чому інститути відповідних «стратегічних» досліджень ґрунтовно не займались цими питаннями?

Потрібно врахувати, що у багатонаціональній Україні національну ідею потрібно розглядати не як етнічну, а як державно-політичну категорію. У іншому випадку країна потерпатиме від міжнаціональних конфліктів, загострення різних вибухонебезпечних проблем. Українці, як корінна й титульна нація, що дала назву країні, повинні врахувати ці реалії і не дати розгорнутися конфліктам, які неминуче будуть використані зовнішніми силами. Обов'язково має бути враховано історично сформоване тяжіння однієї частини українською спільноти до Заходу, а іншої – до Сходу.

Як поняття «національна ідентичність» означає широкий комплекс міжособистісних зв'язків та історичних уявлень, який становить основу самоідентифікації окремих осіб та груп людей з певною нацією як самобутною спільнотою, що має свою історичну територію, мову, історичну пам'ять, культуру, міфи, традиції, об'єкти поклоніння, національну ідею. Відчуття своєї національної ідентичності є одним із найважливіших мотиваційних чинників поведінки людини.

Між членами однієї нації існує символічна солідар-

ність, невидиме і дивовижне взаєморозуміння. Зрошено на єдиних культурних цінностях, історичній пам'яті, прадавніх традиціях нація наділена потужними джерелами самозбереження та розвитку.

Наша боротьба має ґрунтуватись не на знищенні опонента, а на відстоюванні й захисті наших, виплеканих історією та битвою за існування цінностей, своєї національної ідентичності. Того, що нас об'єднує, як велику національну родину – спільноту. Чому так сталося, що ми чверть століття дозволяли не знати кому вести український народ та країну невідомо куди?



2. Олігархізація України

Вже перші кроки ринкових реформ у незалежній Україні призвели до загострення соціально-економічної і політичної ситуації. Відомий український історик, професор, доктор історичних наук В.Ф.Остафійчук пише, що у 1992-1993 роках було здійснено обвальну лібералізацію цін. Пущені на самоплив процеси ціноутворення вмиль обернулися на шалену гонку цін, що спричинили рекордну за світовими масштабами гіперінфляцію. Причому ціни зростали випереджуючими темпами в галузях паливно-енергетичного та сировинного комплексу, як найпрестижніших для великого капіталу. Так, у 1992 році ціни в паливній промисловості зросли в 237 разів, а в легкій та харчовій лише в 10-20 разів. Такий штучно створений диспаритет цін спричинив розкол у суспільстві на вузький прошарок тих, хто вмиль розбагатів – на «новоукраїнців» і на переважну більшість тих співгромадян, котрі не менш миттєво зубожіли. Упродовж 1992-1993 років народ у 5 разів став біднішим, ніж був у зв'язку із скасуванням індексації пенсій, зарплат та заощаджень. А от «новоукраїнцям» було надано цілковиту свободу дій у нагромадженні капіталів шляхом обкрадання громадян, виробничої сфери й державної казни. І до сьогодні не знайдено кошти з партійних кас, а їх було станом на початок червня 1990 року близько 562 млн. доларів США. Саме вони забезпечили майбутнім представникам вели-

кого бізнесу контроль над найбільшими банками України.

Ринкові реформи здійснювалися повільно і нерішуче. Швидкими темпами відбувалася «дика» приватизація, яка відкрила шлях первісному нагромадженню капіталу. Новоявлені підприємці допомогли тіньовикам «відмити» несправедливо нажиті мільярди і «прихвалити» державні підприємства за рахунок скуплених задешево приватизаційних сертифікатів у зубожілих громадян.

Український професор, доктор історичних наук В.Газін зазначає: «...тодішня партійна номенклатура, «червоні директори», криміналітет використали сертифікати, аби повністю «прихвалити» всю державну власність: заводи, фабрики тощо. Звідти й олігархи, звідти – «нова» еліта, яка просто перефарбувалася в інші кольори і заговорила про демократію, насправді дбаючи лише про власні інтереси».

У результаті «реформ» зросло розшарування суспільства. Виник клас багатих олігархів та «нових українців», часто з подвійним громадянством. Решта населення опинилася на грані зубожіння.

«Розпочавши бездумну приватизацію, віддавши державне управління на відкуп ринковому «саморегулюванню», – пише доктор юридичних наук О.Ющик, – ліберальні поводири країни в підсумку протиставили невелику купку власників (найбільш хижі з яких в умовах «дикого» ринку перетворилися на олігархів) основній масі населення, яка опинилася, зрештою, у нелюдських умовах виживання. Проте нас настійливо переконують, що ми вже багато років живемо в демократичній країні, видаючи при цьому за «демократію» деякі зовнішні прояви демократій західного зразка, насамперед, «вільні» вибори та «вільні» ЗМІ».

Унаслідок псевдореформ 80 відсотків реального економічного потенціалу України захопили 20 «сімей» – кланів, а для 50 млн. населення залишили решту. Таким чином, власний досвід господарювання у своїй державі був своєрідною платою за сотні років існування в складі інших держав, за власну безпорадність і нерішучість.

Можна лише подивуватися наївності українців. В результаті непрозорої приватизації, за сприяння української політичної еліти, нинішні олігархи у 90-х пограбували їх на мільярди. А українці б'ють поклони вдячності останнім за «допомогу» на кілька сотень гривень на лікування чи інші життєві потреби. Це можна спостерігати щоденно на ба-

гатьох вітчизняних телевізійних каналах. Великі підприємства, залишившись у державній власності, при величезних відрахуваннях до державного бюджету прибутків, мали б таку «допомогу» надати більшому числу громадян, не потребуючи розрекламованої нині «подяки».

Народний депутат України VIII скликання О.Богомолець вказує: «Згідно останнього рейтингу, складеного інвестиційною компанією Dragon Capital спільно з журналом «Новое время», статки 100 найбагатших людей України за останній рік зростали у 12 разів швидше ніж ВВП країни. Загалом сто олігархів сконцентрували у своїх руках 37,5 млрд. доларів, що становить половину державного боргу України.

Паралельно з блискавичним збагаченням купки обраних українці стрімко біднішають. В цьому році МВФ визнав Україну найбіднішою країною Європи, яка з показником ВВП на душу населення у 2656 доларів опустилася у рейтингу нижче Молдови. Незадовільний стан економіки, війна, підвищення тарифів та інфляція – перетворюють українців на жебраків, а тим часом наближені до режиму олігархи казково збагачуються.

Сьогодні олігархи стали найзапеклішими «патріотами». І тепер під гаслом реформ, патріотизму та під українськими прапорами вони безкарно розграбовують країну та знищують усілякий спротив їхній потворній системі.

Немає більше демократичної опозиції, яка могла б висувати соціальні, економічні та політичні вимоги до влади, бо олігархи зайняли цю нішу, спотворивши та дискредитувавши наші цінності, з якими українці стояли та вмирили на Майдані. Віддавши владу після революції політикам, ми дозволили їм створити нового монстра – ще більш хитрого, винахідливого та жорстокого. Сьогодні влада узурпувала монополію на патріотизм, і кожного, хто має сміливість виступити проти розграбунку країни – вона записує у національні зрадники.

Відсторонити їх від влади цього разу буде набагато важче. Сьогодні олігархи порозумнішали, поставивши собі на службу ще й ідеологію.

Проте за мотлохом слів про реформи треба дивитися на результати. А результат їхніх реформ один: повний крах соціальної політики, знищення залишків справедливості в країні, суцільне зубожіння населення, а на цьому тлі – прискорене збагачення купки наближених до влади олігархів...».

Український вчений І.Лосєв зазначає, що українські та іноземні олігархи просто «споживають» Україну, взявши під свій контроль усі її ресурси. Український народ має усвідомити, що режим «внутрішньої окупації» України, який створений українським істеблішментом, є не менш згубним у порівнянні з зовнішньою окупацією країни. Олігархічні родини, як у кращі часи феодалізму, повнісю закріпостили український народ формами і методами державного управління, економічними чинниками, розподілом готового продукту.

Якщо у складі Радянського Союзу українці офіційно будували соціалізм та крокували до комунізму, то з часів незалежності за формальною демократичною республікою було створено прикрашену вишиванками найкращу у всіх своїх проявах кланово-олігархічну країну, метою якої є подальше гноблення народу, грабунок природних ресурсів країни.

Виродження української політичної еліти набуло загрозливих масштабів. Одне за другим покоління еліти має перевернуті цінності. Вони давно перестали думати про народ, їх метою стала лише влада та доступ до державних ресурсів. Недосконала система бюджетного планування сприяла безконтрольному розподілу народних фінансів і майна. Елементарна безграмотність, невігластво стали нормою в українському політикумі.

Сучасне соціальне суспільство має гарантувати право рівноправного доступу всіх жителів країни до національних ресурсів країни, забезпечити справедливий розподіл цих ресурсів. Олігархічна система суспільних відносин штучно стримує економічний розвиток країни та її соціальне зростання, перерозподіляючи загальнодержавні економічні здобутки на свою користь. Цим доводить переважну більшість населення до злиднів.

Країна має створити дієві механізми успішного управління і контролю за використанням ресурсів держави. Більша частина нинішньої, так званої, «еліти України» склалася навколо експортно-імпортних операцій із російськими дешевими природними ресурсами. Українські олігархи тісно пов'язані з ринком колишньої метрополії на правах молодшого партнера, що має вивозити туди сировину та продукцію низького рівня обробки.

Статки компрадорів залежать від постколоніальної метрополії. Вони функціонують як підсистема російської соціально-економічної системи. А відтак засвоюють

решту елементів «руського мира»: уявлення про політичну норму, про відносини між владою та суспільством, про припустиме і неприпустиме в бізнесі, політиці тощо.

Україна є для них лише об'єктом визиску, з якою вони не пов'язані нічим, окрім заробітчанства й політичного інтриганства, що має забезпечувати економічний успіх. Якщо олігархів ізолювати від найвищої влади (а це доступ до бюджету, ресурсів, пільг і привілеїв), то вони збанкрутують, бо мало хто з них здатен успішно працювати в умовах реальної ринкової конкуренції.

Допоки панує олігархат, жодної демократії та громадянського суспільства в Україні не буде, бо олігархи не можуть існувати без корупції найвищих урядовців, без економічного і політичного монополізму, без ексклюзивних прав для обраних, без клановості й кастовості. Такою є природа олігархії, що не сприймає конкуренції і змагальності в будь-якій сфері.

Саме олігархи є центром опору українізації України. Маючи виховані в СРСР колоніальні смаки, вони нав'язують їх країні через контрольовані ними ЗМІ та шоу-бізнес. Це сприяє блокуванню повноцінного розвитку української духовно-культурної сфери. Олігархи є потужним і вирішальним чинником увічнення неокolonіального стану масової свідомості нашого суспільства. Ось чому їхні телеканали справляють враження чогось чужого Україні. Олігархи не є в Україні національною буржуазією, вони є буржуазією компрадорською, а отже, антинаціональною, що становить головну перешкоду для нормального розвитку держави і суспільства.

А численний істеблішмент України також не є українським. Цей прошарок суспільства не зацікавлений у розвитку національної свідомості українського народу. Йому це просто не потрібно. Його метою є лише експлуатація робітників та великі прибутки, що висотуються з багатої української землі, надр і майже дармової робочої сили.

За часи незалежності український істеблішмент не став представником інтересів народу та ще більше віддалився від нього. Грузини, вірмени, литовці і євреї, які в силу певних обставин знаходились серед представників української політичної еліти та олігархату, навіть одягнені у вишиванки, при нашому позитивному відношенні до них, за нас – українців, коломийки співати не будуть.

У 1996-2004 роках «в оточенні «українського» Президента, – зазначає А.Куліш, – немає жодного українського

патріота, але є незчисленна кількість патріотів Московії, які свідомо й планомірно проводять протиукраїнську політику, руйнують наше господарство, збройні сили, освіту, науку, культуру, охорону здоров'я. Частина державних керівників – це ті, що були виховані окупантом у душі любові до наших ворогів та зневаги до власного народу – сучасні яничари.

Голова Верховної Ради у промові з нагоди 7-ї річниці Незалежності України та під час перебування в Москві з офіційним візитом у грудні 1998 р. втратив почуття не лише національної, але й особистої гідності, показав себе типовим колоніальним чиновником, одним із тих, яких Великий Шевченко називав «раби, підніжки, грязь Москви».

Від керівництва практично усунуті національно свідомі представники корінної нації, у яких розвинене почуття відповідальності за долю України та нашого народу... Контрольовані москвинами засоби інформації у всіх наших негараздах звинувачують «незалежність». Але нам ще до незалежності, тобто до звільнення Русі-України від колонізаторів-окупантів – ой як далеко!».

Місце сучасної української еліти зайняв тип ділової людини з напівпрозорим минулим, але впевненим майбутнім. Цей тип людини уособлює гібрид бізнесмена, чиновника, політика. Ця «надлюдина», використовуючи залежні від неї інформаційні ресурси, послідовно дискредитувала всі існуючі політичні ідеології, що ставили б під сумнів легітимність її влади. Сукупність цих людей оформилася в окрему касту, яка контролювала основні ресурси країни, виступала від імені країни, представляла в країні інтереси глобальних політичних та економічних інститутів і була відділеною від інших співвітчизників.

Чи багато серед представників олігархічних кланів, які здійснювали основний вплив на розвиток держави, національно свідомих українців? Відповідь ви знаєте. Не думаю, що наявність у особи громадянства кількох країн є прикладом високої національної свідомості. Як бачимо, Україну будували громадяни з подвійним чи потрійним громадянством. Чи пов'язували вони своє майбутнє і майбутнє своїх нащадків з Україною? І це вони будували молоду державу та впливали на формування основних засад української незалежної держави? За українців державу не побудує ніхто. Або побудують інші, тільки Україну у складі уже іншої держави.



3. Основний Закон. Парламент. Культ провідника

Протягом років незалежності у країні якось непомітно, за ширмою демократичної республіки, сформувалась олігархічна система управління державою. Виявляється, ніхто і не намагався створити демократичну країну. Слова преамбули Конституції автоматично не роблять країну демократичною. Сталінську Конституцію УРСР 1937 року також було «виписано» гарними словами та лозунгами. В результаті, українськими олігархами, за сприяння новітньої політичної еліти, було побудовано чергову, політично нестійку, залежну від сільського господарства та іноземного капіталу «бананову республіку». Країну, яка управлялась невеликою кількістю багатих родин.

Одні і ті ж особи, представляючи відповідні олігархічні сили та переміщуючись з одного політичного проекту до іншого, завжди знаходились у владних кабінетах. Їх політичні лозунги залишались на передвиборних мітингах, вони не знаходили своєї реалізації в державних установах країни. Проте «постановки» за участю одних і тих самих осіб ми більше 25 років спостерігали з екранів телевізорів. Ці особи вже є героями мультиплікаційних серіалів, їх знають навіть маленькі діти. Залишилось лише їх прописати у народних казках.

Відсутність радикальних реформ після розпаду

СРСР, системи влади, перевіреної іншими демократіями, призвела до того, що вищий законодавчий орган держави формувався наймогутнішими представниками державної псевдоеліти – представниками олігархічних кланів. Владні інститути та політичні партії, які формувалися олігархами, працювали лише на них. Ідеологічні гасла політичних партій стали лише ширмою для тих, хто, незважаючи ні на що, хотів бути при владі.

У одній з телевізійних програм 2016 року Л.Кравчук визначив основні помилки українців: відсутність реформ, олігархи, недооцінка впливу Росії на Схід України. «25 років Україна бореться з вітряками», – зазначив Президент.

Протягом усіх років незалежності український істеблішмент не припиняв спроб внести зміни до Основного Закону – Конституції України, документу яким визначається державний устрій, порядок і принципи функціонування представницьких, виконавчих та судових органів влади, виборча система, права й обов'язки держави, суспільства і громадян.

Згідно з Конституцією, єдиним джерелом влади в Україні є народ, який здійснює владу безпосередньо або через органи державної влади та органи місцевого самоврядування. А ефективність державного управління залежить не від поділу влади, а від того, наскільки обґрунтованим є поділ управлінської праці у сфері публічного управління. У діяльності держави, як інституту, відбувається об'єктивно необхідна спеціалізація її функцій на законодавчу, адміністративну і правоохоронну. Ось і увесь секрет «поділу державної влади».

Чомусь представники української політичної еліти та політики не можуть зрозуміти те, що завдання Основного Закону якраз у тім, щоби викласти домовленості політичних еліт щодо основ функціонування і розвитку держави, встановлення обмежень гілок влади при здійсненні ними своїх повноважень. Саме загальнодержавний діалог, у першу чергу консенсус українських еліт, який буде незмінним протягом тривалого часу, а не ситуативна воля окремих осіб та політичних сил, сприятиме встановленню цивілізованих і, головне, погоджених елітами, правил розвитку держави, її економіки, формуванню національно свідомого громадянського суспільства, зможе забезпечити стабільний розвиток країни.

Основний Закон країни – це не Статут колгоспу,

який за бажанням чергового голови може змінюватися кілька разів на рік, хоча і цей нормативний акт є важливим документом для підприємства.

Схоже, що, не усвідомлюючи суті Конституції та не переймаючись державними інтересами, українські можновладці були стурбовані лише збільшенням своїх повноважень і свого впливу на всі суспільні інституції у державі. Усі попередні зміни до Конституції України стосувались «підлаштування» Основного Закону під себе та свою політичну силу. Таким чином не будується цивілізоване суспільство, яке у майбутньому матиме шанс на розвиток.

Найпершими порушниками Конституції протягом усіх років незалежності були самі Гаранти. Кожного разу, пропонуючи зміни до Основного Закону, видаючи це пересічному українцю як боротьбу за демократію, європейський вибір, вони враховували лише своє бачення розвитку правової системи країни.

Обґрунтовуючи свої дії турботою про державу та громадянина, різні «реформатори» з окремими політичними силами, маючи більшість у парламенті, вкотре змінювали Конституцію, системно розвалюючи основи української державності. Конституція сприймається окремими політиками як інструмент забезпечення власних інтересів та переваг. Під виглядом удосконалення конституційних норм олігархічна влада намагається завжди вирішити лише свої питання. Внаслідок постійних змін до Основного Закону держава майже три десятиліття «топчеться на місці», постійно змінюючи функції і повноваження основних управлінських органів. У країні має бути вироблено таку систему влади, яка не залежатиме від особистості, її політичних поглядів, орієнтації. Тоді країна розвиватиметься стабільно.

Повага до Основного Закону і викладених у ньому положень має бути визначальною для усіх громадян країни. Постійні зміни Конституції «під чергового кума» нівеликують її визначальну роль, значення для державності та суспільства.

Політичні еліти, які представляють суспільство у найвищих державних органах, маючи вирішальний вплив на процеси державотворення, повинні нести відповідальність за свої дії. Своїми діями вони призвели до того, що лідери окремих держав називають Україну не державним утворенням, а територією. Чому? Частково вони мають рацію, бо вже багато років українське

суспільство через продажну доморощену псевдоеліту не спромоглося створити всі належні атрибути незалежної держави, які б захищали це суспільство та служили йому, а не окремим особам, для яких народ – справжній носій влади – є «голодним бидлом».

Статтею 5 Конституції визначено, що право визначати і змінювати конституційний лад в Україні належить виключно народові і не може бути узурповане державою, її органами або посадовими особами. Протягом останніх років не раз змінювались положення Конституції України. Чи ці зміни вносив український народ? Вони вносились особами з виконавчої та законодавчої влади, які, узурпувавши владу, просто мали відповідний вплив на ці процеси.

Зверніть увагу, що Конституція чітко відокремлює народ, як джерело влади, від держави, як політико-територіальної організації суспільства, з відповідними ознаками та функціями. Тобто припускається, що держава, як організація громадянського суспільства, її органи або посадові особи можуть стати над цим суспільством, узурпувавши владу. Можливо настав час суспільству виробити відповідні дієві запобіжники?

Демократична держава в Україні практично виявляється лише обслугою олігархів, а не слугою народу, підпорядковуючи розбудову держави інтересам купки найбагатших власників. Саме про це свідчать усі конституційні зміни й ті «реформи», що їх в різних напрямках упродовж багатьох років нав'язують окремі особи нашому народу. Сотні вітчизняних науковців словесним сміттям обґрунтовували «вчасність» і «необхідність» внесення змін до Основного Закону, не дивлячись критично на впроваджені зміни, належно не аналізуючи їх суті. Вони не хотіли бачити за цими змінами корисливих інтересів окремих можновладців.

Сьогодні існує гостра потреба забезпечити реальну охорону Конституції від спроб її ревізії державними структурами і занадто активними політиками. На захисті положень та духу Конституції мав би стояти Конституційний Суд України.

Чому у США досі немає конституційного суду? Там немає конституції, не потрібне вирішення питань її відповідності законам країни, чи тлумачення її норм? Чи висока політична культура американців не допускає внесення змін до Основного Закону країни?

Не вступатимемо зараз у дискусію про необхідність існування Конституційного Суду. З приводу необхідності існування та діяльності Конституційного Суду українські правознавці вже захистили сотні дисертацій. Якщо зірки запалюють, особливо в Україні, значить це комусь потрібно. Ви гадаєте, що великі «правознавці-конституціоналісти», запровадивши в Україні у 1996 році цей суд, переймалися необхідністю тлумачення норм законів і хвилювалися за права та інтереси громадян? Насправді їм потрібен був ще один політичний гравець і союзник на політичній мапі країни. Представникам політичної еліти, які погрузли у корупції та кримінали, важливо було «просувати» необхідні зміни до Конституції. У Конституційному Суді України здійснюють правосуддя лише 18 суддів, їх зручніше «опікати», ніж велику армію парламентарів і суддів загальної юрисдикції. І Президенту легше було б уникнути імпичменту, оскільки Конституційний Суд міг не надати відповідного висновку.

На думку багатьох громадян України і правознавців, Верховний Суд спроможний самостійно виконувати функції Конституційного Суду. Фахівці з високою кваліфікацією здатні самостійно протлумачити закони, надати висновок про конституційність будь-яких норм, тим більше, що вони це роблять щодня. Це стримуватиме корупційну складову, особливо в Україні. Потрібна лише стабільність судової системи та визнання її рівноцінною владою. А можливість будь-якого районного суду скасувати нормативний акт президента у демократичній країні треба розцінювати не як слабкість президента, а як силу громадянського суспільства, яке спромоглося сформувати здорові засади існування і функціонування держави.

У своєму прощальному зверненні до нації від 17 вересня 1796р. американський президент Д.Вашингтон, який не мав наміру балотуватися на третій термін, виклав свої погляди на майбутнє американського народу, надав рекомендації відносно внутрішньої та зовнішньої політики. Зокрема, він вказав: «Основой нашей политической системы признается право народа создавать и изменять свои формы правления. Но существующая Конституция до тех пор, пока она не изменена в результате четкого и достоверного решения народа, священна и обязательна для всех. Сама идея полномочий и права народа на образование правительства предусматривает

обязанность каждой личности подчиняться учрежденному правительству... Любые препоны на пути отправления законов, любые союзы и ассоциации, созданные под любым уважительным предлогом с действительным намерением осуществлять руководство или контроль над конституционными властями, препятствовать им или запугивать их в ходе принятия ими решения и осуществления действий, наносят ущерб этому основополагающему принципу и носят пагубный характер. Они способствуют возникновению фракционной борьбы, приданию ей чрезвычайной роли, замене делегированной воли нации волей партии – зачастую небольшого, но предприимчивого меньшинства общества – и, принимая во внимание чередующиеся триумфы партий, превращению государственных органов власти в зеркало, отражающее непродуманные и нелепые прожекты фракций, а не в орган реализации разумных планов, поддерживаемых всеобщим мнением и отвечающих взаимным интересам.

Чередующееся доминирование одной фракции над другой, обостренное естественным для партийных расколов чувством возмездия, которое в различные времена и в различных странах влекло за собой наиболее чудовищные преступления, само является ужасным деспотизмом. Но это ведет в конечном счете к более прочно закрепившемуся деспотизму. Нарастающие разброд и лишения подталкивают людей к мысли искать защиты и отдохновения у отдельной личности с абсолютной властью, и рано или поздно глава победившей фракции, более способный или более удачливый, чем его соперники, обращает эту ситуацию на пользу своего собственного возвышения на руинах общественной свободы... Если, по мнению народа, распределение или изменение властных полномочий в какой-либо их части неверно, пусть оно будет изменено поправкой, предусмотренной Конституцией. Но нельзя допускать изменений путем узурпации власти, поскольку, даже если в конкретном случае это будет служить благу, таким оружием обычно свергаются свободные правительства. Такой прецедент всегда намного перевесит с точки зрения нанесенного вреда любую частичную или временную выгоду».

Карл I, король Англії, Шотландії та Ірландії, якого було визнано винним у державній зраді, 30 січня 1649 року з ешафоту вимовив: «Воля народу і його свобода полягають у тому, щоб мати такий уряд і такі закони, які б могли гарантувати збереження життя і майна».

Очевидним є те, що існуюча нині в Україні форма державного правління є найбільш сприятливою для олігархічного капіталу. Сформований олігархами на базі утримуваних ними політичних партій парламент не спроможний виконувати стабілізуючі функції в українському суспільстві. Парламентські фракції розривають Україну зсередини найвищого законодавчого органу держави. Чи не настав час позбавити олігархів впливу на державні інститути? Невже історія нас нічому не навчила? Князівства Русі, Річ Посполита, Велике князівство Литовське, Козацька республіка, Гетьманщина, Центральна Рада – де вони? Це результат тієї нерозвинутої «демократії» та «парламентаризму», яку сповідують окремі нинішні політичні сили.

Достатньо поглянути на самовпевнені, самовдоволені, не спотворені інтелектом, обличчя окремих володарів нашої долі – народних обранців, щоб зрозуміти, що більшість з них не зможуть написати елементарний диктант з української мови. А щодо тонкого володіння мистецтвом законотворення та управління державою ї годі казати. Як ви вважаєте, будь-який пересічний народний депутат, з повагою до якого ми відносимося як до представника народу, є досвідченішим чи грамотнішим за першого-ліпшого викладача університету, шкільного учителя, правоохоронця чи урядовця? Вважаю, що ні. Такі «законодавці» ведуть український народ до світлого майбутнього? Нам самим перед цивілізованим Світом не соромно? Проте це не заважало їм запроваджувати різноманітні перевірки, оцінювання і атестації всіх без винятку службовців держави, включаючи досвідчених науковців – колишніх своїх вчителів. Кого виховали, того й маєте, шановні вчителі!

Чи можна вважати усіх представників українського парламенту істеблішментом країни, політичною елітою? Зрозуміло, що ні. Ситуативні «герої», які випадково опали до виборчих списків політичних партій, не мають жодного стосунку до істеблішменту держави, хоча нині знаходяться в стінах найвищого законодавчого органу

країни. Більшу частину парламентарів становлять особи, які не мають ніякого відношення до тих осіб, які приймають рішення в державі та відповідають за свої дії. Вони, здебільшого, є інструментом в руках справжніх ляльководів, натискаючи кнопки у погоджених останніми випадках.

Мій давній приятель, який неодноразово обирався депутатом міської та обласної Рад, зневірившись у місцевому самоврядуванні, висловив одним реченням суть українського парламентаризму: «Рада – це просування індивідуального інтересу через колективне рішення, за яке відповідальність ніхто не несе. Мотиви рішення кожного окремого депутата інших обранців не цікавлять».

Принцип «кухарка управляє державою», як у часи більшовицького перевороту, тут не зовсім діє. Більшовицький істеблішмент формувався багато років з тих покидьків, які керували великою державою. У нашій сучасній країні істеблішмент вже є сформованим протягом багатьох років незалежності із представників колишньої партійної і комсомольської номенклатури, криміналітету, червоних директорів, новоявленого за допомогою попередньо згаданих осіб олігархату, новітньої української буржуазії, яка правдами та неправдами знайшла шляхи до політичного Олімпу.

Вибори чи конкурс можна виграти тоді, коли вони є. Сплановані кимось політичні фарси є не виборами, а базарами, на яких купуються чи продаються голоси голодних «виборців». Вибір у людей один – хто більше дасть чи пообіцяє. Тому не хочеться багатьом порядним людям приймати участь у таких постановках. Виборець має вірити в свого обранця. Останній має керуватися стратегічними інтересами держави, а не ситуативною тимчасовою вигодою для себе. Так країну не змінити для себе та своїх дітей. Відремонтована автобусна зупинка чи дах дитячого будинку, при всій важливості, не змінить існуючий у державі лад. Це простий підкуп виборця. Українець хоче отримати тимчасову вигоду і гарно у майбутньому жити. Так не буває. Чи заслуговує така людина на повагу до себе? Своїх дітей вона прирікає на таке ж саме життя. Як бачимо, відповідальних та чесних українців не допускають до керівництва країною самі ж українці.

Українці вже жартують, що повноваження депутатів та президентів необхідно встановити на строк у кіль-

ка місяців, а вибори потрібно проводити постійно. Тільки при такій ситуації виборці зможуть щось отримати від кандидатів на високі посади, а останні не матимуть часу «відбити» витрачені на будівництво зупинок, дитячих садків, доріг і т.д. крадені раніше кошти. Подумайте, громадяни, кого обирати, аби вони потім не оббирали вас! Не даремно терміни «обирати» та «оббирати» є співзвучними.

Для кожного є дивними розповіді істориків про те, що до древньої Русі були запрошені варяги для управління країною. Невже мешканці Русі не могли самі навести лад у своїй країні? Однак, спостерігаючи за розвитком України протягом років незалежності, приходиш до висновку, що це правда. Кожна олігархічно-політична організація у нашій країні, прийшовши до влади, не зважала на основні положення Конституції і законодавства. Проявляючи світогляд та авантюризм звичайних шахраїв, щоразу вони вносили зміни до законодавчих актів, дестабілізували суспільні відносини, розгойдували стовпи, на яких стояла держава. Кожна опозиційна політична сила намагалась дискредитувати владні інститути, діючи в очікуванні чергових виборів за принципом «чим гірше – тим краще». Тому і хочеться іноді запросити до країни «варягів», щоб вони, нарешті, навели порядок у державі.

Автор цих рядків виріс у древній столиці Поділля – Кам'янці-Подільському, у якому ще з часів середньовіччя мешкали, крім русинів, поляки, вірмени, величезна єврейська громада зі своїми органами самоуправління. Поважаючи культурні надбання кожного народу, хочеться запитати, чому на відомому засіданні Національної ради реформ, в присутності високопоставлених євреїв, вірменин з грузином сперечалися про те, хто з них є справжнім українцем? Чому вони вирішували долю України, а не українці? Невже вони, при усій повазі до них, були володарями справжньої національної свідомості українців та носіями волевиявлення українського народу? А де ж українці? Прокиньтесь!!!

Країні потрібні не чергові «реформи», а реформа структури політичної влади. Українці повинні унеможливити розвиток олігархічної системи управління державою. Без цієї зміни всі «реформи» не мають сенсу. По суті сьогодні нічого не відбувається. Ніщо і не зміниться. Політичну псевдоеліту завжди все влаштувало.

Українська влада постійно зайнята переділом по-вноважень і до вирішення стратегічних питань розвитку держави у неї «не доходять руки». Суспільство звикло до поверхневих законів, прийнятих в результаті кудуарних домовленостей. Однак, свято вишиванки у Верховній Раді шанують, хоча й з-під вишиванок у окремих народних обранців давно і добре видніються московські косоворотки. Статки дозволяють народним обранцям одягнути сорочки та сукні за ціною кількох середніх українських пенсій чи зарплат. Чи не краще було б прийняти важливі для країни і народу закони?

Найбільш негативно і бурхливо громадяни реагують на політиків, які, використовуючи патріотизм, під час війни крадуть. Зі словами «Слава Україні» красти, граючи на патріотизмі, вимагаючи від людей мобілізації ресурсів та втрачаючи патріотів – прояв крайньої підлості, непорядності, вершина цинізму та неповаги до свого народу і країни.

Як правило, ту особу, яку постійно «розводять» і на цьому паразитують, не поважають. Так українська псевдоеліта відноситься до свого народу. Після гарячих дебатів та публічних сварок на засіданнях Верховної Ради України чи Уряду непримиренні політичні опоненти весело святкують результати «шоу» на спільних вечірках.

Ось чому виборчі процеси проводилися в країні на людських емоціях. Кожний народ живе не розумом, а серцем. Йому завжди потрібна сильна емоція, щоб нарешті піднятися та сказати своє «слово». Відсутність необхідних знань ставить людей перед інтуїтивним вибором головного, вибором між добром і злом, справедливістю і несправедливістю. Ті, які розуміли ці слова, повсякчас використовували емоції людей у своїх політичних іграх та планах. Особи, які цього не розуміли, постійно програвали.

Сплеск людських емоцій продемонстрував негативне ставлення до непорядних політиків та надав оцінку їх роботи. А майже усі українські політичні сили стали жертвами такого політичного цинізму. Останні вибори це показали. Винні мають бути покараними не тільки за кримінальні вчинки, а й понести політичну відповідальність.

Постійні закиди окремих політиків про необхідність ліквідації сильної «вертикалі» спростовуються реальним станом нашої держави у всі часи незалежності і загрозами, які існують сьогодні. У той час, коли в Росії проходять процеси концентрації влади в руках президента, через своїх представників українцям накидається ідея федеративного устрою.

У певний момент до Основного Закону України було закладено механізм, що влаштував усіх політичних гравців на політичному Олімпі країни, які не керувалися інтересами держави. Він призвів до конфлікту інтересів між прем'єром та президентом країни. Виконавча влада, яка за своєю природою мала бути найефективнішим органом виконання державних рішень, позбавилася єдиного керівника, що потягнуло за собою відсутність відповідальності за неефективні дії, відсутність ефективного управління підлеглими органами і особами.

«У чинній політичній системі, – писав доктор економічних наук А.Гальчинський у 2005 році, – в тому числі у Конституції України, закладено суперечності, які стали відчутним гальмом подальших соціально-економічних та політичних перетворень. Конституцією передбачено не баланс, а скоріше конфліктність виконавчої та законодавчої влади, що визначає низьку дієздатність держави, її неспроможність адекватно реагувати на складні геополітичні виклики початку нового століття, зокрема у питаннях взаємодії трьох гілок влади, їхньої відповідальності перед суспільством, у тому числі в розвитку демократії».

Сам факт прийняття Верховною Радою змін до Конституції у 2004 році, при обранні В.Ющенка Президентом України, став «небезпечною грою», а не «компромісним чинником, що сприяв виходу нашої держави із небезпечної політичної кризи», про що «співають» нам окремі «аналітики». У результаті політичних торгів було позбавлено українською елітою новообраного президента важливих повноважень, що ослабило державу та призвело до краху системи управління. Такими змінами, зважаючи на слова російського політикуму: «нам потрібна парламентська Україна, бо нам не потрібна сильна Україна», лише закріплювався вплив клептократії на політичні процеси в Україні, а зажерливий український іс-

теблiшмент, боячись непрогнозованих дiй новообраного президента, гарантував собі безпечне майбутнє. Досi нiхто не дав належної полiтичної i юридичної оцiнки цим дiям української елiти, не з'ясував її причини i наслiдки.

Чи не час покiнчити з тим, що президенти весь час «ховалися» вiд полiтичної вiдповiдальностi за спинами численних прем'єрiв, на яких завжди можна було списати усi негаразди, що траплялися у державi? За функцiями генерального секретаря добре позицiонувати себе борцем за справедливiсть i законнiсть. Маючи церемонiальнi повноваження та безперешкодно втручаючись у роботу iнших конституцiйних органiв, можна розповiдати народу про iдеали правової держави та верховенство права.

Можливо потрiбно починати з конституцiйного визначення повноважень посадових осiб держави та їх неухильного дотримання? Нонсенсом є, коли присягають бути гарантом Конституцiї i через кiлька мiсяцiв її змiнюють. I це є нормою для всiх та нiкого не дивує. Вiдсутнiсть справжньої полiтичної елiти, її системна iнфантильнiсть сприяє такiй ситуацiї.

Аналіз українського полiтичного життя показує, що нашiй елiтi завжди був потрiбен черговий господар, щоби було кому присягати у вiдданостi, сподiваючись на примарний захист вiд нього пiсля загрози покарання за черговий грабiж свого народу. Проте за рiк до чергових виборiв елiтарнi маси гарячкувато займаються пошуками чергового «хазяїна», з легкiстю зрадивши попереднього.

Лiдер завжди має представляти iнтереси елiти. I, незалежно вiд того скiльки вiн визначального i позитивного зробив для елiтарних кiл, останнi його зметуть у випадку вiдсутностi очiкуваної ними пiдтримки зi сторони лiдера.

Колишнiй радник Росiйського президента А.Ілларионов казав, що головна проблема України не в зовнiшніх ворогах, а у вiдсутностi нацiональної держави, iдеї нацiонального розвитку.

Психологiчно людина ототожнює вiру у власнi сили з вiрою у силу та стабiльнiсть влади, особливо керiвника держави. Доки вiра громадянина у свого провiдника буде непорушною, до тих пiр будуть непорушними основи державностi. Поразки i невдачi влади розхитують вiру людей у державу та її владнi iнститути. Ось чому

важливо підтримувати або хоча б не руйнувати авторитет інститутів влади, навіть якщо вони комусь не подобаються.

У тому суспільстві, де немає культу провідника, немає порядку. Військо, у якому відсутня повага до командира, не знатиме перемог. Падіння поваги до керівника тягне за собою падіння загальної дисципліни, падіння основ організації суспільства, падіння держави. Дисципліну при цьому потрібно розглядати як покликання культурної людини до певної організації, а не як засіб приниження чиеїсь гідності. Хочеться запитати, а де культ українського провідника? Вороги українського народу витрачають величезні кошти, щоб кожний український провідник був неавторитетним, спровокованим, обмовленим. Своїми руками ми нищимо своїх провідників, відчуття національної дисципліни, основ родової моралі та відповідальності перед наступними поколіннями.

Настав час припинити висміювати провідників держави і керівників органів державної влади, адже це виховує неповагу до них, як інститутів влади. Усім відомо, що телеканали та засоби масової інформації фінансуються конкретними політичними силами і хтось розвалює державу свідомо. Якщо обрали керівників, то працюйте з обраними. Якщо вони не виправдали надій – переобирайте, але не зневажайте. Критика має бути конструктивною. Дискредитація будь-якого керівника державного органу через різні гумористичні програми є неприпустимою та дискредитує владу. Це не свобода слова, а невігластво.

Провідник країни несе особливу відповідальність перед своїм народом. Чому кожен вважає, що може бути гетьманом чи президентом? Хочеться нагадати усім, що один із найвизначніших фізиків ХХ століття А.Ейнштейн у 1952 році відмовився від запропонованої йому посади президента Ізраїлю, пояснюючи відмову відсутністю досвіду і здібностей для роботи з людьми.

Коли сім'я є бідною, вона не дозволить собі витрачати кошти на речі, які є дорогими та витратними для родини. Країна з безліччю притулків, інтернатів, будинків престарілих дозволяє собі утримувати не передбачені законодавством установи з багатомільйонними бюджетами. Зміна форми правління мала б скоротити ці витрати, усунути певні неконституційні та нелегітимні органи від управління державою. Але, напевно, голод-

ний народ нікого не цікавить. Цікавішими є очікувані прибутки від управління державою.

Передача недосвідченій частині суспільства права обирати керівника держави – негативний бік демократії. У недосвідчених людей ніколи не було аргументів на обґрунтування свого вибору. Хто цікавиться долею нації, той цікавиться політичними силами, що впливають на події в країні і йде до виборчої дільниці із заздалегідь сформованим рішенням про те, за кого варто голосувати. Свідомість людей, які не цікавляться розстановкою політичних сил, перебуває на рівні емоційного сприйняття й оцінок «погано-добре, поганий-добрий». Чи виправданими є сьогодні прямі вибори очільника держави? Чи не мають обирати керівника обрані для цього особи, які добре розуміються на державних проблемах і знають позитивні та негативні риси претендентів на найвищу державну посаду?

Так історично склалося, що українці завжди були розділеними між різними країнами. Різними були долі українців Правобережжя, Лівобережжя, Криму. У них є розбіжності у світогляді, культурних надбаннях. До формування справжньої цілісності української нації, її свідомості, ці розбіжності завжди можуть бути джерелом розбрату, який використовуватиметься іншими країнами-ворогами у своїх загарбницьких цілях. Цей розбрат може бути спровокованим ними та спалахнути у будь-який час. Ось чому потрібна нині сильна виконавча вертикаль на чолі з президентом.

Парламентсько-президентська республіка – це майбутнє України. Вона має бути наслідком формування національно-свідомого громадянського суспільства, яке формуватиметься не один рік і яке сьогодні відсутнє. Англійський драматург Джордж Бернард Шоу писав, що «демократія не может стать выше уровня того человеческого материала, из которого составлены ее избиратели».

Крім того, варто усвідомлювати, що у випадку призначення законодавчим органом країни уряду (виконавців) відсутнім є класичний розподіл державної влади. Парламент чи парламентська коаліція, що формуватиме уряд, братимуть на себе відповідальність за діяльність останнього, приховуючи його «гріхи». Парламент може дієво і результативно контролювати органи виконавчої влади лише тоді, коли урядовці призначатимуться президентом.

При цьому не варто відкидати головну закономірність у сенсі феномена ментальності українців, яка, як свідчить історія, «полягає у ставленні до влади: українці довели, що ніякої влади вони не визнають і жодної довго не витримують. Перебуваючи 300 років під Польською Короною й 350 років під протекторатом Москви, вони залишалися народом, який жив своїм життям. І королям Речі Посполитої, і самодержцям московським на Україну було глибоко начхати. Відповідно, українцям на них теж – їхнє уявлення про владу полягало в тому, що управляти власним життям можуть лише вони самі. Поняття «влада» ніколи не ототожнювалося на українських землях ні з якоюсь зовнішньою силою, ні з «богом обраною» персоною. Навіть такий авторитет як Богдан Хмельницький зобов'язаний був виконувати постанови старшинської ради, яка залишалася головним органом влади».

Ми звикли звинувачувати у своїх бідах інші країни, їх керівників. Проте забуваємо, що останні діяли та діють в інтересах своїх народів, свого істеблішменту, по-добається це нам чи ні. І часто діяли вони ефективно, що викликає повагу. Тому нам потрібно погодитись з тим, що більшість бід української держави від жадібності та продажності доморощених українських політичних еліт. Майже кожен її представник бачив себе гетьманом у своїй хаті і несвідомо стримував розвиток країни. Вороги ж вміло використовували ці, не найкращі, якості українців.



4. Гіпертрофована багатопартійність. Популізм

Упродовж багатьох років Україна, долаючи ряд перешкод, відійшла від тоталітарної однопартійності і опинилася в гіпертрофованій багатопартійності.

Існування реальної багатопартійності загалом є позитивним явищем, є ознакою демократичності суспільства, проте існуюча багатопартійність, при відсутності сильних партій та існуванні ситуативних партій-одноденок, обернулася слабкістю держави.

Величезна кількість партій та кандидатів на виборах не є підтвердженням становлення і розвитку демократії в країні, їх кількість не дає змоги пересічному громадянину-виборцю зробити усвідомлений, зважений вибір та лише дезорганізує його.

Така дезорганізація у кінцевому рахунку призвела до того, що практичний і розсудливий за своєю природою пересічний українець почав отримувати хоч якусь користь з виборчих перегонів. Ось чому отримані від кандидатів у депутати макарони, гречка, олія, відремонтовані за кошти останнього лава біля багатоквартирного будинку та автобусна зупинка стали хоч і мінімальним, зате реальним матеріальним здобутком українського виборця, відшкодуванням моральної шкоди від таких виборів і державного управління загалом.

А окремі представники електорату не розуміють, що

за кілограм гречки вони продають майбутнє своїх дітей та онуків. У свою чергу, дарувальники круп з легкістю повернуть її вартість через кілька місяців на своїх виборних посадах за рахунок «щедро» обдарованих виборців.

Формування лише кількох, а не сотень впливових політичних партій, здатних запобігти політичним потрясінням і забезпечити розподіл влади між різними суспільними силами, набуло нині особливо важливого значення. Лише наявність кількох впливових політичних сил у країні стабілізує розвиток держави. Не буде розпорошеності державних інтересів. Бо часто у політичній боротьбі до влади приходять, як правило, морально нечистоплотні, які не бояться крові.

Дотепер ідеалом сучасного партійного будівництва в країні є не зібрання мудреців, а зібрання ідейно залежних осіб. Таким способом формується партійна політика. У таких випадках відповідальність несе парламентська фракція, а не конкретний політик, чи олігарх, який за нею стоїть. Із легкістю вирішуються проблемні питання, над якими замислились би найдосвідченіші та найрозумніші політики, історики, юристи, економісти держави. Окремі найважливіші питання існування держави вирішуються з такою легкістю, ніби мова йде про партію в «підкидного дурня».

В українській політиці завжди так складалося, що партії, які досягали успіху, заповнювались сумнівними людьми – тимчасовими політичними супутниками настільки, що найстарші чесні партійці не могли її упізнати, залишаючись на обочині партійної роботи та руху. Місія таких партій ставала вже вичерпаною.

Проблемою держави стала надмірна персоналізація політичних сил. Нині діяльність більшості українських політичних партій – політичні проекти по утримувannya у владі їх лідерів та крикливого оточення, які переймаються можливістю впливати на державотворчі процеси і збільшувати свої майнові активи.

Політичні партії, особливо ті, які бачать своє майбутнє незалежним від олігархів, повинні об'єднати свої зусилля, пояснити людям, що відбувається. Якщо люди хочуть у майбутньому бачити уряд, який не крастиме бюджетні кошти, то його існування залежить від двох речей – державного фінансування політичних партій та якісного закону про вибори.

Голова Верховної ради України в 1994-1998 рр. та

у 2006-2007 рр. О.Мороз зазначає: «Природа політичних партій в Україні, меркантильні інтереси владців і їх прислужників, особистий зиск, збагачення з допомогою владних інструментів і з їх допомогою участь у розграбуванні ресурсів держави, навіть бюджету, та ще сподівання на безкарність – така оцінка причин довготривалої боротьби за владу між посадовцями, кланами тощо. Боротьба виражає лише інтереси 4% населення, ці інтереси представлені у більшості партій, створених бізнесом, у парламентських фракціях, центральній і місцевій виконавчій владі. Для народу це видовище – лише імітація державотворення».

Проблема партійного будівництва стає найактуальнішою проблемою розвитку політичної системи. Політичні партії мають вести ідеологічну роботу, популярно роз'яснюючи виборцям їхні інтереси і те, заради яких і чий інтересів та чи інша політична сила рушає у владу. Партійні вожді мають забезпечити ідеологічне навчання рядових членів партії. А вождям, схоже, самим не вистачає знань про управління суспільством, які виробляє наука. Політичні партії давно повинні перейти в наукову площину дискусій, обговорень проблем державного будівництва.

Наявність в Україні партій без ідеології, що живуть заради себе, не є прикрасою політичного життя країни. Такі партії приспособленців у будь-який час перерозпустяться і, знову, претендуючи на владні кабінети, розбіжаться по інших партіях. А вибори знову відбуватимуться як черговий чемпіонат країни з брехні, у якому переможе найкращий.

Варто погодитися зі словами Президента України В.Зеленського: «Кажуть, що найшвидша істота на планеті це гепард. Насправді це не так. Це окремі депутати і швидкість, з якою вони перефарбовуються».

Введення партійного принципу у кадрову політику є однією з основних причин колапсу у внутрішньому житті країни. Усі партійні лідери є впевненими, що який завгодно депутат, не маючи відповідної освіти й досвіду роботи, може обіймати міністерську посаду, очолювати комітети зі спеціальним статусом чи підрозділи у профільних міністерствах. В Україні з початку XXI століття не припиняється шабаш непрофесійності.

«Будьмо відвертими, – зазначає народний депутат України VIII скликання від Хмельниччини С.Мель-

ник, – попри, здавалося б, різноманіття партій і течій, представлених у Верховній Раді, нею керують не вони, а ті, хто володіє або має незаперечний вплив на такі монополні сфери як газ, нафта, енергетика, залізниця... Вони ж формують уряди. Квотний принцип, коли партії, що пройшли до Верховної Ради, отримують свою кількість міністерських крісел, зрештою призводить до того, що кожна галузь має свого «куратора» з кола згаданих осіб. Останні працюють переважно лише на свої інтереси, і біда в тому, що це визначає життя всієї країни і кожного з нас. Бо їхні інтереси і наші абсолютно не співпадають».

Політехнологи окремих політичних сил, вирішили, що незалежну державу вже побудовано, а національну ідентичність вже сформовано. Залишилось лише дешево «розвести» народ. Особи, яких у всі часи пропонували українцям на найвищі державні посади – вдало «розкручені» через підконтрольні олігархам ЗМІ бренди. Відомим українським науковцям, юристам, інженерам така «всенародна любов» і не снилася, вони не мають змоги «розкрутитися», не мають необхідних контактів з володарями «золотих кілець».

«Вирусы некомпетентности, интриганства, карьеризма и попирающей государственные интересы личной и межведомственной конкуренции, – пише В.Горбулін, – окончательно истощили государственный организм. Они вызвали в Украине настоящую «кадровую болезнь», хронически и тяжело протекающую по сей день».

Сьогодні в політикумі України склалася кризова ситуація – домінують проолігархічні кишенькові й ручні партії, заповнені самовпевненим політичним «активом» персоналії з нахабною поведінкою, сумнівним минулим та деградованим почуттям справедливості, вірності, честі, гідності й особистої відповідальності за свою депутатську діяльність перед електоратом. Саме наївність, довірливість, байдужість і апатія пошитого в дурні електорату призвела до моральної деградації українського політикуму й чиновництва по всій вертикалі влади.

Немає більш безсоромної влади, ніж влада популістів, яка нищить демократію і економіку. Але, якщо народ продовжує любити таку владу, то він її заслуговує.

Звідки взятися Україні як державі через тридцять років, якщо її розкрадали швидше, ніж будували.

Популізм, як форма політичної брехні, став реальною загрозою нашій незалежності та державності. Йому чужі національні, державні інтереси. Він украй далекий від того народу, за який так крикливо «уболює». На «дріжджах» політичного популізму ростуть рейтинги сучасних партій.

Щодня, щогодини, щохвилини його бурхливі виверження демонструють засоби масової інформації. Популізм крикливий, він любить телекамери. Йому подобається пафос енергійних слів і розірвані сорочки на власних грудях. А водночас – він зовсім не цурається дорогих іномарок і годинників, прихованих від людського ока маєтків, таємних закордонних рахунків, вишуканих убрань тощо.

Улюблене його заняття – політичний торг. Він жадібний – і тому продажний. Він залюбки паразитує на соціальних бідах, лукаво спрощуючи складне, безсоромно експлуатуючи найпростіші соціальні емоції, спокушаючи суспільство легкими шляхами до матеріального благополуччя та справедливості.

Суттю популізму є політична корупція. Його порожні обіцянки й грізні «прокльони» на адресу «ворогів народу» – хабар утомленому суспільству. За них він прагне отримати прибуток у нечувано великих розмірах. Йому не знайоме почуття відповідальності, тому він охоче втікає в позірну опозиційність. Проте тільки до пори, до часу: насправді популісти марять владними кріслами. Вони потрібні їм щоб зірвати «куш» і втекти. Втекти за кордон або знову в «опозиціонери».



5. «Кадри вирішують все...»

«Не так страшні московські воші, як українські гниди», – казав Симон Петлюра.

Неприродне утворення сучасної національної еліти потягнуло за собою поступове перетворення справжньої еліти в псевдоеліту. Претендуючи на виконання функцій, для здійснення яких у них немає здібностей, підготовки, майстерності та досвіду члени псевдоеліт зробили все від них залежне, щоб зберегти своє панівне становище. Поступово вони витіснили тих колег, які мають конститутивні для еліти здібності. У державі вибудовано систему експлуатації талановитих особистостей представниками псевдоеліти.

Згадуваний нами Бернард Шоу вважав, що влада не псує людей, зате дурні, коли вони при владі, псують владу. Справжні мудреці вчили: «найкращий спосіб обирати державних людей – висувати тих, хто сам усувається і усувати тих, хто сам висувається». Західні країни пішли шляхом виключного професіоналізму в державному управлінні. У процвітаючій Великобританії, щоб стати депутатом парламенту, потрібно бути професійним юристом і мати стаж роботи не менше 15 років. У нас же, в сучасній Україні, усе навпаки. Не важливо, які в тебе освіта, культура, світогляд, як ти вмієш організувати роботу колективу, яка у тебе мотивація. Тому і живемо так. Сучасні управлінці, переважно, або бездіяльні

у вирішенні нагальних проблем, або імітують бурхливу діяльність, скидаючи попередників, коригуючи історію і т.д., звинувачуючи у невдачах всіх, крім себе. І дивуватися тут немає чому, адже деградація еліт є процесом об'єктивним.

«Якщо в Росії є дві біди – дурні та дороги, то Україні з лишком вистачає однієї. Недарма з'явився жарт: дурнів у нас мало, але їх розставлено так грамотно, що трапляються на кожному кроці», – пише професор, доктор юридичних наук О.Ющик.

Представники вищих щабелів влади на засіданнях створюють видимість турботи про людей, гарячі суперечки, а в кулуарах з тостом: «Выпьем за украинский народ. Благодаря этому быдлу мы живем» – цілються зі своїми опонентами. Ознакою їх успішності стала демонстрація уміння обманути власний народ чи то у наперстки, чи брехнею. Пізніше, демонструючи свої статки бідним та обдуреним людям, ці «провідники народу» насолоджуються своїм нікчемним життям, вважаючи себе володарями світу.

Український істеблішмент не збирається вкладати кошти у науку, мистецтво, розвиток етносу. Він сприймає лише спільні для сучасного політикуму правила гри – захист своїх інтересів. Їм важливо лише знати з ким ділитися і що від цього можна отримати. Українська влада виштовхує зсередини на узбіччя державного управління порядних людей, у яких відсутні меркантильні інтереси.

«Одной из проблем Украины, – пише академік В.Горбулін, – оказалось возвышение дутых королей. Общество должно быть достаточно мудрым, чтобы возвращать своих лидеров, не позволяя им превращаться в китайских императоров. Именно общество должно и может установить принципиальные и незыблемые правила для выдвижения и закрепления эффективных менеджеров на разных участках государственной работы. Создать условия, при которых было бы немыслимо назначать генерального прокурора без профильного образования или ставить министром обороны бывшего милиционера. Сделать невозможным, чтобы отдельные группировки влияли на судьбу всей страны, покончить с традициями кумовства во власти, привлечением «своих и верных» людей. Обеспечить соблюдение законов и правил, противопоставив ручному управлению прозрачность, определенность и предсказуемость государственного управ-

лення... Когда общество создаст естественные фильтры путь в клуб национальной элиты будет навсегда закрыт для министров-украинофобов или «профессоров», путающих Анну Ахматову с Ринатом Ахметовым. Следует навести порядок в голове, а затем уже реформировать государство. Пока же мы будем считать «элитой» поющих безголосых ректоров и парикмахеров, пока будем полицию финансировать лучше армии, кремлевские путины не прекратят насмехаться над нашей государственностью, а Запад не поверит в то, что Украина – актив... Одной из ключевых проблем нынешних элит Украины остается их неспособность избавиться от маргинальности и местечковости... Вероятно поэтому до сих пор в Украине не вызрела национальная идея, стремление к реализации глобальных национальных амбиций».

Кадрові чистки 2005, 2014 років перервали еволюцію в державному управлінні України. Втрачена правонаступність і спадкоємність, які дозволяли передавати досвід, знання. Це призвело до руйнації вертикалі виконавчої влади, що дуже важливо під час проведення ефективних реформ. В результаті «післяреволюційної» кадрової чехарди до влади, особливо на місцях, потрапили люди, які не тільки по-розумному владою розпорядитися не могли, але і втримати її. Небезпечно, коли бізнесмен, який приходить на державну службу, ставиться до неї як до засобу, щоб наростити свій бізнес, лобіювати свої власні інтереси. Небезпечно, коли державний службовець ставиться до своєї посади, як до засобу отримання наддоходів і повернення коштів, які він «інвестував» для зайняття цієї посади. Особливо небезпечно, коли це правоохоронець.

Кожного разу, після зміни влади, новими керманічами у всіх інституціях державного управління проводяться «реформи», які, по суті, зводяться до заміни відповідальних працівників на тих, хто є лояльним до нової влади. Постійна зміна керівництва державних органів негативно відбивалася на діяльності органів, кожного разу зменшувався професіоналізм службовців, зменшуючи ефективність державного управління загалом.

Квотний принцип, особиста відданість не виховують та не породжують професіоналізму. Кадрові рішення сьогодні – це не система відбору, а система випадковостей. Потрібно культивувати розумних, інтелектуальних представників власного народу і спрямову-

вати їх на роботу до влади. Бо мужність є, а мудрість треба наростити.

Тільки в Україні чекають безвізового режиму з Європою більше, ніж нормального економічного розвитку своєї країни. Перевернута з ніг на голову така пріоритетність розвитку країни є наслідком безглузлого керівництва країною, доказом безвідповідальності управлінців перед своїм народом. Народ втратив віру у свою державу, ось чому він сподівається на інші країни.

Піддані турецького султана казали йому, що кожна нова посада наближає їх до смерті. При отриманні величезних повноважень, вони відчували ще більшу відповідальність. Вершиною цієї відповідальності була фізична смерть.

Сформована у останні роки українська еліта є слабкою, непатріотичною та інфантильною. Такі люди, зазвичай, подобаються керівникам через свою поступливість і вважаються вдячними дітьми, якими пишаються їхні владні батьки. Втім фахівці вважають такий поведінковий тип реальною і серйозною загрозою для суспільства.

Представники влади мають бути слугами народу. Їх не потрібно любити чи зневажати. Вони є лише найманими народом працівниками для виконання певних управлінських функцій. Але, схоже, що цього не розуміють ні український народ, ні представники влади. Найманий будь-ким працівник має належним чином виконати свою роботу та отримати винагороду за гарну роботу.

Кожен з нас, коли запрошує у свій дім найманого працівника виконати роботу, сам оцінює якість проведеної роботи та, у випадку неналежного виконання робіт, просто виганяє з дому такого «спеціаліста». А потім запрошує іншого. Таким має бути й підбір управлінців і виконавців у країні. Українські ж «виконавці» лише змінюють робочі кабінети, вкотре змінюючи свій профіль.

«Нерозуміння елементарних проблем призвело до того, що політику заповнив люмпен і почав нав'язувати свої примітивні рецепти для розв'язання складних проблем політичного і суспільного розвитку. Пригадую, – пише О.Гринів, – як у період обговорення проекту Конституції гурра-патріоти вносили свої поправки до запропонованого тексту Основного Закону держави. Якщо стоматолог може розробляти оборонну доктрину, то чому

іншим заборонено «творити» Конституцію? Не смішно, а гірко, панове. Та навіть омандачені законотворці ніяк не второпають, що правознавство, як кожна наука, ґрунтується на певних засадах. Без їх засвоєння немає чого братися за законотворчість... То де там! Інколи претензійні кандидати в нардепи не мають жодного поняття про завдання законодавчого органу. Один з таких претендентів переконував автора цих рядків, що йде до парламенту, аби емоційно надихати депутатів».

Нормою вважається низька моральна планка кожного можновладця, який, раз збрехавши, продовжує й далі це робити. І дивним є те, що таким політикам і управлінцям українці надалі продовжують вірити, доручати відповідальну роботу.

Особливо вражаючим стало прийняття законів під окрему особу. Дивними виглядали особи на посадах правоохоронців, які мали формувати і затверджувати об'єктивні висновки, не знаючи, при цьому, основних засад кримінального права і процесу. Кожен з нас по телеканалах часто спостерігав, як проводяться хірургічні операції, проте не брався сам оперувати людей.

Непрофесійність українських посадовців стала однією із складових корупції. Бездарності, які зайняли відповідальні посади завдяки кумівству і хабарам, не здатні належно виконувати свої обов'язки. Щоб залишатися на посадах вони змушені постійно «підтверджувати свою кваліфікацію» перед вищими керівниками черговими подачками, втрачаючи результати роботи цілої державної установи.

У середовищі службовців стало нормою вирішення питань просування по службовій драбині за кошти та пишати такими можливостями. А суспільство, у свою чергу, замість громадського осуду демонструє свою повагу до такого вчинку, вважає такого «функціонера» сильною особистістю, здатною «вирішувати» усі питання та «гарно» жити.

Звичка вирішувати усі питання через гроші настільки укорінилася у суспільній свідомості, що інші способи, до яких можна віднести професійну компетентність, навички, працелюбність, знання, перестали бути дієвими. Сплативши за високі посади немалі кошти, такі службовці мають перед собою одне, найголовніше завдання: «відбити» потрачені фінансові ресурси за куплені посади. Про здатність державної установи виконувати

належним чином поставлені перед нею законом завдання уже не йдеться. У такий спосіб вбивається бажання розумних і чесних службовців будувати свою кар'єру в державних установах, бажання розвиватись та підвищувати свої знання, покращувати навички. Останніх вважають невдахами. Чи є майбутнє у таких державних установах? Чи розвиватиметься держава і її установи у такий ситуації? Чи цього прагне український народ та суспільство?

У свій час літній, з життєвим досвідом голова Господарського суду Хмельницької області (1991-2003рр.) Бризицький В.І. не один раз пояснював молодим суддям, що, добросовісно працюючи спочатку, вони мають формувати свій авторитет. Потім заслужений авторитет працюватиме на них. Згодом життя усім «продемонструвало», що у суспільстві людей з обмеженим світоглядом авторитетними вважаються не добросовісні працівники, порядні та інтелігентні люди, а особи, яким через особисте знайомство чи сплачені кошти вдалося обійняти впливові посади.

Самовпевнені представники українського істеблішменту – «лідери» багато років ведуть країну в нікуди і, користуючись становищем, регулярно крадуть. Чому б нам не послухати тих, хто здатен знайти вірний напрямок? Ті, які можуть запропонувати реальні шляхи розвитку країни, не мають можливості вести народ вірним шляхом, їх до керма ніхто не допускає. Самі ж вони позбавлені фінансового та матеріального ресурсу. Роль лідерства нівелюється можливістю через різні засоби вплинути чи на вибір народу, чи на призначення на важливі державні посади необхідних осіб.

Тривалий час розумово обмежені особи водять розумних і талановитих, разом з народом, по пустелі. Не знаючи кінцевої мети, народ не може зробити вірних висновків про рівень кваліфікації поводитирів та вчасно їх змінити.

Елементарний аналіз і логічне мислення надали б можливість дійти висновків, які є вірними та такими, що, на перший погляд, здаються всім загальновідомими. Проте чомусь цим не керуються у повсякденному житті, а вперто рухаються у напрямку кимось визначеному і спланованому. Можливо, нарешті, перестанемо бути вівцями, що бездумно плетуться за своїм, як часто буває, безмізким поводитирем? Так само впевнено пово-

дирі ведуть овець на бійню до м'ясокомбінату.

Давнє російське прислів'я говорить: «Где просто, там ангелов со сто, а где мудрено, там ни одного». Може досить під виглядом мудреців дурити голову народу?

Головний герой чудового кінофільму російського режисера Марка Захарова «Тот самый Мюнхгаузен» казав: «Я понял в чем наша беда. Мы слишком серьёзны. Умное лицо – это ещё не признак ума, господа. Все глупости на земле делаются именно с этим выражением лица». Хочеться запитати в українського істеблішменту, чи не досить з таким виразом обличчя водити за ніс багатомільйонний народ, розповідаючи, у черговий раз, що знаєте, як ошчасливити його «важливими та необхідними реформами?»

Майже всі суспільні відносини – від влаштування дитини в садок до призначення на посади, організації виборів, розподілу коштів бюджету, навіть проведення футбольних матчів, пронизані кримінальними схемами, що оберігаються, контролюються, використовуються як корупційні ліфти інститутами держави: митниками, фіскалами, правоохоронцями, судами, службою безпеки, прокуратурою тощо. При такій практиці країна ніколи не стане успішною. Люди ніколи не вилізуть із злиднів.



6. «Економічні реформи»

Господарство та фінанси держави мають слугувати усім членам суспільства. Чому ж одні є ситими, а інші голодними? Чому одні сидять у дорогих ресторанах, а інші вимушені виїжджати на заробітки за кордон? У кожній сім'ї, яка веде своє невелике господарство, бюджетні відносини формуються таким чином, щоб кожен член отримував достатньо коштів чи інших ресурсів для свого життя.

Чи не тому, що у державі відсутній справедливий розподіл виробленого продукту. Хтось, володіючи засобами виробництва, отримує занадто багато, а хтось настільки мало, що не може задовільнити основні свої життєві потреби. Чи не тому, що окремі особи, постійно знаходячись у владних кабінетах та позиціонуючи себе державниками, не спромоглися, вірніше навіть і не намагалися, створити справедливі умови розподілу створеного народом продукту?

Постійна протекція одним, близьким, улюбленим, незважаючи на бідкування інших, і створили існуючу сьогодні клептократичну кланово-олігархічну систему влади, яка ніколи не думала про народ. «Обрані» постійно переселялись з одного владного кабінету до іншого, нагороджували один одного державними нагородами, святкували ці події, створювали на підконтрольному телебаченні гарну картинку процвітання держави та

постійно безбожно грабували український народ. А обдурений, затурканий, голодний і обкрадений народ мовчав, очікуючи чергового «кілограму гречки» з наступних виборчих кампаній.

Десятки українських інститутів стратегічних досліджень щось досліджують, політики, аналітики розповідають про геополітичні процеси у світі, науковці захищають щорічно дисертації на «актуальну» для держави тему: «Чому у Котигорошка червоні шаровари?», а народ не отримує відповіді на питання: «Чому ми так погано живемо?»

За роки незалежності українською елітою було зроблено найбільший злочин – відсторонено український народ від засобів виробництва. В результаті непрозорої приватизації найважливіші для економіки держави підприємства захоплені окремими особами і перестали працювати на український народ.

Яким чином без засобів виробництва українець мав виробляти продукцію, засівати поля? Усі засоби виробництва опинились у кількох родинах, які, за сприяння новітньої української політичної псевдоеліти, за безцінь придбали ці засоби. Зараз саме ці родини диктують людям умови праці і умови її оплати. Українцям залишилось погоджуватись на їхні умови, або бути безробітними.

Псевдоеліта монополізувала право на думку громадян, природні ресурси, зовнішню політику, інші суспільно важливі об'єкти. Вона діє від імені громадян, не питаючи їхньої думки. Неминучим при такій ситуації буде у майбутньому конфлікт між елітою та рештою суспільства.

Сучасна Україна залишається бідною, бо її громадянам бракує політичних та економічних інститутів, які б створили базові стимули для процвітання країни. В бідності нашу країну утримують екстрактивні економічні інститути, які зосереджують владу в руках невеликої частини еліти, не обмежують їх владу належним чином.

Серед таких інститутів найбільше значення в Україні завжди мали: непрозора система державних закупівель, що робить можливим тіньове привласнення коштів бюджетів всіх рівнів; непрозора система тарифів на житлово-комунальні послуги, що забезпечує тіньове субсидування енергетичних компаній за рахунок населення; необґрунтовані податкові пільги та дотації ок-

ремим галузям економіки; корупційне «оподаткування» малого та середнього бізнесу з боку контролюючих органів; тіньовий інститут «смотрящих», які контролюють виведення коштів державних підприємств через посередницькі структури; штучні обмеження для входу на ринки, що створюються умовами тендерів, інвестиційних та приватизаційних конкурсів, дозвільною системою; системи державного гарантування кредитів та рефінансування проблемних банків в умовах слабкості контролю за поверненням кредитних коштів; недостатній захист права власності, що уможливляє рейдерські захоплення успішного бізнесу тощо.

Всі економічні важелі країни українською елітою структуруються для відбирання ресурсів у решти суспільства. Екстрактивні економічні інститути панують в Україні багато років, бо політична влада сконцентрована в руках еліти, яка мало зацікавлена в дотриманні права власності, створенні рівних конкурентних умов, інвестуванні у нові технології і в знання, наданні належних адміністративних послуг, що могли б поліпшити якість життя населення і підтримати економічний розвиток. Їх інтереси зводяться до утримання влади та здобуття доходів. Вони не використовують свою владу для побудови розвинутої держави, бо бояться проблем для себе, що можуть виникнути у майбутньому.

Українська еліта утримується на плаву, бо спрямувала свої ресурси до високопродуктивних галузей економіки і їх контролює завдяки непрозору привласненню – «прихватації». Проте перехід до нових видів економічної діяльності призведе їх до стагнації.

Без належної політичної централізації важко досягти прийняттого економічного розвитку. Лише держава, яка має монополію на легітимне насильство у суспільстві з відповідним рівнем централізації, може підтримувати законність і порядок в країні, підтримувати стимулювання та розвиток економічної діяльності. Без належної централізації неможливо забезпечити економічний порядок і зупинити неминучий хаос.

Українські псевдоеліти, які контролюють владу, вважають вигіднішими для себе відсутність обмеження конкуренції, збільшення своєї частки доходів за рахунок обкрадання інших, ніж підтримку економічного розвитку країни. Це, у кінцевому підсумку, підриває економічні основи процвітання, допоки політичні інститути не

перетворяться на інклюзивні, які є плюралістичними, які забезпечують широкий розподіл політичної влади в суспільстві та обмежують свавілля. Інклюзивні інститути забезпечують справедливий розподіл ресурсів, ускладнюють узурпацію влади.

Збіг особливо критичних обставин, за наявності широкої коаліції тих, хто прагне реформ, часто необхідний для того, щоб нація зробила значні кроки до розвитку більш інклюзивних інститутів.

Сьогодні залишилась у людей ще земля, яку вони не мають чим обробляти. Але відсутність засобів виробництва у мешканців сіл, які отримали земельні паї, у майбутньому неминуче призведе до продажу певним грошовитим ділкам найціннішого українського скарбу – землі. Самих мешканців сіл – носіїв справжньої української культури, звичаїв, традицій, залишено сам-на-сам з їхніми проблемами: розбитими дорогами, не облаштованими найменшими побутовими зручностями школами і іншими установами.

У державній власності України перебуває близько 20 % сільгоспугідь, на які сьогодні зазіхають олігархи та транснаціональні корпорації. (Для порівняння у Ізраїлі та Канаді понад 91 % землі належить державі, у США близько 50%). У розвинутих країнах розуміють, що земля є товаром, який неможливо виробити.

Урбанізація завжди тягнула за собою духовне зубожіння. У суспільстві незнайомців культивується байдужість. Нівелюється виховна роль спільноти, сусідської поваги, взаємопідтримки. Село є колискою української культури. Не буде сільської культури та звичаїв – не буде української культури. Лише розвиток сільської інфраструктури дасть можливість зберегти ідентичність українців, їхню високу землеробську культуру.

Скупка землі агрохолдингами спричинить видавлення селян до міського соціального дна, знищить фундамент української культури. Потрібно розвивати фермерство, а не продавати землю. Агрохолдинги не зацікавлені в розвитку сільської інфраструктури, у збереженні родючості землі, їм не потрібні заможні та працюючі селяни. Села ще більше занепадатимуть.

Без сумніву, земля має бути товаром на цивілізованому ринку. Скоріше всього саме цього прагнуть світові фінансові інституції. Але земля має бути товаром у суспільстві громадян з приблизно однаковою купівельною

спроможністю. Коли у одного гроші є, а у тисяч осіб їх немає, то це не ринок, а грабіж. Це – повторення ситуації з приватизацією заводів і фабрик.

До тих підприємств, що залишилися у власності держави, українська бюрократія почала відноситись як до приватних. В процесі експлуатації державних підприємств прибутки отримували лише вони. Державні чиновники перестали вважати себе слугами народу, вони почали почувати себе його володарями, згадуючи про інтереси народу тільки напередодні чергових виборів. У цьому контексті пригадуються слова одного мого знайомого керівника сільськогосподарського підприємства, який, усміхаючись, казав, що навіть найбідніший колгосп спроможний прогодувати одну людину, тобто його.

Українська еліта не дала можливості розвинути середньому та малому бізнесу, а за допомогою недолугої банківської системи регулярно здійснювала виведення капіталів з державної кишені. Особливостями українського підприємництва стало те, що воно побудоване, в більшості, на елементарному здирництві, монополізмі, використанні протекціонізму та покровительстві з боку осіб, які знаходяться при владі. Вершиною підприємництва стало те, що українські підприємці виготовляють одяг і взуття, які вони самі не носять, виготовляють воду та напої, які самі не п'ють, виготовляють цукерки, які самі не вживають. Щоб не нашкодити дорогоцінному здоров'ю. Ці невеликі речення майже на сто відсотків характеризують український бізнес, який ще й прагне до Європи. Можливо, щоб і там встановити такі правила.

У всі часи влада намагалася вижити за рахунок добросовісного власника, бо тільки у нього вона могла розжитися харчами і майном. Вижити за рахунок справжнього господаря, який, не сподіваючись ні на кого і ні на що, у тому числі і на державу, намагався сам з родиною вижити у складному та суворому світі. Так і винищили господарів, які, на відміну від інших, лише намагались відстояти свою власність, набуту важкою працею.

Як наслідок, скультивувалось суспільство тих, хто знав, що незалежно від своєї праці отримає мінімальний достаток, щоб, поївши, можна було не облаштовувати свій дім, а ходити та співати революційних пісень, тишком-нишком обливаючи брудом владу і свого працьовитого сусіда. Суспільство тих, хто, не маючи здібностей,

намагався бути видатним та відомим, хто, не працюючи, хотів гарно жити. Лише справжній господар любив і цінував свою країну, своєю працею робив її багатшою. Людською заздрістю та підлістю завжди користувались режими, виховані на цих якостях.

Особливістю української політики стало прагнення влади поповнити бюджет за рахунок населення шляхом підвищення цін на хліб, комунальні послуги, транспорт тощо. Водночас, часто свідомо не використовувались реальні резервні джерела поповнення бюджету. Мова йде про тіньову економіку, основними елементами якої стали корупція, приховування реальних доходів громадян, доходів підприємств від оподаткування, нелегальний експорт капіталів, незаконна приватизація державної власності, випуск і реалізація необлікованої продукції тощо.

Лева частка економічної діяльності в Україні має неофіційний характер, не підпорядковується державно-правовим регуляторам. Економічні злочини проникли в усі сфери економічної, соціальної, політичної системи держави і суспільства. Створився новий порядок розподілу суспільного продукту. Паралельно офіційній виникла влада тіньового капіталу, здатна запроваджувати свої правила і закони ведення економіки. Зниження рівня легітимності державної влади, дискредитація права, як основного механізму регулювання відносин держави і суспільства, спричинили зростання корупції. Саме корупція посилила вплив на економічну і політичну сфери життя нелегальних структур.

В Україні більше двох десятків років проводились «економічні реформи», які виявились просто поділом, пізніше перерозподілом державного майна між невеликим числом фінансових груп. Ми перестали створювати підприємства з будівництва сучасного складного устаткування і виробів. Із зареєстрованих в Україні юридичних осіб лева частка підприємств займається оптовою торгівлею.

У країні активно розвивається не підприємництво, а цвинтарі. Протягом останніх років побудовано багато супермаркетів та ринків. Країна не виробляє, а продає. Українці, перепродаючи імпортне, годують працівників і пенсіонерів інших країн. Найпопулярнішим українським брендом став «секонд хенд».

Оскільки в олігархічній економіці майже всі засоби

виробництва знаходяться у руках кількох сімей, лише структурні реформи, зміна співвідношення власників та засобів виробництва зможуть змінити ситуацію на краще. Кількість власників має бути збільшено за рахунок розвитку середнього і малого бізнесу або внаслідок націоналізації вкраденого та «прихватованого» олігархами майна. Лише так можливо створити середовище, у якому власність на засоби виробництва зосередиться у великої кількості осіб. Якщо в країні буде відсутній потужний середній клас, то зберігатиметься глибока майнова диференціація населення, а демократія залишатиметься лише красивим словом. За відсутності середнього класу демократія реалізується у спотворених формах. Інструменти демократії – парламент, партії, преса – стануть інструментами реалізації олігархічно-кланових інтересів.

Відсутність належного фондового ринку не сприяє внутрішньому інвестуванню в економіку країни, адже на руках у населення знаходяться більше п'ятдесяті мільярдів доларів.

У світовій практиці фондовий ринок є одним з найважливіших елементів мобілізації інвестиційних ресурсів, він взаємопов'язаний з системою державних фінансів та фінансовим ринком. Це найбільш ефективний спосіб залучення коштів у національну економіку.

Слабко розвинений фондовий ринок є наслідком олігархічної економіки в Україні. Олігархи, захопивши у свої руки майже всю економіку країни, стримують її всебічний розвиток. Вони обмежуються отриманням надприбутків з тих сфер економіки, якими повністю володарюють.

У розвинених країнах всі великі корпорації котируються на біржі. Вигодонабувачами є акціонери в особі мільйонів жителів країни. В Україні жменька олігархів постійно намагається викупити всі акції і володіти усім на сто відсотків. Навіщо їм ділитися з кимось великими дивідендами, якщо все можна покласти собі до кишені? Відсутність фондового ринку є перешкодою для пенсійної реформи, адже приватні інвестиційні фонди є основними інвесторами в акції підприємств. Накопичення людей ростуть разом з фондовими ринками. Та куди інвестувати в Україні, якщо в обігу акції лише кількох компаній?

Власникам підприємств і олігархам потрібно зрозуміти, що коли акціонерами їхніх корпорацій стануть

мільйони громадян України, це сильно захистить їх бізнес і створить додатковий потенціал для лобювання населенням перед державою спільних з олігархами бізнесових інтересів. Олігархи розвинутих країн це вже давно зрозуміли.

Розвиток фондового ринку сприяє розвитку середнього бізнесу. Акціонери поповнюють кількість власників засобів виробництва. Вони контролюють виробництво і зацікавлені в отриманні найбільших дивідендів. Прив'язуючи ріст заробітної плати директорів підприємств до зростання вартості акцій, вони сприяють розвитку підприємств через зацікавленість останніх у результатах своєї роботи.

Розвиток фондового ринку сприяє економічному розвитку держави. Україна знаходиться стосовно фондового ринку на початковому етапі розвитку. Тому і живемо так погано. Чим далі на Схід, тим нерозвинутішими є фондові ринки країн.

Оскільки в Україні недостатньо внутрішніх фінансових ресурсів для розвитку економіки, на всіх рівнях йде мова про залучення інвестицій і створення привабливого інвестиційного клімату. Але у світі давно визначені критерії інвестиційної привабливості та легкості ведення бізнесу (Doing Business Report). Тіньовий сектор промисловості у нас накладається на загальносвітові підходи створення умов підприємницької діяльності. Наявність будь-якої проблеми пояснюється нестачею коштів. Але, щоби піднятися у верхню частину по показниках – отримання дозволів на будівництво, підключення до електромереж, відновлення платоспроможності практично ніяких коштів не потрібно. А насправді ж комусь просто не потрібно, щоб країна розвивалась. За тіньовими та корупційними схемами зручніше збагачуватись. Може досить kleптократії управляти країною, експлуатувати матеріальні та людські ресурси країни за безцінь? Усі мешканці країни повинні отримати у власність засоби виробництва, щоб мати можливість працювати і утримувати свої сім'ї.

Радянська влада формально повернула громадянам від поміщиків засоби виробництва та землю. Проте власником стала держава в особі всесильного партійного апарату, а не громадяни. Громадяни не стали справжніми власниками цих ресурсів, їх не цікавили результати праці. Вони отримували заробітну плату незалежно

від результатів своєї праці. Ці обставини виключали підприємницьку ініціативу. Прибутки використовувала партійна номенклатура на розвиток ними ж розваленого раніше народного господарства країни. За рахунок народу партійною номенклатурою здійснювались подвиги з відродження економіки.

У той час, коли інші країни переймаються збільшенням власного виробництва, підвищенням його конкурентоздатності, створенням нових робочих місць, зменшенням безробіття, наша держава знаходиться на узбіччі цих процесів.

Усім відомо, що у європейських країнах товари народного споживання є набагато дешевшими, ніж в Україні. То чому українці мають сплачувати за товари удвічі чи втричі більше, ніж громадяни у європейських країнах? За рахунок багатомільйонної країни «жирують» окремі особи, які, сидючи у Верховній Раді та урядових кабінетах, не збираються щось змінювати. Політика протекціонізму окремих товарів, особливо автомобілів, є подарунком вітчизняним олігархам і ведмежою послугою державі за рахунок простих українців. Владі варто жорстко протистояти монополістам та розвивати конкуренцію.

Один мій співрозмовник, відомий подільський підприємець розповів про свою бесіду з американським колегою щодо умов та розвитку конкуренції. Останній виклав йому погляди американців на розвиток підприємництва і конкуренції в Америці. Вони вважають, що держава має турбуватись про американського громадянина, а не про виробника. Вона має надати громадянину таку заробітну плату, яка зможе повністю забезпечити його основні життєві потреби та духовний розвиток. Заклики окремих політиків щодо необхідності підтримки національного виробника ними не сприймаються, оскільки суперечать розвитку вільного ринку і конкуренції. Якщо виробник не здатний виробляти дешево та якісну продукцію, він має збанкрутувати, вийти з ринку, поступитися кращому виробнику. Громадянами країни споживатиметься продукція найдешевша та найякісніша. Таким чином, американські виробники вимушені постійно вдосконалювати промислове виробництво, не топтатися на місці, очікуючи підтримки держави. А така підтримка, як правило, відбувається в результаті певних корупційних дій.

Іншим є погляд американців на право власності, яке у правовій державі має бути священним. Українець має погляд на право власності як «це моє», а американець, як «це чиесь». Таким чином, суспільною свідомістю виховується повага до складових права власності, недоторканності власності іншої особи.

Видається, що саме такі погляди на конкуренцію і право власності є логічними та мають здоровий глузд. Чому українські урядовці постійно «вигадують велосипед», а не скористаються методами економічної політики, виробленими успішними країнами Заходу? Очевидно, що комусь вигідно розподіляти дотації, компенсації та інші засоби регулюючого впливу держави на суб'єктів підприємництва.

Очікування на те, що експортери колись витягнуть нашу економіку з кризи, є помилковими. Навпаки, твердість курсу нацвалюти, а такої політики притримуються країни великої двадцятки, має забезпечити стабільність економіки та дати виробникам сигнал про те, що вони мають працювати над підвищенням конкурентоздатності своєї продукції шляхом зниження її собівартості, підвищення якості. Очевидним є те, що політика девальвації гривні, з метою підтримки експортерів, не давала у минулому та не дає сьогодні належних результатів для економіки країни. Таку політику завжди підтримували українські можновладці, заробляючи на великих експортних операціях, дбаючи лише про свої інтереси.

У цивілізованих країнах достатньо розвиненим є медичне страхування. Страхові компанії не зацікавлені у тому, щоби громадяни постійно знаходились на лікарняних ліжках. Вони зацікавлені у максимально швидкому та ефективному лікуванні. Ось чому у цих країнах інтереси страхових компаній перемогли аптечні мафії, а доступні та ефективні ліки завжди знаходяться у продажу. Природне бажання власників страхових компаній не витрачати свої кошти сприяє стримуванню фармацевтичної мафії, сприяє здоров'ю нації.

Чому протягом усіх років незалежності ми спостерігаємо за марафонами з питань прийняття державного бюджету, у яких одні і ті ж особи, перебуваючи при владі чи в опозиції, звинувачують всіх у антисоціальной спрямованості бюджету, у надмірному фінансуванні силового блоку? Чи не тому, що жодну політичну силу ніколи не турбували проблеми народу, а задоволений гарним

фінансуванням силовий блок завжди виступав опорою будь-якого режиму?

Владою завжди формувалася думка українців про те, що Україна не проживе без кредитів МВФ. Ми все життя жили без міжнародних кредитів. А сьогодні нам розповідають, що без кредитів МВФ гривні не буде, сонце не встане, врожаї не виріють і люди не виживуть. Сподівання лише на МВФ – це визнання українцями того, що вони самі не здатні управляти своїм народним господарством. Можливо хтось їм заважає чесно та добросовісно працювати на свою країну?

Щоб не залежати від кредитів МВФ потрібно змінювати свою економічну політику і самим заробляти. Ми живемо на прекрасній землі, маємо значні природні ресурси, а старцюємо, бо влада робить Україну сировинною колонією: торгує сировиною, дешевою робочою силою і національними інтересами. Нікому не потрібна сильна Україна – всі зацікавлені в тому, щоб вона була слабкою. Тому саме українці повинні дбати про добробут, міць і незалежність своєї країни.

Замість того, щоб отримувати для бюджетів територіальних громад прибутки, місцевими чиновниками передано привабливі земельні ділянки комунальної власності під ринки приватним особам, а головні транспортні маршрути міст ними передано приватним перевізникам. Водночас, на збиткових маршрутах працює комунальний транспорт.

У важкі умови виживання поставлено справжніх представників української еліти – науковців, вчителів, інших представників інтелігенції. Таким чином, найвідданішу Україні та найчеснішу частину національної еліти позбавлено фінансових можливостей для впливу на розвиток держави, формування національної ідеї, національної свідомості українців, захисту національних інтересів.

Для того, щоб вижити, лєвова частка української інтелігенції вимушена шукати заробіток за кордоном. У той час, коли уряд випрошує гроші на розвиток економіки та підтримання соціальної сфери у світової спільноти, обсяг коштів, які трудові мігранти переказують додому, перевищує обсяг всіх кредитів міжнародних фінансових

інституцій та інвестицій бізнесу. Проте у державі відсутні органи з питань міграції (діаспори), які б займались забезпеченням залучення мігрантів та їх коштів у планування розвитку України.

Від Радянського Союзу ми отримали високі стандарти освіти, та біда у тому, що молоді люди виїжджають за кордон. Лише розвиток економіки, гідна оплата праці стримає цей відтік, надасть майбутнє країні. Представники нації, яка народила відомих у світі конструкторів космічних кораблів, підняла у небо гігантський літак «Мрія», працюють прибиральниками і доглядальниками в європейських родинях. Висококваліфіковані українські будівельники розбудовують інфраструктуру інших країн.

Весь тягар війни з Росією країна винесла за рахунок громадян та волонтерів, а під час економічної кризи за рахунок заробітчан, які щороку перераховують до країни більше 10 млрд. доларів США, зароблених принизливою і важкою працею та у відірваності від родин.

Робоча сила, як складова ринку, мігруватиме туди, де більше платять. Очікується, що у 2021 році наші заробітчани перекажуть з-за кордону близько 11 млрд. доларів. Можливо для розвитку української економіки необхідно прийняти урядову програму щодо «вивезення» українців на заробітки за кордон?

Позитивним є лише те, що олігархи стають «заручниками» євроінтеграції, вони вимушені будуть витрачати більше коштів на оплату праці робітників. Інтегруючись у Європу, запровадивши безвіз, Україна вимушена буде збільшити заробітні плати вітчизняним працівникам, оскільки у інший спосіб не вдасться стримати відтік робочої сили за кордон.

Грошові перекази заробітчан мають набагато більший ефект для стабільності національної валюти, ніж прямі іноземні інвестиції, про які кожен уряд говорить, як про свої здобутки. Що усі уряди незалежної України «доброго» зробили, то це «сприяли» громадянам виїхати на заробітки. Політика всіх українських урядів щодо «випинання» за кордон своїх громадян, які, в основній масі, вже не повернуться на Батьківщину, дає результати. Є притік валюти до країни. Тут, на місці, ці кошти влада знайде куди «прилаштувати».

«В Україні немає системних стратегій щодо збереження і розвитку трудового потенціалу. – вказує прези-

дент УСПП А.Кінах. – Найбільша небезпека для економіки і держави – це навіть не борги, не промислове відставання – це втрата людського капіталу. Не меншою загрозою, ніж «рука Кремля», для України є загроза зростання темпів трудової міграції і депопуляція населення. Це підтверджується й висновками ООН і ВООЗ. За різними експертними оцінками, сьогодні від 5 до 7 млн. українців змушені шукати засоби існування за кордоном. У Польщі працюють приблизно 2 млн., в Росії, за різними оцінками, до 2,5 млн., і далі «підкорені» Португалія, Іспанія, Німеччина тощо. Середній вік українських чоловіків у статусі трудових мігрантів у Польщі – 34-40 років, найпрацездатніший вік. Із загальної кількості трудових мігрантів у Польщі 83% – це українці. І поляки вже відверто говорять, що цього року вони домоглися високих темпів економічного зростання, в тому числі завдяки притоку робочих рук із України. Польща, до речі, вже втретє за цей рік перераховує показники ВВП. У них було заплановано зростання 4,1%, потім вони перерахували до 4,7%, а сьогодні вже 5,1%. Загалом ВВП Польщі в 6 разів вищий, ніж український. А у нас інвестори, які хочуть створити виробництво, не можуть набрати необхідний штат кваліфікованих робітників... Сьогодні кадрова політика заснована на принципах особистої відданості, партійних квот, метушні біля ресурсу, вона стала примітивною брудною торгівлею портфелями під різними векторами інтересів. Усі ці «смотрящие», нескінченний пошук ресурсів для виборів призводять до того, що система влади, пов'язана в першу чергу з реальною економікою, працює за якимись збоченими правилами, абсолютно не за тими пріоритетами, які необхідні для розвитку конкретної галузі країни, заради якості життя людей. До цього додається відсутність потрібного рівня професіоналізму».

Українська еліта відгородилася від народу високими парканами. Відібрала у народу медицину – народ повернувся до старих традицій знахарства, відібрала у народу освіту – він зайнявся самоосвітою. Окремі українські лікарі не рятують життя, а торгують порятунком. Зростає кількість батьків, які взяли на себе цілковиту відповідальність за виховання та освіту своїх дітей.

Несправедливість у дітей виховується зі школи.

Важко вчителю ставити однаково високу оцінку дитині, яка знає матеріал, і дитині, якій необхідно поставити цю оцінку за вказівкою директора. Ще зі школи діти звикають до такої несправедливості та потім виробляють відповідну поведінку у житті. Спостерігаючи за тим, як здійснюється «безкоштовна» освіта, медицина та ін., дитина формує поведінку усього свого життя. Сьогодні ми маємо морально втрачені покоління українців, які сенс життя вбачають у простому здирництві ближнього.

Чи є нормальним явищем, коли вчитель не навчає дитину у школі, а за кошти займається з нею репетиторством? То навіщо потрібна школа? Діти до цього вже звикли.

Дивно: дитина приходить зі школи додому, вмикає комп'ютер, запросто справляється із ним, мобільним телефоном, іншою технікою, завантажує різні програми. Але коли доходить справа до уроків з інформатики, то учень має детально пояснити вчителю послідовність натискання кнопок клавіатури та їх назви. Навіщо? Навичок, які практично будуть застосовуватися дитиною, після такого «навчання» не залишається. Подібний приклад гарно ілюструє методики викладання у школах. Я не хочу зайвий раз образити нашу систему освіти, хоча хочеться схилити голову перед тим учителем, який вміє зацікавити дитину своїм предметом. Цього не можна сказати про тих викладачів, які, ставлячи погану оцінку, відправляють учня з батьками до репетиторів. То хто є вчителем?

Хто українським дітям поверне віру у справедливість та віру у свою державу, коли вони бачать, якими є «безоплатні» медицина, освіта та й майбутнє працевлаштування? Їх спроби виїхати за кордон є прагненням прожити у соціально відповідальній державі, яка дає віру у майбутнє своїм молодим поколінням.

Незадовільні умови життя в Україні (47%) є однією з причин вибору українськими студентами навчання за кордоном. Якщо у 2008 році в Європі здобували освіту 18 тисяч українців, то у 2016-2017 роках їх стало вже понад 70 тисяч. Лише за останні роки їх приріст становить понад 20%. У Польщі, за даними на 2017 рік, навчалася понад 35,5 тисяч студентів з України, а у 2018 році, за деякими свідченнями, ця цифра сягнула 50 тисяч. Офіційних даних щодо обсягів «відпливу українських мізків» поки що не оприлюднювалося, втім ця

проблема мала б стати предметом особливої уваги з боку органів влади.

Наші діти мають жити гідно у незалежній і вільній державі, яка поважає своїх громадян та піклується про них. Піклується про громадян, а не про купку зажерливих негідників, метою яких є власне збагачення і добробут власних родин.

Опитування, які проводять в Україні, показують, що 80% старшокласників українських шкіл бачать себе за кордоном. Лише створенням нових робочих місць, запровадженням високих технологій, які хоче бачити наша молодь, керівники держави повинні зупинити процес відтоку трудових ресурсів. Чому у державі не створено загальнодержавну програму повернення заробітчан на Батьківщину?

Голова Союзу промисловців і підприємців, Об'єднання організацій роботодавців Хмельницької області І.Дунець зазначає, що за кордоном українські заробітчани створюють продукції і послуг на суму 100 млрд. доларів США. Але якщо інвестиційні кошти через 10-15 років потрібно повертати з відповідними відсотками, то інвестиції у вигляді «людського» ресурсу – це практично фінансова допомога на безповоротній основі. А МВФ, розглядаючи надання Україні 2-3 млрд. кредиту, ставить все населення України на коліна, вимагаючи збільшити ціну на газ.

«Основоположним принципом соціальної держави, – пише доктор юридичних наук В.Опришко, – є принцип соціальної справедливості. Як він втілюється в Україні, яскраво свідчить хибна практика визначення рівня заробітної плати для різних категорій населення і той розрив між найнижчим і найвищим рівнями, який можна назвати неприпустимим із точки зору не те що справедливості, а й навіть національної безпеки України. В зв'язку з бідністю значної кількості людей країна поступово вимирає. Рівень смертності в Україні перевищує показник народжуваності. Однією з причин цієї ситуації безперечно є низький рівень заробітних плат, пенсійного забезпечення та недостатня медична допомога. Водночас статки багатих постійно збільшуються, і швидкими темпами. Як пишуть ЗМІ, ...статки 100 найбагатших громадян України зростають у 12 разів швидше за ВВП країни, їм належить власності на 37,5 млрд. доларів. Це половина державного боргу України».

Як наслідок, Україна стала країною, де автомобіль із замовленою їжею приїжджає швидше, ніж викликані у екстремальних ситуаціях спеціалізовані автомобілі пожежної охорони чи швидкої допомоги, а логістика у супермаркетах та продовольчих складах є кращою, ніж логістика у військових формуваннях.

Жодна політична сила не змогла зупинити потужних крадіїв власності усього українського народу. Гонитва за надприбутками пронизала усі ешелони влади. Новоявлені підприємці не бажають ділитися надприбутками з державою і народом, а політики постійно лише конкурують за вплив на найвищих посадових осіб держави. Такі поняття як «пріоритети держави», «соціальна справедливість» перенесені сучасною політичною та бізнесовою елітою на задній план.

У країні цими «елітними» колами було сформовано складний клубок «взаємовигідних схем та інтересів», у якому кожен «володар долі українського народу» отримує частку, з якої має можливість утримувати свою велику родину та, демонструючи оточуючим успішність, купувати дорогі будинки, яхти, автомобілі. В умовах протиборства різних кланів значна частина чиновників живе за рахунок корупційних схем, працюючи в інтересах відповідних кланів. У результаті розвалено економіку країни, збройні сили, інформаційний простір. Дискредитовано діяльність правоохоронних органів, судів.

Криза, яка супроводжувала нашу державу останніми роками, була закономірною. Проте вона явно затягнулась. В Україні до влади були допущені сили, які зацікавлені у кризовому стані економіки та суспільного життя. До того ж не було вирішене найважливіше питання – це об'єднання навколо реформ політичної, управлінської, бізнесової еліт держави. Наша незалежність, державність стануть аксіомою тоді, коли генератором державницької ідеї буде могутній середній клас та національно-патріотичні власники, які з'являться внаслідок комплексних соціально-економічних реформ.

Україна провалюється до дна цивілізаційного процесу. Провалюється в усіх складових образі держави: економіки, політики, суверенності, демократії, якості життя людей, демографії, стану науки, освіти, медицини,

соціальної сфери. Причому ніяких об'єктивних підстав для цього немає. Є лише суб'єктивна причина – аморфність політичної системи і безглузде управління.

Сьогодні військовий парад та салют є важливішим за допомогу ветерану чи будівництво лікарні. Чому переможці живуть гірше за переможених? Кладовища переможців є закинутими, що не скажеш про кладовища переможених. У західних країнах могили радянських солдатів мають кращий вигляд, ніж на Батьківщині.

У сучасному світі, як і було завжди, ми, українці, нікому не потрібні. Нас розглядають як територію, через яку можна впливати на інші країни у геополітичній боротьбі та інтересах. А наша псевдоеліта у боротьбі за капітали розриває країну.

В Україні має бути власна національна політика та план дій щодо власного розвитку. Для початку представникам еліти потрібно заглянути в очі українським патріотам – «небесній сотні» на меморіалі, на Хрещатику, або в очі їхнім рідним, які споглядають все, що відбувається.

Гідність має кожна людина, незалежно від соціального стану. Її мають також люди, які втративши житло, стають особами без визначеного місця проживання. Почуття гідності часто керує їх окремими необдуманими вчинками. Лише істина може звільнити людину. Звільнити від усього. Скільки ж можна український народ мати за дурнів? Скільки можна НАМ прикидатися дурнями, які не розуміють того, які суспільні процеси відбуваються у державі? Можливо прийшов час сказати: «Досить!!!»

Тактика балансування «між крапельками», якою пишаються окремі українці, до доброго не призвела. А.Кравчук у свій час казав, що скоріше у нього волосся на долонях виросте, ніж В'ячеслав Чорновіл набере голоси на президентських виборах. Такий «лисячий» патріотизм і нині демонструється окремими представниками українського істеблішменту, які навчають у чисельних коментарях, як правильно країні жити. Чому вони самі не вирішили, у свій час, економічні виклики, що стояли перед українським народом та державою? Схоже і не намагалися вирішувати. Політика критиканства вже вичерпала себе. Кожен громадянин через органи громадянського суспільства має пропонувати конкретні дії, спрямовані на покращення життя. Лише під натиском

розвинутого громадянського суспільства можна змінити країну. Майбутнє не чекатиме.

Виступаючи на господарській Раді, творець післявоєнного німецького економічного дива Людвіг Ерхард говорив: «Якщо ми не прагнутимемо постійно поліпшувати життєві можливості нашого народу, то підірвемо цим основу для технічного прогресу, тим самим вийдемо з кола цивілізованих народів, законсервуємося в штучній бідності». Можливо українським політикам потрібно скористатися досвідом Німеччини?

Тим часом, кожне інформаційне джерело, кожна програма, ток-шоу «пригріло» якогось «відомого експерта з економічних питань» (із тих самих інститутів стратегічних досліджень), які зі стовідсотковою вірогідністю розповідають українцям що буде завтра, як розвиватиметься світ і економіка. Їх впевненість у своїх прогнозах, напевне, дивує їх самих. Вони навіть не зазначають про те, що їх висновки є лише припущеннями. Все, що відрізняє цих «експертів» від інших свідомих громадян – це доступ до засобів масової інформації і можливість викласти свою думку широкому колу громадян. Заслухавши «авторитетні прогнози», можна лише подивуватися невігластву та самовпевненості цих «експетрів». Більшість з нас часто шкодували про те, що даремно витратили години свого дорогоцінного часу на прослуховування замовленої маячні.

Але усім потрібно розуміти і економічних експертів. Їх порад ніхто і ніколи не слухав. Вони потрібні були лише для заповнення етеру, формування правильної картинки проведення владою «економічних реформ».

Схоже, що українці підтримують лише одну реформу – якнайшвидше вислати з країни усіх «економічних експертів», політиків, представників політичної псевдоеліти, які «проводять реформи», а життя залишається таким же нестерпним як і в дев'яностих.

Через низьку заробітну плату чи пенсію у пересічного українця у хаті пусто, тарілки побиті, вікна і двері похилені, а на стінах грамоти з роботи за сумлінну працю. Він, пишаючись своїми заслугами перед державою, дивиться на ті грамоти та сидить голодним.

Достаток потрібен людині для того, щоб відчувати впевненість у завтрашньому дні. Бідність формує невпевнену у собі особу, яка не може прогнозувати своє життя навіть на найближче майбутнє. Така особа є гнуч-

кою до зовнішніх впливів, їй легко нав'язати свою думку та ідеологію. Такою особою просто управляти і маніпулювати, легше прогнозувати її дії.

Будь-яка подорож починається з першого кроку. Спрямовані на відродження національної свідомості усілякі дії давно очікують на перший крок кожного українця у цьому напрямку. Близько тридцяти років українська еліта водить народ за носа, розказуючи про проведені «реформи» та постійно коригуючи Конституцію України. Хтось має показати народу вірний шлях у напрямку розвитку і прогресу та врятувати його честь!



7. Громадянське суспільство – влада

Протистояти безладу у країні спроможні лише існуючі у кожній демократичній державі інститути громадянського суспільства. Саме шляхом громадського обговорення, осуду відповідних дій чи бездіяльності мав би здійснюватися громадський контроль за органами державної влади і місцевого самоврядування. Відсутність цих інститутів сприяла утвердженню олігархічної системи на політичному Олімпі України. А відсутність правових основ, механізмів формування, функціонування інститутів громадянського суспільства стала фактором сприяння та укріплення такої системи.

Ніхто і ніколи не намагався створити в країні сприятливе законодавче середовище для розвитку громадянського суспільства. Відсутність рівноваги між громадянським суспільством і державою призвела до гіпертрофії владних структур, відчуженості і політичного безсилля народу. Громадянське суспільство в Україні залишається неконсолідованим та значно відстає у своєму розвитку від громадянського суспільства розвинутих країн. Українське суспільство ще не набуло відповідного ступеня зрілості, і тому впливає на владу епізодично, від виборів до виборів.

Існуючі одиниці українського громадянського суспільства, як засоби формування суспільної думки, тиску на політичну сферу, противаги владним структурам,

не були спроможні контролювати утримувану політичною елітою та олігархами владу. Вони не були спроможні впливати на формування політичної культури громадян і державну політику, не змогли належним чином вимагати відповідальності державних установ перед народом.

Державні інститути України мали б розвиватися по мірі розвитку громадянського суспільства. Однак, громадянське суспільство протягом трьох десятиліть залишалося у замороженому стані, який відповідав періоду розвитку держави. Ось чому український чиновник забув, що він є слугою народу, а не його господарем. Хто мав вимагати від чиновника звіту за результати його роботи?

Насправді дієздатні та ефективні органи-одиниці громадянського суспільства мали б сформувані представники українського середнього класу. Проте позбавлений засобів виробництва український народ виявився неспроможним протягом усіх років незалежності сформувати сильний середній клас та, відповідно, дієздатні одиниці громадянського суспільства.

Війни, переселення, репресії, голодомор забирали найкращих, здатних до супротиву українців. Гинула найбільш активна, національно свідома, здатна до аналізу та державного мислення частина українського населення. Кривава «селекція» українського народу, яку було проведено протягом багатьох століть, призводила до того, що вижити міг лише той, хто переховувався, боявся відкрити рот і покірно виконував накази чергового «господаря». Така частина населення є дисциплінованою, вона звикла точно та швидко виконувати накази, не задаючи непотрібних запитань. У них виробилась апатія до питань самоуправління, політики, своєї національної самоідентифікації, потягу до формування громадянського суспільства. На відміну від населення європейських країн, яке є схильним до спілкування, українці стали асоціальними, нелюдимими, їм вдається протягом десятків років не познайомитися з сусідами по будинку та під'їзду. Люди, закриваючись у собі від навколишнього світу і реального життя, перестали бути внутрішньо вільними.

А.Троцький писав: «Когда массы оставляют общественную арену, уходят к себе в свои кварталы, прячутся по домам, растерянные, разочарованные, усталые, тогда образуется пустота. Эту пустоту заполняет бюрократический аппарат».

«Перманентна схильність державної влади до закритості, відсутність регулярного моніторингу реальних потреб суспільства та, нерідко, брак фаховості самих активістів обумовили хибну практику формування зручного для владної бюрократії кола «кишенькових» громадських структур. Такі структури у попередні роки орієнтувалися не на захист інтересів людей, а передусім на формування комфортного для правлячого класу громадського середовища в обмін на отримання певних преференцій. Подібна «взаємодія» лише підтримувала замкнене коло обопільних ілюзій: влада перебувала у переконанні, що веде діалог із громадянським суспільством, а її контрагенти з числа громадських об'єднань намагалися переконати всіх і, насамперед, самих себе у наявності реального впливу на владу. Фіктивний характер такого партнерства є цілком очевидним і, відтак, дискредитує саму ідею громадянського суспільства та співпраці між ним і державою», – пише доктор політичних наук О.Корнієвський.

Складається враження, що українська спільнота становить нині масу одних, яка, з вини українського істеблішменту, після невдалих пошуків роботи покинула країну і виїхала за кордон, та інших, які освоїлися в новій реальності, знайшли роботу, купили машини, квартири, землю, будинки з мангалами біля них, і «щасливо» зажили, дивлячись вечірні ток-шоу. Усі разом вони складають великий клас «терпил», яким потрібне лише дешеве пиво і футбол, яким усе до «одного місця». Вони вважають, що рухаються в унісон цивілізації та переконані, що вершиною цивілізованості є можливість відвідати Туреччину, Кубу чи Єгипет.

Українцям потрібно змінювати своє уявлення про себе, бо раби завжди перебуватимуть у пошуку господаря, який зніматиме з них шкіру та поводитиметься з ними, як з рабами. Рабів об'єднує лише «лагідний погляд господаря», їм матеріальних і духовних благ не потрібно. У рабів немає права на обурення діями господарів. Скарги рабів не розглядаються, бо раби є безправними, не мають права навіть на подання скарги.

Гарна влада може бути лише у сильного громадянського суспільства. Лише сильний відстоюватиме свої права. Хто ж ми такі, що дозволяємо тесати коли на наших головах?

Чому українці налаштовані проти влади? Водії, до

прикладу, блимають фарами, попереджаючи зустрічний транспорт про дорожню поліцію на шляхах, люди не повідомляють про крадіжки державного майна, неправомірну поведінку інших? У європейських країнах свідомі громадяни повідомляють про п'яних за кермом, щоб не сталося лиха.

Чому виникли проблеми у Нових Санжарах? Тому, що люди, настільки зневірені у владі і, знаючи «можливості» нашої медицини, сподівалися лише на себе. Вони знали, що усі проблеми вирішуватимуть лише самі. Це не тому, що люди такі погані, це наслідки управління державою українськими псевдоелітами, як би за це не було соромно.

Громадянське суспільство і окремі громадяни ніколи не бачили державу своїм партнером, на неї ніколи не могли покластися. Держава завжди обкрадала людей, не підтримувала, хоча мала б слугувати своїм громадянам. Але й через те, що органи державної влади формуються олігархами, держава не стала партнером громадянина. Через державні органи останні нахабно і безкарно грабують країну, а громадяни біднішають.

Усі, хто в українському політикумі представляв у політичних партіях робітників та селян, чомусь одразу після отримання влади ставали представниками гнобителів і забували про тих, кого представляли. Українське суспільство ніколи не карало своїх політиків за їх гріхи і корупційні діяння. Чому? Бо при відсутності змістовних аналітичних програм у етерах, є зомбованим «телеящиками» і аморальними гумористичними програмами. Українська суспільство не навчилося карати політиків, які вже одного разу показали свою сутність. Лише політична організація середнього класу, а не партії олігархів, має та може змінити країну.



8. Помісна церква – атрибут незалежної держави

Лише у 2018 році увінчались успіхом спроби еліти створити помісну українську церкву, відсутність якої була постійною загрозою української державності, адже багатовір'я розділяє народ. Як би ми до цього не відносились, принцип «єдиний бог на небі, єдиний цар на землі» є об'єднуючим, державотворчим.

Уже у 1618 році, після припинення штурму військом гетьмана Сагайдачного знесленої Москви, через фактор спільної релігії царський уряд зрозумів у який спосіб можна опанувати українською збройною силою і українським народом, які дозрівали до національного звільнення та відродження власної державності.

Саме через духовенство Московією було здійснено план по підпорядкуванню та упокоренню українського народу. Українську національну енергію було використано не на утвердження власних державницьких цілей, а на внутрішні війни між православними й уніатами.

Мету Московського патріархату чітко висловив його нинішній керівник ще у той час, коли він у РПЦ керував зовнішніми зв'язками: «Церква сприймає розпад єдиної держави (СРСР) як трагедію. Тому ми вважаємо, що будь-які розумні зусилля, спрямовані на відновлення єдиної Вітчизни, – це благо. Росіяни, українці і білоруси – це єдиний народ... Кордони, що були штучно проведені

між слов'янськими народами, нагадують мені Берлінську стіну, що розділила німців».

«Майбутнє українського народу – єдина православна церква. Якби у нас була єдина православна церква, можливо не було б війни. Не було б підстав для підтримки проросійського духовенства», – відмітив Патріарх Київський і всієї Руси-України Філарет, перебуваючи у липні 2016 року на Прикарпатті.

Один сучасний «модний» політолог, один із сотень «знавців» усього, що здійснюється у світі (не вказувати йому його прізвище, бо це для нього буде великою честю), у етері вітчизняного телеканалу зазначив, що створення Помісної Церкви України є відповіддю влади на кроки УПЦ Московського патріархату щодо повернення військовополонених з окупованих територій, проведення мирної ходи по українських містах і т.д. Безмежне невігластво таких «авторитетних політологів» просто вражає. Ці «знавці», розповідаючи народу надумані своєю хворобливою уявою прогнози, не розуміють, що помісна церква є атрибутом будь-якої незалежної держави. В умовах релігійної різноликості та відвертого ворожого ставлення до України Московського патріархату побудувати незалежну Україну буде неможливо без помісної церкви.

Намагання Московського патріархату утримувати під своєю зверхністю українське православ'я має не релігійну, а політичну мету і матеріальні інтереси. Саме існування РПЦ на території України після проголошення незалежності є грубим порушенням канонів і традицій світового православ'я. Про якесь «братолюбіє» тут можна говорити із сарказмом – і тільки. Московський патріархат постійно маніфестує своє несприйняття України як суверенної держави, не приховує своєї зневаги до української нації, державної мови, історичних традицій нашого народу. Брутальність Московського патріархату проявляється в тому, що свої антиукраїнські акції він, як правило, приурочує до нашого найбільшого свята українців – Дня Незалежності.

Незалежна Україна опинилася перед доконечністю розв'язати парадокс: без автокефальної Церкви процеси національного державотворення постійно гальмуватимуться; а проти такої Церкви в самій Україні виступають не лише етнічні росіяни, бо аналогічну позицію займає значна частина денационалізованих українців («малоросів») і «збидлілого» населення («хахлів»). Вони

занедужали комплексом національної меншовартості і навіть неповноцінності, тому досі неспроможні зрозуміти згубності конфесійних (і не тільки) нерівноправних зв'язків зі «старшим братом».

Нема сумніву, що Російська православна церква на українських землях діє як антиукраїнська політична організація, грубо порушуючи Основний Закон нашої держави. Про байдужість у такій ситуації органів державної влади і правопорядку не може бути жодної мови, адже йдеться про дозвіл на антидержавну діяльність з ласки самої держави. Від цього страждають не лише православні українці, а й увесь народ України, бо клерикальний імперіалізм РПЦ й надалі утримує деморалізованих людей у своїх лабетах.

Не дивно, чому поруч з ворогом на Сході країни стоять священики Російської православної церкви. Кандидат історичних наук, науковець Інституту всесвітньої історії НАНУ А.Бульвінський зазначає, що РПЦ боїться втратити контроль над церквою в Україні. Розмежування України та Московії/Росії потягне за собою порушення конфесійної єдності РПЦ, поставить під сумнів конфесійну спадковість РПЦ, основи існування духовного середовища московитів. Без української церкви Московського патріархату Російська православна церква не матиме статусу найбільшої православної церкви у світі, не матиме багатомільярдних надходжень, які висотуються з українських вірян.

Важко пояснити багатом мільярдним українцям-патріотам, чому нині, особливо в умовах військового протистояння з Росією, одна з головних святинь України – Києво-Печерська Лавра знаходиться у користуванні УПЦ Московського патріархату.

Невже українською політичною елітою не засвоєно уроки історії? Адже є очевидним, що увесь період існування московського варіанту православ'я свідчить про те, що воно стояло лише на захисті інтересів самодержавства Росії і ніколи не сприяло зміцненню суверенітету інших країн.

Як Україна поховала СРСР, так і Українська Помісна Церква України має поховати вигаданий «русский мир»!



9. Гарант незалежності

Протягом років незалежності було планомірно і надзвичайно небезпечно скорочено українські збройні сили, військову техніку розпродано, ядерну зброю ліквідовано під гарантії інших країн. Знищено кадровий та мобілізаційний резерви. Громадянами «братніх народів» здійснювалось керівництво українською армією, спецслужбами. Українські офіцери-патріоти не один раз запитували: «Що робиться?». Їм відповідали: «Не ваша справа. Керівництву нагорі видніше».

Зрозуміло, що усі дії з «реформування» української армії вчинялись найвищими представниками української політичної еліти, а не простими офіцерами, іншими військовослужбовцями. До чого призвело таке управління українською армією ми знаємо та вже бачимо. У часи випробувань гарантами української незалежності стали не країни-гаранти, не українська армія, а, як завжди, український народ зпатріотами-волонтерами.

У війнах перемагають не тільки люди, у них перемагають економіки країн. Лише успішна економіка є запорукою переможного закінчення війни для будь якої країни. Але про економіку ми зараз не говоритимемо.

Через недолугу і недалекоглядку політику українських владних кіл по обидва боки російсько-українського військового конфлікту вкотре страждає український народ. Конфлікт з Росією став можливим тому, що

псевдоеліта ніколи не приділяла належної уваги об'єктивним історичним особливостям розвитку українців, що населяли Схід, Захід та Крим, а навпаки, протиставляла ці території в боротьбі за електорат на виборах.

Можна сказати, що за роки незалежності вітчизняна еліта нарешті «догралася» до страшних результатів – окупації, мало не втративши державу. Її представники у владних кабінетах займалися імітацією державотворення, одночасно збагачуючи себе. Такі результати можна було передбачити, але, обслуговуючі владу відповідні інститути, над питаннями державної безпеки України, як бачимо, належно не працювали.

Кожного року в Україні розроблялось Стратегічне застосування збройних сил на випадок кризових ситуацій – надсекретний документ, який існував у кількох примірниках та повний доступ до його положень мало обмежене число найвищих керівників держави. Цим документом розроблялись конкретні дії усіх окремих військових частин, які мали бути ознайомлені лише з тими положеннями, що стосувались їх компетенції. При зовнішній агресії окремі військові частини мали діяти самостійно згідно з зазначеним планом до отримання вказівок зверху. Міністр оборони, голова СБУ, громадяни Росії, у 2013 році мали доступ до цього документу та могли оцінити ризики вторгнення російських військ в Україну, зокрема і до Криму. А українські керівники у 2013-2014 роках можливо діяли за принципом «Бог дав, Бог взяв»? Оскільки Крим було передано до складу УРСР згідно з Постановою Ради Міністрів РРФСР від 05.02.1954 року у мирний спосіб, без людських жертв, тому й віддали його без втрати життя українців?

Можливо обвішаним державними відзнаками українським «відомим стратегам» та «видатним аналітикам» не було відомо про стрімке переоснащення російської армії, неодноразову зміну воєнної доктрини Російської Федерації, не були відомі дії Росії у Грузії, Південній Осетії? Чи не була відома зовнішньополітична доктрина РФ, розроблена у лютому 2013 року начальником Генерального штабу Збройних сил Російської Федерації, якою було переосмислено сучасне поняття міждержавного конфлікту, і військові дії ставляться в один ряд з політичними, економічними, інформаційними, гуманітарними та іншими невійськовими заходами?

Положення доктрини повністю відзеркалилися у по-

дальших діях Росії щодо України. А де ж у цей час були численні високооплачувані українські військові аналітики, радники, помічники найвищих посадових осіб держави? Будували собі будинки, дачі, гаражі? Очевидним є те, що вони не мали здібностей, бажання і часу для аналітичної роботи або їх просто ніхто не слухав. Якщо військові аналітики неналежно виконували свої обов'язки, то чи служили вони своїй країні? А якщо найвищі посадові особи держави не дослухалися до них, то чи не були вони зрадниками інтересів свого народу і України? (Сподіваємось, що західні фахівці не скористаються українським «передовим досвідом» і врахують, що на противагу довгій європейській суспільній дискусії і ґрунтовній координації зусиль різноманітних відомств, російська модель управління органічно поєднує в єдине ціле всі владні інститути, роблячи координацію між ними абсолютно не обтяжливою, що дозволяє російській владі діяти жорстко, гнучко та швидко, не особливо відволікаючись на дотримання демократичних європейських принципів).

Зруйновані міста, роз'єднані сім'ї, загиблі солдати і мирні люди – ось результат (чи вінець) державотворення, яке подарувала нам українська політична псевдоеліта. Для того, щоб країна отримала дієві збройні сили та гідність потрібно було втратити і десятки тисяч громадян й окремі території.

Свобода – дуже дорога річ. Вона здобувається, а не дарується. Українські вояки у війні з Росією загинули за те, щоб ми, українці, у своїй державі жили спокійно і щасливо. Та чи не були даремними ці смерті? Батьки і родичі загиблих у розпачі. Вони ніколи не пробачать владі те, що споглядають сьогодні – відсутність змін. Занадто великою є плата людей за бездіяльність влади. Розпач від даремних жертв є безмежним, він не даватиме спокою родичам вічно. А найбільшим ворогом влади є людина, якій втрачати нічого, бо найдорожче вона вже втратила.

Українські патріоти пішли на війну за Вітчизну не з гаслами про судову реформу чи за виборчі права, а з гаслом: «Україна понад усе». Їх не цікавила різна цинічна партійна номенклатура, яка лише несла патріотичні гасла та не «нюхала пороху», яка з легкістю переходила з партії до партії і завжди знаходилась при владі.

Солдати билися та б'ються за царів, яких вони навіть не бачили. Чи варто віддавати життя за якогось там

царя чи правителя? За спинами простих воїнів завжди ховалися правителі, яким була байдужа доля кожного конкретного солдата, який був чиїмсь сином, чоловіком, батьком чи братом. Війни завжди розпочинали правителі, виходячи зі своїх забаганок і меркантильних інтересів. Прикриваючись високими словами про захист Батьківщини, вони боронили лише своє сите життя. У той час, коли справжні сини нашої Вітчизни гинули на фронтах, діти правителів просиджували годинами у нічних клубах, програвали за ніч у казино річну платню солдата – захисника Батьківщини, відвідували концерти антиукраїнських естрадних виконавців.

Якщо ти керівник держави – май мужність взяти до рук зброю та воювати. Збирайся сам, збирай своїх дітей, свою родину і воюй. Захищай свою честь, гідність, проявлені амбіції чи хоча б демоструй суспільству поведінку і спосіб життя, що личать керівнику воюючої країни. Уявляю Й.Сталіна на відпочинку у Туреччині під час Другої світової війни.

Ми всі з вами дозволили хитрим і жадібним політиканам та олігархам різних країн довести ситуацію в Україні до кривавого конфлікту, до справжніх смертей і горя звичайних людей. Політика, громадські відносини, громадянський лад, вектор розвитку нації та країни повинні стати приводом для широкого громадсько-політичного діалогу, але не для конфліктів і розлучень у родинях.

Чим життя урядової чи парламентської білоручки відрізняється від життя тисяч наших друзів та дітей, які зі зброєю в руках протистоять ворогу? Чи життя «геніїв», які знаходяться в урядових кабінетах, є для Вітчизни більш цінними? Чи сльози їх матерів є солонішими та гіркішими за сльози матерів загиблих солдатів? Зрозуміло, що проявляти патріотизм з парламентської трибуни чи владного кабінету легше, ніж з холодного і сирого фронтового окопу.

Що зможуть сказати високопосадовці і їхні родини, сидючи у дорогих ресторанах, у прикрашених дорогими меблями кабінетах, матерям, батькам та дітям загиблих? З чим живуть батьки загиблих, дивлячись під час війни телевізійну програму про українське світське життя, чи на феєрверки і салюти під час світських вечірок, ювілеїв, коли їхні діти лежать у могилах? Розпач від втрати, яка стала даремною, сильніше ножа крає їх серця і душі.

Пустота від непоправної втрати, яка приходить

у колись щасливу родину, не відновиться переглядом світських новин. Чи консолідуватиме націю показова неповага певного, особливого елітарного прошарку суспільства, до полеглих національних героїв і їхніх родин? Немає діла «мажору» і його родині до матері, яка виглядає свого сина з маленького вікна сільської хати.

Нація, яка навколішки проводить в останню дорогу загиблих героїв та на стотисячних стадіонах співає «Червону руту», всьому світу демонструє свою високу духовність, згуртованість і є непереможною. Багатьох загиблих героїв ми не знаємо та ніколи не бачили. Для громадськості і держави – це статистика. Весь тягар неоправної втрати несуть батьки, рідні. Для них це найстрашніша трагедія. Чи можна виправдати смерть? За все колись комусь потрібно буде заплатити. І винні заплатять. Чисельні жертви не мають бути марними.

У той час, коли фанати будь-якого українського футбольного клубу чи збірної команди посипають голову попелом від поразки на футбольному полі, спалюючи від ненависті придорожні кафе і магазини, на Сході українські воїни, зіціпивши зуби, мовчки стоять над тілом чергового загиблого побратима. Ось якою різною є ціна та результати поразки. Зрозуміло, що «битися за Україну» приємніше з м'ячем на зеленій травичці чи у барі з кухлем пива. Нині мало хто зможе назвати прізвиська десятка загиблих на Сході українських військових, проте більшість громадян знають прізвиська «мільйонерів» з вітчизняних футбольних клубів, одіозних артистів чи політиків.

Держава відбудовується із конкретного будинку, а не з будівлі Верховної Ради, Офісу Президента чи Верховного Суду. Нація відбудовується з глибин душі кожного конкретного українця, а не з ментальності народного депутата чи урядовця. Український чиновник найвищого щабеля влади повинен завжди пам'ятати завдяки якій ціні він обіймає свою відповідальну посаду.

Кожен злочинець навчає українців як потрібно захищати Батьківщину і боротися з корупцією, виглядаючи святим, поєднуючи зі словами «Слава Україні» та найцинічнішим патріотичним пафосом крадіжку державного і народного майна. Цим зроблено ведмежу послугу Україні, оскільки багато людей зневіралося у незалежності.

Більшість українців не може усвідомити, що право розповідати народу про справжній патріотизм мають не ті, які знаходяться в теплі, не українські політики, діти

яких постійно «відвисають» у розважальних закладах, а лише ті, які кожен день, ризикуючи своїм життям, знаходяться зі зброєю в окопах. Ціна патріотизму вимірюється кількістю загиблих та поранених побратимів, гіркими сльозами батьків і членів родин, важкими військовими буднями.

Нація українців народжується навколішки, коли, проводжаючи своїх загиблих героїв, віддає останню шану тим, хто не пошкодував заради незалежності держави та волі народу найголовнішого – свого життя.

Заповнені, схиливши голови у своєму великому горі українцями, вулиці і площі українських міст і сіл викликають захоплення. Викликають повагу до збіднілого, проте чесного, порядного, мудрого народу, який цінує волю та усвідомлює непоправність втрати. Це є найвеличнішим проявом вдячності, поваги до загиблих, прояв великої людяності. Такі прояви одночасно є свідченням сили однієї родини, об'єднаної нації, її духу.

Тим, хто служив у війську, відомі усі відчуття, які переживає солдат, повертаючись після тривалої відсутності додому. Які відчуття переповнюють його, коли транспортний засіб наближається до рідного села або міста, коли солдат бачить знайомі дороги, провулки, будівлі. І як прискорюється серцебиття, коли він наближається до свого рідного дому, до родини. Він «летить» до дверей свого будинку і стукає у двері чи вікно або натискає кнопку дверного дзвінка. Радість родини переповнює оселю. Та це у мирний час.

А що відчуває солдат, який повертається з війни, який бачив смерті своїх побратимів і прощався з ними. Що відчувають рідні, які знають, що пережив їх син? У такі моменти істини по справжньому сприймається життя та його цінність. Чи перейматимуться воїни відсутності у них дорогих автомобілів, будинків, годинників чи програвшем футбольної збірної?

Що відчувають військові, які привозять тіла своїх загиблих побратимів до батьків? Як важко їм, через клубок у горлі, видавити з себе хоч якісь слова засмученим батькам і дивитися у їх залиті горем та гіркими сльозами очі. У таку мить трагічне мовчання «промовляє» більше, ніж розповідь найкращого оповідача.

У війнах переможців немає, війну виграють усі тоді, коли вона закінчується.



10. Будапештський меморандум

Кордони країн у реальному житті і природній боротьбі за існування малюються кров'ю народу або виводяться на мапах чорнилами іноземних лідерів та військових, яким до цього народу зовсім немає діла.

Для лідерів важливою є триумфальна хода солдатів площами своїх і чужих столиць та високі рейтинги переможців у війні перед своїм народом, який, не замислюючись про добросусідство, знаходиться у стані ейфорії через анексію власною державою нових територій.

Така антигуманна поведінка «народу-переможця» пояснюється елементарною жадібністю, злиденністю та жагою до чужого майна. А жадібність, як правило, є наслідком керівництва економікою і своїм народом «вождями-миротворцями».

Тільки за маскою миротворців, а у сучасних умовах через проведення «операцій з примусу до миру», вчиняються усі злочинні дії у світовій політиці.

Згідно з окремими історичними джерелами А.Гітлер у 1939 році був лауреатом Нобелівської премії миру. Ім'я лідера Німеччини для попереднього обговорення комітетом було внесено членом шведського парламенту Еріком Готфрідом Крістіаном Брандтом. У його записці А.Гітлер іменувався «борцем», здатним «принести Європі мир». Чи не «миролюбива» риторика німецького фюрера призвела до такого лауреатства та потім до світової вій-

ни, адже лауреатом такої почесної премії не може стати будь-хто? Найбільші воєнні злочини розпочинаються зі слів про мир і захист «якогосьмовного» населення у іншій країні. Голуби миру на Олімпіаді 1936 року у Німеччині злітали так само, як зараз, і полум'я на стадіоні нічим не відрізнялося від сучасного. Та вже через кілька років розпочалася найкривавіша війна.

У вересні 1938 року Британський прем'єр-міністр Н.Чемберлен, помахуючи худеньким папірцем, що, на його думку, гарантував мир у Європі на почесних умовах, приносячи суверенітет Чехословаччини в жертву заради збереження англо-французького миру з Німеччиною, певно, і в найстрашніших снах не бачив, що розпочнеться Друга світова війна. А цей папірець він мав просто спалити, скрутивши у самокрутку з тютюном чи махоркою, як це завжди легко робив мій дід Василь Гуменюк, сидячи на порозі своєї хати та хворобливо покашляючи.

Британський лідер – Вінстон Черчилль казав, що той, хто обирає між війною та ганьбою отримає і те, і інше. Схоже, що, умиряючи «учнів німецького вождя», нинішні європейські політики погано вивчали уроки історії та принесуть у недалекому майбутньому своїм народам і війну, і ганьбу, жертвуючи сьогодні благополуччям інших народів заради свого райдужного спокою.

Нині такі потужні європейські гравці як Німеччина і Франція є політичними та економічними партнерами Російської Федерації, зацікавленими у співпраці з нею. Вони, посприявши Росії у добудові «Північного потоку-2», поставили гроші на перше місце. «Тоді потрібно всьому світу сказати, що у нас гроші на першому місці. Не люди, не демократія, не дотримання прав і свобод... Але що тоді буде з демократією, тоді буде тиранія розповзатися...», – зазначав секретар РНБО України О.Данілов.

За інтересами вітчизняного бізнесу лідери цих найвпливовіших європейських країн не «помічають» загрози Україні від «Північного потоку-2». Запуск цього проекту може стати початком відкритої економічної і військової агресії Москви проти України. Польський Сейм у червні 2021 року звернув увагу на те, що «відмовляючись від транзиту газу через Україну, Росії відкриється шлях до широкомасштабного військового наступу на Україну без ризику понести витрати за переривання транзиту». Але

коли німці та французи переймалися долею українців? Ці країни завжди сприймали сильну Україну як загрозу їхньому домінуванню у Європі.

Неухильне дотримання основоположних міжнародних норм права є одним із стовпів цивілізованої світової спільноти. Однак, ми чомусь не вбачаємо виконання відповідними сторонами гарантій за Будапештським меморандумом про гарантії безпеки України – унікальним в міжнародно-правовій практиці документом, підписаним 5 грудня 1994р. в Будапешті президентами США, РФ та прем'єр-міністром Великої Британії (Окремі документи з наданням Україні гарантії безпеки одночасно підписали глави КНР і Франції). Згідно з загально визнаними принципами міжнародного права названі ядерні держави зобов'язалися поважати незалежність, суверенітет і існуючі кордони України, утримуватися від економічного тиску на неї. У реальному житті перший-ліпший юрист порадив би особі звернутися до суду з вимогою про спонукання до виконання гарантійних зобов'язань за договором.

Як бачимо, суттєвим недоліком меморандуму є те, що він носить не юридичний, а політичний характер. Країни-гаранти через це вільно трактують свої зобов'язання.

У зв'язку з цим пригадується інтерв'ю колишнього посла США в Україні С.Пфайфера, який зазначив, що у Будапешті були підписані не гарантії, а запевнення. Ну що ж, це змінює ситуацію для українців. Запевнень можна не дотримуватись, оскільки українське цивільне законодавство не містить визначення такого правочину. Як в анекдоті: «МЗС України закликала Північну Корею відмовитися від ракетної та ядерної програм. Залишилось лише порадити їм підписати Будапештський меморандум».

У свій час Джордж Буш-старший «переконавав» український політикун у Верховній Раді не від'єднуватися від Радянського Союзу. Тоді нікого не цікавила незалежність України. У геополітичних відносинах американський лідер переймався лише можливістю контролю за ядерною зброєю, а не правом української нації на самовизначення. Сьогодні країни світу не менше переймаються власними геополітичними інтересами. У 1992 році керівництво Міжнародного Валютного Фонду наполягало на тому, щоб уже суверенні держави, які входили

до складу колишнього Союзу, а отже і Україна, не запроваджували власної грошової одиниці, залишаючись у межах рублевої зони.

«Західні керівники найбільше переймалися потребою стабільності. Не змігши налагодити міцного партнерства з гуманізованим варіантом СРСР М.Горбачова, вони притьмом кинулися підтримувати Російську Федерацію. Вони співчутливо відреагували на прохання Москви про економічну допомогу. Одначе трохи згодом дехто з них почав прозрівати. Зрештою, Російська Федерація не була однорідною національною державою, дозрілою для ліберальної демократії. Вона й далі залишалася складним і вкрай мілітаризованим євразійським конгломератом, який і далі демонстрував імперські рефлекси щодо своєї безпеки», – зазначає англійський історик Норман Дейвіс.

Голова Верховної Ради України II,V скликань О.Мороз з приводу приєднання до договору про нерозповсюдження ядерної зброї писав, що шалена атака на парламент велась не стільки з боку США, як з боку оточення нового президента А.Кучми та так званих національно-демократичних груп у парламенті. Причиною було підняття до статусу державного візиту поїздки А.Кучми до США. «Ніколи було складати якісь договори, отримувати гарантії, обійшлись згодом Будапештським меморандумом. Але «державним» візит став, зустріч із президентом Бушем промайнула на екрані, хоч незабаром з нагоди якоїсь думки глави української держави Буш, силкуючись пригадати про кого йдеться, сказав : «У мене таких президентів пів-Африки».

Україні варто навчитися відстоювати свої інтереси в діалогах зі Світом. «Страна, добровольно отказавшаяся от нацеленных на Вашингтон межконтинентальных баллистических ракет, получившая удар под дых от одного из гарантов безопасности и так и не дождавшаяся обещанных гарантий от двух других, имеет право на собственный громкий голос на международной арене. Трагикомично было слышать после оккупации Россией Крыма и Донбасса, как президент США Барак Обама отметил уникальный вклад Украины в дело ядерного разоружения. Увы, признавая Украину игроком на мировой арене, с нею не слишком считаются. Но мы сами в этом виноваты, разве нет?» – пише В.Горбулін.

Визнаючи роль ядерної зброї у сучасному світі, аме-

риканський політолог, дипломат, колишній радник президента з національної безпеки та державний секретар США Г.Кіссінджер зазначив, що жодна перемога не змогла настільки сильно збільшити радянську військову міць, як руйнування американської ядерної монополії в 1949 році.

Він вказує: «Традиційний європейський баланс сил ґрунтувався на рівності його членів; кожен партнер жертвував частинку своєї влади на користь загальної і в основному обмеженої мети, якою була рівновага. Але Північноатлантичний союз, хоч і поєднував військові сили союзників у загальну структуру, підтримувався здебільшого за рахунок односторонньої американської військової сили, насамперед завдяки американському ядерному стримуванню. Перевага США визнавалася в обмін на надання Європі доступу до американського ядерного захисту. Європейські країни розбудовували власні збройні сили не так для того, аби створити додаткову міць, а щоб мати право голосу в рішеннях союзника: це був своєрідний вхідний квиток на дискусію про використання американського стримування. Франція та Великобританія розвинули власні невеликі ядерні арсенали, які небагато значили в загальному балансі сил, але створювали додаткові аргументи для претензій на місце за столом переговорів великих держав».

Отже, як бачимо, внаслідок підписання Будапештських угод Україна не здобула, а втратила місце за столом переговорів великих держав. І сьогодні вимушена просити допомоги у колишніх гарантів.

У всі часи технології обмежували масштаби воєн та амбіції лідерів. Великий технологічний розрив між ворогуючими сторонами задовго до початку військових операцій вирішував долю усього протистояння. А поява ядерної зброї стала кульмінацією технологічного процесу. Відсутність жодного попереднього досвіду співіснування у реальному ядерному протистоянні призвела до того, що ефект стримування від агресії посилюється здатністю психологічно впливати на противника. Можливе взаємне самогубство є нині запорукою дотримання міжнародного порядку.

Не варто думати, що лідери Російської Федерації не усвідомлюють існування беззаперечного домінування НАТО у економічному розвитку, військовому бюджеті, людських і матеріальних ресурсах, не усвідомлюють

свої військової безпорадності перед згаданим військово-політичним союзом демократичних країн. Лише «ядерний шантаж» з боку Росії, підкріплений володінням приблизно рівною з НАТО кількістю ядерного потенціалу, утримуватиме її за столом переговорів з іншими країнами. І не більше.

Усвідомлення світовими лідерами неможливості застосування ядерного потенціалу, що призведе до неминучого знищення цивілізації, може підштовхнути до «три на грані фолу», у якій у когось не витримають нерви, чи до ядерної диверсії, випадкової або навмисної. Цивілізований світ має розуміти, що розповсюдження ядерної зброї є нині стратегічною проблемою для сучасного міжнародного порядку.

Чи може вівця бути стратегічним партнером вовка? Може. У найближчій перспективі вівця є шматком м'яса, який не дасть загинути вовкові. Поширившись на території значно відмінних культур, як правило набагато вищих, Московія прийняла та синтезувала їхні досягнення. Вона викристалізувала зі свого досвіду управління різноликими територіями і політичними проблемами такий канон дипломатії, який покладався на впертість та витривалість, проникливий аналіз геополітичних реалій і психологічне маніпулювання супротивниками, при цьому блискуче засвоївши ісламські правові норми перших століть, що «договір не може бути вічним та повинен бути негайно анульований, як тільки мусульмани стають спроможними побороти їх».

При «постійній стурбованості» ситої і занадто ліберальної Європи через імперські зазіхання Москви, гарантами незалежності України можуть бути лише сильна українська армія, потужна економіка та патріотизм населення України.

Важливим є те, що сьогодні в умовах низької національної свідомості українського народу, відсутності дієвих інститутів громадянського суспільства, занепаду української політичної еліти представники української влади усвідомлюють, що збройні сили мають стати гарантом стабільного розвитку і незалежності України.

Керівники держав завжди позиціонували себе сильними особистостями, з якими рахуються. Вони подають усім свою політику, як самостійну, державу незалежною, бо народ, знаючи істину, не поважатиме маріонеток. Реально ж вони завжди були і залишаються маріонетками

глобальних світових гравців. Шарль де Голль та багато інших керівників країн світу післявоєнного періоду опинились на своїх посадах лише тому, що Ф.Рузвельт, В.Черчилль та Й.Сталін узгодили між собою ці призначення у тривалому спілкуванні між собою, починаючи з конференцій у Тегерані і Ялті. А остаточні обриси повоєнної Європи було встановлено лідерами країн-переможниць 17.07.-02.08.1945 року у Потсдамі. Саме ці особи визначали післявоєнний устрій світу, сфери впливу, вирішували до яких країн приєднати нові території, а які поділити на окупаційні зони.

Нинішній світовий порядок, умови організації та діяльності ООН встановлені переможцями у Ялті. Роль великих держав у світовому порядку яскраво демонструє зустріч Великої Трійки у Ялті у лютому 1945 року. Розмірковуючи про поділ світу та сфери впливу, Й.Сталін зазначив, що у післявоєнному світі малі країни не повинні мати прав, які дадуть їм змогу суперечити великим; великі держави не можна ставити на той самий щабель, що й Албанію. Ф.Рузвельт сказав, що Велика Трійка повинна виписати, яким має бути мир. В.Черчилль із цієї нагоди продекламував віршика: «Орел має дозволити малим пташкам співати й, чому вони співають, вже не дбати».

Встановивши сучасний світовий порядок, геополітичні гравці компромісно визначили баланс інтересів усіх учасників, врахували усі пріоритети та загрози, територіальні претензії і поступки, тому для них є важливим та принциповим дотримання укладених угод. Немає причин вважати, що глобальні гравці змінили свої наміри чи уявлення про будову сучасного світового порядку і у майбутньому відмовляться від гегемонії, права сильнішого, права вето у Раді Безпеки ООН. Лише нова велика війна та новий розподіл світу між переможцями може встановити інший порядок, до наступного «перерозподілу».

Якими б нині не були ефективними кроки політичних еліт демократичних держав Заходу та молодих демократій новоявлених країн пострадянського простору у пошуках ефективних зовнішньополітичних програм і засад стратегічної рівноваги для реалізації національних інтересів і завдань національної безпеки, Ялтинсько-Потсдамська система повоєнного устрою світу є для головних геополітичних гравців непорушною. Порушення

цих домовленостей стане початком нової холодної війни і загрозою миру у світі.

Геополітичні гравці переконані, що розпад Радянського Союзу і Організації Варшавського Договору не є підставою для перегляду погоджених ними кордонів країн. А встановити новий світовий порядок можуть лише нові домовленості між великими гравцями після зламу старого порядку, запрошення до столу переговорів сильного та усунення від цього столу слабкого. Старий порядок по-справжньому ламають лише війни, і лише на правах переможців можна завоювати своє право сидіти за тим столом, за яким буде встановлено новий світовий порядок. Згадаймо запитання Й.Сталіна про те, скільки дивізій у Папи Римського, котрий висловив стурбованість з одного питання міжнародного характеру.

Амбіції сучасної Російської Федерації ґрунтуються на її правонаступництві розваленого СРСР. А більшість країн розуміє, що потенціал Росії не дорівнює потенціалу і вазі у світовій політиці колишнього Союзу. Згадані амбіції, розуміння іншими країнами значення Росії призведе до перегляду домовленостей між геополітичними гравцями. Аби лише це не призвело до нової війни.

Чи існує нині міжнародне право? Скоріше за все, існує право сильного. Звернімось до історії. Чи можна назвати закулісні перемовини між «трійцею» у Тегерані і Ялті міжнародним правом, адже саме там вирішували, яким чином після війни краяти світ та як зватимуться країни?

Міжнародне право є домовленістю найвпливовіших країн між собою з приводу світового устрою, поділу сфер впливу, призначення «світових жандармів». Порушення цієї домовленості спричинятиме протистояння, нові військові конфлікти та появу наступних домовленостей переможців з приводу того, як житимуть переможці і постраждалі. Міжнародне право це ширма, а реальним у міжнародному просторі є право сили. Всі захоплені території завжди залишаються у переможців. Світ мовчить, поважаючи право сили, яке підтверджує переможець. «Стурбований» світ, як завжди, стане на бік переможця, а юридичну оцінку усім діям дадуть після закінчення війни, виходячи з того, хто переможе.

Не забуваймо, що історія світу це історія війни, яку завжди писав переможець. Сильний завжди мусить утверджуватись в статусі сильного. Слабку територію

завжди захоплять. Однак, у сучасних умовах можна захопити іншу країну у політичний та економічний спосіб, а не військовими діями, що і зробила Німеччина з Європою.

Чи не настав час розглядати у сучасних умовах анексію, яка здійснюється у спосіб надання громадянства, більш дієвим способом окупації? Окупації без війни, військових та цивільних втрат. Територіями володіють сьогодні не царі і королі, а етноси, нації. Мета будь-якої окупації – захоплення земель та ресурсів, що містяться на ній. Через надання громадянства агресор досягає мети тим, що його етнос фактично використовує природні ресурси на землях, заселених їх громадянами. Відсутність адміністрації агресора на окупованій землі не є важливим фактором. Мета досягається тим, що етнос окупанта володіє землею і ресурсами іншої країни. За прикладами далеко ходити не потрібно: «іноземна паспортизація» китайців у Сибіру, угорців на Закарпатті, румунів на Буковині, росіян на Донбасі.

Існуюче у Раді Безпеки ООН право вето і є доказом закладення у систему міжнародного права «права сильного», права ігнорування інтересів інших країн світової організації. Уже тоді ніхто не рахувався з іншими країнами, неглобальними гравцями. Визначаючи у Ялті процедуру голосування у Раді Безпеки ООН, В.Черчилль заспокоїв Й.Сталіна, пояснюючи, що хоча дії великих держав можна буде критикувати словесно, система вето зробить організацію фактично безвладною, і вона не зможе діяти проти США, СРСР, Британії чи Китаю.

Як бачимо, світовими лідерами на Ялтинській конференції усе було продумано. Нині лідери окремих держав, обурюючись існуванням права вето, і досі не розуміють, що це право навмисно було закладено із значених вище причин.

Українці прагнуть до Європи, забувши, що вони і є «Європою». Та чи чекають нас там? Сита і «рожева» Європа вже давно не є рівноправним партнером для України. На Україну зі сторони Європи дивились як на бар'єр, як на буфер між спокійним, виваженим життям та азійською дикістю. З Україною рахувались лише тоді, коли вона була сильною, в часи давньоруської держави, в кращі часи козацької держави. А майже весь інший час Україна була для європейців, скоріше за все, об'єктом зовнішньополітичних відносин, а не суб'єктом. За

неї інші вирішували, якою бути та з ким дружити.

І сьогодні ліберальна та в черговий раз «стурбована» Європа від страху і побаченої крові у протистоянні України з Москвою була готова прийняти до себе мільйони біженців-мусульман, проте не вжила достатніх заходів для дієвої підтримки України у часи агресії на Донбасі. Не наважилася прийняти українців – творців і носіїв європейської культури та цінностей. Не дивно, хтось втрачає гроші, а Україна втрачає найцінніше – людей!!!

«Жоден інший народ в Європі не є здатний вижити в тих умовах, в яких вижили і дали собі раду з усіма цими імперіями українці. – пише український вчений С.Семенюк. – Ця містична, незламна, неземна, незрозуміла і загадкова сила лякає сусідні народи, особливо ті, в яких постмонгольський імперський синдром записаний в їх генах і які звикли вважати себе «надлюдьми», призначеними для панування над іншими. Не варто плекати ілюзії і щодо так званого «демократичного» Заходу, який вирвався вперед не завдяки своїй праці, а завдяки нещадному визиску колоній в минулому і рабській праці заробітчани у наш час. Ворон ворону очі не виклює, і ми є свідками того, як швидко деградує та «шредеризується» Європа, як легко вона знаходить спільну мову з тими, кого ще недавно називала нацистами. Ось чому Україна-Русь є інородною силою, своєрідним більмом на оці не тільки для Азії, а й для Заходу, який щосили намагається виштовхати її з Європи та європейської історії. Європа, крім пустих обіцянок і панібратського поплескування по плечу, ще жодного разу реально не допомогла Україні у боротьбі з азійською ордою. Навпаки, створюється враження, що Захід обрав Україну жертвовним агнцем, історична місія якого полягає в тому, щоб брати на себе увесь тягар боротьби з азійським варварством, забезпечуючи святий спокій та оптимальні умови для розвитку інших народів і етносів. Ось чому нам не треба чекати на Вашингтона чи Платона, а шукати їх у своєму середовищі».

«З усіх європейських народів українці в ХХ ст. зазнали найбільших втрат. – пише О.Гринів. – Україноцид посідав одне з центральних місць у внутрішній і зовнішній політиці наших сусідів (Угорщини, Росії, Румунії, Польщі). Навіть демократична Чехо-Словаччина зневажила міжнародні договори й упродовж двох десятиріч не надавала автономії Закарпатській Україні.

Політика винародовлення українців вже в ХХ ст. в деяких державах набула диких азіатських форм. В Угорщині українців позбавили навіть права молитися рідною мовою. Румунський уряд не визнавав українців за окрему націю, оголосивши їх «громадянами румунського походження, що забули рідну мову». Панівні верстви Польщі сподівалися, що полонізують західних українців, спираючись на державну силу. За рахунок українців наші сусіди встановлювали партнерські взаємини між собою. Приміром, чехо-словацький уряд подарував румунам шмат української території, а радянський уряд погодився на польську окупацію західноукраїнських земель, яка тривала два десятиліття. Кремль планував завершити денационалізацію українців до 2017р.».

Не варто забувати, що світ є нині політично роз'єднаним, але слабші держави швидко втрачають свою незалежність. Жодна з них насправді не здатна проводити незалежну економічну політику, проголошувати та вести війни за власним бажанням або навіть вести свої власні внутрішні справи як вважає за потрібне. Держави дедалі більше стають відкритими для махінацій глобальних ринків, втручання глобальних компаній і неурядових організацій, а також контролю з боку глобальної громадської думки та міжнародної судової системи. Держави зобов'язуються дотримуватись глобальних стандартів фінансової поведінки, політики щодо довкілля та правосуддя. Надзвичайно потужні потоки капіталу, робочої сили і інформації легко перетворюють та формують світ, звертаючи все менше уваги на кордонні і думку окремо взятих держав.

Нині на закиди усіх «недополітиків», які, жадібно поглядаючи на чужі території та майно, заперечують право українського народу на власну державу, мотивуючи ці закиди тим, що Україна ніколи не мала своєї державності, потрібно сказати, що, незалежно від результатів геополітичних протистоянь, у які були втягнуті протягом багатьох століть українці, ця державність існує у межах поселення одного етносу, на його історичній території, зі своєю рідною мовою та особливою, відмінною від сусідніх народів, культурою. Свого українці ніколи і нікому не віддадуть, а втрачене – повернуть. Така їх природа.

Сучасна українська політична еліта не піднялася до рівня вироблення власної геостратегії, а стала заручником попередніх підходів та намірів меншовартісного

ґатунку. Легко здобута незалежність, відсутність геополітичних доктрин і історичних традицій, багатовікова підлеглість Москві значно вплинули на добровільну відмову України від ядерного статусу, формування недбалого ставлення до військово-промислового комплексу, фінансову та енергетичну залежність від зовнішніх держав.

Українцям варто усвідомлювати, що, за теперішнього розвитку техніки та економіки, життя всіх цивілізованих народів так взаємно пов'язане, що вже нема і не може бути таких європейських чи азіатських воєн чи інших протистоянь, які не зачіпатимуть прав чи добробуту геополітичних гравців, зокрема й США. Тому нині ми маємо особливо цінувати реальну і безцінну підтримку України американським народом та його урядом.

Зрозуміло, що у світових протистояннях усі головні гравці змушені керуватися власними геополітичними інтересами, але, на противагу іншим, американський народ і його владні інститути бачать Україну вільною та незалежною державою в сім'ї європейських народів, що збігається з поглядом українського народу на розвиток власної країни.



11. Загроза відродження імперії

Об'єктивні закономірності виникнення, занепаду та відродження імперій існують незалежно від нас, нашої думки чи світогляду. Особливо враховуючи, що для Москви питання взяття під контроль усієї України – питання імперського державного проєкту. Її плани щодо Криму, Сходу України були розроблені задовго до подій 2014 року. Вона ніколи не відступить і чекатиме наступного вдалого моменту.

Розбудова та збереження імперій, зазвичай, вимагали жорстокого винищення великих груп людей, безжального гноблення усіх, хто залишився. До стандартного набору імперських інструментів входили війни, поневолення, депортація і геноцид. Нещадно експлуатуючи підкорені народи, імперські еліти використовували прибутки від завоювань для фінансування не лише армій та фортець, але й для розвитку науки, культури, мистецтва, доброчинності. Поневолені ж етноси мали задовільнитися статусом народів відсталих провінцій.

Владні інституції метрополій завжди діють за принципом російського анекдоту: «На Чукотке огромные залежи золота, поэтому мы сделали упор на оленеводство». Метрополії ніколи не давали можливості колоніям розвиватися. Навіщо чукчам займатися видобутком золота, нехай пасуть оленів. Золотом займаються у Москві.

Загроза повзучої реімперіалізації чи повного відро-

дження імперії існуватиме завжди у випадку стабільності чи розвитку метрополії і нестабільності периферій. Особливо у випадку існування спільних кордонів між цими суб'єктами, що завжди буде причиною обґрунтування втручання в інтереси периферій з метою захисту інтересів «якогосьмовного» населення. Аналогічні процеси сьогодні відбуваються у країнах постімперського простору навколо Росії, які, за словами американського вченого та професора політології О.Мотиля, «мають хиткий урядовий апарат, пригнічену посткомуністичну економіку, що дає збої, скрипливу демократію, що межує з авторитаризмом, та ледь помітне громадянське суспільство».

Шлях України до Європи і НАТО є об'єктивною причиною посилення протидії Росії у цьому напрямку, не виключаючи навіть військове протистояння. І чим сильнішими будуть об'єднавчі процеси України з Європою, тим сильнішим буде спротив колишньої метрополії.

Тому українці не мають вибору. Тільки розвиток країни з сильною економікою забезпечить створення незалежної держави. Шлях до незалежності лежить через розвиток економіки, демократії, громадянського суспільства. Переорієнтація більшого сегменту української економіки від Росії на Захід та інші країни світу буде важливим чинником зміцнення України і неможливості відродження радянської імперії.

Децентралізація імперій призводить до їх розпаду. А в самій унітарній Україні має бути розроблено виважену систему децентралізаційних процесів, які б не загрожували єдності держави і здатності протистояти ворогам.

Не варто забувати і про об'єктивні процеси всесвітньої економічної, політичної, культурної інтеграції та уніфікації (глобалізації). Основними наслідками глобалізації є міжнародний поділ праці, міграція капіталу, людських і виробничих ресурсів в масштабах усієї планети, стандартизація законодавства, економічних і технічних процесів, а також зближення культур різних країн.

Це об'єктивний процес, зумовлений розвитком транспорту і засобів зв'язку, він носить системний характер та охоплює всі сфери життя суспільства. В результаті глобалізації світ стає більш пов'язаним і залежним від усіх його суб'єктів. Економічно глобалізуються виробництво, послуги, капітал, технологія та інформація, що зумовлює дедалі більшу взаємозалежність економіки й культурного життя.

Наслідки глобалізації у найближчій перспективі підштовхнуть колишні периферії до економічного занепаду та міграційних процесів. Наслідки глобалізації ще більше підштовхуватимуть Україну до більш розвинутої у економічній і соціальній сферах об'єднаної Європи й супротиву Росії.

Потрібно враховувати, що об'єктивні протекціоністські заходи ЄС обмежуватимуть доступ східноєвропейських країн до ринків ЄС, а поглиблення Європи створить для цих країн нездоланий бар'єр. Законодавство ЄС складається із близько 100 000 сторінок правил і розпоряджень, що стосуються усіх сторін життя держав-членів. У свою чергу, членство у НАТО вимагає відданості демократії, ринковій економіці, наявності війська, що рухається до інтеграції у структури НАТО, та достатньо сильної економіки, щоби підтримувати такі дорогі зусилля.

Поглиблення і розширення ЄС та НАТО, у поєднанні з глобалізацією, може призвести до того, що країни на сході Європи не матимуть іншої альтернативи, крім прийняття домінування Росії. Такі країни будуть змушені протидіяти своїй ізолюваності від світу і нерозвинутості економік через інституціоналізацію залежності. Тим більше, що колишня метрополія сприятиме колишнім провінціям у інтеграції дешевими енергоресурсами, від яких досі останні майже повністю залежать.

Деякі кола нових багатих і можновладних можуть пристати на спокусливі перспективи, які їм відкриває могутніший сусід України, котрий тоді може скористатися міжнародною нестабільністю, зокрема нездатністю Америки і Європи знайти спільну мову, а також скористатися слабкістю української національної самосвідомості для того, щоб перетворити Україну на свого сателіта, а то й знову на свою провінцію.

«Сьогоднішнє кремлівське керівництво, – пише американський політолог та державний діяч З.Бжезінський, – досягло зрілості у роки занепаду Радянського Союзу. Загалом, воно більше не вірить у радянську ідеологію, але радянська могутність для нього річ приємна. Падіння Радянського Союзу для більшості представників керівництва сьогоднішньої Росії було не тільки історичним шоком, а й лихом, яке можна було і слід було відвернути. Хоча багатьом з цих людей висушили сльози прибутки від руйнівного розкрадання державної економіки, вони

все одно боляче сприймають втрату Росією свого міжнародного статусу».

Передусім свобода у відносинах із Заходом потрібна Росії для досягнення центральної мети – відродження могутньої російської держави. Для її сьгоднішніх правителів поява десятка нових незалежних держав після падіння Радянського Союзу є історичною аберацією, яку поступово слід виправляти мірою відновлення могутності Росії. Російська Федерація рішуче настроєна поступово підкорити собі пострадянські держави, обмежуючи реальний суверенітет цих держав у ключових сферах безпеки і зовнішньоекономічної діяльності. Це прагнення є головною причиною непримиренного небажання будь-якої західної економічної присутності на просторі колишнього Радянського Союзу. Позиція Кремля з цього питання, як і раніше, ґрунтується на старому лєнінському «нульовому підході»: якщо економічний розвиток неросійських районів пов'язаний із західною присутністю, то краще, щоб ці райони взагалі не розвивалися.



12. Судоустрій. Справедливість у судочинстві. Постать судді

Відсутність концептуальних підходів щодо формування системи судоустрою та судочинства, постійні намагання української політичної еліти підпорядкувати своїм інтересам судову систему спричинили перманентну судову реформу в незалежній Україні.

У перші роки незалежності України, отримавши у спадок від розвалу Союзу країну в кордонах найбільших за всі часи її історії, влада не переймалась розвитком судової системи. Замість розвитку в країні громадянського суспільства, національної економіки, системи судоустрою вона відправила мільйони українців на європейські базари з металевими візками.

Основна боротьба за суди між особами, що знаходились при владі, розпочалась після того, як було приватизовано і розділено майже всі значимі та «привабливі» об'єкти державної власності. Потужна новоутворена українська олігархія потребувала захисту набутих прав власності на державне і комунальне майно від свого народу та собі подібних. Саме в процесі подальшого перерозподілу цих об'єктів значну роль почали відігравати суди, які і мали стати контрольованими, щоб забезпечувати успіх перерозподілу. Особам, що оточували Першого Президента, судова система була ще «не цікавою», оскільки ще було що розподіляти, всім всього вистачало.

Активність наступних гарантів у «реформуванні» судової системи доступно ілюструє, до прикладу, рішення Європейського суду з прав людини у справі «Совтрансавто проти України». Цитуємо: «Суд зазначив, що не може не звернути увагу на численні випадки втручання в судове провадження українських органів державної влади на найвищому рівні. Звернув увагу, що ці випадки втручання з боку вищезгаданих органів відображають, крім того, брак поваги до самого функціонування судової гілки влади».

Наступні реформаторські починання завершилися утворенням вищих спеціалізованих судів, оскільки владні особи не мали дієвого впливу на Верховний Суд України.

Більше двадцяти п'яти років за цією ситуацією спостерігали аналітики з програми USAID і робили висновки, які лягли в основу останньої судової реформи. Та чи вірними були висновки? Нічого нового не придумали. Як можна було «вгамувати» судову владу, представники якої, після набуття Україною незалежності, почали впливати на загальнодержавні процеси та відносини власності? Здогадуєтесь? Правильно, потрібно було її «реформувати», провести нову і найкращу реформу, сформувати новий Верховний Суд, провести «чесні конкурси». Але вже сама вимога міжнародної спільноти щодо створення Вищого антикорупційного суду України стала першим доказом недовіри суспільства і міжнародного співтовариства до новоутвореного Верховного Суду. А у день прийняття українським парламентом закону про діяльність антикорупційного суду можна було «привітати» усі інші суди держави, оскільки вони стали «корупційними».

У банальній боротьбі за владу з народом і з самими суддями ніхто не рахувався. А для того, щоб мати підстави для реформування, кожного разу через підконтрольні олігархам ЗМІ системно формувався негативний імідж судів і усієї правоохоронної системи.

Вся юридична громадськість країни із захопленням очікує, який конституційний шедевр «викине» наступний обранець народу зі своєю командою. А перманентність судової реформи свідчить тільки про очевидне намагання владних політичних сил підпорядкувати собі суди різними шляхами і способами.

Неможливість управляти судами завжди викликала у влади бажання їх «реформувати» під гаслами віднов-

лення довіри до них. Хоча реального відновлення довіри людей до судів їх ліквідацією і реорганізацією не відбувалось. Більшість українських суддів вже звикли до того, що реформування це не подія, а стан. Розпочаті одними особами «реформи» продовжуються постійно, оскільки кожен новий «господар» має намір їх «підправити» під себе. Чи дійсно Ви вважаєте, що постійне реформування було пов'язане з необхідністю захистити власника, залучити інвестора і т.д.?

У часи так званих «реформ» принциповою позицією Верховний Суд України не зміг (чи не захотів) захистити усю судову систему. Судді найвищого судового органу сподівалися, що завдяки лояльності до нової влади пересядуть у крісла новосформованого Верховного Суду та далі «царюватимуть». Проте їх просто «кинули». Верховний суд України не зміг захистити ні судову систему, ні себе.

Новий Верховний Суд сьогодні не представляє усі суди країни. Задоволений гарним матеріальним забезпеченням, він не буде захищати судову владу від двох інших та лише позиціонуватиме себе «судом права». А окремі судді Верховного Суду почали, навіть, розповідати суспільству про «якість і безповоротність» судової реформи.

Позиція місцевих судів не є належно представленою у найвищих ешелонах влади. Місцеві суди позбавлені захисту і залишились сам на сам зі своїми проблемами.

Будь-яку владу представляє сукупність працівників, керівників різних рівнів, організація самої системи, взаємодія її ланок. Керівник кожної установи, представляючи її, виконує й інші функції: планує роботу, контролює роботу апарату, комунікує з суспільством, представниками установ і ін. Яким чином ці функції мав виконувати призначений на один рік чи на два роки, в результаті «реформування» судів, голова суду? Він не мав часу лише щось спланувати. Суддівські колективи розсварились, оскільки кожен, навіть той, хто пропрацював один, два чи три роки, не маючи досвіду роботи з людьми, бачив себе керівником судової установи. Суди вищих ланок перестали належно представляти і відстоювати інтереси нижчих ланок, оскільки їх керівники, через нетривалість часу призначення на посади, не могли впливати на ситуацію.

Знівелювавши у судовій системі роль керівників судів, політична еліта позбулась сильної судової влади, яка

не може стримувати дві інші у тих «державотворчих» процесах, які відбуваються нині, не може стримувати клептократію і олігархів, які й далі грабують народ та країну.

Лише стабільність законодавства є запорукою стабільного розвитку і становлення держави. Римський філософ А.Сенека писав, що лише осідлість дає можливість людині творити. Така людина не витрачає час на постійне облаштування свого побуту та інших умов для свого життя й життя родини. Людина, яка влаштувала свій побут, буде розвиватися і творити. Державні органи також будуть спроможні на розвиток та творення у випадку стабільності законодавства. У іншому випадку вони лише у черговий раз напрацьовуватимуть практику застосування правових норм. Про яку інвестиційну привабливість може йти мова? Інвестори ніколи не мали сталих і зрозумілих правил гри на українському ринку.

Регулярна зміна процесуальних норм призводила до постійної адаптації суддів і учасників процесу до них. Це обумовлювало неминучі судові помилки, скасування процесуальних документів, проведення семінарів, нарад, а загалом до хаосу у державі. Як тільки створювалась та напрацьовувалась судова практика, вносились чергові зміни до «застарілого» законодавства.

Складається враження, що невидимі вороги України не дають можливості нормально функціонувати державі, державним органам. Протягом років незалежності, при загальному «одобрямсі», кожен сучасний новоявлений «Швондер», під спів інтернаціоналу у підвальному приміщенні, осівши у владному кабінеті, вважав себе помазанником божим, наділеним правом втручатися у справи, до яких він ні професійно, ні інтелектуально не доріс.

Мудреці завжди твердили, що розвитку людства заважають два лиха: незнання та невігластво. Кожного разу, з подачі далеких від знання законодавства осіб, які не розуміли і десятої частини суті пропонованих змін, запроваджувались «реформи», які стосувалися життя та існування багатомільйонної країни і народу.

Що переважає у своїй корисній дії для держави: результат від відновлення довіри до судів чи втрата судами незалежності в результаті «реформування»? Реформаторами було поставлено суди у короткостроковій перспективі в залежність від окремих осіб. Чи у майбутньому це принесе позитивні результати? Як бачимо,

довгострокова перспектива нікого не цікавила. Реформатори знаходитимуться зі своїми родинами у ті часи уже за кордоном.

Кожна нова влада проголошувала себе єдиним правильним реформатором судової царини та намагалася реалізувати власні ідеї, а не завершити роботу попередників. Зміни відбувалися непослідовно, без єдиного стратегічного бачення, в умовах конфлікту між інтересами авторів нововведень і принципом поділу влади.

Як наслідок, «теперішня судова система не має внутрішньої єдності, притаманній цілісній судовій владі. Її постійно розпирають внутрішні суперечності. Усе це ослаблює судову владу загалом і робить її вразливою перед іншими – законодавчою та виконавчою. Фактично нині ми маємо сукупність судів і судових органів, але не вільну монолітну судову владу, яка реально спроможна протистояти зовнішньому впливу з боку двох інших влад. Судова влада має нарешті стати рівноправною з іншими», – вказує Голова Верховного Суду України (2013 – 2017рр.) Я.Романюк.

І не можна сказати, що така ситуація склалася сама по собі, без втручання ситуативних «реформаторів» із української політичної еліти. Дивним є те, що проведення чергової «судової реформи» завжди супроводжувалось загальним її схваленням «найавторитетнішими» правниками та посадовими особами країни.

Протягом 25 років хтось, десь у високих кабінетах вирішував, що це має бути так, а не інакше. Довіру людини до суду можна відновити тільки у такий спосіб. Вирішували особи, які не були суддями. Визначали вони, а не мільйони громадян, тисячі правників, тисячі суддів. Як вони це визначали? Для багатьох суддів до сьогодні це загадка.

Метою «реформ» було не утвердження режиму законності в діяльності держави, а таке налаштування правоохоронної системи, системи місцевого самоврядування, всієї системи публічної влади взагалі, яке реалізує корисливі інтереси можновладних корупціонерів на шкоду єдності державної влади. Адже нічого, крім шкоди суспільству і державі, розпочаті «реформи» не давали. Питання судоустрою у країні завжди використовувались політичними псевдоелітами лише для формування складу судів, лояльних до відповідних політичних сил.

За статтею 6 Конституції України державна влада

здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову. У чому полягають важелі стримування у цій системі з боку судової влади? Як судова влада може впливати на формування і діяльність інших влад? Суди позбавлені права законодавчої ініціативи. Потрібно знайти дієві механізми реалізації судами функцій стримування та противаг у державних процесах.

Голова Верховного Суду України у 2006-2011 роках В.Онопенко писав, що, на жаль, як свідчить досвід, більшість наших державних діячів помилково вважають, що будуть вічно на своїх високих посадах і самі визначатимуть, кого карати, а кого – милувати. Значення справжнього правосуддя вони починають розуміти тільки тоді, коли самі стають «простими смертними» і в них виникає потреба захищати свої інтереси в суді. Однак, судами потрібно займатися не тоді, коли «припекло», а тоді, коли є владні можливості утверджувати справедливий суд. Попередні керівники держави такими можливостями не скористалися. А давати оцінки, забуваючи про свою роль і свою відповідальність – найпростіше.

При реалізації місії українського етносу як буфера між двома типами цивілізацій – західної та східної – суттєво деформувались позитивні риси правової ментальності українців. На ментальному рівні це зумовило постійну гіперболізацію зовнішніх чинників, постійне прагнення покласти на них провину за свої численні біди, негаразди, конфлікти.

Для зміни такої негативної ситуації необхідно повернути довіру до права і його цінностей. Пропагування позитивних рис права, позитивних стандартів правової поведінки стане запорукою успішної європейської інтеграції нації як самодостатньої, з величезним історичним досвідом та унікальною культурною спадщиною. І це повинно слугувати цивілізаційним гуманістичним досягненням, які вже мають певні коріння в українській правовій ментальності.

Недостатньо розвинута правова свідомість і загальна пасивність особи у правовій сфері, її небажання користуватися власними правами чи захищати їх, призводить до створення ситуації, в якій такі права можуть безкарно порушуватись чи ігноруватись, що є

негативним прецедентом, якого слід уникати. У той же час, активне правове життя кожного громадянина, його здатність відстояти власні правові інтереси є важливою частиною утвердження в суспільстві принципу верховенства права.

Більшість громадян нашої країни не володіють інформацією про порядок формування і функціонування органів державної влади. Не володіючи достатніми знаннями, вони не можуть адекватно оцінювати стан легальності органів державної влади, а, значить, і забезпечити їхню легітимацію в рамках демократії та дотримання прав людини і громадянина. Громадянин із високим рівнем правосвідомості це, передусім, людина з почуттям власної гідності, що є необхідним проявом духовного життя, ознакою духовного самоствердження, без якого неможливе ні відстоювання своїх прав та свобод, ні економічне і політичне самоуправління, ні національне (культурне) самовираження. Народ, який не наділений почуттям власної гідності, породжує владу, яка не поважає ні себе, ні цей народ, а в кінцевому результаті – державу.

Справжні судові реформи вимагають їхнього концептуального осмислення і наукового доктринального обґрунтування з тим, щоб система правосуддя була, найперше, чітко визначена в Конституції України і далі реформувалася виключно на конституційній, науковій і демократичній основі, втілюючись у відповідні положення законів.

Оскільки основним фактором прийняття рішення органом публічної влади є не забезпечення прав громадян, а дотримання букви закону, громадяни, для яких існує право, сьогодні є відстороненими від праворозуміння. Тому у межах пострадянського простору, на відміну від країн Заходу, право сприймається як щось не реальне, а абстрактне, позбавлене реального змісту. Західна правова культура, ґрунтуючись на людській гідності, виходить з практичності права, з необхідності створення умов для вільного розвитку людської особистості, а не з потреби створення «чистої теорії права» з доскональними, «застиглими» дефініціями.

Верховенство права – це продукт плюралістичних політичних інститутів і широких коаліцій, що підтримують такий плюралізм. Його сутністю є існування обмежень для правлячих кіл та еліт. Воно з'являється не як

продукт заміни однієї правлячої еліти іншою, а внаслідок революції, здійсненої широким колом громадянських інститутів проти абсолютизму та нерівності. Значна кількість учасників, що знаходяться за столом, де приймаються рішення, має природну потребу мати закони, що застосовуються для всіх, щоб жодна сторона не могла узурпувати владу, підірвати основи безпеки опонентів, основи плюралізму.

Заміна правлячих еліт, яка відбулася у 2014 році в Україні, сама по собі не змогла утвердити верховенство права в країні, які б «судові реформи» не проводилися. Не відбулося широкого включення всіх суспільних і демократичних інститутів держави у встановлення та закріплення таких правил гри, які б унеможливляли домінування олігархії, її інститутів.

Заміна одних суддів іншими і перейменування судів об'єктивно не можуть вплинути на утвердження верховенства права у країні та відновлення довіри до судової системи. Тому нині судова реформа не є завершеною, вірніше, належна реформа ніколи ще й не починалась в Україні.

Головними перешкодами у реформуванні суспільних чи економічних інститутів, які б стимулювали розвиток країни, економічне зростання і утвердження верховенства права є невігластво та недосвідченість політиків, а відсутність дієвих обмежень, з якими вони стикатимуться у взаємодії з іншими політичними і економічними інститутами у країні.

Віддаленість від центральної влади завжди робила людей незалежними від нужди та бідності. Тому вони і займали слободи, регулюючи своє життя нормами звичаєвого права. Держава, як завжди, може підвести людину. А так кожен сподівався тільки на себе і питав лише з себе. Влада своєю жадібністю завжди стримувала розвиток громадянського суспільства, особливо влада корумпована.

Соціальні норми-звичаї мали більшу силу, ніж закон, оскільки вони були встановлені самою природою. Громада безпосередньо слідувала за дотриманням звичаїв, швидко виявляла порушників і суворо їх карала. За порушення звичаїв юридична відповідальність відсутня.

За порушення закону є. Проте, як показує життя, звичай краще регулювали суспільні відносини. Громадський осуд часто діяв набагато ефективніше, ніж роки, проведені у в'язниці, оскільки порушник мав дивитися в очі своїй родині та односельчанам, а не відповідати перед обезличеною державою, яку представляв у суді нікому невідомий прокурор.

За дотриманням встановлених державою законів громада не слідкувала. Дотримання норм законів функція держави. Не завжди норми законів співпадали з поглядами громади та дуже часто їм суперечили, оскільки були спрямовані на вилучення у людей матеріальних ресурсів. Громада в таких випадках не сприяла державі у виявленні злочинців.

Ось чому важливо, щоб громади та їх представники у державних органах мали єдині погляди на усі життєво важливі аспекти життя. Лише держава, яка регулюватиме суспільне життя з максимальним використанням звичаєвих норм, матиме демократичне майбутнє та дійсно представлятиме власний народ, а не мізерну купку зажерливого істеблішменту.

Вимоги до правосуддя у влади і у народу є різними. Для влади (володаря) – це забезпечення порядку в державі, вирішення справ у власних інтересах (через тисяцьких, старост, голів адміністрацій). Тим, хто при владі, потрібен кишеньковий суд, особисті інтереси можновладців завжди превалювали над суспільними. Для народу суд – це відновлення справедливості, у чистому, божественному вигляді.

Тільки розвинуте громадянське суспільство спроможне створити справжнє та справедливе судочинство для торжества справедливості. Тільки громадянське суспільство спроможне протистояти владним інститутам. Без формування відповідального громадянського суспільства ми ніколи не матимемо справедливих судів і державних органів. Тільки під тиском громадянського суспільства держава слугуватиме народу, а не чиновнику чи олігарху.

Всілякі соціальні зв'язки неминуче тягнуть за собою дотримання соціальних норм, особливо норм моралі, дотримання правил поведінки, традицій. У соціумі до-

тримання цих правил є нормою, яка відповідає способу життя певної національної спільноти.

Одинока істота не має потреби у дотриманні соціальних норм, оскільки навколо неї відсутній соціум. Соціум вимагає від людини не тільки дотримання звичаїв та традицій, він формує нові погляди на життя. Група, до якої належить людина, чинить величезний тиск на її поведінку й визначає моральні норми. Соціальні зв'язки формують новий світогляд, формують нові правила поведінки, погляди на те, що є «добре», а що – «погане». Міру справедливості, у певній частині, визначає суспільна свідомість того населеного пункту, в якому проживає певна громада, суспільство.

Справедливість – уявлення людей про добро та зло, формувалась на вироблених віками звичаях, кристалізувалась віками, а закон завжди може бути переписаним владою, узурпованою окремими особами. Справедливість – це спосіб колективного співіснування та виживання. Справедливість – первинна, закон – вторинний, оскільки впроваджується не простими людьми-громадянами, а тими хто при владі. Навіть саме право, яке є системою норм, встановлених державою, бере свій початок від слова «справедливість».

Створений близько 1780 року до н.е. один з найдавніших і найкраще збережених законодавчих актів стародавнього Вавилону – Кодекс царя Хаммурапі – встановлював, «якщо знатний чоловік засліпить око іншого знатного чоловіка, то засліплять його око».

У часи племінної організації суспільства одне з ворогуючих племен вимагало смерті сина вождя ворожого племені у разі загибелі в сутичках сина вождя свого племені. Самих убивць залишали неушкодженими, а невинного сина вождя вбивали. І це здавалося усім ідеально справедливим. Реалізуючи у такий спосіб відновлення справедливості, постраждали бачили відшкодування реальної та рівноцінної втрати, переживань рідних і близьких, пов'язаних з цією втраченою.

Біблейське ж «око за око» визначає межу відповідальності порушника за неналежну поведінку. За втрачене око правомірним буде взяте лише око, і не більше того. Біблейський принцип є справедливим, вирівнюючим всі сторони конфлікту. Хоча не варто забувати давній вираз: «кожному своє», у якому також зосереджена суть справедливості. Кожен має своє бачення добра та

зла, сили та слабкості, честі та гідності, загалом і способу відновлення справедливості.

Чи може бути відновлено справедливість для матері, у якої в ДТП за участю нетверезого та зухвалого мажора-водія загинула дитина? Чи може бути відновлено справедливість для будь-кого, хто втратив рідну особу через терористичний акт? Яким має бути рівень справедливої сатисфакції для матері, батька, сина, доньки? Чи можливо відновити справедливість для цих осіб взагалі? Ми розуміємо, що неможливо. Хтось скаже, що потрібно зробити те саме з винним? Проте ми з вами усвідомлюємо, що у сучасному суспільстві це є нереальним. Ступінь вини, небезпеки злочинного діяння мають впливати на рівень утамування почуття образи скривдженим.

Отже, виходить, що відновити справедливість для цих осіб можна лише найбільш наближеним для відновлення рівноваги способом, але, у будь-якому разі, способом, встановленим законодавством?

Кожен по-своєму бачить, яким чином має бути відновлено справедливість. Якщо для одного визнання власної неправоти, публічне вибачення, сплата штрафу є справедливим утамуванням почуття образи, для іншого таким утамуванням буде страта злочинця.

Слово «справедливість» з чотирнадцяти літер стає найбільшою цінністю та бажанням скривдженої людини. Матеріальні цінності чи кошти втрачають своє значення і стають неважливими для скривдженого.

Справедливість не має ціни, вона безцінна, бо вона відновлює лише уявну для кожної окремої особи рівновагу між скривдженим та винним. І це при умові, що стороннім, як правило, байдуже чи відновиться справедливість щодо когось іншого.

Суспільство має бути зацікавленим у відновленні справедливості, оскільки в іншому випадку руйнуватимуться засади цивілізованого співіснування людей, основи держави.

У господарських і цивільних відносинах, які, в основному, ґрунтуються на правочинах та відповідальності за їх невиконання, несправедливість проявляється самим незаконним судовим рішенням, невірною оцінкою доказів суддею, рейдерством з використанням судових органів, неналежною поведінкою суддів.

Проте основну долю невдоволеності суспільства су-

довою системою викликають діяння осіб у сфері кримінального судочинства, оскільки саме злочинні діяння завдають найбільше страждань особам. Втрата майна переживається людьми не так важко, як втрата життя чи здоров'я. До того ж, господарськими та цивільними відносинами переймаються люди більш-менш заможні. У сферу кримінального судочинства можуть потрапити практично всі.

Що відчуває людина, яка в одну мить від злочину втрачає своїх рідних та розуміє непоправність втрати? Напевно відчуває безглуздість свого життя, марність усіх своїх зусиль, вчинених протягом тривалого часу. Коли людина з чистеї вини чи злочинних дій втрачає найдорожчих людей, вона прагне та вимагає лише відновлення справедливості, яка відображається у покаранні винного.

А коли злочинця відпускає суд з різних надуманих причин? Як такі дії сприймаються потерпілими чи очевидцями злочину? Вони відчувають себе ображеними, вони зневірюються у судах, у державі. Люди не вірять у існування справедливості.

Виявлення винного та його покарання є завданням держави, яка діє через правоохоронні органи і суди. Неможливість виявлення злочинця підриває віру громадянина у державу та позбавляє його віри у справедливість, можливість її відновлення. У таких випадках особа, не сподіваючись на державу, починає сама займатись виявленням злочинця і покаранням його способом, який вважає найкращим.

У разі неналежної діяльності правоохоронних та судових органів громадянам залишається лише одне – виходити на вулиці, майдани, висловлюючи незадоволення державою в цілому. Особливо почуття несправедливості виводить людей під будівлі судів у випадках вчинення резонансних кримінальних злочинів. Своєю присутністю на площах, позицією стосовно злочину люди намагаються показати усьому суспільству, державі і судам суспільний осуд, суспільне відношення до конкретного злочину. Де знаходиться межа між реальним впливом на суд та позицією громади до певної неправомірної поведінки? Хто її встановить?

Ось чому є надважливим виховання поваги суспільства до держави через належну діяльність державних органів, особливо судів, які представляють суспільство.

Суспільство безпосередньо і через відповідні державні органи має демонструвати підтримку потерпілого, розуміння та співпереживання його біди. Демонстрація ж суспільством своєї поваги до потерпілого, суворості закону до порушника відбувається через органи судочинства.

Як правило громадяни залишаються незадоволеними безвідповідальними, незаконними, необґрунтованими та замовними рішеннями судів, які демонструють суспільству, що справедливість не торжествує, що її немає. Творцями цих рішень є конкретні особи, які, нехтуючи справедливістю, подразнюють суспільство, проявляють зневагу до нього.

Лише у такому сенсі ми обґрунтовано можемо говорити про відсутність довіри суспільства до органів судової та правоохоронної системи, а не до існуючої системи судоустрою, функціонування Верховного Суду чи іншого суду, як юридичних осіб –органів державної влади.

Саме усвідомлення наявності проблем у питаннях здійснення судочинства спонукає громадян до висловлення свого незадоволення. Чи впливають дії, які проводяться систематично з судовою гілкою влади, на рівень довіри до суду, яка є складовою справедливості, та чи саме таке значення терміну «довіра» ми маємо на увазі?

Як бачимо, перманентна судова реформа по суті не вирішує і не може вирішити питання, пов'язані з відновленням довіри суспільства до судів, відновлення справедливості.

Правосуддя є основою держави. Стійкість держави, перш за все, залежить від якості прийнятих законів і безумовності їх виконання усіма. Без справжнього правосуддя не може існувати жодна демократична держава. Функції правосуддя здійснюють професійні судді, яких український народ наділив великими повноваженнями.

Основні кроки з відновлення довіри до судової системи слід спрямувати на вдосконалення постаті судді. Внутрішнє ставлення до рішень, які виносить суддя, ототожнюється людьми з тим, як влада вирішує свої завдання щодо встановлення правил поведінки і порядку у суспільстві.

Саме суддя, неналежно здійснюючи правосуддя, де-

монструючи негідну поведінку, має бути головним об'єктом реформування судової системи. Саме суддя, демонструючи належний спосіб життя, поведінку, повагу до сторін, дотримуючись норм матеріального та процесуального законодавства, є тією особою, яка, головним чином, викликає до себе довіру суспільства і, відповідно, довіру до держави.

Суддя – особа, яка щоденно застосовуючи право, займаючись його тлумаченням, має бездоганно володіти теоретичними основами правових дисциплін. На це здатні лише особи, які сумлінно навчалися та мають гарні знання, які розуміють право, уміють застосовувати його норми, виходячи з принципу верховенства права, а не з інших особистісних мотивів. «Синдром відмінника» завжди сприяв сміливому викладенню правових висновків, неухильному дотриманню процесуальних норм, детальному обґрунтуванню винесеного рішення, що базується на принципах права. Суддя не слюсар і не сантехнік. Лише відмінні знання, отримані в університеті, є запорукою його успішної діяльності, а не навиків, набуті під час роботи та придбані на ринку дорогі металеві ключі.

Окремі особи, які нині займають суддівські посади в силу різних обставин, не здатні мислити широкими теоретичними і правовими категоріями. Своїм невіглаством вони спотворюють усі засади судочинства та імітують його, що лише є подразником для народу. Вони працюють нарівні з іншими колегами лише до першої складної справи, яка потребує ґрунтовних знань, а не підбору судової практики.

Ключовими у відборі кандидатури судді мають бути оцінки у дипломі, а не зв'язки батьків чи статки. Зміст університетського диплому має бути основним при призначенні суддів, особливо у вищій судовій інстанції. Родинні зв'язки, пристосуванство, відсутність якісних знань дезорієнтують суди нижчих інстанцій, призводять до суддівських помилок і затягування розгляду справ. Особливо необхідно звернути увагу на випадки скасування рішень вищестоящих інстанцій та залишення, при цьому, в силі рішень судів нижчих інстанцій.

У свій час ключовим у відборі спеціалістів до судової установи мною було обрано зміст університетських дипломів. Призначені на посади люди й нині радують всіх своєю роботою і відношенням до неї. Відповідальність,

юридична грамотність, знання мови, правил лексики та орфографії лише прикрашають таких спеціалістів, суд і українську державу загалом.

Суддя, як і будь-який найманий працівник, має виконувати свої обов'язки відповідно до норм, встановлених працедавцем. Робота має виконуватися належним чином, на високому рівні, при відповідній якості. Якщо робітник на заводі неналежно виконує свою роботу, його відправляють на навчання, позбавляють премії або звільняють.

Пам'ятаю, як у 1997 році, шанований усіма голова Вищого арбітражного суду України Д.Притика, давав настанови молодим суддям. З огляду на практику радянських часів, коли за скасоване судове рішення суддю могло бути притягнуто до відповідальності чи позбавлено партквитка, Дмитро Микитович переконував суддів, що не потрібно боятись приймати рішення. Потрібно сміливо викладати свою думку, мотивуючи її належним чином. Усіх учили бути справжніми суддями.

Проте такі настанови багато хто зрозумів по-своєму. У окремих суддів, висловлюючись доступною мовою, при винесенні рішення у рівнянні 2+2 виходило не 4, а 5 чи інша цифра. Користуючись суддівським імунітетом, окремі судді почали встановлювати у країні своє примітивне правосуддя, яке було спрямоване на елементарне вирішення особистих питань. Одну з головних функцій держави – правосуддя – з часом було спотворено, що і вимагало проведення відповідних реформ.

Крім того, в окремих юрисдикціях почали складатися групи, які взялись «забезпечувати прийняття» і «захист» завідомо неправосудних рішень по всій суддівській вертикалі. Дійшли до того, що наділені величезними повноваженнями різні «суддівські функціонери», під виглядом здійснення правосуддя, почали втручатися у державні справи та вирішувати питання загальнодержавного значення.

Проте «судові реформи» останніх років завжди ставали профанацією та діями, спрямованими на узурпацію судової влади. А відсутність у країні належного судочинства відлякує потенційних інвесторів, вбиває довіру до судів і органів держави. Лише перемога держави в царині правосуддя зможе переконати українське суспільство і зарубіжних партнерів у перспективі встановлення правил, які забезпечать сталий розвиток країни. Ось

чому актуальними нині є слова 6-го Президента України В.Зеленського: «Робота судової системи повинна бути відкоригована. «Закон» і «Справедливість» повинні бути головними словами для українських судів».

Що потрібно зробити, щоб відновити довіру українців та іноземних інвесторів до судів? Не потрібно «вигадувати велосипед», а застосувати ті ж підходи, які використовують до усіх працівників. Саме ці питання не знайшли належного відображення у проведених «реформаторах» змінами у системі судоустрою та судочинства.

Стандарти якості завжди є зафіксованими у відповідних зразках. Зразком якості у судовій системі має бути рішення Верховного Суду, а відповідником справедливості – судовий прецедент. Якісним продуктом, якого вимагає країна від судді є мотивоване, законне і справедливе рішення.

Англосаксонська і континентальна системи права – це не Конституції, в рамках яких зобов'язані розвиватися правові системи держав однієї правової сім'ї, а лише констатація особливостей певного їх історичного розвитку та існування. І лише краща ефективність окремої з них має визначати напрямок руху конкретної країни у розвитку своєї системи права.

Аналіз реальності дозволяє зробити висновок про те, що судова практика в ряді випадків може відігравати роль допоміжного джерела права. Свідченням цього є велика кількість судових збірників і довідників, а також помітне значення й роль касаційного прецеденту у формуванні права, враховуючи прагнення юристів усіх цих країн спиратися у своїх рішеннях на закон. Судовий прецедент не порушує основоположного принципу верховенства закону. А вирішення справ відповідно до послідовних принципових правил створює найкращі умови, при яких подібні життєві факти дають схожий і передбачуваний результат, що демонструє справедливе застосування норм права до усіх членів суспільства. Дотримання прецеденту є дієвим механізмом досягнення справедливості.

Не може суддя при вирішенні подібних спорів приймати різні за змістом рішення, оскільки руйнуватимуться основи справедливості, рівності усіх перед законом та довіри до судової системи. Прогнозованість і зрозумілість розміру юридичної відповідальності є одним із

факторів, що впливають на зміст цивільно-правового зобов'язання, проступку, правопорушення чи злочину.

Існування в правовому полі держави завідомо неправосудного судового акта підриває основи державності. А винесення неправосудних рішень, у більшості своїй, пов'язане з неправомірними діями або втручанням у діяльність судді.

Державою практично не використовується такий потужний механізм контролю, як відповідальність суддів за злочини проти правосуддя, якими найчастіше є винесення завідомо неправосудних судових рішень. Ось основний важіль, над яким нині потрібно працювати, щоб завершити судову реформу та відновити довіру суспільства до українських суддів.

Зазначимо, що мова не йде про притягнення судді до відповідальності за правову оцінку в тих чи інших судових процесах. Мова йде про притягнення до відповідальності за винесення завідомо неправосудного судового акта, створеного шляхом спотворення дійсних обставин справи або навіть створення фальсифікованої його фабули. Або ж винесення рішення, при якому застосування закону не відповідає його змісту і сенсу, букві і духу, а то й зовсім вимогам формальної логіки. За «неякісне» рішення суддя, як і будь-який працівник, має відповідати.

Наведу приклади з історії.

Ще у Кодексі царя Хаммурапі зазначалось, що «якщо суддя буде розглядати судову справу, прийме рішення, виготовить документи з печаткою, а потім своє рішення змінить, то цього суддю треба викрити у зміні рішення, і він повинен сплатити суму позову у цій судовій справі у 12-кратному розмірі, а також має бути на зібранні піднятий із свого судового місця і не повинен повертатися і засідати із суддями у суді».

У 1643 році канцлером польської королівської канцелярії Георгієм Оссолінським було розглянуто апеляцію на рішення Львівського кримінального суду. При апеляційному перегляді було встановлено, що суд було проведено поспішно і нічною порою, яка є неприйнятною для звершення правосуддя. Суд не вислухав обвинувачених, не довів їхньої вини. Львівський кримінальний суд було засуджено до штрафу у розмірі ста польських марок, які присуджено обвинуваченим. Як на мене, викладене вище рішення апеляційної інстанції було дієвим

прикладом обмеження можливого свавілля з боку усіх суддів королівства.

У сучасних умовах таким покаранням судді могли б бути переатестація, направлення до школи суддів, звільнення.

Факт зловживання може бути встановленим за заявою сторони відповідним органом із самої судової системи. Доцільно було б такі органи-комісії створити у відповідних округах зі складу місцевих досвідчених суддів, адвокатів, прокурорів. Кожен досвідчений суддя, прочитавши судові рішення свого колеги, при бажанні, легко може сказати чи «здукавив» колега.

Сучасні столичні суддівські органи, які б мали займатись питаннями відповідальності суддів, є перевантаженими і не можуть знати усіх «можливостей» суддів-порушників.

Важко ефективно боротися з тотальною корупцією, яка стала мало не способом організації суспільного життя, спираючись на корумповані кадри правоохоронців і суддів. Лише перемога держави в боротьбі з корупцією зможе переконати українське суспільство і зарубіжних партнерів в перспективі встановлення правил, які забезпечують сталий розвиток країни.

Актуальним є нині питання обрання суддів на посади народом. Хто, як не народ, може оцінити «шедеври» вершителей правосуддя свого регіону. Народ, який щоденно бачить спосіб життя вершителей правосуддя, форму поведінки, кваліфікацію та моральні якості конкретних суддів.

Юридична громадськість кожного населеного пункту знає «ціну» кожного місцевого судді. Їм не потрібна столична кваліфікаційна комісія, щоб надати оцінку професійним та особистим якостям осіб, які здійснюють правосуддя у регіоні.

Ось чому кваліфікування суддів, особливо місцевих судів, має бути перенесено у регіони. Адвокати, юристи, представники громадськості, які мешкають у відповідному регіоні, добре знають, на відміну від столичних чиновників, що собою представляє кожен місцевий суддя. Вони працюватимуть у таких комісіях на безоплатній основі, внаслідок чого будуть зекономлені значні державні кошти і буде досягнуто результату.

У США у 23 з 50 штатів судді першої й інших інстанцій обираються народом, причому на строки від 6 до 10

років. У 8 штатах судді обираються за посередництвом політичних партій. Обрання суддів було впроваджено не політиками на виборах, а після всебічного обговорення конституційними асамблеями 23 американських штатів у середині XIX століття. Причиною змін порядку обрання суддів був низький рівень довіри до судів та суддів у Америці. Пряме обрання суддів народом у цих штатах змінило ситуацію. У деяких кантонах Швейцарії суддів також обирає народ. У Японії судді Верховного суду проходять процедуру обрання народом, щоб залишитися на посаді, пропрацювавши певний строк.

Агітацію за суддів мають здійснювати усі їх попередні рішення, а приводити суддів на посади повинні люди, які безпосередньо приходять у суди за відновленням справедливості.



13. Концептуальні елементи справедливості у судочинстві

Будь-яка діяльність суспільства супроводжується спілкуванням між людьми і будується на правилах етики, моралі. Норми ж моралі ґрунтуються на відповідних критеріях оцінки поведінки, а для норм, які знаходять своє подальше втілення в законодавстві, таким критерієм є справедливість.

Протягом різних епох у людей були різноманітні погляди на зміст поняття «справедливість». Проте загальним і безумовним моментом усіх сучасних концепцій справедливості є ідея прав людини, тобто визнання однакового поводження з людьми та відмова від привілеїв, пов'язаних з національними і релігійними ознаками. Адже держава визнає людину, її життя, недоторканність, честь і гідність найвищою соціальною цінністю та за допомогою права закріплює відповідний правовий статус людини і громадянина. Право (*jus*) за своєю етимологією покликане бути засобом реалізації справедливих засад в організації і функціонуванні суспільства. А справедливість, як відомо, є основною правовою цінністю. Вона також є вищою духовною цінністю суспільства, її публічним немайновим благом, дефіцит якого може призвести до руйнації суспільства і держави.

Кожен з нас, при вирішенні будь-яких спірних питань, хотів би справедливого розгляду справи й кожен

має право на справедливий суд. Такий суд, який добросовісно розсудить сторони, авторитетно вирішить спір, щоб відчуття верховенства права і закону стало беззаперечним.

Ще з часу відновлення Україною незалежності чи не основною проблемою в питанні побудови демократичного та правового українського суспільства є проблема створення незалежних і справедливих судів, як однієї з гілок влади в так званій системі «стримувань та противаг».

Безсумнівно, функціонування незалежного, компетентного, дієвого, а головне – справедливого суду, до якого можна було б звернутися за захистом порушених чи оспорюваних прав, має ключове значення у будь-якому правовому суспільстві, а забезпечення діяльності такого суду – важливе завдання усіх політичних інституцій в державі, незалежно від їх провладності чи опозиційності.

Чи буде реформування судової системи реально змінювати стан здійснення правосуддя в Україні в кращу сторону, чи просто виявиться черговою маніпуляцією законодавчими нормами, схоже, питання для законодавця не першочергове.

Як бачимо, проведені реформи, в тому числі і недавні, спрямовані, в основному, на поверхневі зміни в судовій системі (розмежування повноважень між судовими органами, створення та розвиток відповідних інститутів судової влади, статусу суддів і т.д.), а не націлені на необхідність відновлення та збереження довіри суспільства до судової влади в цілому, що, в свою чергу, вимагає перебудови фундаментальної концепції здійснення судочинства в Україні.

В той же час, треба розуміти, що суд є частиною нашого суспільства, і відсутні жодні об'єктивні підстави вважати, що відчизняна судова система є менш ефективною та більш ураженою корупцією, ніж будь-який інший орган державної влади.

Переконаний, що для досягнення дійсних і істотних наслідків необхідно змінити саму концепцію побудови й діяльності українських судових органів як зовні, в частині співвідношення з іншими владними суб'єктами та субординації між вищестоящими судами, так і внутрішньо, в частині забезпечення судових органів висококваліфікованими, незалежними кадрами та ін.

Така концепція повинна ґрунтуватися саме на еле-

ментах, що спрямовані на відновлення довіри людини до суду, а не на створенні чи ліквідації судів чи інших органів, що саме по собі об'єктивно не може відновити довіру до судової влади. Тому ключові положення цієї концепції включають саме ті принципи, впровадження і функціонування яких чекає від суду людина, яка звернулася за захистом свого порушеного чи оспорюваного права.

Для кращого розуміння наведемо простий життєвий приклад. Візьмемо спір між двома людьми. Зазвичай люди у своїх спорах завжди потребують «третього», який би його вирішив. При цьому вони не керуються юридичними знаннями, а оперують моральними засадами, власним сприйняттям «доброго» та «поганого». Тобто цей «третій» повинен мати такі якості й відповідати таким критеріям, які б викликали довіру до нього. Основними елементами довіри в даному випадку стають саме його неупередженість і компетентність, що включає в себе також і високі моральні якості. А можливість обрання особи, що вирішить спір, безпосередньо сторонами конфлікту, за їх згодою, виходить з попередньо зазначених критеріїв і є ключовим.

Людина у суддів, яким вона довіряє свій спір, хоче бачити наявність зазначених якостей, і саме у випадку їхньої наявності може довіряти такому суду, вважати винесене ним рішення справедливим. Тільки маючи довіру людей, суд може претендувати на оцінку «справедливий».

Власне, й саме правосуддя за своєю суттю визнається таким лише за умови, що воно відповідає загальним уявленням справедливості і забезпечує ефективне поновлення в правах. Зауважимо, що при цьому кожна особа має розуміти, що її права закінчуються там, де починаються права іншої людини. Позивач має усвідомлювати, що захист його права в суді ніяким чином не повинен порушувати прав відповідача. Нерозуміння цього часто є причиною сприйняття рішення суду несправедливим. Відповідач також має розуміти, що його права не є порушеними при задоволенні вимог кредитора-позивача. Досягнення такого консенсусу допоможе сприймати рішення суду справедливим. І головне, мають бути забезпечені при здійсненні судочинства загальні для всіх стандарти прав людини. Обов'язком судді буде викладення такого судового рішення, яке не вступатиме у суперечність з загальновизнаними нормами моралі, з яким сторони погоджуватимуться, а отже, яке вони визнають і добровільно виконають.

Якщо суд ігнорує права однієї сторони, перешкоджає їх здійсненню, створює умови для реалізації прав лише для певної особи, групи осіб, такий процес вважається несправедливим, а його результат – рішення, навряд чи буде виконаним, адже винесення рішення не гарантує його виконання сторонами. Відновлення прав, у цьому випадку, практично відбувається лише заочно, без реалізації в дійсності та досягнення потрібного результату. Такий суд і держава, від імені якої він діє, не мають права на існування, оскільки не виконують свого головного призначення – не захищають індивідуальні права людини, вираження свободи та гідності кожної особистості.

Що ж потрібно змінити, щоб повернути довіру людини до судової системи, а з нею і назву суду «справедливий»?

Вважаю, що можна виокремити основоположні елементи, які повинні неухильно й безумовно функціонувати та забезпечуватися для відновлення довіри людини до суду, а саме: відсутність стороннього впливу на суд (забезпечення неупередженості, безсторонності суду); компетентність суду, в тому числі, володіння суддею професійною майстерністю, судовим етикетом, високими моральними якостями, що передбачає і ретельний підбір кандидатів на посади суддів; повне дотримання судом засад судочинства, визначених законодавством, неухильне слідування вимогам процесуального права; запровадження елементів медіації у судочинстві.

Найхарактернішими, корінними для принципу справедливості, звичайно ж, є засади неприпустимості свавільного втручання у сферу судочинства. Тільки неупереджений та справедливий суд, а ці поняття повинні бути тотожними, може сприйматися особою у повному розумінні цього слова. У іншому випадку це виконання чієїсь волі. А виконання чієїсь волі при здійсненні правосуддя спотворює саму суть суду, знецінює його призначення.

Громадяни мають бути впевнені у незалежності правосуддя. Підозрювані у скоєнні злочину мають бути впевнені в об'єктивності розслідування, а злочинці – у справедливості покарання, незалежно від їхнього соці-

ального стану чи політичної приналежності. У свою чергу, прокурори і судді мають бути впевнені у своїй захищеності, відсутності всякого тиску на них. Чи може людина довіряти суду, вважати прийняте ним рішення справедливим, якщо вона сумнівається в його неупередженості та безсторонності?

Хотілося б звернути увагу, особливо в світлі останніх тенденцій, на тиск на судову систему через засоби масової інформації, які досить часто, виконуючи чиєсь замовлення, беруться втручатися у здійснення правосуддя. Тут варто погодитись із думкою судді Вищого адміністративного суду України О.Кравцова, яку він висловив у статті «Під гаслом проведення реформ судову систему розвалюють навмисно». Автор зазначає, що смішно слухати журналістів, які не маючи юридичної освіти, не знаючи нюансів справ, виконуючи замовлення своїх працедавців, беруться міркувати про законність ухвалених рішень. Ведучі дешевих ток-шоу, політики із сумнівною репутацією та освітою заповнили канали і намагаються довести країні, що курс гривні впав через суддів, ВВП знизився через суддів, робочих місць немає, освіта і медицина в жалягідному стані – через суддів.

Усі знають, що до засобів масової інформації, як правило, апелює сторона, яка програла судовий процес. Той, хто виграв процес, просто йде святкувати перемогу і розраховуватись з адвокатами. Позиція громадськості про суди, здебільшого, формується тими, хто програв свої справи у судах. Свою нікчемність і неграмотність адвокат завжди пояснював своєму довірителю продажністю, некомпетентністю суддів. Проте ми знаємо, що це не завжди відповідає дійсності. Крім того, не треба забувати, що є адвокати, які знають законодавство, а є ті, які «знають суддю».

Проте, напевно, наведене стосується вже не тільки реформування суддівської системи, а й здійснення змін у системі так званої «четвертої влади».

Не менш важливою необхідною ознакою справедливого суду є його компетентність. Ще на початках становлення державного ладу у суспільстві вирішення спорів покладалося на найбільш мудрих та поважних людей. У давні часи, як нам відомо із Святого Письма, вирішували

ли спори старійшини. Рішення такого суду вже не підлягало апеляції, оскільки воно було авторитетним. Не було сумнівів у його правильності і справедливості. Адже для досягнення позитивного результату для обох сторін конфлікту особа, яка вирішує спір, мала бути компетентною у тій сфері, яка цього потребувала. А, старійшини, з огляду на вік та життєвий досвід, були найдосвідченішими особами зі всіх питань життя племені, роду і т.п. Компетентніших за них на той час ще не було, оскільки лише вони володіли необхідними знаннями.

Історії відомі купецькі суди, які розглядали відповідні спори і складались із купців, людей, компетентних у купівлі-продажу, грошовому обігу, кредитних правовідносинах. Ці суди, певним чином, також відповідали критеріям справедливого вирішення конфлікту. В той же час, чи можна вважати суд короля чи князя справедливим? Напевно ні, оскільки його не обирали на посаду судді за відповідними якостями. Лиш в силу свого соціального статусу він вирішував спори між людьми, хоча, зазвичай, у більшості правовідносин не був компетентним.

Значну роль у довірі до суду відігравала і його колегіальність. Так, рішення органу козацького управління – Козацької Ради, в тому числі й ті, що стосувалися судочинства, вважалися думкою всього війська і були обов'язковими до виконання кожним членом козацького товариства.

Звичайно ж, що й у даний час спільне рішення декількох суддів сприйматиметься у свідомості сторін більш справедливим. Тому колегіальне вирішення спору також є елементом довіри до нього. Отже, колегіальність – елемент довіри, а як наслідок, справедливість рішень такого суду сприймається за принципом: «один може помилитись, троє – ні».

Не на останньому місці при вирішенні спору знаходиться й обізнаність суду у сфері, до якої відноситься розглядуваний конфлікт. При цьому, варто згадати і про максимальне залучення до вирішення спорів експертів-спеціалістів, оскільки це дає впевненість сторонам у тому, що до вирішення конфлікту має відношення людина, яка є професіоналом у відповідній сфері.

Важливою складовою компетентності суду є судова спеціалізація. Ще з самого зародження судових органів у середньовіччі можемо спостерігати все більше тяжін-

ня до виокремлення окремих спеціалізованих судів, які займалися розглядом тільки певного роду спорів. Наприклад, вже згадувані купецькі суди, що займалися комерційними тяжбами. В Україні, враховуючи чималу кількість судових справ у судових органах, покладення обов'язку з розгляду окремих категорій споріднених спорів на спеціалізовані суди тільки підніме рівень компетентності суддів та покращить якість здійснення ними судочинства.

Необхідно звернути увагу на те, що компетентність судді передбачає не тільки професійну обізнаність юриста, а й обов'язкове володіння суддею професійною майстерністю, судовим етикетом та високими моральними якостями (що можна характеризувати як психологічну компетентність).

Важливим елементом профілактики емоційного вигорання суддів, з одного боку, і механізмом зростання довіри до судової системи в Україні в цілому є психологічна компетентність судді, що безпосередньо проявляється в комунікативних навичках управління процесом судового засідання та саморегуляції.

Ніхто не буде сперечатися, що вагомим фактором у питанні довіри до суду є постать самого судді. Саме суддя, здійснюючи судочинство, повинен стояти на захисті справедливості та законності, перенести ідею справедливості, втілену в нормах права, на рівень конкретних правовідносин. Наприклад, суддя в окремих випадках, застосовуючи гнучкість законодавчих норм і власне бачення справедливості, за допомогою «внутрішнього переконання» може призначити кримінальне покарання нижче від мінімальної межі, зменшити розмір штрафних санкцій, обирати покарання в межах альтернативної або відносно визначеної санкції та ін.

«Не намагайся зробитися суддею, щоб не злякатись якої-небудь сильної особи і не кинути тінь на свою правоту» – радить кожному Священна Книга. У народі часто кажуть, що немає вищого судді за правду. І дійсно, тільки те судове рішення має шанс на сприйняття його вірним, у якому максимально враховано усі елементи справедливості і чистоти сумління судді. Адже суддя має бути носієм загально визначених понять моралі та справедливості.

Суддя це посадова особа, якій дано виключне право від імені держави здійснювати правосуддя шляхом

розгляду в судовому засіданні конкретних справ і вносити відповідне судове рішення. Робота судді надзвичайно складна, багатогранна і відповідальна. Особливостями мислення судді є незалежність від будь-яких впливів ззовні, об'єктивність у підході до оцінки суті справи і прийняття рішення, глибокий всебічний аналіз усіх її обставин, вміння бачити за зовнішніми деталями справжні мотиви поведінки людей, дійсні причини виникнення подій і явищ. Організаційні здібності судді – неодмінна властивість його особистості як арбітра судового процесу. Його воля, висока дисциплінованість, зібраність, наполегливість у встановленні істини, в поєднанні з правовою культурою, визначають належну поведінку учасників процесу, а звідси і високий рівень організації відправлення правосуддя.

Об'єктивність та неупередженість мають характеризувати діяльність судді. Ці якості повинні у рівній мірі проявлятися незалежно від того, хто приймає участь у справі. Упередженість відносно однієї сторони, перехід на її сторону, передчасні оцінки і висновки, безтактовність та грубість у відношенні до учасників судового процесу, створення обстановки нервозності, нетерпимості до протилежних поглядів – ці та інші негативні прояви не повинні мати місця в діяльності судді.

Суддя, щоб встановити істину по справі, повинен вміти критично оцінити почуте у засіданні, прочитане у справі, зіставити факти, покази, документи, висновки експертів. Для цього йому потрібно володіти не тільки високою культурою, різносторонніми знаннями, але й бути принциповим, об'єктивним, уважним до людей. Запорукою успішної праці судді є також охайність та організованість в роботі, розумне використання своїх повноважень. Суддя має постійно навчатись, підвищувати свої знання, збагачувати свій досвід, покращувати професійну майстерність.

Не варто забувати і про те, що робота судді постійно пов'язана із спілкуванням з людьми, тому обов'язковими є наявність у судді таких рис, як тактовність, стриманість та холоднокровність. Без таких якостей ефективне спілкування зі сторонами є вкрай важким, а психологічний контакт з ними – неможливим, що призводить лише до загострення конфлікту між позивачем і відповідачем, а деколи, й між ними та суддею. Зрозуміло, що підвищення голосу суддею, використання не-

належного стилю мови спотворюватиме для сторін саму постань судді як людини мудрої, виваженої, здатної прийняти справедливе рішення.

Звернути увагу слід і на судовий етикет як не тільки дотримання загальноприйнятих правил поведінки та вимог зовнішньої культури, обов'язкових для всіх, але й дотримання деяких додаткових правил, які підкреслюють значимість, урочистість судової процедури, гуманізм правосуддя.

Урочистість обставинки, у якій здійснюється судовий розгляд, є безперечним проявом специфічних вимог судового етикету. Вона повинна не тільки прищеплювати повагу до органу правосуддя, який здійснює свою функцію від імені держави, але й створювати максимально придатні умови для неспішного та об'єктивного дослідження обставин справи, щоб у сторін не виникло сумнівів про мету судового розгляду – встановлення істини.

Зрозуміло, що діяльність справедливого суду без дотримання основних засад правосуддя та діяльності суду, закріплених в Основному Законі держави – Конституції України, неможлива. Конституційні права і свободи є фундаментальною основою існування та розвитку українського народу, а тому держава зобов'язана створювати ефективні організаційно-правові механізми для їх реалізації. Відсутність таких механізмів нівелює сутність конституційних прав і свобод, оскільки призводить до того, що вони стають декларативними, а це є неприпустимим у правовій державі.

Основними засадами судочинства є, зокрема, законність, рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом, змагальність сторін, свобода в наданні ними суду своїх доказів і в доведенні перед судом їх переконливості (пункти 1, 2, 4 частини третьої статті 129 Основного Закону України) та ін.

Сторони повинні не тільки знати, що у них є рівні права, а й відчувати рівне ставлення до себе з боку суду навіть у таких дрібницях, як, наприклад, надання слова, подання доказів, клопотань та ін.

Право має у розпорядженні особливий, властивий тільки йому спосіб досягнення об'єктивності за допомо-

гою конфронтації двох протилежних суб'єктивних позицій. Право не тільки вважає цю істину відносною, але й виходить з того, що вона може бути народжена лише в зіткненні сторін, в результаті організованого спору двох протилежних думок. Функція суду в даному випадку повинна зводитись до забезпечення можливості сторонам для доказування, але аж ніяк не перебирання цієї функції на себе. Тут виникає риторичне запитання: а чи буде справедливим процес, якщо суд за відсутності однієї сторони (незалежно від причин такої відсутності) починає висловлювати позицію іншої сторони, збирати докази, з'ясовувати та досліджувати матеріали справи і, по суті, опиняється в ролі опонента присутнього у судовому засіданні учасника процесу? Впевнений, що ні. Немає кращого адвоката, ніж суддя, який опонує іншій стороні.

В контексті викладеного варто наголосити на важливості дотримання процесуальних правил. На відміну від норм матеріального права, процесуальні права мають для громадян, у сенсі їх дієвості, «інструментальне значення», оскільки через них можна отримати правовий результат, як мету реалізації будь-якої норми закону, а особливо норм Конституції. Процесуальні права відіграють роль забезпечення статусу громадянина, зокрема, всередині судової системи, а отже, за їх допомогою він у змозі подолати свавілля з боку органів державної влади, ефективно захистити свої права, вимагати від суддів суворо дотримуватися букви закону, який наділяє його правами бути учасником судового процесу на нелегкому шляху до права і справедливості. Саме суспільна потреба у процесуальному праві диктує законодавцю вимогу створювати найбільш зручні для громадян процесуальні закони, що свідомо чи не свідомо дає переваги в судових розглядах безпосередньо громадянам, які обстоюють свої приватні чи публічні права, сприймаючи судовий процес як справедливий порядок поведінки всіх його учасників.

Так, якщо в питаннях застосування норм матеріального права судді можуть дещо по-різному використовувати «внутрішнє переконання», то дотримання процесуальних засад є обов'язковим і повинно бути ідеальним. Адже саме судовий процес своїми правилами покликаний забезпечити реалізацію принципів правосуддя, а щонайменше порушення процесуальних норм

вже повинно свідчити про неправосудність рішення. В такому випадку слід посилити відповідальність суддів за порушення ними процесуальних норм. Як тільки ведення суддею судового процесу буде ідеальним, всі засади судочинства дотримуватимуться, це, в свою чергу, викликати довіру до судочинства.

Людина, прийшовши до суду, може лише сподіватись на чесність і високі моральні якості судді, якого йому запропонувала держава. Однак, вже у цьому існує певна недовіра й сумнів у справедливості рішення, оскільки людина не володіє достовірною інформацією щодо наявності у судді згаданих вище чеснот. А сподівання – це не впевненість. Чи не так?

З викладеного можна припустити, що суддя, якого обрали сторони, буде сприйматись ними, як справедливіший, ніж той, якого запропонувала держава. І це лише з тієї причини, що сторони не знають запропоновану державою особу, не мають відомостей про її компетентність та моральні якості. Але ж саме ця особа вирішуватиме їх спір? І досить прикро, коли тільки це стає причиною для оскарження судового рішення до вищестоящих інстанцій, навіть якщо рішення є законним, справедливим та обґрунтованим.

Отож, відсутність довіри до такого суду, який у примусовому порядку диктує свої правила, заганняючи сторони у певних випадках у глухий кут, формуватиме недовіру до всієї судової системи, державних органів в цілому.

Суддя, зазвичай, у вирішенні спору шукає шляхи примирення сторін. Проте сторони у спорі не завжди готові йти назустріч одна одній, плідно співпрацювати, при цьому відстоюючи власний інтерес. Через це позивачу з відповідачем у вирішенні спору без допомоги посередника часто не вдається досягти згоди.

Варіантом поєднання своєрідного права вибору судді та можливостей до примирення сторін є поширена чи не у всіх демократичних країнах світу медіація. Медіація це специфічна форма регулювання спірних питань, конфліктів, узгодження інтересів за участю нейтральної третьої сторони, що забезпечує структурований процес для того, щоб допомогти конфліктуючим

сторонам прийти до взаємоприйняттого вирішення спірних питань.

Перевага медіації полягає в тому, що замість рішення ззовні сторони знаходять власне взаємовигідне рішення. Замість боротьби за правоту відбувається конструктивна робота над вирішенням конфлікту. Оскільки сторони безпосередньо задіяні у вирішенні конфлікту між собою та можуть впливати на його хід, у них, відповідно, буде більше довіри до прийнятого рішення.

Зрозуміло, що найкращим медіатором все ж має стати суддя, який прийме «соломонове рішення». Крім того, чим більше система судочинства підпадатиме під шаблон: суддя (неупереджений, компетентний, викликає довіру через можливість його обрання сторонами) та прийняте таким суддею рішення добровільно сприймуть для виконання сторони, тим справедливішим буде вирішення спору.

Елементи медіації в судових органах України, на нашу думку, можна було б втілити в наданні можливості сторонам на стадії прийняття заяви до розгляду, шляхом подання спільної заяви, обирати того суддю, якому вони довіряють вирішити спір між ними. Суддю, якого вони вважають найбільш компетентним і чесним. За власним бажанням, спільно обравши суддю, сторони вже тільки цим висловлюватимуть довіру до суду та, відповідно, до прийнятого ним рішення. Зрозуміло, що і проблем з виконанням такого рішення буде значно менше.

Таким чином, тільки поєднання органів державного правосуддя з елементами медіації сприятиме відновленню справжньої довіри до судової системи. Іншого шляху немає, оскільки без такого поєднання державні суди ніколи не сприйматимуться справедливими і їм не довірятимуть.

На сьогодні серед найважливіших завдань, що стоять перед судовою владою в державі, – завдання здобути довіру громадян, зміцнити свій авторитет і підвищити свій статус у суспільстві. Довіра громадян це особливе джерело міцної судової влади й одночасно показник її ефективності. Влада, яка не має підтримки населення, якій не довіряють люди, не життєздатна.



14. Політичні еліти і революції

Політичні і суспільні зміни в Україні з листопада 2013 року до лютого 2014 року були викликані протестом громадян на Київському майдані проти неправного розгону мирної акції студентів та громадських активістів, яка розпочалася 21 листопада 2013 року як спротив проти відходу політичного керівництва країни від законодавчо закріпленого курсу на Європейську інтеграцію.

Одними з головних причин останніх протестів стали надмірна концентрація влади в руках керівної верхівки держави, небажання народу України миритись із перетворенням країни на колонію Російської Федерації. Основним геополітичним наслідком цих подій став вихід України із зони впливу Росії в економічній та політичній сферах і відносно зменшення залежності від Росії в культурній сфері.

Чи можна назвати ці, безперечно, надважливі події для української держави революцією у класичному розумінні цього слова? Чи виправданими були понесені учасниками і героями українського Майдану жертви?

В українському суспільстві немає одностайної думки щодо того, як класифікувати ці події. Одна частина громадян стверджує, що це була революція. Решта переконана в тому, що виступи громадян називати революцією не слід, хоча за своєю масовістю події на Майдані

можуть посперечатися з будь-якими знаними історичними революціями. Спалах народного гніву був неочікуваним для самого народу і влади. Він змінив народ.

«Безумовно, – пише народний депутат України VIII скликання І.Луценко, – Майдан треба осмислити, згадавши, що тоді було. Було страшенне провалля між сценою Майдану і самим Майданом, сцена фактично цензурувалася. Якщо була критика лідерів – було намагання це прикоротити. Майдан жодним чином не приводив нинішню владу до влади. Усе, що зараз маємо, – то результат виборів, до яких Майдан не мав стосунку. Тому ця влада зобов'язана Майдану, але жодної легітимності від Майдану вона не отримала. І, звісно, Майдан жодним чином не може бути зараз відповідальним за те, що представники влади займаються такою корупцією. Це треба розуміти і пам'ятати».

Усім відомо, що світ розвивається у постійному протистоянні продуктивних сил і виробничих відносин. Продуктивні сили, випереджаючи розвиток виробничих відносин, спричиняють зміну останніх, зміну відповідних суспільних формацій.

Базисом суспільства є економічні відносини, надбудовою є соціальні, правові, політичні, національні, культурні, моральні, психологічні і інші відносини. Розвиток економічних відносин визначає в кінцевому підсумку еволюцію надбудовних відносин. Водночас вони загалом або окремі їх елементи (політичні, правові, інші відносини) справляють зворотний вплив на зміни економічних відносин.

Економічним відносинам властиві свої закони розвитку та внутрішні суперечності, насамперед, закон концентрації виробництва й капіталу, закон усупільнення виробництва і праці, закон централізації власності, закон привласнення приблизно однакової величини прибутку на рівновеликий капітал та ін. Серед суперечностей системи економічних відносин найважливішими є суперечності відносин власності – суперечності між окремими типами і формами власності, суперечності всередині кожної з цих форм.

Як би окремі «вчені-аналітики» не називали народні виступи – чи «політична революція», чи «революція, спрямована проти номенклатурно-бюрократичного капіталізму», чи іншими словами і як би не «оспівували» діяльність своїх господарів придворні історики у постмайданівські

часи, незмінним має бути одне – має існувати суперечність між продуктивними силами і виробничими відносинами. Результатом революції є усунення такої суперечності. Невдоволеність населення курсом країни, ходом реформ, діями влади, результатами голосування може бути лише поштовхом до початку революційних подій. Закипання води чи «збігання» молока також можна назвати словом «революція», переходом кількості у якість, які завжди хтось намагатиметься контролювати, прикриваючи кришкою каструлю чи зменшуючи вогонь, або навпаки.

Численні українські інститути «відповідних» досліджень не дали простому громадянину відповідь на питання, чому протягом останнього десятиліття в Україні відбулись два Майдани. Чи це були революції? Яка їх природа, основні причини? Пересічні громадяни не можуть пояснити ці явища науковою мовою. Вони рівнем свого життя та серцем відчують, що щось не так, щось не дає їм і їхній країні розвиватись.

Зміна політичної системи створює можливість для поступових еволюційних політичних змін у країні, а не революційних. Поступові зміни запобігають авантюрним проектам з непрогнозованими наслідками. Насильницька зміна системи означає, що на місці зруйнованого має бути створене абсолютно нове.

«Революції спалахують, коли різноманітність часто непов'язаних між собою претензій поєднується, аби атакувати режим, який нічого не підозрює. Що ширша революційна коаліція, то більшою є її здатність руйнувати наявні моделі влади. Але чим більш радикальні зміни, тим більше насильства треба для відновлення влади, без якої суспільство розпадеться. Царювання терору – не випадковість; воно є невіддільним елементом революції», – зазначає Г.Кіссінджер.

Для революції соціальних відносин має бути поштовх – збіг чинників, як, до прикладу, чума в Англії 1349р., що порушила звичний економічний і політичний баланс у суспільстві, спричинила звільнення селян від феодальних обов'язків, чи, навпаки, закріпачення селян у східній Європі, оскільки після чуми землевласники розширювали свої володіння. Цей збіг чинників не обов'язково має призводити до якогось покращення.

Виразні елементи буржуазної революції мала Українська національно-визвольна революція 1648р. Вони полягали у ліквідації великої земельної власності польських і ополячених українських феодалів, а також станового устрою суспільства, в поваленні кріпосницького ладу, завоюванні селянами особистої свободи, у встановленні дрібної земельної власності селян, козаків і міщан, масовому використанні вільнонайманої робочої сили тощо. З'явилася реальна можливість для переходу до буржуазного суспільства. Тим більше, що подібне вже сталося в Нідерландах і відбувалося в Англії. Все залежало від сили народних мас і політики правлячих кіл.

Підґрунтям до революційного натиску 1905-1907 років у Росії невдоволених багатомільйонних мас було об'єктивне прагнення російського істеблішменту та буржуазії, яка також представляла політичні еліти, до політичної влади, зволікання царизму з остаточним вирішенням аграрного питання, посилення експлуатації робітничого класу і селянства, відсутність демократичних свобод, національне гноблення. Уперше в політичній історії країни об'єдналися робітничий, селянський, військовий, ліберальний, буржуазний та національно-визвольний рухи.

Поступки самодержавства істеблішменту країни: створення Державної думи, утворення профспілок, нових політичних партій, кооперативних організацій сприяли спаду революційних настроїв тих років.

Аналогічними подіям 1905-1907 років були лютневі події 1917 року, викликані, у тому числі, і Першою світовою війною. Лютневі події 1917 року, коли за революційним підйомом усього суспільства було знесено старий режим, також мають всі ознаки класичної революції. Двовладдя, у якому російські політичні еліти представляв Тимчасовий уряд, свідчить про те, що політична еліта була одним із дієвих учасників тих доленосних революційних подій.

Революційний рух завжди представляють не лише партії робітників, селян і т.д., а й партії, що представляють інтереси еліт. Нерозвинутість законодавства, неможливість громадянського суспільства законними способами впливати на узурпацію влади породжує революції. Революції відбуваються в нерозвинутих демократіях та громадянських суспільствах. І саме слабкість демократій зумовлює керівну роль в революціях представників політичної еліти.

Революції спонтанно ніколи не виникали. Вони завжди були наслідком дій відповідних політичних еліт, незадоволених чинним режимом. Оскільки саме еліти є батьками революцій, роз'єднаність політичних еліт – перший крок до революцій. Без підтримки представників політичної еліти неможливо її здійснити. Тому лише поєднання інтересів окремої частини еліти з прагненнями невдоволених народних мас призводило до початку революцій. Саме еліти – провідні верстви населення країни, спроможні очолити зубожілий і невдоволений народ у протиурядових акціях.

У жовтні 1917 року, після тривалого двовладдя, протистояння та державного перевороту, більшовики, яких не можна назвати представниками істеблішменту країни, захопили владу. Незважаючи на те, що за метою і змістом перетворень події у жовтні 1917 року були схожими на революцію, проте за формою події у Петрограді були державним переворотом, що й визнавали самі тогочасні більшовицькі лідери.

Якщо біля витоків Англійської буржуазної революції стояли такі мислителі, як Т.Гоббс, Дж.Мілтон, О.Сідней, Дж.Локк, якщо революція у Франції базувалася на ідеях видатних просвітників – Вольтера, Ш.Монтеск'є, Ж.-Ж.Руссо, К.Гельвеція, Д.Дідро, П.Гольбаха та інших, то все, що робилося, починаючи від 1991р., на пострадянському просторі здійснювалося без будь-якого наукового супроводу, головним чином на основі рекомендацій іззовні.

Для того, щоби вважати революцію здійсненою, недостатньо лише невдоволення широкого спектру політичних сил, у тому числі й політичної еліти, існуючим режимом. Наслідком революції має бути зміна виробничих відносин.

Великий вплив на розвиток України здійснюється олігархами. А внутрішня логіка олігархій полягає в тому, що вони відтворюють самі себе не лише в тій самій групі, що перебуває при владі, а й навіть тоді, коли цілком нова група перехоплює владу. Суть залізного закону олігархії полягає в тому, що нові лідери, скидаючи старих з обіцянками радикальних змін, не приносять нічого нового, а лише те саме, що було.

Чи відбулись в результаті останніх українських Майданів зміни у структурі виробничих відносин? Сучасні науковці, в очікуванні чергових атестацій, переквалі-

фікацій, кваліфіціювань просто не наважуються назвати все своїми іменами, оскільки переможці, як завжди, визначають, що є злочином і хто є ворогом. Чи не є причиною невдоволення населення те, що в Україні не було вчинено реальних дій щодо зменшення впливу олігархічних кіл на економічні відносини у країні, формування системи державної влади і управління? Чи не потрібно для трансформації існуючої в Україні економічної системи радикально змінити економічну політику і структуру права власності, прийняти науково обґрунтовані стабільні юридичні закони, які створять умови для розвитку належних відносин економічної власності? Чи не відсутність дієвих стимулів та обмежень, з якими зіштовхуються українські політики у взаємодії з іншими політичними і економічними інститутами, є головними перешкодами у реформуванні суспільних чи економічних інститутів, які б стимулювали розвиток країни, економічне зростання та утвердження верховенства права?

При таких обставинах неминучим буде виникнення у майбутньому об'єктивних умов для економічної і політичної кризи суспільного устрою, і, як наслідок, соціальної революції. Головне, щоб такою ситуацією не скористалися зовнішні вороги України, які, на відміну від нашої політичної еліти, ніколи «не спали і не сплять».

«Нова влада, – писав доктор історичних наук В. Степанков у 2017 році, – нічого не навчилася і своєю короткозорою політикою провокує третій Майдан. Боюся, що він уже не буде такий красивий, він може більше нагадувати румунський варіант, коли Чаушеску просто розстріляли. Не слід забувати, що в людей зафіксовано близько мільйона одиниць вогнепальної зброї. Люди озброєні, і вони озлоблені. Це страшно, бо коли є порив озлобеності, порив ненависті, постраждати можуть і невинні люди.

Найбільшою помилкою провідників Майдану було те, що вони вкотре довірилися політикам. Біда в тому, що люди, котрі створили на Майдані комітети, не мали політичного досвіду. Це були інтелектуали, порядні, чесні громадяни. Вони свято вірили, що політики, котрі називали себе опозицією, справді хочуть змін, адже всі вони виголошували прекрасні демократичні гасла: що треба покінчити з олігархією, провести реформи судової системи, реформи в прокуратурі тощо. Наші «лідери» більше боялися Майдану, ніж режиму. Більше того,

вони самі є представниками того режиму, тільки тоді були усунуті від важелів влади, від фінансових потоків. Звісно, дорвавшись до влади, вони захотіли залишити все без змін, прикриваючись демократичними гаслами. Вони не кращі за діячів, які були при Януковичі, а в чомусь навіть гірші – вони цинічніші.

Ці політики всіляко демонстрували, що вони виховані на європейських цінностях, на ліберальній демократії, на тому, що треба формувати громадянське суспільство – і ми повірили...

Велика помилка вважати цю революцію вже завершеною. Хіба Майдан стояв лише за те, аби прогнати Януковича? Зрозуміло, що ні! Можливо, за ці три роки зламано панування кланово-олігархічного режиму, що обкрадає українське населення, життєвий рівень якого найнижчий у Європі? Може, наша «еліта», наші мільйонери і мільярдери у ці скрутні часи взяли на себе хоча б частково тягар для виходу з економічної кризи? Ні, вони залазять до кишень дрібних бізнесменів, бюджетників і пенсіонерів, деруть з народу останню шкіру. А скажіть, може, покарано когось зі злочинців попереднього режиму, тих, хто переслідував і розстрілював майданівців, знищував армію, розпалював сепаратизм на півдні та сході? Та нікого! Може проведено реформи? Подолано корупцію? Ні, влада лише імітує реформи, прикриваючись гаслами «європейського вибору» та вірності ідеалам Майдану. І все це веде Україну до катастрофи, до вибуху нового Майдану, який Росія неодмінно використає у своїх інтересах».

Незмінним у революційних подіях останніх часів залишається лише одне – у сценарії революції чи майдану має бути броньовик, танк або бульдозер. Лише з таких «трибун» з'являлися останні політичні лідери.

У кожному суспільстві на противагу еліті існує контреліта, яка завжди прагне замінити першу. Таке протистояння часто призводить до заміни однієї еліти іншою. Бажання збагатитись за рахунок решти суспільства призводить до боротьби між олігархічними кланами за володіння політичною владою. В результаті створюються потужні сили, що штовхають суспільство до політичної нестабільності. Що ми й бачимо в Україні. Боротьба

за контроль над екстрактивними інститутами, яка постійно триває в середовищі еліт, між різними групами та кланами, часто призводила до громадянських протистоянь і поширення беззаконня, загрожуючи існуванню самої держави.

Усі ми спостерігали за тим, як заздалегідь до «помаранчевої революції» було закуплено мільйони помаранчевих стрічок, прапорців, тисячі наметів. Заздалегідь через інформаційні портали до свідомості народних мас було введено такі поняття як «бандократія», «кучмізм» та ін. В Україні з'явилися й досить численні засоби масової інформації, а також культурні, просвітницькі й наукові недержавні організації, які існували на зарубіжні гранти або на кошти вітчизняних фінансово-промислових груп. Їм судилося відіграти істотну роль у розгортанні соціальних заворушень.

А.Гальчинський звернув увагу на «цинізм пропагандистської машини, яка свого часу намагалася представити осередком олігархізації блок «За єдину Україну», а «Нашу Україну» – основою демократизму. У дійсності обидва парламентські блоки були сформовані на ідентичній соціально-економічній базі. І у першому, і у другому блоках замовляли і оплачували «музику» олігархічної структури, мета яких зводилася до добре відомого – остаточно приватизувати не лише парламент, а й усю виконавчу гілку влади – не лише уряд, а й президентські структури. Ідентичними були і їхні економічні прагнення – забезпечити особисту участь у перерозподілі власності, отримати інші економічні преференції».

Ми усі спостерігали за тим, як на підконтрольних інформаційних каналах українські еліти задовго до другого Майдану вступили у інформаційну війну. Не віриться, що пересічні громадяни могли витратити мільйони на закупівлю «революційного реманенту» та інформаційну підготовку.

Об'єктивний аналіз процесів, що відбувалися на території України, дає підстави визнати, що до українського Майдану 2004 року призвели різні погляди українського олігархату та політиків, що орієнтувались на них, на шляхи розвитку України. Одні воліли бачити Україну незалежною у сім'ї європейських народів, інші - російською провінцією. У 2004 році український народ підтримав перших.

Тоді, коли до влади приходили революційні партії,

також використовувалось при поваленні влади невдоволення існуючих еліт. Еліти завжди використовували у «революційних подіях» осіб, яким нічого було втрачати – зубожілий власний народ, який за покликом душі виходив на вулиці. Усі ті, хто приходив до влади на хвилях невинуватої народної надії, були найбільшими авантюристами.

Стосовно висвітлення ролі еліт у революціях потрібно пригадати В.Липинського, який писав про впевненість більшовиків у неможливості затурканих та інертних народних мас піднятися проти диктаторської влади. Він вважав, що революція «не підніметься доти, доки одна частина пануючих більшовиків не збунтується проти другої і не почне вимагати свободи, «конституції». Революцію буде робити частина більшовицьких «панів», тобто виходячи від правлячої верстви, а не від народу – поступових, свободолюбних та реформаторських ідей – ідей, які випливають з їх власних хотінь, а не з хотінь народних, хоч і прикритих, як завжди в таких випадках буває, гаслами «волі народу».

Яку б революцію ми не взяли, ніколи чесний, захоплений поривом революції натовп не приходив до влади. Його лише використовували для знесення старого режиму. Проходило кілька років і натовп, як завжди, залишався в дурнях. У той час, коли простодушні люди, ризикуючи життям, зносили стару владу, гинули на майданах, основні посади у майбутніх урядах вже були розподілені між представниками вузьких кіл політичної еліти, незадоволеної старою владою. Десь приховувались ті, які спритно коригували дії натовпу та мріяли про те, як будуть управляти країною далі.

Не даремно у народі кажуть, що ніколи не починай справу, кінець якої не знаходиться в твоїх руках, оскільки владу візьмуть інші, як правило представники еліт, які мали хоч якийсь авторитет і ресурси. Якраз вони «підігрівали» революції фінансами, іншими ресурсами, претендуючи за свої витрати на прибуткові посади.

Возвеличуючи роль народних мас у революційних подіях і масових заходах, прикриваючись невдоволенням народу, демонструючи правлячій верхівці та своїм колишнім однодумцям, що нібито не вони були зачинщиками революційних подій, а прості громадяни, представники еліт завжди замовчували свою «скромну» роль, приховували свої справжні цілі, адже у майбутньому всі

«дивіденди» від революцій отримували саме вони. Вони завжди майстерно «подавали» себе захисниками країни, які не мали права напризволяще залишити недосвідчений народ, і у скрутний час очолили країну, рятуючи її від занепаду.

Рушійні сили другого українського Майдану простежуються не тільки за її ватажками, котрі систематично з'являлися на сцені Майдану і перемовинах з тодішнім президентом, а й особами, що самі представляли президентську команду, які були незадоволені президентською кадровою політикою та усуненням їх від «владного корита». Немає сумнівів, що український Майдан 2013-2014 років було очолено українським істеблшментом, невдоволеним малою частиною державного пирога, яка йому була запропонована тодішнім керівництвом держави, оточеним своїми сім'ями.

Є межа брехні та маніпуляцій, за цією межею починаються революції. Хто може визначити цю межу? Хто зможе визначити межу, той буде здатний вкотре скористатися ситуацією.

Магічне слово «революція» завжди надавало право переможцям карати та милувати, виходячи з революційної доцільності. Це право ставало з волі переможців для всього народу загально визнаним і загальноприйнятним, навіть якщо велика частина народу з ним була незгідна. Страх перед непрогнозованими жорстокими діями «революціонерів» і магічним словом «революція» пригнічував народні маси в очікуванні світлого майбутнього, яке, як правило, чомусь ніколи не наставало.

Слово «революція» всілякий режим використовував для надання важливості і величності вчиненим діям по захопленню влади, переконуючи у їхній особливості та невідворотності. Цим словом переможці демонстрували, що саме вони перебували на чолі важливих, неминучих, доленосних державотворчих процесів і були спасителями народу від «злочинної влади».

Цю пафосність використали більшовики, знищивши мільйони громадян колишньої імперії. За такими «революціями» завжди течуть ріки безневинної крові і людських поневірянь. 70 років після «Жовтневої революції» комуністи водили за носи мільйони людей на свята з

портретами своїх вождів, а з'ясувалося, що, використавучи Ульянова-Леніна і його партію, іноземні країни підготували та вчинили державний переворот у ворожій їм Росії, з метою ослаблення останньої.

Як би ми всі не відносилися до сакральних слів «революція» та «майдан», все-таки вони означають силову зміну влади.

Після революцій «творють» законодавство переможці. І лише вони, виходячи зі свого досвіду, освіти, ментальності, порядності надають юридичну оцінку всім діям учасників та сторін протистояння у революційних подіях. Першими ж законодавчими актами переможці вирішують на кого має поширюватись амністія, а на кого – люстрація. Злочином стає те діяння, яке нова влада вважатиме злочином.

В усі часи революціонери «уособлювали» істинне втілення волі народу і залишали за собою виключне право визначати цю волю. Вони представляли себе речниками нації, її справжнім втіленням. Та чи були окремі з них представниками нації, діючи від її імені? Ще ніхто, прибувши з іншої країни, не ошчасливив чужий народ.

Переможці також дають свою назву революціям. Для революціонерів завжди було важливим «правильне» формулювання для широких народних мас титульної сторінки важливої події, оскільки недосвідчені люди несвідомо перетворюють те, що вони чують, у те, що можуть зрозуміти. Назва «революція» розуміється кожним по-своєму та формує у кожного готовність до відповідних змін, як у реальному житті, так і у свідомості – готовність до великих жертв, навіть внаслідок несправедливості.

Саме через таку готовність суспільством, під час революційних подій та тимчасово після них, не засуджуються вчинені у революційному безладі певні кримінальні діяння. У людей зменшуються пороги чутливості до злочинів.

Революції для більшості громадян виправдовують злочини, які сприяють захопленню влади. Засуджених за кримінальні злочини у період революції звільняють і, одночасно, вносять до списків ворогів тих, хто вимушений був стояти на сторожі існуючих у державі законів.

Автоматично до списків ворогів заносяться всі правоохоронні органи, суди. Тих, хто стояв на сторожі закону, починають переслідувати як ворогів народу. Революційні маси, на відміну від освіченої верхівки суспільства, не розуміють, що до звичайних злочинів ставлення правоохоронців має бути незмінним навіть у часи революційних подій. Склад будь-якого злочину (крадіжка, грабїж, розбїй, вбивство чи інше злочинне діяння) для правоохоронця і судді є незмінним, незалежно від того чи вчинено його під час революції, чи до неї.

Навіть у період революцій правоохоронні органи та суди вимушені давати формальну оцінку злочинам. Вони не можуть керуватися «революційною доцільністю», оскільки межі цієї доцільності нікому, крім ініціаторів революцій, ще не є відомими. А очікувати, коли переможець надасть оцінку діям злочинців, вони не можуть, оскільки бездіяльність може призвести до сплеску злочинності.

Правоохоронці і судді не можуть чинити по-іншому, вони не можуть ігнорувати факти й змінювати визначену чинним законодавством юридичну оцінку дій чи бездіяльності осіб. Пізніше вони нестимуть покарання від переможців за фактично правильно вчинені дії та вірну юридичну кваліфікацію діянь. Таким чином, правоохоронні органи і суди неминуче стають заручниками ситуації.

Революційних лідерів не цікавили долі тисяч добросовісних правоохоронців, працівників служби безпеки і прокуратури, які десятки років чесно служили своїй країні, але примусово були звільнені з посад тільки за те, що опинились, на той час, на керівних посадах. Лідери заплющували очі на те, що кимось під час масових заходів здійснювались постріли з вогнепальної зброї у представників правопорядку. Чи постріли у таких же синів країни, одягнутих в уніформу під час виконання службових обов'язків, були законним вираженням волі ініціаторів заворушень і мітингуючих?

Але, при всьому цьому, не варто забувати, що у доленосні для країни часи силові структури держави мають бути, все-таки, разом із своїм народом, а не зі злочинним режимом.

Прикриваючись виконанням службового обов'язку, можна вірно служити будь-якому режиму, як це вдало роблять за гарну плату окремі правоохоронці, особливо у

країнах з авторитарними режимами. Справжні патріоти країни мають тонко відчувати межу між цим обов'язком і майбутнім свого народу. Її важко визначити, але потрібно, враховуючи, що методичних рекомендацій з такого приводу ще не розроблено. Саме вибір правоохоронців і армії, на яких опираються режими, відіграє ключову роль у майданних протистояннях: вибір між добром і злом, між ворогом і народом, тиранією і світлим майбутнім.

Кожна нова влада завжди прагнула монополізувати право на патріотизм і «правильне» розуміння історичного минулого. Та чи можливо монополізувати право на патріотизм, люстрацію, на визнання когось представником злочинної влади?

Наступна лавина може знищити ще багато громадян країни. Вона наростатиме з кожним новим Майданом і зупиниться лише тоді, коли будуть усунутими його причини. У нашому випадку – клептократія та олігархічна система управління державою.

Посадові особи теперішніх органів управління державою у недалекому майбутньому можуть опинитися наступними у люстраційному ланцюгу. І вони це знають, обираючи вже сьогодні країну перебування для себе і своєї родини. А хто ще не обрав – має над цим поміркувати.

Жодна влада не може сприйняти своє повалення. Вона наполегливо встановлює норми юридичної відповідальності за дії, які загрожують її існуванню, проте закон, як створена конкретною владою штучна річ, не може стримувати розвиток суспільства та історії. Влада через свій репресивний апарат репресує незгідних з її політикою.

Знання того, що переможці в результаті революцій несуть відповідальність, як правило, перед історією, а не перед законом, не стримує від здійснення наступних революцій. Лава підсудних не для переможців, навіть, якщо вони негідники і злочинці.

Демократичний прихід до влади, як правило, не призводить до захисту усіма засобами, в тому числі подавленням жорстокими способами, завоювань тих, хто отримав владу. Особи, які прийшли до влади не на кро-

ві, не будуть захищати «завоювання революції» жорсткими нелюдськими засобами. Вони не ризикують своїм життям та добробутом. Історія показує, що найсильніше захищають «досягнення революції» ті особи та партії, які вчинили найбільше злочинів при захопленні влади. Вони вимушені захищати своє життя і майбутнє, оскільки при наступній зміні влади доведеться відповідати за заподіяні злочини.

Більшовики на початку ХХ століття у крові втопили мільйони громадян великої держави. Вони вимушені були це зробити. Зміна влади неминуче призвела б до притягнення їх до відповідальності. І відповідальність мала бути адекватною тим способам, які сприяли захопленню влади. Страх перед відповідальністю за скоєні злочини призвів до річок пролитої крові.

Усі революційні лідери чомусь завжди були враженими переконанням, що революції без пролиття крові не бувають. Певно тому, що ніколи не розглядали здійснення революції мирним чи демократичним шляхом. Мільйони смертей не були, з їх точки зору, «зайвими» на шляху до мети – захоплення влади. Пролита кров лише підкреслювала сакральність революційних надбань і непогрішність переможців.

Але одна справа проливати чужу кров, а інша – свою. Прикриваючись революційною доцільністю і захистом досягнень революцій, заколотники просто боялись втратити своє дорогоцінне та жалюгідне життя. Життя мільйонів не було таким важливим для держави і революцій, а життя окремих революціонерів-брехунів, аферистів і боягузів було цінним скарбом. Такі об'єктивні закони «захисту революційних досягнень» діяли у всі часи та діятимуть завжди.

«Революції, – писав російський соціолог П.Сорокін, – карають не стільки аристократичні верстви населення, скільки мільйони трударів, які у своєму екстазі мають надію раз і назавжди революційним шляхом покінчити зі своїм зубожінням». Найбільш небезпечним у революції він вважав те, що на відміну від реформ, які мають запроваджуватися в життя правовими та конституційними засобами, революція зневажає ці обмеження. Саме через це вона не збільшує, а скорочує базові свободи.

Більшовики принесли країні і людям лише кров, нещастя, свободу від совісті. Під виглядом свободи вони принесли людям величезне рабство. Їх підтримала чернь,

а не народ – носій національної свідомості. Ідеї про земний рай потрібні для злиденних. Світ був недосконалим, однак більшовики зробили негідниками усіх.

«Мы будем казнить не конкретных преступников, а тех кого не будем брать с собой в будущее» – казав один із лідерів більшовиків Л.Троцький, обґрунтовуючи масові репресії. Подібні лозунги звучали також у часи масових скорочень, звільнень, переатестацій та люстрацій. Революційна доцільність не зважала на конкретного законослухняного громадянина, який попадав у жорна революцій. Переможці завжди тримали своїх ворогів в очікуванні смерті. В такому очікуванні останні пожирали себе, своє найближче оточення зсередини. Заливши країну морем крові, «захищаючи націю», переможці вперто рухалися до свого «світлого майбутнього». А революційний запал спрямовувався пізніше проти зовнішнього ворога. Як правило, усі дії переможців відносно людей, що їм довірилися, закінчувались великим обманом.

Надаючи сьогодні оцінку українським Майданам 2004 і 2013 років, не потрібно відкидати того, що події на них, крім іншого, були реалізацією генетичних прагнень українців до цивілізаційного вибору, який зроблений нашими предками тисячі років тому. Питання цивілізаційного вибору для українців є найголовнішим, воно рано чи пізно неминуче мало бути вирішеним. Допоки питання про такий вибір не стояло, українці змушені були терпіти усі спричинені державою життєві негаразди.

Не варто забувати, що революції привласнюють собі всі права і спокійно беруть на себе всю відповідальність за неправомірні вчинки до тих пір, поки хтось безпосередньо із «революціонерів» не зійде на ешафот. Спалені тролейбуси чи побиті шибки й двері державних установ списуватимуться на рахунок революцій до тих пір, доки того, що підносив палаючого сірника або кидав камінь, не схоплять за руки і не покарають. Тільки після того, як всі побачать окривавлену голову, що летить з ешафоту, усім, особливо самим «революціонерам» стає зрозуміло, що революції допускають також несправедливість. У них зникає, привласнене собі, право на непогрішність.

Визнання «безумовного права» революції творити беззаконня суперечить створеній державою системі пра-

вопорядку та судочинства. Стадний інстинкт завжди творив свої темні справи, розмиваючи відповідальність, а тому призводив до страху, вчинення самих страшних злочинів. Ефект натовпу вивільняє найстрашніші звірині бажання. Почуття відповідальності, що стримує завжди окремих індивідів, зовсім зникає в натовпі. Потім кожна одиниця натовпу покладатиме відповідальність на кого попало, тільки не на себе.

Психологічно вразливий, соціально незахищений, самотній та безсилий індивід, потрапляючи на масовий мітинг, де його оточують тисячі людей з подібними переконаннями, піддається впливу масового навіювання, він не відчуває себе самотнім, не піддається страху. Він починає розуміти мітингову демократію по-своєму, відчуває себе вільним від усього. Він виходить на мітинги щоби утвердити свою особистість, значимість, виявляючи готовність йти за новим вождем, новою владою, навіть не розуміючи їх програмних цілей і перспективи.

Соціальний порядок у державі не є природним порядком. Цьому порядку завжди загрожуватиме небезпека, якщо у нього перестануть вірити люди. Неможливо соціальний порядок у країні підтримувати лише військовою чи поліцейською силою. Певна частина військових чи управлінської еліти повинна вірити у свого лідера, господаря, честь, Бога, свою державу чи у гроші. Важко повірити у те, що частина української політичної еліти, яка очолила останній Майдан, мала високу віру у Бога і свою країну.

Енергія повстання у народі живе завжди. Народ у будь-яку мить здатен прокинутись і піднятися на протест. Проте кожен народ має свої особливості й причини для повстання, які неодмінно будуть використані політичними елітами у боротьбі за владу.

Особливої уваги заслуговують усі лідери революцій. Відомо, що лідери народжуються у боротьбі. Запит на справжнього лідера формується громадянським суспільством лише у часи справжніх випробувань, коли вирішується питання життя чи смерті нації. Коли нація потребує реального представника, який зможе захистити націю і народ своїми здібностями. Лише революції і війни народжують справжніх лідерів.

Лідерами стають ті особистості, які не бояться приймати складні рішення від імені народу і брати на себе відповідальність за дії інших. Чи усвідомлювали це та чи були справжніми лідерами особи, які зі сцени Майдану у 2014 році переконували українців, що лідером революції є український народ? Чи вони просто скористались результатами Майдану?

Історія свідчить, що олігархи ніколи не були зацікавленими у становленні справжніх і незалежних лідерів. Посади у олігархічних системах управління державами дістаються особам не завдяки високим діловим і моральним якостям, порядності та патріотизму, інтелектуальним чи іншим здібностям.



15. Інформаційний простір. Гуманітарна політика

Вчинками кожної людини керують світогляд і почуття. А світогляд, почуття, погляди залежать не тільки від способу життя, виховання у сім'ї, а й від пропаганди, реклами. У чиїх руках є засоби пропаганди, ті й накинуть свої погляди і світогляд народу. Таким чином, власники засобів пропаганди – радіо, телебачення, кіно, часописів, журналів, видавництв, книгарень тощо – стають фактичними керівниками всього життя демократичної країни. А політичні висновки народних мас є результатом відповідного впливу на них сучасної пропаганди через засоби масової інформації.

Великою бідою для України було те, що «просвітницька робота» через засоби масової інформації здійснювалась, здебільшого, не державними органами, а іншими деструктивними силами.

Протягом кількох днів контрольовані окремими особами засоби масової інформації могли зробити з якоїсь дрібниці справу державної ваги або викрасти з пам'яті мас проблеми, які потребували найшвидшого вирішення. Цим засобам вдавалось протягом кількох тижнів затягнути у масову свідомість зовсім невідомих осіб і заставити народні маси пов'язати з ними свої надії на майбутнє. Така на швидку руку «намальована» популярність і не снилася найвідомішим та найдостойнішим

українцям, якими внесено неоціненний вклад у становлення і розвиток країни. З іншого боку, будь-кого, обливши брудом, одним помахом руки могли забути, миттєво викинути з інформаційного простору та, як наслідок, з масової свідомості.

Дві третини найпотужнішого телевізійного інформаційного простору України весь час перебувало в руках кількох олігархічних родин – представників сучасної політичної та бізнесової еліти. Держава ніколи не намагалась виправити цю ситуацію. Усіх все влаштувало. Ця псевдоеліта заповнила більшу частину інформаційного простору держави розважальними програмами, які не впливають на формування в українців почуття любові до України, її природи і поваги до сімейних цінностей.

У країні, яка має безліч видатних науковців, інженерів-конструкторів, господарників, вчителів, лікарів, журналістів, письменників, героїв-військовослужбовців та правоохоронців героями телеекранів стали нахабні блазні олігархів з їх низькопробним телевізійним продуктом.

Власники засобів масової інформації, не зрозуміло за які заслуги, обраних назвали «зірками», систематично розповідаючи багатомільйонній країні про статки, особисте життя, відпочинок і речі останніх. Навіщо тобі, народо, щось аналізувати, думати про важливе. Тішся розвеселим життям «зірок» та смійся сам з себе! За тим, лідери яких політичних сил систематично з'являються на певних телеканалах видно, кого «підтримують» чи фінансують окремі олігархи, власники цих каналів.

Складається враження, що Україну заселено лише шоуменами, героями світських новин і тими, хто на них дивиться з телеекранів. Не слід забувати, що у ній також проживають люди, які цікавляться мистецтвом, літературою, наукою. Країна має тисячі представників інтелігенції, які відкрито зневажають ці програми, їх героїв і власників тих же телеканалів.

У сучасному світі людська свідомість формується телебаченням, інтернетом тощо. Час взаємодії людини з цими інформативними джерелами збільшується у геометричній прогресії. Віртуальний світ став частиною реального життя кожного. Однак, інформація, знання та мудрість – це різні речі.

Необхідно усвідомити, що кібератаки чи інформаційні атаки легше здійснювати, ніж захищатися від

них. Інформація з комп'ютера є настільки доступною, що цим применшується увага до її значення і розуміння того, що є значущим.

Комунікаційні технології загрожують послабити здатність людини до внутрішніх пошуків через технології, які стали провідниками та посередниками думки. Коди відстежування характеристик і пріоритетів, уподобань користувача можуть впливати та управляти людським вибором. Різні люди, які звертаються до пошукової системи з тим же питанням, не завжди отримують одні і ті ж відповіді. Поняття істини втрачає свій універсальний характер. Цим завжди можна маніпулювати.

Телевізійні канали, друковані видання, інтернет-ресурси постачають суспільству велику кількість інформації, часто навіть неправдивої, викривленої, поданої під «певним соусом». На жаль, наше суспільство вже зіткнулося з методами маніпуляції масовою свідомістю, з поняттям «інформаційна війна».

Населення України систематично «зомбується» багатьма основними загальноукраїнськими телеканалами. Всі новини цих телеканалів заповнені кримінальною хронікою. Невже населення цілої країни з інформаційних каналів має чути, що у якомусь глухому селі сталося побутове вбивство, хтось наклав на себе руки, інший розбився! Хіба таким має бути рівень подання новин на загальнодержавних телеканалах? Невже українцям потрібен увесь цей негатив? Невже неповнолітні діти українців мають усе це чути й бачити? Немає сумнівів, що це робиться умисно, щоб дискредитувати державні органи і державу загалом. Заляканим, знервованим та дезорієнтованим народом легше управляти. І це придумано не нами. Придумано для компрометації існуючого уряду і держави загалом.

Відсутність програм з глибоким аналізом міжнародних і внутрішньополітичних процесів, що проходять у державі, компенсується наявністю кримінальних новин. Зомбування населення такими «новинами» не має меж.

Розгортаючи газету або вмикаючи телевізор, де транслюються новини, громадянин повинен отримувати, здебільшого, позитивну інформацію (відкриття заводу, театру, досягнення у медицині, збір зернових і т.д.). На загал має повідомлятися позитив, бо саме з позитивними відчуттями громадянину хочеться жити й творити

у своїй державі. Чи не настав час формувати правильний образ представника влади та держави, у якій живемо? З інформаційних джерел людина має отримувати інформацію цікаву для себе, для суспільства, держави, а не ту, що їй подають у власній обробці олігархи.

За статтею 17 Конституції України захист інформаційної безпеки є найважливішою функцією держави поряд з іншими. Проте складається враження, що кимось проводяться експерименти щодо можливості настання негативних наслідків для суб'єктів, які піддаються інформаційно-психологічному впливу. Ці впливи можуть виражатися у формах завдання шкоди здоров'ю людини, блокування свободи її волевиявлення, штучного привиття їй синдрому залежності, втрати здатності до політичної, культурної самоідентифікації, маніпуляції громадською думкою, знищення єдиного інформаційного та духовного простору в країні, традиційних устоїв суспільства і суспільної моралі, порушення інших життєво важливих інтересів особи, суспільства і держави.

Чи не настав час врегулювати на законодавчому рівні питання захисту громадян від негативних інформаційно-психологічних впливів? Досі в країні відсутнє законодавство, яким би визначалась концепція інформаційно-психологічної безпеки особи. Відповідно, не існує єдиного плану, єдиної державної позиції чи стратегії розвитку інформаційної галузі, а отже й забезпечення інформаційної безпеки.

Популізм окремих українських політиків, їх фальшиві ідеї руйнують країну. А люди наші звикли або до палиці, якою їм погрожують, або до пряника, яким їх ошукують. «Тотальне жлобство свідомо прищеплювалося людям, перетворюючи їх на масу – ставить нам «діагноз» Ліна Костенко. – А масі не треба мистецтва, масі не треба культури – масі треба закласти у підсвідомість, і вона піде у спроектований бік». Для цього сьогодні повним ходом іде комерціалізація духовних відносин. Наші діти, наслідуючи окремих недолугих батьків, обмінюють моральні цінності на зручності й пишаються цим. Наша історія переписується раз у п'ятирічку, залежно від кольору прапора і від вітру, який дує у конкретний час.

Мало хто з нас нині потерпає від браку інформації. Шалений розвиток інформаційних технологій породив іншу проблему – надмірний обсяг інформації. Ця інформація часто є беззмістовною, невпорядкованою, що дезорієн-

тує споживача. Потік інформації перевищує спроможність людини усвідомити її належним чином. Тому прагнення впорядкувати та систематизувати будь-яку інформацію (а особливо історичного характеру) є сьогодні особливо важливою і корисною справою. Не потрібно навантажувати читача своїми міркуваннями й ідеями. Обтяжений надмірними інформаційними потоками, читач має сам робити висновки з отриманої інформації, а її систематизація сприятиме правильному сприйняттю та, відповідно, призведе до вірних і обґрунтованих висновків.

«У наш час, – зазначає доктор філологічних наук Г.Почепцов, – виникло поняття постправди, коли завдяки Інтернету в нашу голову потрапляє безліч того, що раніше не можна було б собі уявити. Працюють тисячі джерел, відсутня цензура – все це робить інформаційний потік набагато потужнішим, ніж раніше. Людина часто не може його опанувати, бо в ньому весь час виникають «несподіванки». Інтернет це не бібліотека, де все розкладено на полицях. Тому виникає таке поняття, як «фейк», що є спотворенням правди. Він відрізняється від піару чи пропаганди, які все ж зобов'язані базуватися на правді, можливо, її гіперболізуючи. «Фейк» не хоче бути правдою, для нього важливіше досягнення власних цілей, а не інформування людини.

Українці мають право на правду, яку від них старанно приховують. Через це довіра до влади безупинно знижується. А як можна адекватно керувати людьми, які в тебе не вірять? Інформаційний простір, на відміну від фізичного, багато в чому спільний, тут важко прокласти кордони. Але є велика асиметрія: ми дивимось американські серіали чи читаємо американські книжки, а вони не дивляться наші фільми і не читають наших книжок. Свій продукт повинен стати найціннішим і найцікавішим для аудиторії. І це зрозуміло, він відображає власну картину світу. Тому державі треба вкладати кошти у створення власних бестселерів і блокбастерів, бо нині ми практично живемо чужим. Ми дивимось чужі серіали, наші діти читають перекладені книжки, бо не створюємо власного якісного продукту. У майбутньому пропаганда буде набагато ефективнішою, бо вона базуватиметься на об'єктивному типі інструментарію. Тобто пропаганда ускладниться у своїй підготовці, а людина залишиться фізіологічно і психологічно такою ж, якою була дві тисячі і більше років тому».

Телеканали імперій завжди заповнюються концертними програмами за участю артистів підконтрольних країн-васалів. Так створюється видимість нерозривного зв'язку країн-васалів з метрополіями. Ось яку послугу надають артисти-перевертні поневоленим народам своїх країн. Можливо артисти цього не усвідомлюють, проте національна свідомість і національні інтереси власної країни мають бути вищими високими імперських гастрольних гонорарів.

Як би ми не ставились до радянського минулого, на всесоюзних телеканалах з'являлись зірки з яскравими і чудовими голосами, які заворожували слухача своїм виконанням. Згадайте Валерія Ободзинського, Вадима Мулермана, Мусліма Магомаєва, Едуарда Хіля та інших. Більшість сучасних «зірок-співаків», завдяки своїм знайомствам та доступу до телеканалів, спотворює мистецтво виконання пісні. Вірші, які вони навіть не читають, а невміло викрикують під музику, не можна назвати піснями. Здається, що у сучасних шкільних хорах можна знайти кращих виконавців. Сформовані з часом цехи таких «артистів» не допускають до інформаційного простору наділених природою справжніх виконавців.

Ворожі танки і солдати приходять тоді, коли дозрівають складові інформаційної агресії. У сучасних умовах інформаційна війна є основною складовою агресії проти іншої країни. Підготовлений іноземною пропагандою народ не створюватиме належного опору ворогу. За інформаційного впливу окремі особи взагалі вважатимуть справжнього ворога визволителем від «злочинної влади», «нацистів» чи іншого, створеного пропагандою вигідного ворогу образу.

Завданням влади є виключення інформаційного зомбування зовнішнім ворогом, особливо на прикордонні території країни. Українська влада з такими впливами у свій час не впоралась, не усвідомлювала наслідки таких впливів. Численні радники не змогли зорієнтувати увагу лідерів держави на цих питаннях. Чи не хотіли?

Завдяки сучасній інформаційній політиці держави, українців дещо менше стали цікавити «артисти-мумії» з російських центральних телеканалів. У нас почали з'являтися свої програми, кінофільми, література, актори та режисери. Ми не спостерігаємо за російською непереможною армією у Чечні, «братвою» і «ментами». Ми не слухаємо тюремних шансонів, слів любові до чужого

батьюшки-царя. Але окремі особи постійно намагаються через підконтрольні телеканали повернути втрачене, втягуючи українців до інформаційної сфери колишньої метрополії.

На відміну від українського, на належному рівні поставлено роботу російського кінематографу. Кожен з нас не один раз зустрічався з тим, як зображуються у російських кінофільмах «молодші брати» – носії українських, білоруських прізвищ, прізвищ інших народів. «Молодшим братам» завжди відводились епізодичні ролі «недалеких» осіб, які викликали сміх чи антипатію. Згадайте лише російську комедію 1992 року «На Дерибасовской хорошая погода, или На Брайтон-Бич опять идут дожди» і одного з героїв фільму – Кравчука. Російські митці не переймалися тим, що прізвище цієї особи є співзвучним з прізвищем Президента України (1991-1994рр.). Подібних «кіношедеврів» у російському кінематографі безліч, варто лише звернути на це увагу.

Водночас великорос завжди знаходиться на першому плані, він є інтелігентною і освіченою людиною, справжнім «старшим братом» – прикладом для інших. Невже російські митці не розуміють, що усе це видно усім неозброєним оком? Очевидно, що розуміють та далі роблять свою справу. А ми усі дивимося кінофільми і сміємося з себе.

При всьому цьому свідомим українцям лише шкода московських діячів культури Михал...реченкова, Охло...манова та інших, які стіною стоять за «русским миром», самі особисто не маючи до нього ніякого відношення. Їх скули нервово стискаються у полеміках про велич колишньої імперії. Вони уже не вплинуть на те, що справжня Русь, якою є Україна, все більше віддаляється від московського способу життя, цінностей та й від них самих.

Кілька років тому на російські телеканали вийшов серіал «Золотая орда». Вражаючий примітивізм кінофільму доповнюється популяризованим «русским миром», якого у Володимирському та Суздальському князівствах ніколи не було, оскільки переважаючим етносом у цих князівствах були тюркські племена. Русь представляли лише князі і їх найближче оточення. Очевидним є те, що фільм розрахований на обмежену в історичному плані аудиторію невігласів.

Палац хана Берке схожий на сучасний будинок престарілих з кількома гостьовими кімнатами. Столиця

ханства схожа на наметове студентське містечко. Який завгодно злидар може вільно зайти до великого хана. Раб-художник ставить до відома свого майстра, що піде щось запитає у великого хана. Це у той час, коли у хана була насправді сильна система охорони, перед ним князі та інші правителі, папські нунції, а не тільки раби, стояли навколішки, не маючи права підняти очі.

Воїн, нібито русич, заходить до хана Ногая і просить відпустити художника, засудженого до страти великим ханом Берке, бо той його земляк. Сильний аргумент! Князь Ярослав з військом в складі з десятка кіннотників і піших воїнів відправляється на війну. До нього у палац заходить проста мешканка міста з проханням знайти її коханого чоловіка. Схоже, що видатні «режисери» особливо не переймалися історичною правдою.

Кожен може переконатися як радянський (нині російський) кіномитець і політичний діяч, кінорежисер, сценарист та продюсер, українець за походженням В.Бортко у кінофільмі «Тарас Бульба», вислужуючись перед російською владою, вдало перекрутив окремі слова відомого письменника українського походження Миколи Васильовича Яновського (Гоголя) з однойменної повісті. Слова «Русь», «руська земля» так уміло «прикладені» до тексту, що людині, яка не знає історію й оригінал тексту повісті, не матиме сумніву, що московити та українці є одним народом і разом борються за незалежність проти польського панства. Російська нація у фільмі, завдяки умілому маніпулюванню термінологією, народжується з українського історичного матеріалу і етнічних особливостей українців. Тільки як це пояснити народам мері, весі, чуді, мордві та іншим етнічним (угро-фінським) народностям Московії? А де ж українські фільми, що викривають таку брехню?

Не гірше московських «вбивають наше майбутнє заморські телефільми, якими щовечора «збагачують» українську духовність. – пише О.Гринів, – Жах! Невже ж ми, українці, християнський народ, не усвідомлюємо майбутніх катастроф як наслідку деморалізації нашої молоді? Вироби американського телехалтурництва, які привозять в Україну проворні ділки, вбивають наше майбутнє, пропагуючи аморальність без жодного сорому і возвеличуючи культ невовимого злочинця. Перемикаю п'ять телеканалів – і на кожному те саме: злочинець з пістолетом, націленим на людину.

Чи може бути здоровою в ХХІ ст. нація, яка виховується на такому лжемистецькому насильстві, культурі безсоромності, злочинній всездозволеності? Такої бездуховної навали ми не витримаємо! Нація бездуховних людей приречена! Перед цією лавиною проти нашого майбутнього татаро-монгольська навала нагадує дитячі ігри».

На засіданні російської Ради з культури та мистецтв у грудні 2018 року відомий режисер А.Кончалоський, який мешкав у США не менше 10 років, зазначив, що будь-який кінопродукт не може з'явитися там без контролю американської цензури, кінофільм про війну – без втручання військових спеціалістів і т.д. Як бачимо, у «найдемократичнішій» країні світу досить ретельно відносяться до свого інформаційного простору. Одна справа навчати інших демократії, інша – контролювати її рівень у своїй країні. У США добре розуміють вплив інформаційного простору на національну безпеку.

Українцям потрібен вітчизняний кінопродукт, який зображуватиме історичні події, пов'язані з діяльністю української еліти, а не тільки про село, краєвиди й галушки. Народ має бачити роль власної еліти у становленні і розвитку державності, що завжди приховувалось, адже у імперському виконанні звеличувалась лише роль імперських органів управління.

Поглянемо на ілюстрацію Абрама Резніченка з обкладинки журналу «Україна» (№ 5, 1954 рік), на якій зображені росіянин та українець, які на фоні московського Кремля і червоних прапорів підтримують щит із зображенням сцени Переяславської ради. Росіянин, як старший брат, зображений у сучасному костюмі і краватці. Він зверхньо тримає свою ліву руку на плечі, одягнутого в українську сорочку, малороса. На малюнку росіянин зденаціоналізований. Він є старшим братом, за яким завжди останнє слово. Чому б їх обох не зобразити в національному вбранні чи у сучасних костюмах? Чому б росіянина, до прикладу, не зобразити у московській косоворотці та личаках поруч з українцем у вишиванці і сап'янових чоботах?

Ось як у імперському виконанні зображався зрусійлий угро-фін, який завдяки руській колонізації, руському окультуренню, мові та ординському вихованню став несподівано для себе «старшим братом» для усіх народів імперії.

В сталінську добу російські письменники, кіномитці, історики, нерідко за вказівками Політбюро, повернули роль національних героїв Олександрю Невському, Івану Грозному, Петру І. Князів, генералів, котрих раніше засуджували як захисників інтересів експлуататорів простого народу, почали уславлювати як видатних державних діячів, полководців і патріотів. Тяжіння до великодержавницьких традицій передбачає радикальний розрив з минулим та формування офіційної історичної пам'яті. Історики не зважали на багатонаціональну структуру цієї трансформації. Для інших радянських національностей відновлення нації, як суб'єкта історії, викликало запитання: а якої саме нації?

В умовах гібридної війни завжди будуть маніпуляції щодо того, хто є другом, а хто ворогом, де діє «рука ворога». Кожного можна в цьому звинуватити. Зловживання і маніпуляції, як правило, беруть верх над порядністю. Поки розберуться в порядності особи буде пізно, хтось постраждає, і результат буде досягнуто.

У кіберпросторі ще легше маніпулювати, оскільки люди ще не готові до цього. Хтось монополізує право бути патріотом чи люстратором, знищуючи інших у боротьбі за владу та власні інтереси.

Доцент кафедри національної безпеки Національної академії управління при Президентові України Р.Марутян зазначає, що анексії Криму й агресії на Донбасі передували смислові атаки росіян. Почасти діяли старі радянські, а то й імперські смислові штампи. Працювали потужні генератори чуток. Багато українських політиків, журналістів стали їхніми носіями, повторюючи, гіперболізуючи їхній зміст і силу справжньої загрози. Приміром, чутки про непереможність «потужної російської армії». Буцїмто ми не зможемо їй протистояти.

Смислова війна – ширше поняття, ніж інформаційна. Оскільки активні її агенти, крім журналістів, експертів, ще й солдати, письменники, режисери, діячі культури і спорту. Тут і канали впливу ширші. Якщо в інформаційній війні це ЗМІ, інтернет, то у смисловій – когнітивний пізнавальний рівень. Це продукти маскультури – театр, кіно, спорт, шоу-бізнес тощо. І тепер зрозуміло, чому наша держава забороняє російські фільми. Це одна з наших технологій протидії якраз смисловій війні. Не всім це подобається, але іншої можливості змінити наш когнітивний простір колективної свідомості та цінностей не існує.

Смислова війна змінює всю модель світу, інформаційна – лише якийсь малий її сегмент. Смислова війна працює з усім населенням, інформаційна – з якимсь її малим сегментом. Смислова війна розрахована на довготривалий період, інформаційна зацікавлена в моментальному результаті. Інформаційна війна зберігає наявні механізми мислення, смислова – намагається вибудувати нові.

Українська псевдоеліта заповонила інформаційний простір дебатами, аналізами, кадровими призначеннями та нагородженнями, здогадками про чийсь майбутні дії, а «відомі політичні і економічні експерти» усе серйозно обговорюють. І дійсно, не будуть же вони обговорювати вплив світових макроекономічних процесів на економіку країни чи стабільність національної валюти. Але, схоже, і у цьому вони «розбираються».

Варто напрацювати наші поняття й філософію. Маємо підняти з небуття власні архетипи. Саме вони здатні пояснити, чому українська нація втрималася навіть у найжахливіші часи. Це цінності, за які боремося, воюємо і захищаємо. Українці не повинні дати себе спаплюжити й окупувати, як століттями раніше.

Проте націю не об'єднують ані кров у жилах, ані перекази минулого, ані пам'ять про звитяги предків. Нас ефективно згуртують лише спільні проекти майбутнього – не нав'язані згори, а усвідомлені й вистраждані всіма активними громадянами.

«У нас нині модно говорити про непотрібність національних творчих спілок. – зазначає голова Національної спілки письменників України М.Сидоржевський. – Мовляв, рухаємося в Європу, де ринок зумовляє конкуренцію, ожог виживає сильніший. Так, у збаламученій масовій свідомості шансон і попса переможуть Коцюбинського чи Леся Курбаса. А ще кажуть: яка там культура, коли війна, тарифи, соціальна напруга і безкінечні партійно-політичні битви? Невже високі державні мужі не розуміють, що в цьому вони схожі на сліпих кротів, які далі власного носа не бачать? Таке злочинно безвідповідальне ставлення до культури – насамперед показник примітивного рівня культури чиновників. Але це також ознака загального, масового суспільного без-

культур'я, фактично діагноз суспільству, яке у примарній гонитві за шматком гнилої ковбаси втратило пісню, втрачає ковбасу, і як наслідок – тепер уже загрожена свобода і незалежність.

Це вирок також і державі. Держава, яка не дбає про збереження національної культури, приречена посісти ганебне місце на маргінесах історії. Країна, в якій моральними авторитетами вважають брехунів і казнокрадів, не має майбутнього. Адже саме в культурі, і тільки в ній зберігається генетичний код нації... Тож триває не лише соціально-економічна, а й моральна та духовна деградація суспільства, погрузлого в багні корупції. І саме це становить найбільшу загрозу для майбутнього України, бо плодить суспільну зневіру, апатію, байдужість і споживацькі патерналістські настрої, віддаляючи нас від формування громадянського суспільства з ринковою економікою і розвиненим демократичним устроєм як надійними гарантами соборності й державного суверенітету.

Очевидно, що анексія Криму і війна на сході України стали можливими тому, що ці українські регіони ми програли ще задовго до березня 2014 року. Ні держава з її страусячою політикою, ні суспільство фактично ніяк не протидіяли повзучій гуманітарній окупації України з боку агресивного сусіда, який готував вторгнення, вкладаючи у це мільйони доларів щорічно.

Під час збройної окупації Криму не прозвучало жодного пострілу: все було зроблено зарання методом інформаційної, ідеологічної, мовної зачистки... Прорвало саме там, де були найбільші проблеми гуманітарного характеру. Ось що означає гуманітарна політика! Фактично вона виконує роль імунної системи національного і державного організму, ослаблення якої неминуче призводить до небезпечних хвороб на кшталт сепаратизму, або ж, у гіршому разі, до летальних наслідків для держави. Чи потрібно ще когось переконувати: що менше грошей держава надає на культуру, то більше їй доведеться витратити на війну? Не підтримуючи українську національну культуру, наша держава матиме тотальне домінування в Україні чужих і ворожих псевдокультур – сконструйованих за феєсбешними лекалами, фінансованих з федерального бюджету Росії, які передбачають поглиблення експансії «руського мира» в Україні. Домінування російськомовної преси, літератури, пропаганда

чужих і ворожих для нас цінностей на інформаційних каналах – ось ягідки, з яких можуть вирости плоди нових воєн, руїни і національної трагедії в недалекому вже майбутньому».

Багато років в умовах інформаційної відкритості здійснювався інформаційний вплив на масову свідомість задля зміни поведінки людей, нав'язування їм цілей, що не входять до їх інтересів. Адже головне завдання інформаційної війни – маніпулювання масами, внесення у суспільну та індивідуальну свідомість суперечливих, антиконституційних ідей і поглядів; дезорієнтація, дезінформація населення; послаблення певних переконань, устоїв; залякування свого народу образом ворога; нав'язування ідеї релігійних протистоянь тощо.

Українофобія в Росії завжди об'єднувала владу і опозицію. Риторика опозиції, яка керується запитамі електорату, є такою лише тому, що українофобією проникнуте усе російське суспільство, яке вважає Крим російським, а Україну – маріонеткою США. Для них Україна винна лише у тім, що не вписується в плани відновлення імперії, а українці винні у тому, що не бажають жити з московитами в одному домі. Тому українцям не варто тішити себе думкою про те, що після зміни влади у Росії можна буде повернути загарбані Москвою території.

Ось чому має посилюватись робота держави в інформаційній сфері. Лише знання справжньої історії України та її відносин з Москвою може розставити крапки над «і» у людських головах.

Українське суспільство спокійно дивиться на те, як у кіно, брудній літературі та газетах щодня отруюється український народ і після цього дивується, чому народні маси є недостатньо духовними, чому проявляють національну байдужість.

Здорова національна свідомість формується здоровими соціальними відносинами. Чи можна звинувачувати український народ, який є жертвою обману, у неправильному розумінні поточної ситуації, якщо всі засоби масової інформації сконцентровані в руках олігархічної псевдоеліти?

Ми повинні усвідомити, що олігархічний капітал має бути позбавленим впливу на засоби масової інформації. Цими засобами високопрофесійно, зі знанням справи, завдань та цілей пропаганди, у найкращих формах формується світогляд українців у необхідному олігархії

руслі. Такий вплив на свідомість українців є загрозою державності. Найвпливовіші і основні засоби масової інформації обов'язково мають контролюватися державою та органами громадянського суспільства, а не олігархічними родинами.

Інформаційна політика держави щодо ворога має носити агресивний характер, і у цій боротьбі має використовуватися повернення історичної назви нашої країни – «Україна-Русь». Інформаційна політика не потребує, на відміну від військового протистояння, надвеликих витрат коштів, людських і матеріальних ресурсів.

Середньовічні вельможі панічно боялися інформаційного впливу на свій імідж з боку вуличних артистів, які своїми піснями чи гуморесками могли в одну мить сформуванати думку народу з окремого питання та негативний імідж свого володаря.

Десакралізація української влади методом політичної сатири, яка останні десятиліття проводилась з екранів телевізорів, негативно відобразилась на відношенні громадян до вітчизняних владних інститутів. Чому 5-й Президент України не враховував величезного інформаційного впливу вечірніх гумористичних програм на свій імідж? Не вивчав історію? Чи самозакоханість від посади йому засліпила очі? Численні радники не підказали йому очевидне, грабуючи тим часом власний народ. А ті соратники, які оточили главу держави клятвами у вірності, у пошуках «кормління» і не переймалися майбутнім свого поводиря.

Тим часом, у відомому усім серіалі навіть прізвище головного героя було обрано вірно: не Іванов, Петров, Ватман чи Пульман, не Янукідзе, а Голобородько – справжній українець. Процес зміни керівника держави було запущено командою наступного Президента задовго до виборів 2019 року. Гумористичні програми на усіх рейтингових телеканалах, концерти у всіх містах, телесеріал про простого учителя Голобородька, мультсеріали – усі обливали брудом «Петра I» та тих, хто знаходився біля «державного корита» протягом років незалежності. При цьому зауважимо, що гумор був таки справедливим, а виконання було чудовим і талановитим. Тому народ його підтримав, бо лише у та-

кий спосіб міг помститися зажерливому істеблішменту країни.

Гідним є внесок українців у світовий Нобелівський рух: в Україні народилися сім лауреатів найавторитетнішої у світі премії.

19 науковців та діячів освіти і культури кандидува-лися на здобуття цієї відзнаки. Понад 20 лауреатів – нині громадяни різних країн, в автобіографіях вказують, що їхні предки походять з України. Вихідці з України чи їхні нащадки, піднявшись на вершини міжнародного визнання, не забувають свою Батьківщину, проте офіційний Київ байдужий до їхніх почуттів. Жодного з них не удостоєно звання «іноземний член Національної академії наук України», і це при тому, що окремих відвертих російських українофобів – удостоєно.



16. Основна ознака нації

Чи не основною ознакою кожної нації є мова, з виникненням якої постав народ, з відродженням якої постала нація, з якою безпосередньо і опосередковано пов'язані інші її об'єктивні ознаки.

Мова є найважливішим компонентом національності та найефективніше встановлює природні межі нації. Вона є критерієм розмежування між національним і чужим. Вона пов'язує різні верстви і регіони. Мова не тільки є засобом спілкування, а й системою світобачення і самовираження окремої нації, дає змогу представникам нації розуміти одне одного на підсвідомому рівні. Мова встановлює зв'язок між верхівкою та масами, закладає основу спільної ідентичності.

Саме з мов почали формуватися нації у середньовіччі, з мов у XIX столітті пробуджувалися і поставали до життя нації бездержавні, поневолені. Протягом століть українська мова забезпечувала етнічні кордони народу, зберігала цілісність нації, оберігала її від етнічної смерті.

Людину ми пізнаємо завдяки спілкуванню саме через її мову, оскільки в мові – її внутрішній світ, почуття, мислення, інтелект, сутність. Так само через мову можна пізнати народ, оскільки вона розкриває сутність тих, хто є її носіями. Мова, як психологічне явище впливає на психіку народу, витворює його характер. Це особлива знаковозвукова система національного буття, націо-

нальної сутності та психології народу. Саме завдяки мові людина відчувається «своєю» у певній національній спільноті, має здорове відчуття свого національного «Я». Як сказав Л.Ребет: «Мова є націотворчим чинником навіть не тому, що науково доведено, що вона не діалект, а самостійна, а тому, що в ній – традиції всієї спільноти і доводить вона самобутність цієї спільноти, що утворилася на базі історичній, культурній і політичній. Національна мова нею є не тому, що визнана гарною чи мелодійною, а тому, що дає своїм членам найкращі традиційні форми психологічного життя і всій нації служить як зрозуміла форма духовного контакту». Таким чином, мова – основний виразник національної психології і рушій духовного життя нації.

Безперечно, людина, яка не знає своєї рідної мови, не може мати здорового відчуття своєї національної приналежності. З усвідомленням мови виникає усвідомлення своєї національності. Адже мовна свідомість є однією з форм суспільної свідомості, їх основою і складовою частиною водночас. Саме психологічні чинники – національна свідомість, воля, прагнення єдності і, зокрема, найголовніша ознака й чинник спільноти – мова – в комплексі з іншими об'єктивними ознаками витворюють складне прогресивне явище – націю, забезпечуючи її цілісність, зберігаючи у всіх її цінностях та надбаннях, змагаючи до єдиної своєї мети – незалежної держави з політичною та економічною програмою на майбутнє.

Німецький філософ Й.Гердер вважав, що мова є найважливішим компонентом національності: «Чи має нація щось дорожче, ніж мова її батьків? У мові втілене все надбання її думки, її традиції, її історія, релігія, основа її життя, все її серце й душа. Позбавити народ мови – значить позбавити його єдиного вічного добра».

Петро І, якого не можна вважати найкращим другом українського народу, прекрасно усвідомлював значення мови у становленні та розвитку нації. Визнаючи великий вклад українців у розвиток науки і освіти великої імперії, особливо волю та мову він вважав найважливішими для українців надбаннями, якими останні ніколи не поступляться.

«Малороссийский народ и zelo умен и лукав: он, яко пчела любодельна, дает російському государству и лучший мед умственный, и лучший воск для свечи російского просвещения, но у него есть и жало. Доколе росси-

яне будут любить и уважать его, не посягая на свободу и язык, дотеле он будет волом подъяремным и светочью российского царства, но коль скоро посягнут на его свободу и язык, то у него вырастут драконовы зубы», – повчав він своїх нащадків.

Як бачимо із цих слів, українець хоча і був «светочью российского царства», проте мав залишатися «волом подъяремным» у цьому ж царстві. Це Петра I влаштовувало. Як кажуть, з пісні слова не викинеш. Невже із цих слів не вбачається, що Петро I не вважав «россиян» і «малороссийский народ» однією складовою «русского мира»? А складовою великої деспотичної держави вважав.

«Щоб зберегти імперію, – повчала Катерина II, – нам не досить знищити лише самоуправління України. Треба знищити все, що відрізняє українців від москвинів: українську культуру, українські національні традиції та звичаї, а насамперед і найголовніше – українську мову». Ось як у імперському виконанні стають братніми народами.

Визнаючи, що мовні націоналізми роблять вразливими імперії до внутрішнього тиску та претензій сусідніх держав, які завжди використовували мову як національний зв'язок зі складовими імперій, Московія зі знанням справи і вперто просувала закріплення на захоплених територіях своєї мови, знищуючи, при цьому, мови корінних населень.

Московит Петро I, німкеня Катерина II, більшовицьке керівництво прекрасно розуміли значення мови для народу, то чому ж цього не розуміли деякі впливові представники української політичної еліти? Невже не зрозумілим є те, що тільки ворогами української державності могло використовуватися мовне питання у боротьбі за електорат у виборчих кампаніях. Цих осіб не хвилювала можливість розколу України, вони особливо не переймалися її майбутнім. Застосовуючи такі злочинні технології, вони переймалися лише кількістю здобутих голосів виборців. А наймали політтехнологів у боротьбі за український Олімп представники нашої доморощеної еліти. Встановлені нею правила гри допускали такі технології. Ніхто не враховував, що за такі дії має бути встановлено юридичну відповідальність.

Чому значна кількість українців сьогодні розмовляє у побуті російською мовою? Особи, основна частина життя яких проминула у СРСР, вимушені були на виробництві, у навчальних закладах і службі розмов-

ляти російською мовою, використовувати її у службовому листуванні. Тривалий час використання мови дає певні наслідки. Але чому покоління громадян незалежної України вживають у побуті російську мову? Чи не є це результатом впливу ЗМІ? Чому майже на усіх українських телеканалах транслюються російськомовні фільми та програми? Мало того, що український політикум злочинно використовував мовне питання у виборчих програмах, він не сприяв розвитку й популяризації рідної мови. Яким чином, при відсутності належної уваги з боку держави, мало розвиватися українське кіномистецтво, книгодрукування? Можливо українська мова для новітньої української політичної еліти не була рідною? Чи вироблений історією комплекс меншовартості стримував дії по відродженню рідної мови?

Чому не діють положення Конституції України про державний статус української мови, а публічні особи й надалі підкреслено ігнорують українську і демонстративно насаджують російську? Чому спеціальною турботою нині огорнуто англійську мову в Україні й замовчувано проблеми цілеспрямованого заниження статусу мови української, створено умови її витіснення на периферію? В українських містах очі засліплює не українськомовна реклама. А на слуху – переважно ще російськомовна попса.

«Завдяки багаторічному медійному зомбуванню, – слушно зауважує директор Інституту української мови П.Гриценко, – в масову свідомість українського соціуму вживлювалася ідея незворотності російськомовної присутності в Україні, поширювалася інформація про її історичну зумовленість та месійність для українців. Зрада влади, яка продала чи передала в неукраїнські руки майже весь медіапростір, посприяла формуванню антиукраїнської, добре фінансованої системи зомбування українського населення».

Відмінності у традиціях і поглядах українського народу, який протягом багатьох століть був буквально розшматований між різними державами, вміло використовувались московськими політтехнологами, які, починаючи з 2004 року, через проросійських представників владної верхівки і політичної еліти щосили нав'язували суспільству думку про поділ країни за мовними, зовнішньополітичними орієнтирами.

Домінування російської мови в інформаційно-культурному просторі України і побуті спричинило складну й небезпечну ситуацію щодо виховання національно свідомих, патріотично орієнтованих громадян, бо ці риси можуть успішно формуватися тільки в національному мовно-культурному середовищі. Особливо негативно вплинула й знецінила ефективність виховної роботи в середовищі молодого покоління українців новітня московська експансія в культурно-інформаційний простір України за допомогою комерційних телеканалів, імперського кіномистецтва тощо.

Зважаючи на велике значення кіномистецтва у повсякденному житті, комуністична партія приділяла йому велику увагу. Оскільки фільм вважався виготовленим тоді, коли його приймала московська комісія, усі режисери, які поспішали вийти у прокат, вважали за краще виготовляти фільми одразу російською мовою. Інші – дублювалися українською мовою тільки тоді, коли їхня прокатна доля була успішною. Дублювати українською мовою імпортовані фільми було неможливо, оскільки їх закуповували та перекладали одразу російською мовою у Москві.

Владою було створено умови, які призводили до того, що у кінотеатрах України панувала російська мова. У 1980-му році діючий фільмофонд налічував 1967 фільмів, з них лише 235 українськомовних. Таким чином штучно створювались умови для розвитку російської і занепаду національної мови.

Український письменник, громадський і політичний діяч Б.Грінченко в одному із часописів у 1896 році писав: «Величезна більшість учителів соромиться дітей їх українською мовою говорити. Українські національні загадки, українську історію викинено з читанок шкільних... А замість історії української скрізь історія московська викладається так, мов би вона нашому чоловікові рідна. Та ще й яка історія! Що стукнеш, то крізь хвали та гімни земних божкам: Павлові, Миколі, Катерині, Петрові; хвали Суворовим, Корніловим, Скобелевим і всій російській солдатчині!».

Падишах Імперії Великих Моголів Акбар I Великий (1556-1605рр.) провів дослід. «Йому брагмани казали, що людина родиться розумною. Він відповідав: коли хочеш бути розумним, пануй, поневолений народ глупий, немає можливості свій розум розвивати.

Акбар узяв від матерів новонароджених дітей (китайських, індуських, бірманських, тибетських та інших) і тримав їх під опікою глухонімих няньок. І ключ від цього «дитячого садка» був у нього: діти не мали права чути людської мови. Коли пройшло десять літ, Акбар відчинив двері, щоб оглянути дітей і почути їхню мову.

І він, і мудреці, які прийшли з ним, здивувалися: у поведженні дітей нічого не було людського. Вони лазили, нагадуючи звірів. Вони не мали мови. Вони нявкали, ричали, шкірилися, щурилися, дряпалися, клацали зубами. Акбар дав наказ випустити дітей з «дитячого садка» і почати робити їх людьми. Усі старання були даремними, дітей, які вирости в нелюдських умовах, не вдалося зробити людьми», – пише Л.Силенко. Ось яке значення для розвитку людини мають воля та мова.

Ще сьогодні трапляються випадки, коли російськомовні українські школярі та студентство – мешканці міст – досить зневажливо відносяться до своїх сільських однолітків за використання у побуті української мови, а мало б бути не так. Також потрібно згадати основну масу обмеженого у національній свідомості міщанства, яке за бажанням бути «елітою суспільства» користується лише російською мовою на корпоративних і інших зібраннях.

Знаний давньоримський вислів «Чия мова – того й влада» в нинішній Україні логічніше звучав би «Чия влада – того й мова». У країні з її трагічними історичними катаклізмами мова – чи не єдиний дієвий чинник, який зберіг і продовжує оберігати націєтворчий складник України. Годі й перелічувати сотні актів, указів, законів та підзаконних розпоряджень, якими різноманітні зайдивинищували наше слово. Саме мова була надійним прихистком і найвиразнішим та найміцнішим осердям духу народу.

«6 листопада 2006 року, – пише М.Воротиленко, – гуманітарний віце-прем'єр України домовився до того, що сказав: «Українська мова, економічно не вигідна і культурно невиправдана, гальмує розвиток високого мистецтва і зазіхає на українську демократію». Як така людина загалом може бути на цій посаді?». Гадаю відповідь на це питання повинні знати представники найвищої української політичної еліти.

Український мовознавець, автор багатьох словників, перекладач, журналіст С.Караванський писав: «що за часи бездержавності, з боку окупантів зроблено ряд за-

ходів для упослідження української мови, для створення таких умов, щоб розвиток української мови спрямувати у глухий кут, з якого вона не зможе ніколи видістатися. Спотворено український правопис, спотворено українську лексику виданням російських словників, які ставили українську лексику в залежність від мови російської, що на ділі значило неможливість нашій мові стати на ноги. План окупантів спинити культурний і мовний розвиток української нації мав успіх.

За 20 років незалежності не зроблено жодного державного кроку з тих, які зроблено у 20-х роках в УССР. Жоден президент України не звернув належної уваги на потребу всебічно розвивати українську мову в Українській державі.

Згадавши часи українізації в УССР, ми бачимо на її початках такі заходи на державному рівні для утвердження української мови: 1. Створено ряд інституцій для розвитку української мови, зокрема Інститут Української наукової мови. 2. Створено Державне Видавництво України для забезпечення населення держави потрібною літературою з усіх галузей знань українською мовою, зокрема ряд потрібних словників. Робилися заходи до українізації військових частин, розташованих в УССР: Школа червоних старшин у Харкові. 4. Держава не перешкоджала українському автокефальному рухові в церковному житті. Це були ті «кити», на яких передбачався стрибок української мови з «кухенно-пісенної» до державної. Жоден із цих пунктів не тільки не відродився, а навіть і не обговорювався на державному рівні або бодай в українській пресі за 20 років української незалежності.

Іншими словами, ворогам України вдалося за 70 років большевицького Голодомору зробити все, щоб Україна й українська мова не відродилися. Щоб та мова, яка лягла в основу успішної Московської мови, не змогла заявити про себе на світовому рівні. Щоб киево-галицьке плем'я, яке створило наймогутнішу в Європі державу у X-XV ст., зникло з лиця землі назавжди. У цих обставинах завдання того, хто бачить усі негаразди українські у невідрадному становищі, в якому опинилася українська мова в українській державі, дбати про поширення знань про історичну роль української мови на Сході Європи та про її неперевершені можливості для майбутнього розвитку держави Україна».

Доктор юридичних наук, професор Львівського національного університету імені І.Франка П.Гураль пише: «5 січня 2018 року на офіційному сайті ООН у російськомовній версії, а також на їхніх сторінках Facebook і Twitter з'явився допис про те, що ЮНЕСКО оновила список загрозованих мов світу і цю інформацію супроводжує графічне зображення мов світу в їхніх зв'язках і похідності одна від іншої. Українську мову подано нібито як пізніє відгалуження від російської, яка почала формуватися значно пізніше від російської й білоруської.

На цей брехливий факт не звертати уваги ми не можемо, оскільки це твердження вкладається в низку цілеспрямованих кроків щодо оцінок української мови (а й відповідно – і українського народу), які взято на озброєння в Кремлі і не раз було озвучено російським президентом. Ці фейки постійно повторюються російськими ЗМІ. Зараз бачимо новий етап цього наступу – з використанням ООН».

Результати всеукраїнських опитувань останніх років свідчать про те, що найбільше середньостатистичного громадянина України у наш час турбують ріст цін, безробіття, соціальний захист бідних людей, корупція у державних органах, некомпетентність влади та війна на Донбасі. Статусом російської мови в Україні переймається лише один відсоток опитаних. Схоже, що захистом російськомовного населення в Україні більше переймаються кремлівські керманічі, ніж самі російськомовні громадяни нашої країни.

Відновлення України як держави значною мірою поєднане з питанням мови. Лише завдяки осмисленню ролі української мови зростає українська нація. Через мову формується національна ідентичність та національна свідомість. Великим злочином проти українського народу є те, що доморощені політики, з подачі закордонних радників, зробили українську мову політичним товаром і заручником політичних торгів.

Сьогодні Україна мусить розплачуватися за недалекоглядну антиукраїнську інформаційну та культурну політику владних політичних і державних структур, за небажання чи невміння влади давати відсіч внутрішнім і зовнішнім антидержавним силам у цій надзвичайно важливій сфері життєдіяльності нашого суспільства.



17. Егоїзм у вишиванці. Комплекс меншовартості

«На жаль, влада в незалежній Україні опинилася в руках тих людей, які самі були під найбільшим впливом старої московської ідеології, не розуміли необхідності для незалежної держави своєї державницької ідеології, дивилися більше назад, аніж уперед, дбали про свої егоїстичні інтереси, а не про Батьківщину», – говорив Л.Лук'яненко.

Вигадки московських володарів і істориків про єдиний народ заперечували право інших народів на самовизначення, власну державність та, як наслідок, право на суб'єктність у міжнародній політиці.

Виступаючи з нагоди 25-ї річниці незалежності України, 5-й Президент України П.Порошенко влучно відмітив, що, обравши майбутнє, ми не наважилися безкомпромісно порвати з минулим. Заплуталися в стрілках багатовекторності, намагалися всидіти на двох стільцях. Постійне озирання на Москву і віра в міфічне братерство; патерналізм та соціалістичні стереотипи міцно сиділи в свідомості суспільства, гириями висли на ногах і заважали рухатися вперед. Політична еліта, в цілому, замість того, щоб вести за собою, пленталася у хвості. Вона довгий час перебувала в полоні популістських електоральних пристрастей та меркантильно-егоїстичних інтересів. А горизонт її планування простягався не

далі найближчої виборчої кампанії. І цей колективний гріх, гріх еліти, накопичений за три десятиліття, випало спокутувати перед народом нам.

Шлях, який обирали представники української еліти, був хибним. «Усі вони, – зазначає экс-міністр закордонних справ Польщі Адам Ротфельд, – мали спільну слабкість. Досі всі українські лідери більше дбали про себе і своїх близьких, ніж про державу і власний народ. Саме це стало причиною тих подій, з якими українці зіштовхнулися нині».

Залишається лише додати, що цією елітою сформовано на сьогодні політичну думку українців, їх світогляд та інтерпретацію вітчизняної історії. Проте гаряча любов еліти до українського народу і всього українського, як правило, закінчувалась вишитою сорочкою, яку одягали лише у дні визначних державних свят, та сльозами любові до України у часи виборчих кампаній. Державницький порив та процес відновлення історичної справедливості у сучасних еліт закінчувався там, де починались власні меркантильні інтереси і амбіції, вирощені на базі їхньої спотвореної ментальності, презирства до збіднілого й знедоленого через них українського народу. В українського правлячого класу не було з моменту отримання незалежності в 1991-му році стратегічного бачення майбутнього, вони були зайняті лише собою.

Ознакою успішності української еліти стали не розумові здібності та дії з розбудови незалежної держави, а наявність великого замиського будинку, престижного автомобіля і відпочинок за кордоном. У своїх колах вони хизуються не знанням географії, давньої історії, природних цінностей України, а, навпаки, подорожами до держав, які знаходяться подалі від своєї рідної землі. Не маючи елементарних творчих здібностей, своє «ЕГО» вони тішать колекціями дорогих годинників та куплених за кордоном картин іноземних художників.

«Доборолась Україна

До самого краю.

Гірше Ляха свої діти

її розпинають...», – пророче висловився Т.Шевченко у відомому творі «І мертвим, і живим, і ненародженим землякам моїм в Україні і не в Україні моє дружнє Послання».

Багато відомих українців, представників справжньої політичної еліти, знаходячись у меншості, не мали

впливу на основні рішення, які приймалися у державі. Вони й досі не нехтують звичайним способом життя, позбавленим надмірної розкоші та пафосу. Ці люди не роблять ідола зі свого майнового стану. Вони переконані, що для нормального і повноцінного життя потрібно набагато менше, ніж декому здається.

Варто погодитись із повчанням давньоримського філософа, державного діяча Сенеки: «Хто загостить до нас, той подивлятиме радше нас самих, аніж обставу нашої оселі. Великим є той, хто глиняним кухлем послуговується так, мовби він був срібний. Та не менш великим є і той, хто срібним кухлем послуговується так, начеб він був із глини», – вказує філософ.

Люди завжди боролися за владу і багатство, здобували майно, освіту, народжували дітей, будували палаці. Проте ніколи досягнуте їх не задовільняло. Багаті прагнули стати ще багатшими, спостерігаючи із заздрістю за останніми. Але, схоже, що нічого дивного у цьому немає. Ф.Єнгельс у відомій роботі «Походження сім'ї, приватної власності і держави» писав, що «низька жадібність була рушійною силою цивілізації з її першого до сьогоднішнього дня; багатство, ще раз багатство і тричі багатство, багатство не суспільства, а ось цього окремого жалюгідного індивіда було її єдиною, визначальною метою. Якщо при цьому в надрах цього товариства все більш розвивалася наука і повторювалися періоди найвищого розквіту мистецтва, то тільки тому, що без цього неможливі були б усі досягнення нашого часу в області накопичення багатства».

Власність зобов'язує. Численні клопоти про нажите ніколи не давали людині спокійного життя. Усе накопичене розвіювалось як дим після смерті. Ніколи люди не замислювались над тим, що прагнення до чогось завжди викликає страждання, і єдиним способом звільнитися від прагнення це сприймати реальність такою, якою вона є. Лише особа, яка вважає, що їй усього достатньо, може насолоджуватись життям. Вона задоволена тим, що має нині, на цей момент, ТУТ і ЗАРАЗ. Щасливою є людина, яка живе сьогоднішнім днем. Не живе майбутнім, кудись завжди спішить та чогось прагне. Не живе нереалізованими мріями та бажаннями, майбутніми будинками, басейнами, шубами і чобітками. Ми губимо наше життя, бо відкладаємо його на потім. Хто не заслужить поваги за життя, після смерті нічого не

вартий. Внутрішній комфорт дає людині лише можливість споглядати навколишній світ з позитивної сторони. Найпростіші речі стають цікавими і дивовижними. А родинні цінності є важливішими гонитви за статками, бо у цих гонитвах проходить життя.

Домом людини має бути не чотири стіни, незалежно від розміру, з басейном, лазнею, чи без них. Домом розумної людини є весь Світ, що включає в себе світ мистецтва, науки, вражень та особистих досягнень. Людина живе лише тоді, коли творить, а відпочиває не тоді, коли лежить на березі моря, споглядаючи у далечину. Якщо темп сучасного життя і став настільки швидким, що ми стаємо жадібними, глухими, сліпими, знервованими, байдужими, то чи потрібне таке життя? Кому потрібна постійна гонитва за чужими, нав'язаними кимось цінностями? Ми втрачаємо у постійній та безумній гонитві за багатством сенс життя і саме життя!

У своїй інавгураційній промові 1933 року Франклін Рузвельт зазначив: «Щастя полягає не просто у володінні грошима. Воно – у радості звершень, у творчому неспокої. Не можна допускати, щоб у безумній гонитві за швидкоплинним прибутком забувалася і ця радість...».

Найвеличніші палаци не дадуть людині можливості відчутти себе особистістю, корисною своєму народу та людству. Палаци не зроблять людину духовно багатою. Вони, здебільшого, є лише демонстрацією моральної убогості звичайних нездар, які у свій час різними способами обікрали свій народ.

Доречними тут можуть бути викладені у праці «Основа філософії» слова англійського філософа Томаса Гоббса: «Страсть к богатству сильнее, чем страсть к мудрости. Обычно к последней стремятся лишь ради достижения первого. Когда же люди обладают богатством, они хотят казаться и мудрыми. Ибо в противоположность тому, что утверждали стоики, не мудрый богат, а, наоборот, тот, кто богат, должен стать мудрым.

Мудрость приносит большую славу, чем богатство. Ибо богатство рассматривается обычно как признак мудрости. Нужда есть меньший позор, чем глупость, ибо первая есть результат неблагоприятной судьбы, вторая же – природный недостаток. Однако глупость легче переносит, чем нужду, ибо глупца никогда не беспокоит его собственная глупость».

У тоталітарних державах нівелюється роль особи-

стостей. Керівники цих держав, як правило, є обмеженими у світогляді людьми, які вважають усіх громадян рабами та безликими цеглинками, на яких ґрунтуються держави. Страх перед неминучою відповідальністю, відсутність совісті і поваги до свого народу спонукає їх до незаконного утримання влади.

У таких державах творчі особистості не мають перспектив розвитку, оскільки їх успіх є загрозою для всякого бездарного керівника, що займає свою посаду лише завдяки особистому знайомству, кумівству, хабарам і лицемірству.

Людина є соціальною істотою. Усі вчинки людини, у тому числі і творчість, крім задоволення основних життєвих потреб, викликані необхідністю привернути увагу соціуму. Реакція суспільства на відповідні вчинки може підтримати людину або подавити її ініціативу. Відсутність творчих здібностей спонукає нездар привернути до себе увагу суспільства своїм винятковим соціальним і майновим станом, іншими недоступними багатьом людям благами.

У соціумі однаково бідних людей кожен міг виділитись перед іншими лише демонстрацією елементарних речей (норковою чи лисячою шапкою, закордонним магнітофоном, годинником, взуттям, автомобілем, іншими речами). Цим він підкреслював свій статус у суспільстві, фінансові можливості, викликав повагу та захоплення оточуючих. Усе це ми пам'ятаємо ще з часів Радянського Союзу. У тому метушливому світі вимушені були існувати ми, наші діди й батьки, навіть не усвідомлюючи усієї його безглуздості. Ті, хто це усвідомлював, не мали право голосу. Світом правили злидарі, які розповідали усім про рівність, повагу до особистості та громадянські права.

У зв'язку з цим, пригадуються слова одного відомого російського співака, який, розповідаючи про свій черговий концерт, сказав, що на ньому був «рядовий глядач». Певно, що тільки закладений у крові образ придворного блазня міг спонукати цього «генія російської естради» так висловитися про людей, завдяки яким він став тим, ким є. Цей блазень почав пишатися тим, що нарешті зайняв місце, яке йому було відведено історією – місце біля столу сп'янілих вельмож.

Не даремно на надмогильних пам'ятниках ми часто спостерігаємо надписи про високі посади та спеціальні звання похованих. Цим родичі намагаються підкресли-

ти високий статус і заслуги останнього. Та найкращим підкресленням заслуг мають бути його прижиттєві справи. Але, як правило, крім колишнього високого статусу, на пам'ятнику особи нічого й написати.

У суспільстві рівних можливостей кожна особа «проявляється» своїм талантом і здібностями. Лише у державі, яка поважає особистість, людина може реалізувати свої творчі здібності. Результатом такої творчості є розвиток та успіх усієї держави.

В.Липинський зазначав, що малоросійська ментальність – типовий комплекс народів, які не мають своєї держави. Він доводив, що, виступаючи за асиміляцію в Російській імперії, малороси часто зрікалися деяких найкращих рис українця, водночас засвоюючи багато з найгірших рис росіянина. Така самосвідомість цілком переважала серед української знаті, а самі українці часто були найбільшими ворогами ідеї української самобутності.

«Чималу вину в такому стані справ можна покласти саме на відчуття українцями власної меншовартості в середовищі еліт. Так, українці малюють величезну Скитську державу в Україні як дикі орди азіятів, що нічого іншого не знали, як кочувати, грабувати, вбивати. Босфорську багатющу державу – це ж лише грецька колонія. Київську наймогутнішу і найкультурнішу тоді імперію – це ж лише князівство, що не могло дати собі ради з ворохобниками – князями; та й воно є «общее дастаяніе», а не українське лише. Запорозький Лицарський Орден, з яким переговорювали європейські королі, імператор і папа Римський – це ж розбишацька ватага голоти, що повтікала від панів. І т.д., і т.п.», – вказує український історик, громадський діяч П.Штепа.

На переконання українського письменника, публіциста Є.Маланюка, причинами безініціативності українців в обстоюванні Вітчизни є малоросійство, приземлений матеріалізм та патологічна нездатність до об'єднання. У свідомості згоголізованих поколінь Україна стала синонімом бездержавної Аркади, де тихі води і ясні зорі, де вічно співає соловейко, без перерви квітнуть вишневі садки... Та насправді не можна жити «на дурничку», не можна довго існувати «в кредит». Не мож-

на посідати Землю, не виконуючи обов'язків, що їх Земля покладає на насельників її.

Причини меншовартості криються у виробленій століттями провінційній ментальності українців. Українці звикли до того, що над ними завжди знаходились особи, які репрезентували імперську вищість, доступ до владної вертикалі країни та монархів. Відсутність безпосередніх і рівноправних стосунків українців з політичними елітами інших країн посилювала комплекс меншовартості. Крапці науковці та представники творчої інтелігенції українського народу слугували метрополіям і представляли останню, забувши своє справжнє коріння.

Малоросійськість та «зневага до українців була посяна ще в часи імперського поневолення. Й усіх наших національних лідерів, хто тільки хоча б спробу зробив на розірвання відносин з Москвою – обертали на зрадників. – пише шеф-редактор подільського видавництва «Бедрихів край» В.І.Куфльовський. – А відтак усіх, хто боровся за незалежну Україну, називали в різний час то мазепівцями, то петлюрівцями, то бандерівцями, і в кожній з цих назв передбачався підтекст «зрадництва»... В часи не такі далекі, окупаційні, під юдობільшовицькою навалою, всіх українців звинувачували в кулацтві (куркульстві) та в націоналізмі. Кулаками були, тому що міцно трималися українських традицій у сімейному середовищі. Націоналістами були, бо мали на покутті два портрети – Тараса Шевченка та Ісуса Христа. Вишиваними рушниками були увінчані ці портрети-ікони. Українські національно-духовні провідники були «зрадниками» для більшовицьких комісарів, які переповнили Україну, але українцям національні провідники не зраджували. Всяка іноземна голодранція, яка потрапляла на Україну з причини не здохнути з голоду, називала українців націоналістами... Всі хто мріє і намагається свій життєвий простір розширити за рахунок українця, вважає його за націоналіста в негативному тлі і відтак шукає способів звільнити українця від його майна, землі, традиції, символів та знаків, які окреслюють українську цивілізацію».

На дев'яту Українську художню виставку (1947р.) не потрапила жодна картина, яка прославляла б «винятково» українське минуле. Зате картину Георгія Меліхова «Молодий Тарас Шевченко в майстерні К.П.Брюллова» було відзначено Сталінською премією третього ступе-

ню. На картині зображено молодого селянського парубка – майбутнього національного поета й професійного художника, який із захопленням дивиться на видатного російського митця, котрий стане його вчителем в Імператорській Академії мистецтв. Робота слугувала водночас ідеальною ілюстрацією міфу про українського «молодшого брата», якого вчить і скеровує російський «старший брат». Голова Спілки радянських художників України О.Пащенко заявив: «Картина Меліхова є серйозним ударом по українських буржуазних націоналістах, які намагалися відірвати українську культуру від благодійного впливу російської культури».

У лютому 1952 року рівненські партійці розкритикували дорадянську картину типу «Папа Іннокентій III 1206 року пропонує князю Роману Галицькому прийняти католицьку віру» бо вона, начебто, відображає польські буржуазні історичні концепції, що означає «приниження історичної ролі Росії».

У листі до першого секретаря ЦК КПУ П.Шелеста від 23 лютого 1968 року інженер з м.Новий Розділ Львівської області Б.Конюшик писав: «У нас чомусь намагаються облагородити російських царів, які були лютими ворогами нашого народу і жорстоко розправлялися з передовими діячами нашої культури. Якось по телебаченню виступав директор одного з запорізьких заводів і хвалився, що на о.Хортиця вони зробили великий парк відпочинку трудящих, а для естетичного виховання вони попросили лєнінградців відлити їм копії скульптур Петродворця. Жахливішого, напевно, не придумаєш – ставити на о.Хортиця копії пам'ятників руйнівникам Запорізької Січі, а проти славних лицарів, які захищали наш народ від татарських, польських і царсько-російських поневолювачів, і словом не згадується».

Спадщина «найкращої в світі радянської освіти» стає непереборним бар'єром для тих освітян, що готові молитися на «світові», історію, культуру, літературу, але не знаходять у навчальних планах місця для українознавства. Абсурдно, але душі таких вихователів оскоплені трутисною байдужістю до долі свого народу, їхньою субстанцією є порожнеча. Бо українські комуністи вже довели: люблячи вселюдство (іменоване «пролетаріатом»), вони або не помічали реальних людей свого суспільства, або й гнобили їх, навіть – знищували мільйонами. В ім'я... великої ідеї та вселюдського щастя.

Чого не вдалося зробити московським (царським, імператорським, більшовицьким) асиміляторам, те за неповне десятиріччя прагнуть доконати «рідні державники». Четвертий період денационалізації такий варварський, якого ще не знала наша багатостраждальна Україна. З трьох попередніх періодів денационалізації (полонізації, москвізації, советизації) українці вийшли з величезними втратами, але вижили. Чи вдасться вибратися з четвертого, нинішнього періоду денационалізації-малоросізації?

У Росії президент звертається до своїх громадян: «Россияне!». А чи називали колись українцями своїх громадян керівники нашої держави? Ні! Причина проста: в Україні, мовляв, проживають не українці, а «народ України». Тим часом, культура в Україні все ж розвивається. У Києві є Національний Російський драматичний театр імені Лесі Українки. На грошах – портрет гетьмана Івана Мазепи, а в музеях про нього й далі розповідають, як про «зрадника». Такий різнобічний духовний розвиток «народу України» після проголошення незалежності. На руїнах України готується стати кованим кирзяком Малоросія.

В результаті й вийшло, що «народ України» знаходиться нині в урядових кабінетах і парламенті, а українці працюють робітниками на тваринних фермах, за водах та полях.

«Не забуваймо, – зазначає доктор історичних наук В. Степанков, – що в ментальності українців упродовж ХХ століття відбулися надзвичайно деформаційні процеси. Вплинули невдачі визвольних змагань 1917-1921 років. Голод 1923-24 років, голод 1932-33 років, коли померли від 4,5 до 6 мільйонів людей, а ті, які вижили біля них, зазнали величезної психічної травми. Для цілого покоління людей це був величезний страх. А страх – це найсильніший інстинкт, він сковує людину, позбавляє її свободи й перетворює на слухняне знаряддя, на манкурта (людину із стертою історичною пам'яттю). Згубно вплинули репресії, коли була винищена інтелектуальна еліта нації; колективізація, коли була фізично знищена хліборобська еліта. Колгоспна система вбила господаря й породила наймита. Мільйони українців, особливо чоловіків, загинули під час Другої світової війни. Голод 1947 року. Майже ціле століття гинули мільйони українців, відбувалося масове й цілеспрямоване винищення нації. Тому не може бути такого, щоб 1991 року ми здо-

були незалежність – і одразу стали іншими. Це тривалий процес, і він надзвичайно уповільнюється тим, що при владі в Україні до сьогодні так і не сформувалася політична еліта».

Комплекс меншовартості був породжений підневільним станом українців. Тепер проголошена незалежна Україна. Для її утвердження в душах здеморалізованих людей доконечним є наступ українства в самій Україні в усіх сферах суспільного життя. Московське керівництво загрожує захищати права всіх «русскоязычних» за межами своєї держави, а ми, вражені комплексом національної меншовартості, не наважуємося захищати українців не лише за кордоном, а й у самій Україні.

Українцям потрібно позбавитись сформованого століттями комплексу меншовартості. Система тотального відчуження від традицій батьків і нації, від рідної природи, культури та мови, від уроків минулого, відсутність критеріїв етичного і естетичного, справжнього й мавпувально-наслідувального схиляє їх до чужого як «вищого», до маргінального як динамічного, малоросійства і рабської приниженості, неповноцінності.

О.Гринів пише: «Модерна навала суне на Україну. В її руках сучасні досягнення політологічної, психологічної, соціологічної, етнологічної думки, а націонал-романтики виходять проти неї з традиційним «хлопським глуздом». Хто переможе?»

Та з цього становища ще можна вийти... До нашого національного оздоровлення повинен спричинитися конгрес української інтелігенції. А для цього всю Україну треба охопити мережею його осередків, які задаватимуть тон державотворення. Інтелігент не йде до партій, які люмпенізувалися, бо не хоче слухати гурра-патріотичну маячню претензійних лідерів. Та борючись за виживання, наша інтелігенція не зневірилася в національній ідеї, не усунулася від національного державотворення.

Лише Конгрес української інтелігенції спроможний впливати на державотворчі процеси, бо він протиставить руйнівним тенденціям конструктивні підходи. Невігластво під будь-яким прапором торує шлях до Малоросії, науковий підхід об'єднаних патріотичних сил – шлях до повноцінної національної держави».



18. Історична пам'ять. Фальсифікація історії

У процесі зростання національної свідомості вивчення історії свого народу завжди відіграло вирішальну роль. Народові, котрий плекає нове почуття спільності, необхідне усвідомлення того, що його єднає спільна доля. Цей спільний історичний досвід, крім того, має сприйматися як славетне минуле, що вселяє почуття гордості та спонукає до ототожнення зі своїм народом. Не менш важливим, ніж славетність минулого, є його давність. Тривала історія дає людям почуття безперервності і спростовує сумніви щодо існування самої нації.

Кожна нація виробляє свою особливу систему суспільних поглядів на своє історичне минуле та уявлення про життя. Вироблена нацією ідеологія стає дороговказом для народу, наслідком усвідомлення окремим народом своїх суспільних завдань у боротьбі за виживання.

Історична пам'ять представляє далеке минуле, яке вже не існує як колективна пам'ять і з яким втрачений живий контакт.

Усвідомлення історії своєї країни конкретною особою формує основу сучасної національної ідентичності, адже індивідуальна практика пам'яті, яка формує приватні спогади у рамках сучасного публічного знання про минуле, є важливим елементом усвідомлення особою себе членом певної спільноти.

Людина не мусить бути свідком славетних вчинків своїх предків, вона може просто прочитати історичну книгу, прослухати лекцію, подивитись п'єсу, оперу, картину, оглянути пам'ятник і розвинути своє власне розуміння минулого. І вже ці знання особа всюди захищатиме на підставі свого особистого досвіду пізнання історії.

Внутрішні тертя в історичному наративі та об'єктивна неможливість запровадження тільки одного можливого «правильного» прочитання культурних продуктів підриватимуть будь-які зусилля по контролю над публічною пам'яттю. Такий контроль, як правило, досягався завдяки залякуванню з боку держави і припинявся після зникнення загрози насильства.

У робочих записах один із провідних більшовицьких ідеологів Д.Мануїльський писав: «Коли нації немає чим пишатися в теперішньому, вона апелює до величі своєї історії (італійські фашисти – величчю давнього Риму, французи своєю буржуазною революцією). Історія – цемент, який сполучає минуле й сьогодення народу. В історії закладено ідею безсмертя народу».

«Что можно знать о средневековой истории, – запитує відомий російський письменник, уродженець міста Кам'янця-Подільського М.Веллер, – если сегодня мы так и не знаем, кто убил Кеннеди? Если советские архивы Второй мировой войны частично засекречены, частично уничтожены, а частично перевираются с особенным цинизмом? Если сто лет подряд каждый лидер страны приказывает лить деготь на предыдущего? Историю пишут победители – это внешнеполитическую историю, когда война кончилась. А вообще историю пишут власти. Ставят задачу историкам – и историки оформляют желаемую власти точку зрения в монографии и диссертации. Чем авторитарнее строй – тем управляемее история.

История – это политика, обращенная в прошлое. А вы думаете, идеологическая работа с массами появилась только в XX веке? Вы не учитываете влияние элиты государства – князя, дружины, бояр, церкви – на «простой народ»? Вы полагаете, агитаторов изобрели большевики? Вы забыли, что мировоззрение верхушки матрицируется на нижние этажи социальной пирамиды? А стадный инстинкт вы полагаете присущим только быдлу, но высокодуховный народ ему не подвержен? Все ему подвержены... И эксплуатируют этот инстинкт рекламщики всех мастей: торговые и политические, от искусства и от

истории. Ибо человеку – на уровне инстинкта – потребно иметь мнение, солидарное с мнением большинства общества, и в действиях своих поступать подобно большинству общества. И ум инстинкту не помеха».

Потрібно погодитись з М.Веллером. Кожна особа чи народність, природно, бажає викласти свою історію у найкращому світлі. Славні сторінки перебільшуються, звеличуються, додумуються, дописуються. Незначні події, ганебні поразки, вчинки применшуються, замовчуються. На славних сторінках владою формується історія для масового споживання – героїчна міфологія. Така історія несе функцію позитивної ідеологічної єдності народу. Її викладають у школах. Інша історія – для невеликого числа дослідників справжньої істини. А масова свідомість завжди потребуватиме наявності героїчності, містичності, загадковості. Тому й історичні події інтерпретуються відповідним чином.

Історична освіта в більшості країн традиційно має глибоке націоналістичне забарвлення. Викладання історії покликане на службу патріотизму та інтересам правлячих кіл. У школах викладення історії закінчувалось запам'ятовуванням дат, подій, фактів, титулів панівної династії. Далі викладалась історична міфологія, розповіді про національних героїв, перемоги й досягнення правителів. У своїй крайній формі історична наука навмисне готувала школярів до майбутньої долі учасників і жертв у міждержавних війнах.

Історична наука не ускладнювала собі життя питаннями: чому так вийшло? Хто відцього мав зиск? Що передувало цим подіям? Держава і влада не можуть дозволити собі викладати історію для мас інакше, оскільки в іншому разі спливуть інші сторінки історії – ганебні, які не потрібно всім знати, які не виховують почуття любові до себе – улюбленого та своєї країни. Народ не повинен «забивати собі голову» роздумами про причини історичних подій. Він має знати лише героїчну міфологію. Цього досить, щоби бути достойним громадянином. Ці об'єктивні процеси у вивченні історії власного народу та держави мають місце у всіх країнах. Таким чином владою виховувались не громадяни вільних країн, а захисники інтересів держав і правителів. Такі «учні», не шкодуючи життя, до останнього зі зброєю в руках боролись за інтереси «викладачів історії».

Нами ж має бути відроджено справжню історію

України, яка повинна стати фундаментом відродження національної свідомості українців. Історію, викладену з позицій пріоритетності національних інтересів, а не історію, яка складається із збирання фактів та міфології. Народ, який не знає саме таку історію своєї Батьківщини, не може володіти сформованою національною свідомістю.

Історію потрібно вивчати не тільки для того, щоб знати, що відбувалось на світі раніше, а й для того, щоб зуміти застосувати уроки історії з користю для свого народу у майбутньому. У цьому має бути мета вивчення історії в країні, яка потребує виховання громадянина з відповідною національною свідомістю. Викладання відповідного фактичного матеріалу має розглядатися лише як засіб. У сучасній школі вийшло все навпаки: засіб став метою, а сама мета є зовсім забутою.

Дати, факти, хронологія є важливими для розуміння загального ланцюга розвитку суспільства, проте, на відміну від спеціалістів-істориків, пересічному громадянину знання цього матеріалу не є цікавим. Нині українські школярі, студенти займаються вивченням дат, фактів і хронології лише для здачі відповідного екзамену, тесту, ЗНО. І не більше.

Відомий англійський письменник Джордж Орвелл писав: «Хто контролює минуле, той контролює майбутнє, хто контролює сьогодення, той контролює минуле».

Щоб поневолити народ і навчити його покірно жити в неволі треба відібрати в нього його правдиву самотню історію і написати йому фальшиву, приголомшуючу, впокорюючу. Поневолена нація, виховуючи себе під наглядом окупанта в школі фальшивої історії, не знатиме, хто вона є, ким вона закута і чому? Провідник поневоленої нації, вихований у школі фальшивої історії, буде фальшивим провідником народу, сам цього не знаючи. Народ, поневолений і примушений читати свою історію не по-своєму, буде сотні років боротися за волю і не матиме змоги її здобути.

Історіографія «братніх» країн є надзвичайно шкідливою. Її основні тези, що заперечують самотність українського народу, української нації, руйнують формування національної свідомості українців. Імперські міфи

десятиріччями вбивалися у свідомість українського суспільства. Покоління народжувалися, виростили, виховувалися, одержували освіту в умовах безприкладної фальсифікації історії. Це ввійшло в генетичну пам'ять, деформувало національну свідомість, породило комплекс національності неповноцінності, якоїсь історичної вторинності українського народу, фаталістичне уявлення про неможливість його самостійного існування і неспроможність створити свою незалежну державу.

Під впливом московської історіографії українці мали сприймати московитів «старшими братами», а інші народи, з якими зводила доля український народ, мали бути ворогами. Вимушена та нав'язана українцям перерієнтація на Москву призвела до втрати українцями своєї героїчної історії, яка мала формувати національну свідомість. Брехливі історики примушували українців забути своїх предків, історію, право мати власну ідентичність.

Канадський історик українського походження С.Скельчик пише, що республіканські еліти використовували поняття українсько-російської дружби щоб розвивати національну спадщину і, водночас, узгодити її з усеохопною імперською міфологією. У кращих традиціях колоніальних нарративів вони представляли союз із Росією як кульмінацію української національної історії. Підтверджуючи, що українська національна міфологія підпорядкована російській, республіканські ідеологи конструювали прийнятну версію української радянської історичної пам'яті.

Прем'єра п'єси О.Корнійчука «Богдан Хмельницький» відбулася лише після тривалих дискусій автора з московськими критиками стосовно ролі гетьмана в національному звільненні та необхідності боротьби з польською історичною міфологією. Безсумнівно, роботи Петра Панча «Запорожці» та Якова Качура «Іван Богун» побачили світ також лише тому, що були сильним аргументом у цій боротьбі. Ось чому ми досі не бачимо визначних робіт українських письменників, які би стосувалися тривалої боротьби українського народу з Московщиною та її ярмом.

Однак, утиски і звинувачення української інтелігенції у націоналізмі не заважали московським лідерам обґрунтовувати вторгнення до Польщі 17.09.1939 року як захист «єдинокровних українців та білорусів» у Захід-

ній Україні і Західній Білорусії з братами і сестрами на Сході, випуском листівок з закликом «Хай живе великий вільний український народ».

Попередні репресії не заважали переляканій німецьким вторгненням радянській владі у 1942 році видати серію книжечок кишенькового формату про Данила Галицького, Петра Сагайдачного, Богдана Хмельницького, Івана Богуна, Максима Кривоноса, Семена Палія, Устима Кармалюка, Тараса Шевченка, Івана Франка з риторикою про великий український народ. Страх перед можливістю знищення більшовицької диктатури одразу ж почав підкреслювати процеси українського державного та націєтворення, применшуючи одночасно значення класового підходу.

У листопаді 1942 року письменник Юрій Яновський повідомив з Уфи в Москву секретареві з ідеології ЦК КП(б)У К.Литвину уривок з розмови двох українських науковців: «Під час війни український націоналізм годиться як патріотизм, – але нічого, після війни ми з ним розберемося».

Як імперським режимом коригувалась історія свідчить приклад видалення з історичної пам'яті радянських людей одного з комуністичних лідерів Лаврентія Берії. «Перед редакційною колегією Великої радянської енциклопедії, – пише відомий американський фахівець з російських та євразійських досліджень Д.Рубінштейн, – було поставлене... завдання. П'ятий том, який вийшов друком у 1952 році, містив фотографію Берії на цілу шпальту і чотиристорінкову статтю про його діяльність. У січні 1954р. передплатникам видання у всіх країнах були надіслані інструкції для видалення «хибних» сторінок за допомогою ножиць або бритвеного леза. У тому ж письмі пропонувалося вклеїти в том, замість статті про Берію, нову інформацію про Берингове море, яка додавалася до письма. Навіть Джордж Орвелл не міг би уявити яскравіший приклад «виправлення пам'яті».

З плином часу історики з'ясовують правду, проте фальсифікації до цього часу здійснюють свій вплив на масову свідомість. Ті, хто вчинив фальсифікацію, у будь-якому випадку отримують необхідний позитивний результат. Ось чому власна інтерпретація історії матиме вплив на державотворчі процеси держави, навіть якщо вона і не відповідає повністю історичній правді. У відносно короткостроковій перспективі вона є виправда-

ною для держави та для виконання завдань формування свідомості власного народу у необхідному руслі.

Прикладів такої «історіографії» ми маємо безліч, особливо у нашого «великого сусіда». У опублікованому в журналі «Пролетарська революція» листі «Про деякі питання історії більшовизму» Й.Сталін наголосив, що історик повинен писати історію в інтересах свого класу і партії, а тих істориків, хто опирався на документи і шукав об'єктивну істину, обізвав «архівними крысами». «Глибоке розуміння» пролетарським вождем проблем історіографії призвело до макулатурних кампаній, знищення величезної кількості дорадянських комплексів документів та, у свою чергу, сприяло фальсифікації історії в інтересах імперії.

Сьогодні окремі українські «патріоти» переймаються долею знесених у багатьох населених пунктах пам'ятників більшовицьким ідолам. Проте самі більшовики такими «проблемами» не переймалися. У 1949 році ЦК КП(б)У затвердив список небажаних монументів, що знаходились у місті Львові. Владою було знесено статуї Яна III Собеського, Станіслава Яблуновського, Корнеля Уейського, Олександра Фредра та інших визначних осіб. Знесено було меморіальні дошки пам'яті польських королів і політиків, табличку на пошану М.Грушевського.

Як бачимо, коли стояло питання про збереження влади та вкраденої історії, більшовики особливо не переймалися художньою цінністю знесених об'єктів і необхідністю збереження пам'ятників, про що нам «співають» сучасні окремі «захисники культурної спадщини» України.

Тільки народ, який ознайомлений з правдивою історією, здатний на будівництво справді незалежної, орієнтованої на європейські цінності держави, матиме майбутнє. Минуле та теперішнє сприймається почуттями, а майбутнє – тільки розумом. Лише трансформація почуттів у цінності і нормативи спричиняє інтенсивний пошук нових систем правильної поведінки у майбутньому.

На відміну від точних наук, знання історії не дає можливості передбачати майбутнє. І дійсно, якщо людина знає своє майбутнє, у неї зникає надія. Знання майбутнього спонукає до випереджувальних дій для уникнення небажаних результатів у майбутньому. Зникає еволюція, зникає життя.

Знання історії (минулого) лише розширює людські го-

ризонти і можливості, дозволяє не припускатися помилок у майбутньому. Проте лише знання справжньої історії, а не фальсифікованої. Фальсифікації призводять до помилових висновків та невірних дій у теперішньому і майбутньому часах.

Вивчаючи фальсифіковану історію, українці заблукали у реальності, їм важко дійти правильних висновків та вчинити необхідні правильні дії розвитку української державності. Метою фальсифікаторів було саме це. І їм вдавалось.

Життя – це те, що відбувається сьогодні, тут і тепер. «Вчора» та «завтра» – наші думки про минуле і майбутнє. Замість того, щоб гідно прожити «тут і тепер» ми багато часу втрачаємо, заглядаючи у майбутнє, переживаючи за те, що буде завтра або згадуючи минуле. При цьому ми втрачаємо щось важливе сьогодні. Це не робить кращим якість нашого життя. Живучи майбутнім, ми не живемо сьогодні, а лише мріємо про те, що, невідомо чи настане. Живучи минулим, ми не враховуємо, що воно вже пройшло, не змінить і не вплине на наше життя. Лише правильна оцінка минулого дасть нам можливість гідно почуватися сьогодні та у майбутньому.

Крадіжка історії чи імені вимагає переписування та редагування історії. Не можна присвоїти собі чуже ім'я і розпочати історію свого роду з дати крадіжки. Укравши чуже ім'я, кожен злодій має бути готовим до фальсифікацій та маніпуляцій історичними фактами, готовим до кропіткої і відповідальної роботи у цьому напрямку. Тому ми маємо тверезо сприймати історичні міфи, складені істориками чужої держави, ретельно аналізувати їх. З часом усі фальсифікації спливуть на поверхню і цілим народам буде соромно за те, що вони існували, виховуючи своїх нащадків під украденим ім'ям чи брехливою історією. А головне, їм буде соромно за те, що вони, завдяки своїм володарям, занедбали процес вивчення власного, не менш достойного історичного шляху.

Наші історики не дали нам справжньої історії, і заплатили ми за незнання вітчизняної історії жахливу ціну. Дослідивши нашу історію, ми побачимо, що вона є зовсім інакшою, побачимо цілком свідоме перекручування фактів, навмисну брехню чужих істориків. Незважаючи на це, 24 травня 2002 року в Москві було підписано протокол про «узгодження підручників історії у навчальних закладах України та Росії». Підписали: віце-прем'єр-міні-

стри України і Росії В.Семиноженко та В.Матвієнко.

Національно свідомий народ з розумінням сприйме будь-які сторінки власної історії, як величні, так і ганебні. Сторінки такої історії будуть повчальними у майбутньому. Навіщо самодостатньому народу, з власним великим минулим, погоджувати з кимось сторінки своєї історії? Щоби підкреслити свою меншовартість? Упевнений, що народу цього не потрібно. До цього можуть вдаватися тільки окремі чиновники, виконуючи чиєсь замовлення. Замовлення того, хто не має своєї істинної історії, хто раз збрехавши, мусить її постійно коригувати. Бо спливе жахлива для них правда.

З іншого боку, пошуки спільної історії є доброю справою. Але чому б українцям не погодити свою історію з Польщею чи Литвою, з якими їх пов'язує ще більш тривалий термін співіснування в одній державі. Можливо, у першу чергу, потрібно було б погодити спільні сторінки історії з цими країнами? Українською політичною елітою протягом тривалого часу подавалась народу історія України-Русі у нерозривному зв'язку з історією Росії (Московії) та в інтерпретації кремлівських істориків, хоча дослідники вбачають у цьому скоріше історію реального протистояння і боротьби за існування.

Історії Великого князівства Литовського, яким було збережено більшу частину спадщини Київської Русі та Галицько-Волинського князівства, не було належного місця в підручниках історії радянського часу. Про Велике князівство Литовське немає згадок у першому виданні (1926-1947рр.) 66-томної «Большой Советской Энциклопедии», ні в другому (1950-1958рр.) 51-томному виданні. У третьому виданні «Большой Советской Энциклопедии» з'явилися 140 рядків у 4-му томі (1971р.). А «Советская историческая энциклопедия» присвятила йому півтори сторінки. Завдяки іноземним та доморощеним історикам українські школярі і студенти не мали змоги вивчати справжню історію своєї рідної країни, свого етносу. Їх примушували вивчати історію чужої країни, поклонятися чужим ідолам.

Упродовж перших років радянських ідеологічних мутацій українські ідеологи, історики і письменники були збиті з пантелику. Вони не знали, яких підходів до викладення історії потребувала офіційна влада. Чи прославляти власних національних героїв і національні традиції, чи долучатися до московських істориків та співа-

ти пісні «старшому братові»? Суперечливі сигнали згори часто дезорієнтували українських істориків.

Офіційне шельмування «націоналізму» в історіографії так приголомшило республіканських інтелектуалів, що вони не поспішали реабілітувати державницькі й військові традиції Київської Русі чи козацтва. Професійні історики не мали чіткого уявлення про обриси нової офіційної політики пам'яті. Спостерігаючи за реакцією Москви, українська інтелігенція швидко зрозуміла, що вона може славити українське минуле, допоки воно доповнює історію російського імперського минулого.

Чистка Інституту історії України Академії наук УРСР у 1937 році боляче вдарила по ньому. Його першого директора, професора А.Хараджева, заступника директора Г.Слюсаренка, наукових працівників К.Гребенкіна, В.Гуристримбу, Т.Скубицького й М.Тригубенка було заарештовано і розстріляно. Їм інкримінували троцькізм, правий ухил, український націоналізм та підготовку терористичних актів. Звинувачені зізналися, що на практиці їхня підривна робота полягала в ідеалізації національного минулого в підручнику історії України, який вони готували. Отож, коли 1937 року центральна преса звеличувала великий російський народ, українські історики були розгубленими і не знали, як оцінювати своє національне минуле.

З часом Москва дозволила українській інтелігенції висвітлювати роль козацтва у вітчизняній історії, проте, головним чином, лише у боротьбі проти окупації панською Польщею та султанською Туреччиною.

Висвітлюючи проблеми дослідження степових держав на Поділлі і в Західному Причорномор'ї, Я.Дашкевич пояснює занедбаність цих питань в сучасній українській історіографії не лише бідним на історичні джерела XIV ст., але й тим, «...що ще у 40-х роках минулого століття російська історіографія наклала своєрідне табу на золотоординський – татарський період історії півдня України. А українські історики були дуже послухними і, по-суті, частина з них залишається послухними цьому табу досі».

Знайти баланс між національною історією та класовим аналізом, між українською національною гордістю і колінкуванням перед «старшим» російським братом виявилось не так уже й легко. Історичні романи віталися, якщо вони уславляли вічну дружбу України й Росії. У

стаїнські часи українці могли вшановувати своє минуле доки воно не суперечило російській імперській історії. Імперський проєкт пам'яті вимагав, щоб усі згадки про військові зіткнення між козаками й москowitzами були зняті. Отож, у списку радянських українських «великих предків» місця Сагайдачному, який брав участь у поході польської армії на Москву, і іншим українським патріотам не було.

Післявоєнні культурно-ідеологічні чистки 1946-1948 років, які назвали «ждановщиною», російську національну міфологію майже не зачіпили, натомість українська «ждановщина» цілила, насамперед, у «націоналізм» в історичній науці.

Якщо київські історики пережили ідеологічну кампанію 1946 року без суттєвих утрат, то їхні львівські колеги постраждали куди більше через ересь «грушевщини». 28.10.1946 року Рада Міністрів УРСР закрила львівські філії інститутів історії, літератури та економіки, кинувши місцевих науковців напризволяще. М.Кордуба помер наступного року. І.Крипякевичча влада перевела до Києва на посаду старшого наукового співробітника Інституту історії України, але тільки після того, як він публічно визнав свої «націоналістичні помилки».

У Постанові Політбюро КП(б)У від 29.08.1947 року «Про політичні помилки і незадовільну роботу Інституту історії України Академії наук УРСР» декларувалося, що «головна помилка авторів праць з історії України полягає в тому, що вони замість того, щоб розглядати історію України у тісному зв'язку з історією російського, білоруського та інших народів Радянського Союзу, ідуть шляхом українських націоналістів і подають історію України ізольовано від історії інших народів». Від істориків вимагали відмовитися від будь-яких суто українських претензій на Київську Русь та підкреслювати історичні зв'язки з Росією.

Отже, тільки розв'язавши клубок чужих міфів, можна поставити все на свої місця. Як можна соромитися своєї історії та возвеличувати чужу?

Архівні дані показують, що вважати відповідальною за ідеологічну ситуацію в Україні тільки московську партійну верхівку було б надмірним спрощенням, адже республіканські чиновники й інтелектуали грали активну роль у розвитку і змінах офіційної політики пам'яті. У багатьох сенсах тогочасні українські культурні діячі

поводилися як класичні місцеві еліти, котрі визначали свою відмінність і захищали свою культурну сферу, не кидаючи викликів імперії (а насправді обґрунтовуючи саме імперське домінування). Українські псевдоеліти весь час підтримували офіційну імперську версію національної пам'яті для того, щоб виправдати свої посади.



19. Трагедія української історичної науки

Будь-яка масштабна співпраця людей – чи то сучасна держава, середньовічна церква, давнє місто або первісне плем'я – проростає зі спільних міфів, що існують лише в колективній уяві людей. Церкви проростають зі спільних релігійних міфів, держави проростають зі спільних національних міфів. Кожна група людей має власний світогляд, систему соціальних, правових цінностей.

Міфи несуть у собі елементи доброго чи поганого, елементи звичаїв, традицій, спонукають людей до поведінки за певними загально визнаними стандартами і правилами, формують відповідні правила, які визнаються соціумом загальнообов'язковими. Лише поява національних міфів та віра у них дає можливість великій етнічній спільноті гнучко співпрацювати, захищати спільні інтереси.

Хоча національні міфи формуються не тільки з досвіду перемог, але й з досвіду переможених, історію, все-таки пишуть переможці. Лише переможці можуть утверджувати в пам'яті народних мас величезні нісенітниці, які, на їх думку, є важливими та такими, що підкреслюють їх значення в історії. Невігласи можуть на тривалий час закріпити у народній пам'яті те, що не є важливим насправді.

Виховані, за словами російського ученого, письмен-

ника М.О.Морозова, на «напівфантазіях початку XIII століття, якщо не пізніше, псевдо-Нестора» професійні науковці-історики вимушені далі «тиражувати» бачення історичного минулого країни, виходячи з поглядів своїх наукових керівників, які захистили наукові дисертації за часів радянського минулого та є беззаперечними авторитетами для своїх численних учнів. Усталені історичні догми ще довго триматимуть народ у полоні імперіалістичної брехні.

Ось чому в останні роки сміливі історичні припущення лунають з уст дослідників історії, які не пов'язані з офіційною українською історичною наукою. Цим історикам не потрібно доводити комусь вірність завчених догм. Саме ці історики висувають сміливі припущення, обґрунтовуючи їх відповідними новими історичними фактами та віднайденими документами, вони не заангажовані загальноприйнятим баченням історії.

Нині «трагедія нашої науки в тому, – пише О.Гринів, – що її тон задають старі кадри. Вони ніяк не хочуть очиститися від гріхів тоталітарного режиму: нема сміливості, бо відмовитися від вчорашніх «творів» – це з'явитися перед публікою в одязі Адама. Канонізовані «сухарі» чинять перешкоди перспективній молоді, тому діють за прикладом членів компартійного політбюро, яких виносили з кабінету ногами вперед на вічний спокій. Деякі з провідних «науковців» лише тому і щось значать, що мають владу в наукових установах. Без влади вони звичайні нулики. Кажу: «Деякі», бо серед українських науковців чимало шанованих дослідників не лише на батьківщині.

Молоді науковці опинилися в дикому становищі, без засобів існування, тому чимало з них покидає науково-дослідницьку працю і шукає вигідного місця в бізнесі. Перспективні дослідники виїжджають працювати за кордон, де на них дивляться зверхньо, але не можуть відмовитися від спокуси поексплуатувати український інтелект. Західні прагматики уміло використовують «передовий досвід» радянської науки. Інколи запрошеним науковцям дають чітке завдання: написати дисертацію своїм безталанним країнам. Престиж наукового ступеня і вченого звання в Україні падає. Праця кандидата наук оплачується так, що він переважно перебуває за межею бідності.

Лісі, сиві й розповнілі ветерани науки, що засіли в «хлібних місцях», часто-густо зустрічають у багнети сві-

жі думки, бо звикли мислити стандартно і примітивно. Особливо негативно вони впливають на гуманітарні науки, бо для трухлявих «світочів» апогеєм методології залишається компаративістика, тобто збиральництво».

«Російська окупаційна влада, – зазначає Л.Лук'яненко, – готувала з українців фахівців з вищою освітою, проте без жодних знань справжньої історії нації, без розуміння українського національного руху. Навіть навпаки, вбивала його і випускала в життя високопрофесійних перевертнів. Тому освіта будь-якої висоти й ученості сама по собі не вводить людину в коло національної еліти».

Українська історіографія в часи незалежності, замість того, щоб, нарешті, серйозно взятися за свою власну історію, проблеми Прабатьківщини українства, з'ясувати справжній алгоритм його розвитку у просторі і часі, за допомогою різноманітних шарлатанів, підготовуваних Москвою, заводить українців в іранський чи то арійський степ, подалі від своїх справжніх руських коренів, залишаючи їх на відкуп росіянам.

«Дитяча хвороба» української історіографії затягнулася, вона й донині ще не дослідила етнічну еволюцію українства та зміни його назв протягом тисячоліть. Кожне нове покоління переписує історію, оскільки ставить перед собою інші цілі, намагаючись обґрунтувати історичними фактами і подіями нові політичні виклики.

Історію власного народу можна викладати по-різному. До прикладу, масову міграцію українського селянства до інших країн у другій половині XIX століття можна назвати виявом процесу модернізації соціальної сфери, засобом інтеграції українства у світовий економічний простір та культурне життя, як це викладає частина сучасних істориків, або вимушеним кроком збіднілого селянства у пошуках кращої долі, із зазначенням причин цієї бідності, поданням відповідних висновків.

Контрольовані державою освітяни завжди розглядали історію як рушійну силу державної політики. Проте кожен історик має забути про свою національність. Лише тоді історія буде правдивою. Історики, які слугували метрополіям, викладали історію лише з точки зору та пріоритетів останньої. Потрібно розбудити українських істориків. Нагадати, що їхнім завданням є не переписування байок один в одного, невідомо ким складених, а ретельний аналіз історичних фактів, дій, подій.

Потреба в індивідуальній і груповій самоідентифікації існує тому, що через усвідомлення належності через національність до величі та героїзму подій, пережитих нацією чи етносом у всі історичні часи, відчувається потреба в житті й існуванні кожної особи. З яким би егоїстичним відчуттям самозакоханості ти не відносився до себе улюбленого, лише усвідомлення величі твого роду, племені та твоєї нації стверджує твоє значення у суворій реальності. Самі лише славетні справи твоїх великих предків вже дають тобі ґрунт для сподівання на те, що ти є частинкою минулої величі, народжений для майбутніх важливих дій на благо свого народу.

Сучасні українські політичні лідери мають усвідомлювати це і бути під впливом свого знання справжньої історії України, а не перебувати в полоні чужих історичних догм. Сфальсифікована історія утримує московських керманічів у полоні брехні і вимагає постійного її коригування. Звільнитись від полону можна лише шляхом визнання правди, чого не дуже хочеться робити, цьому заважають імперські амбіції. Та це неминуче колись станеться. Пов'язані важливими моментами спільного історичного минулого, українці (русь, русини) і московити (меря, весь, мордва, чудь і ін.) вимушені співіснувати далі у родині вільних та миролюбивих народів.

Варто звернути увагу на те, що українці зневажливо відносилися і відносяться до своєї історичної спадщини, у той час, коли Москва зазіхає на Анну Ярославну, Володимира Великого та ін. Ніби, знаючи, що спадщина наша, ми не спішимо заявляти світу і своїм дітям про наших національних героїв, національних особистостей. Ми не популяризуємо наших історичних персонажів. Дочекаємося, що після вкрадення назви «Русь», вкрадуть і решту. Ми лише сміємося, дивлячись безглузді програми телеканалів олігархів про кмітливих і дотепних українців.

Становлення української історіографії відбувалося в момент повної втрати народом своєї державності, тож наші історики здобували освіту в університетах імперій, які поділили між собою Україну (Російська, Польська, Австро-Угорська). Позбавитися від створених ними мі-

фів, легенд і стереотипів було надзвичайно важко, адже будь-яке тверезе слово сприймалося як виклик, сміливець прирікав себе на обструкцію та цькування, йому негайно навішували ярлик якщо не графомана, то дилетанта і дружно випихали з «наукового товариства» на маргінес.

Ярослав Оріон пише: «Україна багато століть була щитом Європи проти численних наїздів з Азії, а потім потрапила під чобіт московського імперіалізму. Наукові дослідження в московській Академії наук робили німці, які, не розуміючи слов'янських мов, поробили помилкові висновки в своїх дослідах давнини. Німці говорили, що руського народу ніколи не було, а були тільки слов'яни, яких культурно й державно оформили варяги-нормани. Протести Ломоносова не допомогли. Московські історики пішли слідом за німцями. Ключевський в «Курсе Русской Истории» писав: «Народження російського народу відбулося в половині XI ст., але ще не було державою руського народу». Були тільки різноплемінні слов'яни, яким назву Русь дали нормани. А наші історики пішли за німцями й московськими шовіністами. З приходом християнства все почалось ґрунтуватися на основі християнських літописів. Монах Нестор виводив нас від біблійного Яфета, сина Ноєвого, і це було святе. Але чи можна студіювати передісторію сьогодні, в епоху великих досягнень, базуючись на «Повісті Времених Літ» Нестора? Норманська теорія розвіялась сьогодні як дим».

«Століттями, – звертає увагу В.Литвин, історія України фактично не належала народові, її цілість та тяглість були поруйновані. Постійний перегляд і переоцінка подій залежно від зовнішньої та внутрішньої кон'юнктури, політичних практик обернулися викривленням змісту нашої пам'яті, втратою частини самих себе. Вживлення в людську свідомість доцільних, продиктованих моментом фактів, змушування від чогось відмовитися і щось забути, а інше, навпаки, пам'ятати, як Отче наш, так чи інакше оберталось придушенням історичної пам'яті, примушуванням чужими очима дивитися на власне минуле».

Наша помилка жахлива – за сприяння доморощеної еліти український народ вивчав власну історію з підручників інших країн. Українська еліта не змогла виправити цю помилку. Чи не хотіла?

Наслідком «діяльності» української історичної науки стало те, що Світ перейняв російський історичний нара-

тив, який претендує на винятковість тлумачення історії і проголошує неперервність державності Росії від часів Київської Русі. Українці були інтегровані до цього нарративу як частина «всеросійського» народу, який завжди прагнув возз'єднання з російськими братами. А українська політична псевдоеліта, схоже, що ніколи не розуміла цієї проблематики.

Настала пора побудови нового каркасу української історичної науки, де не буде місця московській імперській нісенітниці і міфам. Наша історична наука має, в першу чергу, базуватися на давніх світових і європейських першоджерелах, на українських аналітичних дослідженнях та на українській археології і антропології. Російська історіографія є неприйнятною для українського народу хоча би тому, що це наука нашого окупанта, а отже – нашого поневолювача.

Чому в історії царської Росії, історії СРСР не було місця реальній історії українського, білоруського народів, народів Середньої Азії? Чому в історії сучасної Росії немає місця реальній історії народів, які утворюють нинішню Росію? Чи не тому, що укравши чужу історію та ім'я, Росія не може собі дозволити мати неруську історію?

До історії північно-східного сусіда записується цілий пласт історії України, тоді як самі українці опиняються в становищі народу бездержавного і без власного минулого. Окремі ж російські вчені на цій підставі навіть робитимуть висновки про цілковиту відсутність українців як окремого етносу. Виходячи з цього, також і створення українським та білоруським народами своєї державності, на сучасному етапі проголошуватиметься протиприродним роз'єднанням «єдиної східнослов'янської цивілізації».

Перебуваючи в Києві на святкуванні 1025-річчя хрещення Русі, Президент Росії заявив: «Тут був зроблений вибір для всього нашого народу. Наші спільні духовні цінності роблять нас єдиним народом». А у 2015 році він сказав: «Я взагалі не роблю різниці між українцями і росіянами. Я взагалі вважаю, що це один народ». Так мислить більша частина російського народу. Скориставшись тим, що династія Рюриковичів правила в Москві аж до Івана Грозного і його сина, він заглибив історію Московської держави до IX століття, тобто за наш рахунок створив образ «тисячолітньої Росії».

Не будемо заперечувати, що найдавніші коріння російського народу є, у будь-якому разі, не менш давніми, ніж українського. Проте, як бачимо, образ «тисячолітньої Росії» створено виходячи з правління князівської династії на окремих територіях великої Київської держави. Та чи обґрунтованим є вивчення історії народу як, насамперед, процесу творення держави? «Якщо вважати державу засобом збереження київської спадщини, – доводить М.Грушевський, – то куди більшу частину цієї спадщини зберегли Галицько-Волинське князівство, а пізніше Велике князівство Литовське з його сильними українськими та білоруськими елементами, ніж це могли зробити розташовані далеко на північному сході Ростовське, Суздальське, Володимирське, Тверське та Московське князівства». Не варто забувати, що, незалежно від походження князівської влади та системи наслідування престолу, корінне населення нікуди з Руських земель не переселялося, воно залишалось тим самим, знаходилося на своїх споконвічних територіях, розвиваючи свою мову і культуру.

Те, що нащадки київських князів Володимир Великий чи Ярослав Мудрий у свій час князювали у Новгороді та згодом повернулись до Києва, не перетворило українську землеробську культуру на культуру фіно-угрських племен – кочівників, українську мову – на фіно-угрську. У зв'язку з тим, що на російський трон було посаджено чистокровних німкенів Катерину I та Катерину II, напівнімців Петра II, Анну Леопольдівну та інших, німці не стали росіянами, Німеччина сьогодні не зазіхає на території сучасної Російської Федерації, як на «исконно німецькі землі».

Правителі, незалежно від походження, завжди приходять та ідуть, а народ залишається. Якими б широкими шлюбними чи іншими зв'язками не були пов'язані київські князі з іншими народами, самі лише вони не уособлюють український народ. Тим більше, що й до народу їм ніколи не було діла. Правителі ніколи не розглядали народ як спільність людей із певною національною свідомістю. Вони дивились на нього як на здобуток, яким можна було правити, мати з нього зиск, примушувати до роботи, набирати до війська. Це була чернь, яку можна було вбити або продати, розділивши сім'ї. Єдиний зв'язок між володарями і підданими існував у формі збору данини. У політиці князі керувалися особи-

стими чи династичними інтересами, нерідко ігноруючи інтересами держави чи суспільства.

Чому більшій частині українців нічого не відомо про короля Одоакра? Під Зальцбургом в катакомбах при костелі Святого Петра збереглась мармурова плита з написом: «Року Божого 477 Одоакр Король Рутенів (лат. Odoacer Rex Rhutenorum), а також гепідів, готів, унгарів і герулів, виступаючи проти церкви Божої, благочестивого Максима з його 50 учнями, що молилися з ним в цій печері, за сповідання віри жорстоко мучено та скинуто вниз, а провінцію Норікум мечем і вогнем спустошивши». Згадка про нього міститься в універсалі гетьмана Богдана Хмельницького від 1648 року, де говориться про «предків наших русів з Ругії од Помор'я Балтицького, якими за предводительством короля їх Одонацера року по Рождестві Господнім 470 Рим був узятий і 14 літ овладаемий».

Чому історики «мовчать» про молодшого сина Юрія Львовича (онука Данила Галицького) – Дмитра? «Звичайно, польська, російська і литовська історії були зацікавлені приховати наявність такої історичної особи. – пише В.Білінський. – Руським князем Дмитром продовжувався рід знаменитого короля Русі Данила Галицького. А існування після 1323 року (загибелі у боротьбі з ордою синів Юрія Львовича, князів Андрія і Лева) нащадків Данила Галицького було невігідне геть усім: Папському престолу, Золотій Орді, польським королям, Великим литовським князям, пізніше – московським князям. Всі вони посягали на спадщину живих нащадків славного королівського роду Данила Галицького, а Папський престол, порушуючи існуючі канони, ще й благословляв на престол Галицької і Волинської землі звичайних завойовників при живих спадкоємцях. Не зрозуміло тільки чому українські історики так довго «співають пісень» в унісон з давніми нашими «зверхниками». Прийшла пора українським історикам, вихованим на рівні більшовицького, пролетарського етикету, ознайомитися з двірцевим етикетом європейських правлячих династій. Тому трактувати особу «Дмитра, дядька нашого» слід однозначно, як молодшого сина Юрія Львовича, брата князів Андрія і Лева й княжни Марії, а не вигаданого «боярина-управителя чи старости землі Русі Дмитра Дедька».

Учням найвіддаленішого українського села імперськими та радянськими істориками викладались події

1380 року (Куликовська битва) в якості поворотного пункту, славної сторінки російської історії в боротьбі з монголо-татарами. Однак ті, хто вивчав російську історію, знають, що битва зовсім не була вирішальною, це була боротьба за владу в межах золотоординських територій. Татари повернулися, сплюндрували Москву й тривалий час утримували Московське князівство під своєю владою. Після битви на Куликовому полі Москва через два роки була вщент розгромлена і спалена ординським ханом Тохтамишем.

Ця битва не мала ніякого відношення до Русі. Поширення міфу про вирішальну роль Куликовської битви потрібне було для того, щоб затьмарити обставини звільнення литовцями руських земель від ординської залежності у 1320 році, в результаті чого український етнос отримав можливість сформуватися як окремий народ. У часи Куликовської битви майже всі землі Русі знаходились у складі Литовської держави. Московська правляча еліта не могла змиритися з тим, що після звільнення у 1320 році Русі Московія ще багато століть залишалась васалом Орди, сплачуючи останнім данину та звеличуючи у своїх храмах ординських ханів. Укравши історію України-Русі, всі історичні події Московія викладала зусиллями власних істориків яктакі, що стосувалися Русі.

«Пребывание Руси, – пише М.Веллер, маючи на увазі Московію, – в качестве улуса единого наднационального и надрелигиозного государства, как строил свою Великую Монгольскую империю Чингизхан, было не просто так. Все были повязаны и сплочены общей кровью, общим родством и единой «вертикалью власти». И все войны внутри этого мирового государства воспринимались именно как внутренние разборки, домашние дела, не посягавшие на основы и устои. Грызлись за власть и деньги...».

Проте знаємо, що в імперській історіографії Куликовська битва повинна була мати для всіх підкорених народів «велике об'єднуюче значення». Тільки кого та з ким? І взагалі, яке відношення мали українці-русини, які знаходились у межах Великого князівства Литовського, що об'єднувало на території майже 900 тисяч квадратних кілометрів майже все етнічне руське населення, до битви, яка відбулась між удільними князями Московщини, які владарювали над фіно-угрським етносом на території 70 тисяч кв. км. з такими ж ординцями?

Чому російська імперська та радянська влада забороняли українцям знати правду про Синьоводську битву, у якій українці разом з білорусами і литовцями, знищивши війська улусних ханів Хаджібея, Кутлубуга та Дмитра, звільнили українські землі Поділля від золотоординської окупації? Чи не тому, що саме московське військо, у складі ординського, під проводом Дмитра протистояло литовському князю Ольгерду і русичам у тій битві?

Чому українські історики досі не зацікавилися дослідженням діяльності Василя Острозького (Василя Красного, Гедігольда), яким було закладено у 1421 році міста Одесу (Качебіїв), Овідіополь (Чорний Град), селище Маяки (Маяк), фортецю Караул та село Балабой (Белабки)?

Чому в шкільних підручниках не приділено достатньої уваги переможній битві армії Великого князівства Литовського з військом Російської держави поблизу Орші (нині – територія Білорусі)? Перемога в Оршанській битві 1514 року зупинила наступ військ великого князя московського Василя III і мала велике міжнародне значення. До речі, армія Великого князівства Литовського на чолі з князем Костянтином Острозьким складалася з польських, литовських, українських і білоруських військ. У складі московського князя було 80 000 вояків, литовського – 30 000.

Чому не приділено належної уваги походу гетьмана Сагайдачного на Москву 1618 року, коли козацьке військо стояло під Москвою, а останні просили про мир?

Не знайти в підручниках з історії належних згадок про Конотопську битву 1659 року. Російський історик С.Соловйов так описував її наслідки: «Цвіт московської кавалерії загинув за один день, і московський цар більше ніколи не зможе зібрати таку чудову армію, цар Олексій Михайлович з'явився перед своїм народом у жалобному вбранні і Москву охопила паніка... Ходили проголоски, що цар збирався перебраться до Ярославля за Волгою і що Виговський наступає прямо на Москву». Ця битва належить до найганебніших і наймасштабніших поразок російської зброї. Конотопська битва розвінчує чимало великодержавних міфів, особливо про «споконвічне прагнення українців до союзу з Росією».

Битва стала символом волелюбності і нескореності українського народу. Гетьман Іван Виговський на чолі козаків, заручившись підтримкою кримськотатарсько-

го і польського війська, завдяки вмілому керівництву та використанню переваг ландшафту, здобув блискучу перемогу. Тисячі українських воїнів своїм життям відстояли право українців на власний національний шлях, засвідчили цивілізаційний вибір України – на Захід. Конотопська битва залишалася тривалий час забороненою темою в російській і, особливо, радянській історії. Протягом століть інформація про неї замовчувалася, бо, попри доволі трагічний фінал самої війни, Конотопська битва мала велике світоглядне значення, оскільки нищила ідею «вікового прагнення українського народу об'єднатися з російськими братами». Також ця битва руйнувала російський міф про те, що ніколи в історії росіяни не воювали з українцями.

Превалюючим у підручниках історії є не дослідження історії етносів, а дослідження розвитку держав, які представляли князівські нащадки незалежно від походження. Ось чому сьогодні окремими особами, виходячи з князівських проблем і розбірок, пред'являються претензії на українські землі та історію. Будь-які претензії на етнічні землі інших народів не можуть пред'являтися, виходячи з того, чиї нащадки у свій час володарювали на цих землях, оскільки, як правило, останні не були представниками самого етносу, як, наприклад, династія Романових не мала відношення не тільки до Русі, а й до родини Рюриковичів. Для етносів не має значення походження князів та династій, через яких лише страждали одноплемінники.

Майбутнім науковцям ще доведеться знайти відповідь на питання, чому сучасні українські історики сповідують віру в те, що українці, на відміну від інших народів, не мали розвитку в часі та просторі і як етнос почали формуватись з праукраїнських суто східнослов'янських племен, що проживали на території, де зараз міститься сучасна Україна? Київська Русь у цій схемі вважається першою українською державою, а попередні часи або повністю сфальшовані, або підмінені історією трипільців, скіфів, сарматів, хазар, половців та інших іранських народів.

Український вчений, історик С.Семенюк слушно зауважує, що «за цими місцевими археологічними культурами, що не мали національно-племінної прив'язки, в Україні ніби не було нічого українського. Чому історики «намагаються «не помічати» також і той факт, що Київ-

ська Русь була далеко не першим, і тим більше, не останнім державним утворенням в історії українства?».

Чому українські політики та історики замовчують те, що у свій час від України до Росії відійшли території Слобожанщини, Кубані, а до Білорусі та Польщі відповідно Могилів, Брест та Перемишль?

Дослідження цих, надзвичайно важливих питань, що стосуються справжньої історії України, етносу, залишиться на совісті української науки.



20. Брати чи сусіди зі спільною історією?

«Нікогда мы не будем братьями ни по родине, ни по матери...» – слова, якими розпочинається вірш молодої української поетеси А.Дмитрук, написаний на фоні трагічних подій 2014 року в Україні та загострення відносин між Україною і Росією, викликав чимало дискусій, причому, як у середовищі українців, так і росіян.

Кожен народ заслуговує на велику повагу до своєї самобутньої історії і культурних надбань, проте чи є підстави у істориків поєднувати будь-які народи братніми вузами?

Чи дійсно народи Центрального федерального округу Російської Федерації, народи республік Мордовія, Марій Ел, Комі, Карелія, Чувашської Республіки, Татарстану та інші вважають себе росіянами і братами українців-русинів? Невже їх стародавня та самобутня історія, із залишеними предками іменами і назвами рік, озер, інших об'єктів є поєднаною з русинською та походить від давньої Русі? Чи дійсно ці народи є «старшими братами» для українців?

Чи не ображає національні почуття цих народів теза про те, що їх «навеки сплотила Великая Русь»? Невже ці народи, з повагою до історії яких ми ставимось, не могли самі «сплотитись»? Хто надав право історикам називати рідні землі чуді, мері, весі, мордвинів та інших народів Росії «Північною Руссю»? Чому російські народи

фіно-угрського походження, маючи не менш давню історію, культуру, писемність, ніж українці повинні вивчати у школі історію власної країни з часів утворення Русі?

«Навіщо мерянам-залешанам-великоросам відмовлятися від своєї давньої і цікавої історії? Для боротьби за чужу історію, історію Подніпров'я? Який у цьому сенс? І свою втратили, і чужу невзяли», – запитує мерянський футурист Андрій Малишев.

І дійсно, чи не є абсурдною ситуація, коли фіно-угрські народи Росії силоміць «заганяють» українців-руси́нів до «русского мира», до якого вони самі себе аж ніяк не можуть віднести? Невже їм абсолютно природно не хочеться оспівувати свій світ – фіно-угрський, не менш достойний. Чому їм нав'язують «чужий світ»?

Одним із методів «братання» українців та росіян стало цілеспрямоване штучне «перемішування» українсько-го населення з росіянами.

Ще у грудні 1734 року московська цариця Анна Іоанівна видала таємний указ про необхідність створення в імперії таких умов, щоб «малороси» одружувалися з росіянами, а не з білорусами, поляками чи іншими чужинцями. У настанові правителеві Малоросії князеві Шаховському цариця зазначала, що поріднення українців з білорусами «противно нашему интересу». Анна Іоанівна у своєму указі вказувала: «Повелеваем вам, дабы вы по вашему искусству секретно под рукою особливо трудились малороссиян от свойства с смоляны и с поляки и с другими жителями отводить, а побуждать их и искусным образом проводить в свойство с великороссийскими, и пристойными рассуждениями дабы они своились и в свойство вступали более с нашими великороссийскими поданными и сие содержать секретно».

Із часом, коли Росія повністю поглинула Україну, барон О.Корф, флігель-ад'ютант Олександра II, відзначаючи значення залізниці між Петербургом та Україною, в журналі «Гражданин» (№38 за 1893р.) писав: «Не одни товары движутся по этой дороге... Капиталы, мысли, взгляды, обычаи великороссийские и малороссийские перемещаются, и эти два народа сперва сродняются, а потом и сольются... Пускай тогда украинофилы проповедуют народу, хотя бы и в кипучих стихах Шевченко, об Украине и борьбе ее за независимость, и о славной Гетманщине».

Необхідно звернути увагу на те, що такого «братан-

ня» прагнули не самодостатні українці.

Радянські історики весь час намагались переконати український та інші народи Союзу у тому, що бажання народів усіх республік жити в одній державі з братнім російським народом було чи не найголовнішою справою. Особливо бажання жити у статусі «молодших братів». Чим слов'янізований фіно-угр так притягував до себе всі народи центральної Європи, Кавказу, Сходу? Це можливо пояснити тільки одним. Вигадки мали лише обґрунтувати імперські амбіції правителів Московії і, з часом, СРСР.

Після затвердження «Березневих статей» 1654 року, які зафіксували умови українсько-московського договору, Московія почала забороняти простим українцям носити яскравий одяг та шкіряні сап'янові чоботи, щоб не здійснювати негативний вплив на закріпачених московських людей. Схоже, що усі новоявлені «брати» росіянина повинні були перейняти його культурні надбання і перейти з сап'янових (фарбована тонка, м'яка шкіра найрізноманітніших кольорів) чобіт на московські личаки (плетене з лика або іншого матеріалу старовинне селянське взуття, яке носили з онучами, прив'язаними до ноги мотузками). Ось які «досягнення цивілізації» несла Москва поневоленим народам.

Шлях до братерства Москва долала протягом всієї своєї історії через знищення Пскова, Новгороду та переселення людей з цих достатньо цивілізованих областей до дикої Московії, захопленням Рязані, Казанського царства, Сибіру, Кавказу, Прибалтики, України.

А українців примушували до братерства з «великоросами» заборонаю використання української мови, носіння українського одягу, літератури, спаленням або вивезенням до Росії українських архівів та бібліотек, переведенням до Москви українських вчених, штучними голодоморами, переселенням українців до Сибіру, а росіян до України. Оце так братерство! Невже так стають братами?

Представник Українського інституту національної пам'яті в Чернігівській області С.Бутко влучно відмітив, що «братні народи – це геніально підлий термін. Бо брати можуть бути лише старший і молодший. Братні народи – це політтехнологічна приманка. Не існує братніх народів. Є національні інтереси кожного народу і вміння налагоджувати добросусідські відносини».

Нас завжди привчали сприймати українців та росі-

ян двома народами зі спільною історією. Проте, як влучно зазначив український журналіст Віктор Шпак, навіть горілку ми п'ємо по-різному: одні «на посошок» (палиця для пішої ходьби), другі – «на коня». Духовним гімном Росії стало «Боже, царя храни», а у нас – «Боже, Україну бережи» Миколи Лисенка.

Українець пишається сином, а росіянин – царем. Українці орієнтовані на сімейні цінності, запрограмовані жити, росіяни – померти за ідею і царя. Українці ідентифікують себе з населеним пунктом, краєм, де народились та живуть, росіяни – з величчю держави.

Якщо Москва постійно говорить про те, що має спільне коріння з українцями (руссю, русинами), то чому б їй не приєднатися до своїх «корінних» земель під давнім руським спільним гербом тризубом (а не під двоголовим орлом) та столицею у «матери городов русских» – Києві. Українці не будуть проти.

Без сумніву, народ, який має таких казкових персонажів, як «чудо-юдо», «елки-палки», «ешкин кот», «бляха-муха», «сидорова коза», «ядрена вошь», «кузькина мати», «японский городской» є непереможним і має велике майбутнє, але чому ж від нього та його примітивних фантазій мають страждати українці? І взагалі, яка українцям різниця, ким вважає себе сусідній народ? Аби вони були гарними, відвертими сусідами і людьми.

Сусідів не обирають. Кожен приречений бути у нормальних стосунках з сусідом. А розбрат між сусідами завжди використовуватиметься у геополітиці. Українці зобов'язані мати добросусідські стосунки з численними народами Росії, які ґрунтуватимуться на взаємній повазі до цивілізаційних та світоглядних особливостей кожного народу.

Попри усі негарзди між нашими державами, переважна більшість населення кожної країни заслуговує теплих стосунків між собою. Велика кількість свідомих українців теплими словами відзивається про східні народи, які є особливо близькими йому внаслідок родинних зв'язків, спорідненості певних, сформованих віками, культурних надбань і тривалого спільного історичного минулого.

Що б ми не говорили, протягом останніх століть народи європейської Росії стали особливо близькими щодо українців. Яким би не було сильним прагнення українського етносу до цінностей Західної Європи, у певний період українська еліта обрала східний вектор розвитку,

опираючись на прагнення православного народу, що було зумовлено сильним напором католицизму, який, не соромлячись, Польща нав'язувала українцям. І саме цей гніт був причиною розвитку східного вектору розвитку України.

Близькість народів України та Росії була спричинена колонізацією Руссю угро-фінських народів Московії, перемішуванням цих народів, які змушені були проживати в одній великій давньоруській державі, а згодом імперії. Ось чому змосковщені українці так боляче сприймають розпад імперії. Саме ці люди, які становлять основну масу еліти Росії, нині не приймають незалежності України.

Колишня колонія Русі, яка згодом перетворилась на величезну імперію, важко переносить відокремлення територій корінної частини колись великої країни. Будуючи фундамент своєї історії з історичного спадку країни-засновниці, корінного етносу, імперія, у разі відокремлення, втрачає цей фундамент. Вона неминуче використає у майбутньому всі методи, винайдені з часів Орди, для відновлення своєї історичної міфології.

Та головне в тім, що завдяки ментальній близькості через колишню руську колонізацію Сходу, якраз значна частина російського народу, а не народу католицької Європи, може бути готовою прийти на допомогу українцям у скрутні часи. Мова йде не про державні інституції. Простий росіянин у важкий час, не замислюючись, не зважаючи на загрози, першим кинеться на допомогу і підставить своє плече, віддасть українцеві останню сорочку, чого не зробить середньостатистичний громадянин Західної Європи. Останній буде безкінечно висловлювати стурбованість, підтримуючи Україну лише як буфер між цивілізацією та варварством.

Багато чесних, порядних, миролюбивих росіян розуміють розмір людських втрат, які понесла Україна внаслідок агресії російської державної машини. Вони не можуть підібрати слів, щоби висловити свій біль, не можуть приховати сором за дії своєї влади. З цими «Світлимими Людьми» українці неодмінно пов'язуватимуть своє майбутнє, майбутнє своїх дітей.

Після закінчення Другої світової війни Й.Сталін, виголошуючи 24 травня 1945 року тост, не даремно позитивно відзивався про російський народ. Він піднімав келих не лише «за здоров'є советского народа», а «прежде всего за здоров'є русского народа потому что он является наиболее выдающейся нацией из всех на-

ций, входящих в состав Советского Союза... Потому что он заслужил в этой войне всеобщее признание, как руководящей силы Советского Союза среди всех народов нашей страны... Не только потому что он – руководящий народ, но и потому что у него имеется ясный ум, стойкий характер и терпение».

Сталін був грузином, проте відзначав вирішальну роль угро-фінського етносу, сильного, витривалого, не розбещеного, здатного терпіти негаразди та, водночас, жорстокого до ворогів. Лише цей народ з плином часу не втратив генетичну здатність терпіти тиранів.

Погляньте на історичні мапи імперій. Території сучасної Росії тисячоліттями були у складі великих східних держав. Сучасні історичні і суспільні процеси є лише краплею в морі. Першопричиною всього є культурні особливості східняків, кочовий спосіб життя. Кочовики, як правило, завжди перемагали осідлі народи. Вихований під культурним впливом українського етносу угро-фінський народ буде визначальною силою, яка впливатиме на процеси розвитку людства у майбутньому. Запозичена ж у Орди сувора культура виживання призведе до домінування цього етносу у світовій політиці. Вироджена, ліберальна та розбещена Європа не матиме сил боротись із здоровим суспільством, яке ітиме зі Сходу, не боячись війн і крові.

Історично склалося, що предки українців і росіян завжди йшли пліч-о-пліч. Наші діди та батьки разом пережили фашизм, сталінізм, інші негаразди. Ще настане день, коли нам усім доведеться поглянути один одному в очі. Ми всі винні у тому, що було. Та головне, що буде далі. Як ми далі співіснуватимемо у великому та, водночас, тісному світі завдяки новітнім комунікаціям і світовим соціальним мережам? Сьогодні, завдяки своїм керманичам, величезна східна держава з неосяжними просторами, яка не здатна впоратися з відсутністю доріг, газогонів, водогонів, каналізацій, впоратися з пожежами та лісовими пожежами, прагне нових земель. Щоб їх так само запаскудити?

Відзначимо, що у переважної більшості українців відсутня неприязнь до численних народів Росії. Однак останні ще мають вибачитися за бездумну підтримку тих, хто підступно вдарив українцям у спину. Лише сильний лідер країни може вибачитися за весь народ, і лише тоді прощення прийде саме.



21. Вкрадена «Русь»

Дуже прикро, що сучасні московити, вбравшись у одяг з написом «Russia», не усвідомлюють, що завдяки своїм правителям не мають змоги прославляти свою рідну землю та свій етнос, не менш славні за Україну-Русь. Петро Романов, бажаючи перебрати на Московське князівство історію більш культурних на той час русинів, змусив угро-фінський етнос Московії називатися «русскими», занедбавши імена своїх предків. Та це слово лише підкреслює відсутність у російського народу власного «Я». Розміщені в Москві пам'ятники київським князям лише підкреслюють зневагу влади до власного народу, його етнічної особливості.

Чи не є приниженням гідності народів Російської Федерації те, що одного дня кровожерливий тиран змінив назву цілої країни, занапастивши пам'ять народів Московії про їхніх славних предків? Вивезені ж до Москви та Санкт-Петербурга скарби з українських земель не змінили етнічну структуру населення Російської Федерації.

Змодельовані політиками штучні процеси вносять негатив у взаєморозуміння між народами. Політику відносин між народами формує політична еліта, виходячи зі своїх інтересів.

Закинуті істориками у наукову термінологію терміни «Давня Русь», «Київська Русь» наводять на думку про

те, що нібито існувала якась «Нова Русь», крім Київської існувала також інша Русь (Суздальська, Московська).

«До подібної термінологічної експансії частина істориків вдається цілком свідомо, прагнучи штучно відмежувати не лише праукраїнську епоху, а й усю епоху пізнішої «Княжої України» від середньовічної України, яку вони з великодержавно-імперського благословення воліли б починати вже аж від XV або XVI ст., тобто залишаючи сучасним українцям лише історію «України Козацької», – пише Б. Сушинський.

Але потрібно підкреслити, що літописці, як і тогочасні іноземні автори, ніколи до назви «Русь» не додавали прикметника «Київська» чи прикметника «Ростово-Суздальська» тощо. Русь була одна-єдина та неподільна, і всі добре знали, що під цим терміном треба розуміти.

Якщо з Ростова чи Суздаля хтось вирушав до Києва, Чернігова або Переяслава, то говорили: «Їде в Русь». Жодного разу поїздкою в «Русь» у давніх літописах не названо подорож у якесь інше місце. Київське військо постійно називається «руським» військом. У літописі за 1159 рік «руські князі» розуміються, як південні (українські) князі. Проти них виступають «сила ростовская» і «помочь муромская».

П.Штепа пише, що «Московщина почала шахраювати політичним перейменуванням ще по нашій поразці в Переяславі 1654р., а поширила його по нашій катастрофі під Полтавою 1709р. Тоді вона, не зважаючи на жодні історичні факти, не переймаючись ніякими підставами, просто проголосила себе «Росією», отже, спадкоємницею всього культурного та політичного надбання Руси. А щоб «хахол» ліпше зрозумів, що саме така зміна означає політично, москвин назвав себе «великорусским», а українця «малорусским». І ця засада «велико-мало» стала змістом усіх московсько-українських стосунків відтоді і досі. А коли європейські уряди за старим звичаєм адресували листи до Московії, до московського уряду, то москвини повертали їх назад з приміткою, що такої «не существует», а лише «Россия» і «российский». Психологи запевняють, що люди сприймають найбезглуздішу брехню за правду, якщо ту брехню вперто і довго повторювати. Так азіати-москвини стали «руськими» а монгольська Московщина «Россией». Та ця крадіжка чужого імені була лише дитячою забавкою порівняно з назвницькими загарбаннями московської «демократії» по

1917 році... Московщина личиною «советский» не лише замаскувала своє історичне загарбництво (імперіалізм) та осадництво (колоніалізм), а й перебрала з московського народу на «советську» владу відповідальність за всі диявольські злочини в СРСР і в світі».

Відомий українець, доктор історичних наук Я. Дашкевич казав, що українці, створюючи свою українську державу, повинні переглянути й уточнити свою історію, базуючись на правді, достовірних фактах і історичних подіях. Перебуваючи упродовж століть під владою завойовників, українці фактично були позбавлені можливості впливу на формування національної свідомості і розвиток своєї історії, в результаті чого історія України написана, переважно, на догоду цим завойовникам. Особливо не з'ясованим є питання про претензії і домагання Московії, а в подальшому Росії, на історичну спадщину Київської Русі. Звичайне шахрайство московитів, що привласнили собі минуле Великого Київського князівства і його народу, нанесло страшний удар по українському етносу. Тепер завдання полягає в тому, щоби на основі правдивих фактів розкрити брехливість і аморальність московської міфології.

Чимало визначних істориків, археологів, філологів та інших дослідників, особливо з часів повернення Україною своєї державності, висвітлювали ту істинну історичну стежку, по якій пройшла Україна з часів свого зародження. І саме тут, під час таких досліджень, виходить назовні не тільки багатовікове фальшування історії нашої Батьківщини, а й її відверта крадіжка державою, яка має мінімум дотичності до нашого з вами історичного минулого, до наших витоків народності та державності. А почалась така крадіжка (хоча тут, напевне, більш влучним є слово «грабіж») із стародавньої назви нашої держави – «Русь»...

Українці мають усвідомити, що допоки не буде покладено крапку у тім, чиєю історичною спадщиною є назва «Русь», існуватиме загроза державності України, втрати нею незалежності. Сучасні політики через своє невігластво не усвідомлюють цієї загрози. Щоб не було запізно! Усі мають розуміти, що втрата України для імперії є найбільш болісною, оскільки останньою будуть втрачені нематеріальні цінності на яких базуються основні постулати імперії, зокрема ті, що ґрунтуються на украденій історії України-Русі та вкраденому імені – «Русь».

У передмові до книги українського бібліографа, історика, мовознавця Євгена Наконечного «Украдене ім'я: чому русини стали українцями» Я. Дашкевич підсумував: «Поза сумнівом, що «Московщина вкрала», а по суті – загарбала назву Русь, яка своїм питомим змістом – етнічним, географічним, устроєвим – цілком відповідає сучасному термінові Україна. Назва великої цілості була свідомо перенесена у XV-XVI ст. на невелику частину цієї ж цілості й це дало Московщині, хоча й підроблений, але, все ж таки, блиск культурної, цивілізованої держави з давньою історичною традицією, з візантійсько-київською церковною метрикою. Великим князям і царям така приштукована неправдива генеалогія дала не лише можливість перейти до зміни назви на стилізовану Росію, але й кидати серпанок легітимності на агресивну політику збирання руських (російських) земель, що є дуже актуальною для північного сусіда досі».

Український вчений, видатний юрист, історик, дипломат, громадський і політичний діяч, педагог С.П. Шелухін писав: «Національне ім'я є голосом предків, яким вони промовляють до нащадків; виховують в них історичну пам'ять і самоповагу. Національне ім'я в'яже людей в національний моноліт, що стає внутрішньою і зовнішньою силою, яка творить історію і культуру. Зв'язок нації зі своїм національним іменем не є лише формальний; він є духовний насамперед. Національне ім'я є основою національної моралі, є її школою».

Тільки позбавлена почуття гідності особа може присвоїти собі чуже ім'я. Ця особа має зневажати своє ім'я, своїх предків, свою родину, свою землю. Існувати з присвоєним собі чужим ім'ям, сподіваючись на визнання у цивілізованому світі – не поважати своїх нащадків. Не ім'я робить людину цивілізованою, а її вчинки.

Викрадення великою північно-східною країною імені «Русь» не означає, що за свою історичну спадщину українцям не потрібно боротись. Сьогодні, у час формування нового українського громадянського суспільства, настав час вжити усіх заходів для відновлення історичної справедливості. В інформаційний простір України має повернутись історичне її ім'я. Це ім'я має вживатись у побуті, у державних установах, міждержавних відносинах. Настав час повернути украдене ім'я нашої Батьківщини – Україна-Русь. Українські дипломати мають пояснити усім закордонним колегам і партне-

рам, що використання напису «Russia» представниками Російської Федерації не відповідає історичній правді і є некоректним.

Для виправлення власної історичної свідомості українцям варто відновити свою звичку називати велику «братню» націю в колишній спосіб, як її називали раніше, використовуючи етноніми «Московія», «московський», «москалі» та ін. Україна мусить культивувати своє первісне ім'я «Русь», оточуючи його пошаною, пієтетом – і відверто говорити про те, що його вкрали й загарбали. Так як вкрали і загарбали все те, чим визначався зміст поняття Русі.

Прикриваючись гаслом «общерусскости», українська академічна наука в 60-80-х роках ХХ ст. практично згорнула до мінімуму вивчення минулого, культури, релігії Русі, віддавши цю тематику північному сусідові, а в Україні – в монопольне володіння довірених осіб. З точки зору відновлення та зміцнення понад тисячорічних традицій української державності, співставлення назв «Русь» – «Україна» є на сьогодні цілком обґрунтованим, а з громадсько-політичної позиції – дуже потрібним і необхідним.

Враховуючи активне використання проблем давньої історії в сучасній політиці, необхідно докладніше розглянути витоки української та російської державності. Адже в цьому питанні часто користуються старими стереотипами, створеними наукою на замовлення влади й пропаганди. Це дуже небезпечно, якщо врахувати, що політичні висновки при цьому робляться на майбутнє.

Правда дає силу та робить людину вільною. Потрібно з'ясувати правду. Потрібно вивчати історію нашої держави не з підручників інших країн, сформованих політичними ідеями їх володарів. Ми самі маємо дослідити наше коріння, виходячи з нашого українського менталітету і життєвої філософії. Прийшов час усвідомити себе великою українською нацією, яка має сама писати свою історію та творити своє майбутнє.

Вкрай негативну роль відіграла відмова від власної етнічної назви «русини» на користь сусідів, які не мають до неї жодного стосунку, оскільки хоч і запозичили у нас давньоруську мову, з етнічної точки зору є не русинами і слов'янами, а угро-фінами.

Цілком очевидно, що поширення нашої нової самоназви стимулювалось московською тактикою мімікрії в

етнонімічній термінології. Адже треба було знайти собі нове ім'я, що гарантувало б його національну незалежність, що не давало б можливості московським шахраям грати на ототожненні назв «Росія» з «Руссю». Щоб відрізнити свою націю і територію від москалів наша інтелігенція була змушена відкинути свою давню назву «руської» й прийняла для своєї нації нашу народну назву – «українська», а для території – назву «Україна», яка віддавна вживається в народних піснях і спілкуванні.

Можна погодитися з тим, що обставини кінця XVIII – початку XIX ст. вимагали рішучих дій у боротьбі з денационалізацією і штучним змішуванням русинів та росіян в один народ, але тільки не шляхом відмови від своєї споконвічної етнічної назви, на якій базуються власні та закордонні історичні свідчення про наше минуле. В кінцевому підсумку ми не тільки відмовилися від своєї етнічної назви на користь сусіда, який спритно перетворив поняття «російське» на «руське», а й втратили значну частину власної історії, в т.ч. й часів Одоакра. Варто об'єднати стару і нову назву – «Україна-Русь», а на шкільних уроках історії викладати усю послідовність її змін (як це робиться у Франції, де кожен школяр знає, що він не тільки француз, а й галл).



22. Національна гідність

Географічно-економічні чинники формують характер, світогляд та ментальність народів. У народів рільничого культурного кола, до яких відносяться українці, тисячоліттями виховувалося почуття незалежності, впевненості у собі, самоповаги, власної гідності. Вони завжди були відносно забезпечені продуктами і, по закінченню польових робіт, на відміну від народів кочово-мисливського кола, мали можливість творити й наповнювати своє життя духовними цінностями.

Природа не визнає політичних кордонів, вона лише спостерігає за боротьбою видів у процесі виживання. Вона дає право панування на землі тим, у кого знайдеться більше хисту та мужності існувати на ній у постійній боротьбі з ворогами. Землі будуть належати тим народам, які знайдуть у собі достатньо сил, щоби їх взяти, обробляти і утримувати.

Народи, які не бажають відстоювати свою гідність, рано чи пізно втрачають свою свободу і незалежність, що, у кінцевому рахунку, є справедливим. Хто бажає залишатися рабом, не може мати честі та гідності, оскільки за них неминуче потрібно буде зіткнутися у протистоянні з ворогом. Перемоги здобуваються у битвах, а громадянське суспільство та національна гідність формуються в результаті поразок і перемог держави.

Найнеприємнішим, що може бути у житті народу, це

ярмо рабства – одна з головних причин морального падіння людини. Українці завжди були вільними людьми та ніколи не були рабами. Навіть невольники не були рабами. Скіфи і сармати не обертали полонених на рабів, а навіть закріпачений український селянин намагався бути господарем і мав глибоке почуття власної гідності.

Все, що можна купити, має ціну. Свобода будь-якого народу є безцінною, оскільки вона здобувається його кров'ю. Її можна лише вибороти, а не купити лояльним ставленням до ворога. Усе, що ми знаємо про золото – це те, що його цінність постійно змінюється. Чи може змінитися ціна Свободи?

Усі прагнуть Справедливості, але лише смерть відновлює абсолютну справедливість. Вона вирівнює багатого з бідним, здорового з хворим, сильного зі слабким. Людині після смерті не потрібно ні матеріальних благ, ні духовних. Ці блага не потрібні особі у іншому світі. Лише пам'ять про людину продовжує її існування. І добре, якщо є кому і є за що її згадувати. Когось пам'ятають за добрі справи, а когось за великі злочини, які не можуть пробачити, бо лише пробачення негідних вчинків тягне за собою забуття. Людина може прожити все життя і не дізнатися, хто вона є, поки не постане перед нею питання життя чи смерті. У цей момент істини буде з'ясовано чого ця людина варта. Це можна сказати і про нації. Лише перед лицем ворога нація формується, згуртовується і загартовується. Першим оцінити міць та характер нації може лише ворог. Справжній, а не віртуальний ворог.

Л.Силенко слушно відмітив, що достойні народи не можуть любити тих, яких вони вважають духовними, політичними і економічними рабами. Сорок п'ять мільйонів людей, які живуть на найбагатшій у світі землі і звать себе українцями, не мають... ні своїх грошей, які були б визнані банками держав Євразії, ні своєї національної філософії життя. В їхній столиці Києві на вулиці не чути української мови. З такою національною грамотою українці хочуть у світі здобути симпатію, визнання. Світ не любить тих, які самі себе не знають, живуть законами рабського розуміння життя, моралі, релігії. Світ – це природа. Світ живе законом: кожний народ, коли він хоче бути достойним народом, повинен сам на своїй землі боронити волю свого «Я». Народ, який не здатний сам себе боронити, приречений на загибель.

«Сучасна Україна – пише український вчений-історик С.Семенюк, – це лише верхівка величезного етнічного айсберга, який ще тисячу років тому простягався від Баварії до Фінляндії. Українці справді є вродженими мирними хліборобами, гречкосіями, але в пошуках своєї долі їм довелося схрестити шаблі з наймогутнішими імперіями у світовій історії – Римською, Гунською, Аварською, Візантійською, Франкською, Хазарською, Монгольською, Османською, Російською, III Рейхом, Радянською, і тому постає логічне запитання: де ж ті імперії зараз і чи спромоглися б безхребетні гречкосії повалити їх?

Українці – єдина в світі нація, якій довелося взяти участь майже у всіх найбільш грандіозних і кривавих битвах історії: битва на Каталаунських полях, штурм Риму, битви під Унгостом, Доростолом, на річках Калці, Соленій і Ворсклі, під Хмельником, Легніцею, Грюнвальдом, Королево, Варною, Оршою, Москвою, Хотинном, Пилявцями, Берестечком, Батогом, Конотопом, Віднем, Аустерліцем, Бородіно, Лейпцигом, Ватерлоо, Ізмаїлом, на Шипці, в Маньчжурії, в усіх битвах на європейському театрі Першої і Другої світових воєн. Більше того, це була єдина нація в Європі, яка, незважаючи на величезні втрати, після Другої світової війни продовжила боротьбу з радянським тоталітарним режимом і зробила усе можливе для його повалення у 1991р.»

С.Семенюк зазначає, що «ще жодного разу українці не були упокорені силою зброї, і коли вони об'єднані, то немає в світі жодної нації, яка здатна протистояти їм. На жаль, як і кожна нація, вона породжує не тільки великих героїв, геніальних вчених і працьовитих хліборобів, а й покидьків, зрадників та інших людиноподібних потвор. Цілком нормальна за одних умов ідея рівності і справедливості раптом переростає у манію, свою повну протилежність, породжуючи заздрість і ненависть до більш успішного і талановитого... Усі «братні» народи визначили це слабе місце українства і з успіхом використовують це...

Складається враження, що тільки ми здатні перемогти Рим і мати власного короля, а через деякий час привести його до загибелі і власними руками передати його корону остготам. Тільки українці здатні вщент розбити московське військо під Конотопом і тут же руками Носів, Пушкарів та Многогрішних на сотні років власноруч надіти на себе московське ярмо.

Це тільки у нас Волинський полк міг повалити Білу імперію і московського царя, а полки Богунський і Таращанський на чолі із Боженком, Щаденком, Криленком, Дибенком, Антоновим-Овсієнком, Щорсом, Тимошенком, Пархоменком, Коцюбинським, Думенком, Ворошилом (саме так, а не Ворошиловим), Штименком та безліччю інших наших «героїв» завести свій народ, як отару овець, навіть не в ярмо, а в справжній крематорій Червоної імперії, яка за кілька десятиліть спалила життя 50 млн. українців.

Це тільки наш «месія» здатен проголосити Україну незалежною і вільною, а через 5 років передати цю незалежність і волю російським українофобам. Сили зла в українській нації завжди мали підтримку ззовні, тимчасом як добро залишалося в меншості і розраховувало тільки на свої сили.

Зрозуміло, що в цій боротьбі були періоди історичної втоми, коли здавалося, що українство остаточно приречено на поразку і знищення. Однак, хоч нація наступила, здається, на усі граблі, які тільки існують на цьому світі, сам Господь подбав про її незнищенність, геном українства запрограмований на перемогу Добра, і за будь-яких несприятливих обставин протягом життя одного покоління вона відроджується і, як фенікс, знову постає перед світом у всій своїй красі.

Після ретельного аналізу нашої історії головним висновком є такий: причину і перемог, і поразок слід шукати не ззовні, а в середині самої нації. Слід створити тотальну атмосферу осуду заздрості, гетьманства і продажності, вибити кермо управління країною з рук зрадників, невігласів та «простофіль» і навіки поставити за взірць таких велетнів українського духу, як Отко, Самослав, Славник, Святослав, Ярослав Мудрий, Володимир Мономах, Ярослав Осмомисл, Софія Велика, Сагайдачний та ін.

Разом з тим треба кардинально переосмислити своє місце і роль в європейській та світовій історії. Місія сторожового пса біля розкішного європейського котеджу почесна, але для українців малопродуктивна... Європа звикла дивитися на неї як на пошарпаного, стомленого постійною боротьбою з імперіями вовкодава, якого ніхто не збирається не те що захищати, а й навіть пускати на поріг свого розкішного дому».

Проте навіть не зважаючи на такі обставини, усі ма-

ють розуміти, що долучення українців до європейських цінностей – це не предмет вибору політиків, воно не залежить від волі європейських народів. Курс на європейську інтеграцію має об'єктивне підґрунтя. Він є природним наслідком здобуття Українською державою своєї незалежності. Він викристалізувався з багатовікової історії нашого народу, його ментальності, виступає як основа самоідентифікації української нації, її відродження. Тому окремі українські та європейські політики можуть не тішити себе «своїм неоцінним вкладом» у цивілізаційний вибір українського народу. Цей вибір зроблено нашими предками дуже давно, він у генах українців, і його змінити нікому не вдасться, навіть зажерливій, непатріотичній доморощеній та іноземній еліті.

А українська політична еліта має засвоїти уроки історії та своїми діями проявляти високу національну свідомість на благо держави і всього українського народу, пам'ятаючи при цьому, що лише вона є запорукою становлення міцної, незалежної держави – України-Русі. Пропаганда національних цінностей має бути однією з головних функцій держави, а не заняттям балакучих безробітних колишніх політиків і високопосадовців.

Ще декілька століть тому ні у кого з мешканців нашого краю не могло виникнути питання про належність України до європейської сім'ї. Ми, існуючи у власному енергетичному полі, яке оброблялося тисячоліттями, завжди були членами цієї сім'ї, впливали на її політику, формували її культуру та інші цінності.

Нарешті ми повинні стати рівноправними мешканцями рідного європейського дому, своєї родини – європейської спільноти, упорядкувати життя народу за нормами, прийнятними для держави, розміщеної у самому центрі Європи. Наш шлях до свого дому має бути послідовним та твердим.

Ніхто, крім нас, не зробить наше життя достойним.



V. ДОДАТКИ

1. К.Делямар

Петиція до сенату імперії з вимогою реформувати викладання історії

Теодор Казимир Делямар – французький політик, редактор впливового журналу «La Patrie», сенатор і близький друг французького імператора Наполеона III, першим з іноземців звернув увагу на фальшивий зміст історії Російської імперії, що досліджувався в школах і ліцеях Франції. Наводимо нижче текст петиції до Сенату Франції, із якою звернувся К. Делямар.

«Пане голово, панове сенатори!

Існує величезна імперія, що простягається на пів-Європи і третину Азії, яка загрожує водночас Австрії, Туреччині, Персії, Індії й Китаю. Цією імперією, що неспинно збільшується, є Російська імперія. Вона складається з мозаїки народів, більшість із яких потерпає від гніту, й була сформована шляхом завоювання одним із цих народів усіх інших. Московити – народ-завойовник; а що стосується інших народів, то перелік їх був би безкінечним, тому обмежимося тим, що назвемо рутенців, литовців і поляків, про яких піде мова у цій петиції.

У Франції ми робимо серйозну за своїми наслідками помилку, вважаючи, що ця імперія є єдиним цілим; зовсім навпаки, різноликість є її правилом. І ця різноликість випливає навіть із актів діяльності її уряду. Коли Росія зноситься з Європою, то твердить, що вона є славінською і європейською, а її суверен величає себе «Імператором Росії», а коли вона звертається до Азії, то каже, що є туранською, тобто татарською і азіатською країною, і її автократ стає «Білим царем».

Звідки ж така дволикість? Причина її у тому, що в цій імперії зустрічаються водночас слов'янські народи з боку Європи і туранські народи з боку Азії, а також у тому, що в обох цих цілком протилежних напрямках залишаються ще не завойованими як слов'янські, так і туранські народи. Отже, кожному з них треба представитися братом, що простягає руку. Але де саме у цій імперії пролягає лінія поділу між цими двома протилежними елементами, тобто лінія, яка відділяє європейську цивілізацію від азіатської цивілізації?... З якого боку ця лінія ставить московитів, народ, який заснував імперію і управляє нею?

Одне слово, ким є москвити – слов'янами чи туранцями? Петербурзький уряд зацікавлений у тому, щоби москвитів вважали слов'янами, проводить в цьому напрямку цілу наукову кампанію, бо наука є могутньою політичною зброєю у його руках. Європейські вчені розділилися: деякі з них, одурені вмілим накопиченням історичної брехні, схиляються до ідеї слов'янізму москвитів; інші ж, навпаки, вважають, що москвити є татарами як за своїм походженням, так і за своїми інстинктами, хоча й розмовляють однією із слов'янських мов, якою є російська.

Політичні наслідки цієї наукової полеміки є важливими – якщо москвити не є навіть слов'янами, і якщо їх цивілізація та звичаї суттєво відрізняються від звичаїв слов'ян, ними завойованих, то вони втрачають усяке право на своє володіння, позаяк ті протестують проти поневолення. Ставка цієї дискусії, як бачимо, дуже велика, тому зрозуміло, що наука гарячково шукає розв'язку. І тільки уважне вивчення історії народів, що розмовляють слов'янськими мовами, зможе його дати, тому що тільки воно дасть змогу чітко розмежувати їх. Проте, ось уже десять років, як це вивчення повністю занехаяно і навіть ще сьогодні викладання історії у державних закладах не використовує прекрасних досліджень видатних учених, які привідкрили в історичній науці цілий новий горизонт.

Таким чином, мета цього клопотання – просити Сенат, щоб він своїм високим почином домігся включення в офіційну програму викладання історії у закладах середньої класичної освіти основних моментів із історії народів, що розмовляють слов'янськими мовами, й найбільш характерних для кожного з них. Таке доповнення мало б величезне значення, тому що це змусило б університет відмовитися, через ліцеї, від свого панславистського викладання історії, яке є наслідком штучного об'єднання під родовим іменем Руси (Russes) багатьох народів, які складають Російську імперію, абсолютно так само, як нещодавно він відмовився, завдячуючи нашій ініціативі, від панславистської назви кафедри слов'янських мов та літератур у Коледж де Франс.

Так само як шість місяців тому ми публічно визнали Законодавчим корпусом численність народів, що розмовляють слов'янськими мовами; так само сьогодні ми спробуємо переконати Сенат у необхідності перерахову-

вати ці народи і відділяти їх один від одного у процесі викладання історії. Вчора була визнана численність цих народів, настав час приступити до їх переліку. Тому що безпідставне об'єднання у так званій спільності багатьох народів, що розмовляють слов'янськими мовами, прямо на руку панславізму, який є нічим іншим, як цим же штучним об'єднанням. Воно, зрештою, відбувається на наших очах. Ми спостерігаємо, як університетська освіта зміщує два по суті різні народи з явно протилежними культурами й історичними традиціями.

Цими двома народами є московити й рутенці, змішані у загальній назві «руси» (Russes). Живучи між Московією та, власне кажучи, Польщею, рутенці, до яких одних раніше відносилися назви «руси» (Russes) і «русини» (Russiens), були поневолені у минулому столітті московитами, і народ завойовник сам на себе поширив ім'я переможеного народу, щоби надати собі позірних прав на володіння ним. Через це слова «руси» (Russes) і «московіти» видаються нам сьогодні синонімами, тоді як насправді вони є цілком різними для історика. Ця навмисна плутанина дала змогу московитам поглинути навіть саму історію рутенців, немовби пізніший політичний акт здатен впливати на історію попередніх епох».

**Казимир Делямар,
1896 рік**

2. І.Мазепа Ми стоїмо тепер, братіє, між двома проваллями...

(Промова Гетьмана Івана Мазепи до урядників військових і цивільних козацької України напередодні розриву з Московою 1708р.)

«Ми стоїмо тепер, братіє, між двома проваллями, готовими нас пожерти, коли не виберемо шляху для себе надійного, щоб їх обминути. Воюючи між собою монархи, що зблизили театр війни до границь наших, до того розлючені один на одного, що підвладні їм народи терплять уже і ще перетерплять безодню лиха незмірного, а ми між ними є точка, або ціль всього нещастя. Обидва вони, через свавільство своє і привласнення необмеженої влади, подобляться найстрашнішим деспотам, яких вся Азія і Африка навряд чи коли породжували. І тому подоланий з них і повалений зруйнує собою і державу свою і оберне її внівець. Жереб держав тих визначила наперед доля рішитися в нашій отчизні і на очах наших, і нам, бачивши загрозу тую, що зібралася над головами нашими, як не помислити й не подумати про себе самих?

Мій розсуд, чужий усім пристрастям і шкідливим для душі замірам, є такий: коли король шведський, завше переможний, якого вся Європа поважає і боїться, подолає царя російського і зруйнує царство його, то ми з волі переможця, неминуче причислені будемо до Польщі і віддані в рабство полякам і на волю його наставлених а на улюбленця, короля Лещинського, і вже тут нема й не буде місця договорам про наші права та привілеї, та й попередні на тее договори і трактати самі собою скасуються, бо ми, натурально, пораховані будемо, яко завойовані, або зброєю підкорені, отже, будемо раби неключимі, і доля наша остатня буде гірша за першу, якої предки наші від поляків зазнали з таким горем, що сама згадка про неї жах наганяє.

А як допустити царя російського вийти переможцем, то вже лиха година прийде до нас од самого царя того; бо ви бачите, що хоч він походить од коліна, вибраного народом з дворянства свого, але, прибравши собі владу необмежену, карає народ той своєвільно, і не тільки свобода та добро народне, але й саме життя його підбиті єдиній волі та забаганці царській. Бачили ви і наслідки

деспотизму того, яким він винищив численні родини найбільш варварськими карами за провини, стягнені накладом та вимушені тиранськими тортурами, що їх ніякий народ стерпіти і перетерпіти не годен. Початок спільних недуг наших зазнав я на самому собі. Вам бо відомо, що за відмовою мою в задумах його, убивчих для нашої отчизни, вибито мене по щоках, як безчесну блудницю. І хто ж тут не признає, що тиран, який образив так ганебно особу, що репрезентує націю, вважає, звичайно, членів її за худобу нетямущу і свій послід? Та й справді за таких їх уважає, коли посланого до нього депутата народного Войнаровського із скаргою на зухвальства та звірства, чинені безнастанно народів од військ московських, і з проханням потвердити договірні статті, при відданні Хмельницького уложені, яких він ще не потверджував, а повинен за тими ж договорами потвердити, він прийняв поличниками й тюрмою і вислати хотів був на шибеницю, від якої врятувався той лише втечею.

Отже, застається нам, братіє, з видимих зол, які нас спіткали, вибрати менше, щоб нащадки наші, кинуті в рабство нашою неключимістю, наріканнями своїми та прокляттями нас не обтяжили. Я нащадків не маю і мати, звичайно, не можу, отже, непричетний єсьм в інтересах насліддя, і нічого не шукаю, окрім щастя тому народові, який ушанував мене гетьманською гідністю і з нею довірив мені долю свою. Проклятий був би я і зовсім безсовісний, якби віддавав вам але за добре і зрадив його за свої інтереси!

Але час освідчитися вам, що я вибрав для народу сього і самих вас. Довголітній досвід мій у справах політичних і знання інтересів народних відкрили мені очі на нинішнє становище справ міністерських, і як вони зблизилися до нашої отчизни. За першу умілість вважається в таких випадках таїна, неприступна ні для кого, аж доки станеться. Я її довірив одному собі, і вона мене перед вами виправдує власною своєю важливістю.

Бачився я з обома воюючими королями, шведським і польським, і все вміння своє ужив перед ними, щоб переконати першого про протекцію і милаість отчизні нашій од військових нападів та руйнацій у майбутній на неї навалі, а щодо Великої Росії, нам єдиновірної і єдиноплемінної, випросив у нього неутралітет, себто не повинні воювати ми ні з шведами, ані з поляками, ані з великоросіянами, а повинні, зібравшись з військовими силами нашими, стояти в належних місцях і боронити власну от-

чизну свою, відбиваючи того, хто нападе на неї війною, про що зараз ми повинні оголосити государеві, а бояри його, які не заражені ще німещиною і пам'ятають проли-ту безневинно кров своїх родичів, про все теє повідомлені і зо мною згодні. Для всіх же воюючих військ виставляти ми повинні за плату харчі і фураж, в кількості, можливій без власного зубожіння нашого; а при будучому загальному замиренні всіх воюючих держав рішено поставити країну нашу в той стан держав, в якому вона була з-перед володіння польського, із своїми природними князями та з усіма колишніми правами й привілеями, що вільну націю означають. Поручитися за теє взялися найперші в Європі держави: Франція і Німеччина; і ся остання дуже сильно наполягала на такому положенні нашому ще в днях гетьмана Зиновія Хмельницького, за імператора Фердинанда III, але не справдилося воно через міжусобицю та необдуманість предків наших.

Договори наші про вищесказане уложив я з королем шведським письмовим актом, підписаним з обох сторін і оголошеним в означених державах. І ми тепер уважати повинні шведів за своїх приятелів, союзників, добродіїв і немов би од Бога посланих, щоб увільнити нас од рабства та зневаги і поновити на найвищому ступні свободи та самостійности. Відомо ж бо, що колись були ми те, що тепер московці: уряд, першість і сама назва Русь од нас до них перейшли. Але ми тепер у них, яко притча во язиці! Договори сії з Швецією не суть нові і перші ще з нею, але потверджують вони і поновляють попередні договори та союзи, од предків наших з королями шведськими уложені. Бо відомо, що дід і батько нинішнього короля шведського, мавши важливі прислуги од військ наших у війні їх з ливонцями, германцями та Данією, гарантували країну нашу і часто за нею обставали супроти поляків, а отому й од гетьмана Хмельницького, по злуці вже з Росією, вислано сильний корпус козацький, з наказним гетьманом Адамовичем, на підмогу королеві шведському Густавові, і допомагав він йому під час здобування столиць польських, Варшави й Кракова. І так, нинішні договори наші з Швецією суть тільки продовження давніших, в усіх народах уживаних. Та й що ж то за народ, коли за свою користь не дбає і очевидній небезпеці не запобігає? Такий народ неключимістю своєю подобиться, воістину, нетямущим тваринам, од усіх народів зневажаним».

3. Гетьман Пилип Орлик

Вивід прав України

(Названа праця – політичний меморіал гетьмана, присвячений охороні національно – державних прав України перед Європейським урядом того часу. Оригінал, написаний французькою мовою, знайшов у 1922 році професор Ілля Борицак в архівах замку Дентевіль, що належав колись дружині Григора Орлика, графині Олені Орлик, уродженій маркізі де Дентевіль. Видання надруковано у Львівському історичному журналі «Стара Україна» (1925. Зошити I,II)).

По довгій й кривавій війні вічної пам'яті найхоробріший гетьман Хмельницький визволив з-під польської кормиги пригнічену козацьку націю. Він то утворив з України незалежне князівство і вдоволився титулом гетьмана війська Запорозького і син його переняв це по нім у спадку й Стани названого князівства по смерті його обирали далі своїх князів і ніяка держава не присвоювала собі права противитися цьому. Україна залежала тільки під деяким оглядом від царів московських.

Не розводитимуся далі про історію України; моя ціль лише показати, що вона є вільним князівством і що Стани її вільно обирали гетьманів по своїй уподобі. Це факт установлений і правда загально відома, що козацька нація і Україна були вільними. Яко така Україна увійшла з своїм гетьманом у договір вічного миру, заключеного коло Пруту в Молдавії, де вона називається союзницею султана; яко така увійшла вона в договір з ханом татарським і в договір, який заключив гетьман Хмельницький зі шведським королем Карлом X і який можна бачити в архівах Корони Шведської.

Але найсильнішим і найнепереможнішим аргументом і доказом суверенности України є урочистий союзний договір, заключений між царем Олексієм Михайловичем з одного боку та гетьманом Хмельницьким і Станами України з другого. Трактат цей уложений в 1654р. і підписаний уповноваженими представниками. Цей, такий урочистий і докладний трактат, названий вічним, повинен був, здавалося, назавжди установити спокій, вольності й лад на Україні. Це дійсно так і було б, якби цар так само сумлінно виконав би його, як у це ві-

рили козаки. Вони передали московському війську свої твердині і злучили свої війська з царськими задля успіху загальної справи, але царські генерали, скориставши з довір'я названої нації, хитрощами захопили велику кількість інших укріплень і потім почали командувати, мов би господарі, в цілій країні.

Одначе козаки залишили тїнь суверенности і навіть по смерті гетьмана Хмельницького цар дав в 1658р. грамоту Станам України.

Гетьман Брюховецький, удавшись в подорож до Москви під покривкою добра для України, вчинив так, що признано царя за протектора козаків. Це була основа всіх нещасть України. Україну примушено зректись прав козацького суверенітету. Громадянство досі не знає, чи Брюховецького примушено до цього негідного кроку погрозами чи чемнішими способами. Але річ відома, що це зречення не касує ні в чому прав України, бо гетьман не міг дарувати того, що належало Станам. Дарма скаржилися козаки; на Україну вислано війська, які збройно силою тримали козаків у неволі і давати їм відчувати увесь тягар деспотичного панування.

Те, що я оце щойно сказав, показує кожній неупередженій людині безперечно право Станів України й вопіючу несправедливість, учинену їй, поневолюючи козаків, позбавляючи їх власних прав та вольностей під покришкою святого союзу і урочистого договору, котрий забезпечив їм уживання цих прав і вольностей. Але які б великі не були московські насильства, вони не дають ніякого законного права москалям що до України. Навпаки, козаки мають за собою право людське й природне, один із головних принципів котрого є: Народ завжди має право протестувати проти гніту і привернути уживання своїх стародавніх прав, коли матиме на це слухний час.

Такий слухний час настав для України, бо шведський король прийшов на поміч пригніченій Україні; козаки набрали відваги й думали тільки про те, якби використати цю нагоду, щоби визволитися з неволі. Князь Мазепа і Стани України ужили своєї влади в 1708р., щоби знову заволодіти тим, що їм належало. Аби краще забезпечити собі свої вольності, вони злучилися з королем шведським і умовилися з ним не трактувати ні з ким окремо. Ось деякі точки договору, що відносяться до мого предмету:

1. Й.К.В. зобов'язується обороняти Україну і прилучені до країни козаків землі й негайно вислати туди задля цього помічні війська, коли вимагатиме того потреба і коли помочі цієї проситимуть князь і Стани. Війська ці, вступаючи в країну, будуть під командою шведських генералів, але під час операцій на Україні Й.В. довірить керування ними князеві та його наступникам і це триватиме доти, доки Україна потребуватиме того війська, котрому Й.К.В. видаватиме платню, а козаки постачатимуть хліб і харчі.

2. Все, що завоюється з бувшої території Московщини, належатиме на підставі воєнного права тому, хто цим заволодіє, але все те, що – як виявиться, належало колись народові українському, передасться й задержиться при українським князівстві.

3. Князь і Стани України, згідно з правом, яким досі користувалися, будуть захищені і вдержані на всім просторі князівства і частин прилучених до нього.

4. Іван Мазепа, законний князь України, жадним способом не може бути нарушений у володінні цим князівством; до його смерті, яка – треба сподіватися – не наступить ще довго, Стани України захищають всі вольності згідно з своїми правами та стародавніми законами.

5. Нічого не зміниться в тому, що досі зазначено що до герба й титулу князя України. Й.К.В. не зможе ніколи присвоїти цей титул і герб.

6. Для більшого забезпечення як цього договору, так і самої України, князь і Стани передадуть Й.К.В. на весь час, поки тягтиметься ця війна, а з нею й небезпека, деякі з своїх городів, а саме Стародуб, Мглин, Батурин, Полтаву, Гадяч.

Уповноважені Його Величества Царя зазначають:

1. Що Україна ніколи не була незалежною, що з-під ярма невірних визволила її побідна зброя Його Царського Величества.

2. Що коли б змінити щось, то тим би порушилися умови Карловицького договору.

Що до першого пункту, то що з того, що Україна була колись польською провінцією, коли зважимо, що від 1649р. до наших днів її визнала як князівство ціла Європа і навіть сам Цісар. В ім'я якого принципу релігії і побожності Московський Двір, визволивши козаків з-під так мовити польської опіки, накинув їм – як

показав це досвід – ярмо безконечно жорстокіше ніж те, яке невірні накидають завойованим народам?

Вкінці, коли, як то дехто твердить – хоч таке твердження зовсім фальшиве, – що Його Царське Величство придбав від поляків якесь право на Україну, то це право не може бути нічим іншим, як правом опіки, бо поляки ніколи не мали іншого, тож і не могли передати більших прав, ніж самі мали, і – більше навіть – на які ніколи не претендували. Ось чому Й.Ц.В. не має жодної підстави відбирати Україні її вольності та привілеї.

Отже з цього зовсім законно й природно виходить, що Карловицького трактату ні в чому не порушиться, коли оголоситься Україну вільною, якою вона була колись, з тими границями й межами, які мала вона перед тим, як була підступом поневолена. Я питаю, на що цар включив Україну в інструкції що до миру, котрий мається заключити за посередництва Англії та Генеральних Штатів (Голландії), коли він не хотів, щоб Україна брала участь у переговорах?

Отже з повною рацією можна вивести з усього цього, що Московський Двір належить уважати за узурпатора України і що є причина покладатися на зрозуміння права природного й людського тими, що читатимуть це писання, що вони переконаються в безперечнім праві Станів України обрати п. Пилипа Орлика за свого гетьмана і що цей гетьман може допоминатися посідання цієї країни і сподіватися повернення цього посідання від справедливості європейських держав, які є в силі наказати, щоб її йому звернено назад.

Це ж бо інтерес усіх європейських держав так зобити, щоб Україну звернено гетьманові Орликові, котрого вільно обрали й проголосили Стани України. Їх бо власний інтерес – кажу я – обов'язує їх не санкціонувати і не давати спричиняти небезпечних для себе ж самих наслідків від узурпації, що її якась сильніша держава могла би вчинити над слабшою під єдиною прикривкою вигоди. Міжнародне право вимагає допомагати в крайніх випадках пригніченим громадянам; тим слушніше, справедливіше і в більшій згоді з обов'язком християнства й навіть гуманності причинитися до відбудування держав, пригнічених тому лише, що повірили в союз.

Стародавня історія завела б мене занадто далеко, якби я хотів наводити з неї приклади на доказ, що держави в тих часах завжди брали сторону пригнічених

князів чи республік. Не брак нам і новітніх прикладів і за останнє століття можна було бачити, як у цілім Цісарстві Італії, Льотрінгії, Померанії, Швеції і в багатьох інших місцях визнали мирові трактати повну суверенність князівств, на які держави виставляли свої права з різних титулів, а часом просто по причині завоювання. Україна знаходиться майже в такому самому становищі. Вона має ті самі права; невже ж не зробиться на її користь того, що було в звичаю робити для інших протягом стількох століть? А що Цісар запропонував гетьманові Хмельницькому свою гарантію й король шведський теж яко союзник, то гетьман і Стани України мають причини бути переконаними, що гарантії трактатів в Оліві (козаки включені в Олівський мировий договір як союзники шведського короля) спричиняться до того, що не можна буде рабувати Україні її вольності. А тому, що всі європейські держави мають намір утримати цей трактат, що є основою європейського миру, то їм не тяжко буде знайти в ньому мотиви й способи поставити знову гетьмана Орлика на Україні і включити його в цей новий трактат.

Кажу бо, що цей загальний мир не буде тривалим доти, поки не задоволься справедливих жадань гетьмана Орлика що до України, поки Московський Двір не задовольть справедливі скарги конфедерації, на чолі якої стоїть гетьман. Не треба лякатися, що в разі відновлення цього князівства (України) через ослаблення Московщини порушиться європейська рівновага. Навпаки – як свідчить про це приклад Генеральних Штатів, котрі ніколи стільки не прислужилися спільній справі, як саме від часу, коли утворили могутню республіку. Та, що можна думати, що цей останній доказ не досить переконуючий і що цар після цього миру зможе вжити всіх сил, щоб остаточно підбити й поневолити Україну, я не клопотатимуся виказувати труднощі, невігоди і крайності, до яких такий намір (царя) зможе довести цей народ (український), а саме кинутися стрімголов під турецьке панування. А тим більше не покликуватимуся на мотиви справедливості і слави, котрими повинні керуватися європейські держави, щоб звернути Україну її гетьманові. Все це було виказано й доведено. Скажу тільки, що коли всіх наведених мотивів не досить, то інтереси, котрих я де в чому вже торкався, зобов'язують європейські держави веліти звернути Україну і тим

самим обмежити державу (московську), яка незабаром може змагати до повалення європейської свободи.

Ті, що дбають про інтерес цілої Європи і кожної її держави зокрема, легко зрозуміють небезпеку для свободи Європи від такої агресивної держави. Вони можуть судити про це краще за мене не тільки з прикладів історії, але також завдяки глибокому досвідові й досконалій мудрості, котру мають про все, що відноситься до добра їх держав та інтересів Європи.

Треба сподіватися, що вони переконаються, що все сказане тут, основане на доказах і досвіді минулого і що забезпечення та тривалість миру залежить у деякій мірі від реституції України.

4. Микола Костомаров

Книги Битія українського народу

(«Книги Битія..» – один з найяскравіших документів української думки XIX ст., задуманий і написаний як програма Кирило-Мефодіївського братства. Він став своєрідним Маніфестом відродженого в XIX ст. українства. Твір знайдений в 1917р. у жандармських архівах Петрограда. Вперше опублікований у 1921р. в журналі «Наше минуле», звідки його в 1921р. передрукував Михайло Возняк у книзі «Кирило-Мефодіївське Братство»).

Бог створив світ: небо і землю, і населив усякими тварями, і поставив над усею твар'ю чоловіка, і казав йому плодитися і множитися, і постановив, щоб род чоловічий поділився на коліна і племена, а кожному колінові і племені дарував край жити, щоб кожне коліно і кожне племіно шукало Бога, котрий од чоловіка недалеко, і поклонялись би Йому всі люди, і вірували в Його, і любили б Його, і були б усі щасливі.

1. Але род чоловічий забув Бога і оддався дияволу, а кожне племіно вимислило собі богів, а в кожному племіні народи повідумували собі богів, і стали за тих богів битися, і почала земля поливатися кров'ю і усіватися попелом і костями, і на всім світі сталося горе, і біднота, і короба, і нещастя, і незгода.

2. І так покарав людей справедливий Господь потом, війнами, мором і найгірше неволею.

3. Бо єдин єсть Бог істинний і єдин він цар над родом чоловічим, а люди, як поробили собі багато богів, то з тим укупі поробили багато царів, бо як у кожному кутку був свій бог, так у кожному кутку став свій цар, і стали люди битися за своїх царів, і пуще стала земля поливатися кров'ю і усіватися попелом і костями, і умножились на всім світі горе, біднота і короба, і нещастя, і незгода.

4. Нема другого Бога, тільки один Бог, що живе високо на небі, іже везді сий Духом святим своїм, і хоч люди поробили богів в постаті звіриній і чоловічій со страстями і похотями, а то не боги, а то страсті і похоті, а привив над людьми отець страстей і похотей, чоловікоубийця диявол.

5. Немає другого царя, тільки один Цар Небесний Утішитель, хоч люди і поробили собі царів в постаті сво-

їх братів – людей, со страстями і похотями, а то не були царі правдиві, бо цар єсть то такий, що править над усіма, повинен бути розумніший і найсправедливіший над усіх, а розумніший і найсправедливіший єсть Бог, а ті царі – со страстями і похотями, а правив над людьми отець страстей і похотей, чоловікоубивця диявол.

6. І ті царі лукаві побрали з людей таких, що були сильніші, або їм нужніші, і назвали їх панамі, а других людей поробили їх начальниками, і умножились на землі горе, біднота і хроба, і нещастя, і незгода.

7. Два народи на світі були дотепніші: Євреї і Греки.

8. Євреїв сам Господь вибрав і послав до їх Моїсея, і постановив їм Моїсей закон, що прийняв од Бога на горі Синайській і постановив, щоб усі були рівні, щоб не було царя між ними, а знали б одного царя Бога небесного, а порядок давали б судді, котрих народ вибирав голосами.

10. Але Євреї вибрали собі царя, не слухаючи старця святого Самуїла, і Бог тоді ж показав їм, що вони не гаразд зробили, бо хоч Давид був луччий з усіх царей на світі, однак його Бог попустив у гріх, що він одняв у сосіда жінку: се ж так було, аби люди зрозуміли, що хоч який добрий чоловік буде, а як стане самодержавно панувати, то зледащіє: І Соломона, мудрішого з усіх людей, Бог попустив у саме велике кепство – ідолопоклонство, аби люди зрозуміли, що хоч який буде розумний, а як стане самодержавно панувати, то одуріє.

11. Бо хто скаже сам на себе: «Я луччий од усіх і розумніший над всіх, усі мусять коритися мені і за пана мене уважати, і робить те, що я здумаю» – той согрішає первородним гріхом, которий погубив Адама, коли він, слухаючи диявола, захотів порівнятися з Богом і здурів, – той навіть подобиться самому дияволу, котрий хотів стать в рівню з Богом і упав у пекло. Єдин бо єсть Бог і єдин він Цар, Господь неба і землі.

12. Тім і Євреї, як поробили собі царів і забули єдиного Царя небесного, зараз одпали і од істинного Бога і почали кланятися Ваалу і Дагону.

13. І покарав їх Господь: пропало і царство їх, і всіх забрали у полон Халдеї.

14. А Греки сказали: «Не хочемо царя, хочемо бути вільні і рівні».

16. І стали Греки просвіщенні над усі народи, і пішли од них науки іскуства і умисли, що тепер маємо. А се сталось за тим, що не було у них царей.

17. Але Греки не дізнались правдивої свободи, бо хоч одріклись царей земних, та не знали Царя Небесного і вимишляли собі богів, і так царей у їх не було, а боги були, тим вони в половину стали такими, якими були б, коли б у них не було богів і знали б небесного Бога. Бо хоч вони багато говорили про свободу, а свободи і були не всі, а тільки одна частка народа, прочі ж були невольниками, і так царів не було, а панство було: а то все рівно, як би у їх було багато царів.

18. І покарав їх Господь: бились вони між собою, і попали в неволю іспершу під Македонян, а друге до Римлян.

І так покарав Господь род чоловічеський: що найбільша часть його, сама просвіщенна, попалась в неволю до римських панів, а потім до римського імператора.

19. І став римський імператор царем над народами і сам себе нарік богом.

20. Тоді возрадувався диявол і все пекло з ним. І сказали в пеклі: от тепер уже наше царство; чоловік далеко одступив од Бога, коли один нарік себе і царем і богом вкупі.

21. Але в той час змилувався Господь Отець небесний над родом чоловічим і послав на землю Сина свого, щоб показати людям Бога, царя і пана.

22. І прийшов Син Божий на землю, щоб одкрити людям істину, щоб тая істина свободила род чоловічий.

23. І навчав Христос, що всі люди братія і ближні, всі повинні любити попереду Бога, потім один другого, і тому буде найбільшая шана од Бога, хто душу свою положить за други своя. А хто перший між людьми хоче бути, повинен бути всім слугою.

24. І сам на собі приклад показав: був розумніший і справедливіший з людей, стало бути, цар і пан, а явився не в постаті земного царя і пана, а народився в яслах, жив у бідності, набрав учеників не з панського роду, не з учених філософів, а з простих рибалок.

25. І став народ прозрівати істину: і злякалися філософи і люди імператора римського, що істина бере верх, а за істиною буде свобода, і тоді вже не так легко буде дурить і мучить людей.

26. І засудили на смерть Ісуса Христа, Бога, царя і пана; і претерпів Ісус Христос оплеванія, заушенія, бієнія, крест і погребеніє за свободу роду чоловічого, тим, що не хотіли прийняти його за царя і пана, бо мали дру-

гого царя – кесаря, що сам себе нарик богом і пив кров людськую.

27. А Христос-цар свою кров пролив за свободу рода чоловічого і оставив на віки кров свою для питаній вірним. І воскрес Христос в третій день, і став царем неба і землі.

28. Ученики його, бідні рибалки, розійшлись по світу і проповідували істину і свободу. і

29. І ті, що приймали слово їх, стали братами між собою – чи були преж того панами, або невольниками, філософами, або невченими, усі стали свободи йми кров'ю Христовою, котру зарівно приймали, і просвіщенними світом правди.

30. І жили християни братством, усе у них було общественне, і були у них вибрані старшини, і ті старшини були усім слугами, бо Господь так сказав: «Хто хоче першим бути, повинен бути всім слугою».

31. Тоді імператори римські і пани, і чиновні люди, і вся челядь їх, і філософи піднялись на християнство і хотіли викоринити Христову віру, і гибли християни, їх і топили, і вішали, і в чверті рубали, і пекли, і залізними гребінками скребли, і інші тьмочисленнії муки їм чинили.

32. А віра Христова не уменшалась, а чим гірше кесарі і пани лютували, тим більше було вірующих.

33. Тоді імператори з панами змовились і сказали поміж собою: «Уже нам не викоринити християнства: піднімемось на хитрощі, приймемо її (віру Христову) самі, перевернемо ученіє Христово так, щоб нам добре було, та й обдурімо народ».

34. І почали царі приймати християнство, і кажуть: «От, бачите, можна бути і християнином і царем вкупі».

35. І пани приймали християнство, і казали: «От бачите, можна бути і християнином і паном вкупі».

36. А того не уважали, що мало сього, що тільки назваться. Бо сказано: не всяк глаголай мі Господи, Господи! внідеть в царство небесное, но творяй волю Отца Моего, іже есть на небесіх.

37. І піддурили архиереїв і попів, і філософів, а ті і кажуть: «Істинно так воно есть, ажеж і Христос сказав: воздадите кесарево кесареві, а Божіє Богові», а Апостол говорить: «Всякая власть од Бога». Так уже Господь установив, щоб одні були панами і багатими, а другі були нищими і невольниками.

38. А казали вони неправду: хоч Христос сказав:

воздадіте кесарево кесареві, а се тим, що Христос не хотів, щоб були бунти та незгода, а хотів, щоб мирно і люб'язно розійшлась віра і свобода, бо коли християнин буде воздавать нехристиянському кесареві кесарево – платить податок, сповнять закон, то кесар, прийнявши віру, повинен одріктись свого кесарства, бо він тоді, будучи першим, повинен бути всім слугою, і тоді б не було кесаря, а був би єдин цар – Господь Ісус Христос.

39. І хоча Апостол сказав: «Всяка власть од Бога», а не єсть воно те, щоб кожний, що захватив власть, був сам од Бога. Уряд і порядок і правленіє повинні бути на землі: так Бог постановив, і єсть то власть, і власть та од Бога, але урядник і правитель повинні підлягати закону і сонмищу, бо і Христос повеліває судитись перед сонмищем, і так як урядник і правитель – перші, то вони повинні бути слугами, і недостойть їм робить те, що задумається, а те, що постановлене, і недостойть їм величатся та помпою очі одводити, а достоить їм жити просто і працювати для общества пильно, бо власть їх од Бога, а самі вони грішні люди і самі послідніші, бо всім слуги.

40. А сьому ще гірша неправда: буцім установлено од Бога, щоб одні пановали і багатились, а другі були у неволі і нищі, бо не було б сього, скоро б поприймали щире євангеліє: пани повинні свободити своїх невольників і зробитись їм братами, а багаті повинні наділяти нищих, і нищі стали б также багаті; як би була на світі любов християнська в серцях, то так було б: бо хто любить кого, той хоче, щоб тому було так же хороше, як йому.

41. І ті, що так казали і тепер кажуть і переверчуют Христово слово, ті оддають одвіт в день судний. Вони скажуть судді: «Господи! Не в твоє ми ім'я пророцествовахом», а суддя скаже їм: «Не вім вас».

42. Таким викладом зіпсували царі, пани та вчені свободу християнську.

43. Благодать дана всім язикам, а спершу коліну Яфетову, бо Симово через жидів отвергнуло Христа. І перейшла благодать до племен грецького, романського, німецького, слав'янського.

44. І Греки прийнявши благодать, покаляли її, бо вони прийняли нову віру і не зовлеклись ветхого чоловіка со страстями і похотями, оставили при собі і імператорство, і панство, і пиху царськую, і неволю, і покарав їх Господь: чахло грецьке царство тисячу років, зчахло зовсім і попало до Турків.

45. Романське племено – Влохи, Французи, Гішпани – прийняло благодать, і стали народи увіходять у силу і у нову жизнь, і просвіщенність, і благословив їх Господь, бо лучче вони прийняли св. віру, ніж Греки, одначе не зовсім зовлеклись ветхого чоловіка со страстями і похотями, оставили і королей і панство і вимислили голову християнства – папу, і той папа видумав, що він має власть над усім світом християнським, ніхто не повинен судити його, а що він здумає, те буде гарно.

46. І племено німецьке – народи німецькі, прийняли благодать і стали увіходять у пуцу силу і жизнь нову і просвіщенність, і благословив його Господь, бо вони ще лучче прийняли віру ніж Греки і Романці, і з'явивсь у них Лютер, которий почав учить, що повинно християнам жити так, як жили до того часу, коли поприймали і поперева чували ученіє Христово царі і пани, і щоб не було неподсудимого голови над Церквою християнською – папи, єсть бо єдин глава всім – Христос. Але і Німці не зовлеклись ветхого чоловіка, бо зоставили себе і королів і панів, і ще гірше дозволили замість папи і єпископів орудувать Церквою Христовою королям і панам.

47. І сталась послідня лєсть гірша першої, бо не тільки у німців королі, але й у других землях взяли верх над всім і, щоб удержати народ у ярмі, поробили ідолів, одвертали людей од Христа і казали кланятися ідолам і битися за них.

Бо то все рівно, що ідоли: хоча французи були хрещені, одначе менш шанували Христа, ніж честь національну, але такого ідола їм зроблено, а Англичане кланялись золоту і мамоні, а другі народи так-же своїм ідолам, і посилали їх королі і пани на заріз за шматок землі, за табак, за чай, за вино, – і табак, і чай, і вино стали у них богами бо речено: «Іде же сокровище ваше, там серце ваше». Серце християнина з Іисусом Христом, а серце ідолопоклонникове з своїм ідолом. І стало, як каже апостол, їх богом крево.

48. І вимислили одщепенці нового бога, сильнішого над усіх боженят, а той бог називався по французьки егоїзм, або інтерес.

49. І філософи почали кричати, що то кепство – віровати в Сина Божого, що немає ні пекла, ні раю, і щоб усі поклонялись егоїзмові, або інтересові.

50. А до всього того довели королі та пани; і завершилася міра плюгавства; праведний Господь послав свій

меч обоюдоострий на рід прелюбодійний; збунтовались Французи і сказали: «Не хочем, щоб були в нас королі та пани, а хочем бути рівні, вільні».

51. Але тому не можна було статися, бо тільки там свобода, гді Дух Христов, а Дух Божий уже перед тим вигнали з Францевщини королі та маркизи, та філософи.

52. І Французи короля свого забили, панів прогнали, а самі почалися різати і дорізались до того, що пішли у гіршую неволю.

53. Бо на їх Господь хотів показати усім язикам, що нема свобод без Христової віри.

54. І з тої пори племена романське і німецьке турбуються і королів і панство вернули, і про свободу кричать і немає в їх свободи, бо нема свободи без віри.

55. А племено слав'янське, то найменший брат у сем'ї Яфетової.

56. Трапляється, що менший брат любить дужче отця, одначе получає долю меншу проти старших братів, а потім, як брати старші своє потратять, а менший збереже своє, то і старших виручає.

57. Племено слав'янське ще до прийняття віри не йміло ані царей, ані панів і всі були рівні, і не було у них ідолів, і кланялись слав'яни одному Богу Вседержителю, ще його й не знаючи.

58. Як уже просвітілись старіші брати Греки, Романці, Німці, то Господь і до менших братів Слав'ян послав двох братів Константина і Мефодія, і духом святим покрив їх Господь, і переложили вони на слав'янську мову святоє письмо і одправовати службу Божую поставили на тій же мові, якою всі говорили посполу, а сего не було ні в Романців, ні в Німців, бо там по латинськи службу одправляли, так що Романці мало, а Німці овсі не второпали, що їм читано було.

59. І скоро Слав'яни приймали віру Христову так, як ні один народ не приймавав.

60. Але було два лиха у Слав'ян: одно – незгода між собою, а друге те, що вони, як менші брати, усе переймали од старших, чи до діла, чи не до діла, не бачу чи того, що у їх своє було лучче, ніж братівське.

61. І поприймали Слав'яни од Німців королів і князів, і бояр, і панів, а преж того королі були в їх вибрані урядники і не чванились перед народом, а обідали з самим простим чоловіком зарівно, і самі землю орали, а то

вже у їх стала пиха, і помпа, і гвардія і двор.

62. І панів у Слав'ян не було, а були старшини, хто старіший літами і до того розумніший, того на раді слухають, а то вже стали пани, а у їх невольники.

63. І покарав Господь Слав'янське племено гірше, ніж другії племена; бо сам Господь сказав: «Кому дано більше, з того більше і зищеться». І попадали Слав'яни в неволю до чужих: Чехи і Полабці до Німців, Серби і Болгари до Греків і до Турок, Москаль до Татар.

64. І здавалось: от згине і племено слав'янське, бо ті Слав'яни, що жили около Лаби і Помор'я балтицького, ті пропали, так, що і сліду їх не осталося.

65. Але не до кінця прогнівився Господь на племено слав'янське, бо Господь постановив так, щоб над сим племенем збулось писаніє: камень, його же не брегоша зиждущії, той бисть во главу угла.

66. По многих літах стало в Слав'янщині три неподлеглих царства: Польща, Литва і Московщина.

67. Польща була з Поляків, і кричали Поляки: «У нас свобода і рівність!» Але поробили панство, і одурів народ польський, бо простий люд попав у неволю, саму гіршу, яка денебудь була на світі, і пани без жадного закону вішали і вбивали своїх невольників.

68. Московщина була з Москалів, і була у їх велика Річ Посполита Новгородська, вільна і рівна, хоч не без панства, і пропав Новгород за те, що і там завелось панство, і цар московський взяв верх над усіми москалями, а той цар узяв верх, кланяючись татарам, і ноги ціловав ханові татарському бусурману, щоб допоміг йому держати в неволі неключимій народ московський християнський.

69. І одурів народ московський і попав в ідолопоклонство, бо царя свого нарік богом, і усе, що цар скаже, те уважав за добре, так, що цар Іван в Новгороді душив та топив десятку тисяч народу, а літописці, розказуючи те, звали його христоролюбивим.

70. А в Литві були Литвяки, та ще до Литви належала Україна.

71. І поєдналась Україна з Польщею, як сестра з сестрою, як єдиний люд слав'янський до другого люду слав'янського, перозділимо і незмісимо, на образ іпостаси Божої нероздільної і незмісимої, як колись поєднаються всі народи слав'янські поміж собою.

72. І не любила Україна ні царя, ні пана, а скомпону-

вала собі козацтво, єсть то істее брацтво, куди кожний пристаючи, був братом других – чи був вій преж того паном, чи невольником, аби християнини, і були козаки між собою всі рівні, і старшини вибирались на раді і повинні були слугувати всім по слову Христовому, і жадної помпи панської і титула не було між козаками.

73. І постановили вони чистоту християнську держати, тим старий літописець говорить об козаках: «Татьби же і блуд неможе іменуються у них».

74. І постановило козацтво віру святую обороняти і визволяти ближніх своїх з неволі. Тим то гетьман Сви́рговський ходив обороняти Волощину, і не взяли козаки миси з червонцями, як їм давали за услуги, не взяли тим, що кров проливали за віру та за ближніх і служили Богу, а не ідолу золотому.

А Сагайдашний ходив Кафу руйновати і визволив кільканадцять тисяч невольників з вічної підземної темниці.

75. І багато лицарів таке робили, що не записано і в книгах мира сього, а записано на небі, бо за їх були, перед Богом молитви тих, котрих вони визволили з неволі.

76. І день одо дня росло, умножалось козацтво, і незабаром були б на Україні усі козаки, усі вільні і рівні, і не мала б Україна над собою ні царя, ні пана, опріч Бога єдиного, і дивлячись на Україну, так би зробилось і в Польщі, а там і у других слав'янських краях.

77. Бо не хотіла Україна іти услід язиків, а держалась закону Божого, і всякий чужестранець, заїхавши в Україну, дивовався, що ні в одній стороні на світі так щиро не моляться Богу, ніде муж не любив так своєї жони, а діти своїх родителей; а коли пани та езуїти хотіли насильно повернуть Україну під свою владу, щоб Українці-християни повірили, буцім справді усе так і єсть, що папа скаже, – тоді на Україні з'явилися братства так, як були у перших християн, і всі записуючись у братство, був би він пан чи мужик, називались братами. А се до того, щоб бачили люди, що в Україні істинна віра, і що там не було ідолів, тим там і ересі жадної не з'явилось.

78. Але панство побачило, що козацтво росте, і всі люди стануть скоро козаками, єсть то вільними, закартали зараз своїм крєпакам, щоб не ходили в козаки, і хотіли забить народ простий, як скотину, так щоб у йому не було ні чувствія, ні розуму, і почали пани обдирати

крепаків, оддали їх жидам на таку муку, що подобную творили тільки над першими християнами, драли з їх з живих шкури, варили в котлах дітей, давали матерям собак грудьми годувати.

79. І хотіли пани зробить із народа дерево, або камінь, і стали їх не пускати навіть в церков хрестити дітей і вінчатися, і причащатися, і мертвих ховати, а се для того, щоб народ простий утерав навіть постать чоловічу.

80. І козацтво стали мучити і нівечити, бо таке рівне братство християнське стояло панам на перешкоді.

81. Але не так зробилось, як думали пани, бо козацтво піднялось, а за їм увесь простий народ; вибили і прогнали панів, і стала Україна земля козацька вільна, бо всі були рівні, але не надовго.

82. І хотіла Україна знову жити з Польщею по-братерськи нерозділимо і незмісимо, але Польща жадною мірою не хотіла одректись свого панства.

83. Тоді Україна пристала до Московщини і поєдналась з нею, як єдиний люд слав'янський з слав'янським нерозділимо і незмісимо, на образ іпостасі Божої нерозділимої і незмісимої, як колись поєднуються усі народи слав'янські між собою.

84. Але скоро побачила Україна, що попалась у неволю, бо вона по своїй простоті не пізнала, що таке було цар московський, а цар московський усе рівно було, що ідол і мучитель.

85. І одбилась Україна од Московщини, і не знала бідна, куди прихилити голову.

86. Бо вона любила і Поляків і Москалів, як братів своїх, і не хотіла з ними розбрататися; вона хотіла, щоб всі жили вкупі, поєднавшись, як один народ слав'янський з другим народом слав'янським, а ті два – з третім, і було б три Речі Посполиті в однім союзі, нерозділимо і незмісимо по образу Тройці Божої, нерозділимої і незмісимої, як колись поєднуються між собою усі народи слав'янські.

87. Але сего не второпали ні Ляхи, ні Москалі. І бачуть ляцькі пани і московський цар, що нічого не зроблять з Україною, і сказали поміж собою: «Не буде України ні тобі, ні мені, роздеремо її по половині, як Дніпро її розполовинив: лівий бік буде московському царю на поживу, а правий бік польським панам на поталу».

88. І билась Україна літ п'ятдесят, і єсть то найсвятіша і славніша війна за свободу, яка тільки єсть в історії,

а розділ України єсть найпоганіше діло, яке тільки можна найти в історії.

89. І вибилась з сил Україна; і вигнали Ляхи козацтво з правого боку Дніпрового і запановали пани над бідним остатком вольного народу.

90. А на лівім боці ще держалось козацтво, але час од часу попадало у неключиму неволю московському цареві, а потім Петербургському імператорові, бо останній цар московський і первий імператор петербурзький положив сотні тисяч в канавах і на костях їх збудував собі столицю.

91. А німка цариця Катерина, курва всесвітна, безбожниця, убійниця мужа свого, востаннє доконала козацтво і волю, бо, одобравши тих, котрі були в Україні старшинами, наділила їх панством і землями, надавала їм вольну братію в ярмо і поробила одних панами, а других невольниками.

92. І пропала Україна. Але так здається.

93. Не пропала вона; бо вона знати не хотіла ні царя, ні пана, а хоч і був цар, та чужий, і хоч були пани, та чужі, і хоч з української крови були ті вирідки, одначе не псовали своїми губами мерзенними української мови і самі себе не називали українцями, а істий Українець хоч будь він простого, хоч панського роду тепер, повинен не любити ні царя, ні пана, а повинен любити і пам'ятувати одного Бога Ісуса Христа, царя і пана над небом і землею. Так воно було прежде, так і тепер зосталось.

94. І Слав'янщина хоч терпіла і терпить неволю, то не сама її сотворила, бо і цар, і панство не слав'янським духом сотворено, а німецьким, або татарським. І тепер в Росії хоч і є деспот цар, одначе він не Слав'янин, а Німець, тим і урядники його Німці; оттого і пани хоч єсть в Росії та вони швидко перевертуються або в Німця, або в Француза, а істий Слав'янин не любить ні царя, ні пана, а любить і пам'ятає одного Бога Ісуса Христа, царя над небом і землею.

Так воно було прежде, так і тепер зосталось. Лежить в могилі Україна, але не вмерла.

95. Бо голос її голос, що звав всю Слав'янщину на свободу і братство розійшовся по світу слав'янському. І одізвався він, той голос України, в Польщі, коли 3 мая постановили Поляки, щоб не було панів, а всі були б рівні в Речі Посполитій а того хотіла Україна ще за 120 літ

до того.

96. І не допустили Польщу до того і розірвали Польщу, як прежде Україну.

97. І се їй так і треба, бо вона не послухала України і погубила сестру свою.

98. Але не пропаде Польща, бо її збудить Україна, котора не пам'ятуєть зла і любить сестру свою, так як би нічого не було між ними.

100. І голос України одозвався в Московщині, коли після смерти царя Олександра хотіли прогнати царя і панство і установити Річ Посполитую, і Слав'ян поєднати, по образу іпостасей божественних нерозділиво і незмісимо; а сього Україна ще за двісті років до того хотіла.

101. І не допустив до того деспот, одні положили живот свій на шибениці, других закатували в копальнях, третіх послали на заріз Черкесові.

102. І панує деспот кат над трьома народами Слав'янськими, править через Німців, псує, калічить, нівечить добру натуру слав'янську і нічого не робить.

103. Бо голос України не затих.

І встане Україна з своєї могили і знову озветься до всіх братів своїх Слав'ян, і почують крик її, і встане Слав'янщина, і не позостанеться ні царя, ні царевича, ні царівни, ні князя, ні графа, ні герцога, ні сиятельства, ні превосходительства, ні пана, ні боярина, ні крепака, ні холопа – ні в Московщині, ні в Польщі, ні в Україні, ні в Чехії, ні у Хорутан, ні у Сербів, ні у Болгар.

104. І Україна буде неподлеглою Річчю Посполитою в союзі Слав'янськім.

Тоді скажуть всі язики, показуючи рукою на те місто, де на карті буде намальована Україна: «От камень, него же не берегоша зиждущії, той бисть во главу угла».

5. Симон Петлюра

В День свята української державности

(Стаття передрукована з журналу «Тризуб», що його видавала українська еміграція в Парижі (1926. 15, 22 січня)).

В день свята української державности встають передо мною постаті лицарів і мучеників Великої Ідеї.

Тих, що життям своїм заплатили за свою віру в неї.

Тих, що найдорожчим скарбом засвідчили відданість Батьківщині.

Тих, що власним чином крові і праці, гарячого патріотизму і виконання обов'язку, умінням – для одних слухатись і для інших наказувати, а обом і разом користись вищим наказом нації, через її вождя переказаним, розпочали нову добу в історії України.

Тих, що створили спільним чином свого життя легенду нації – легенду збройної боротьби її за своє право жити вільною і державно-незалежною.

Тих, хто заслужив право на те, щоб стати незабутнім в історії України, хто зв'язав її величне минуле з світлим майбутнім і переказав нам, живим та прийдешнім поколінням, великий заповіт: національної помсти та недовершеного чину.

Шлях звільнення кожної нації густо кропиться кров'ю. Нашої – так само. Кров'ю чужою і своєю. Ворожою і рідною. Кров закінчує глибокі процеси національних емоцій, усвідомлень, організаційної праці, ідеологічної творчості, всього того, що нація і свідомо і ірраціонально використовує для ствердження свого права на державне життя.

Кров, пролита для цієї величної мети, не засихає. Тепло її все теплим буде в душі нації, все відіграватиме роль непокоючого, тривожного ферменту, що нагадає про нескінчене і кличе до продовження розпочатого.

З цим чуттям завжди переживаю я наше свято державности. Воно все зв'язується у мене з дорогими – незабутніми образами тих, хто дав нам право його святкувати, подібно до того, як величаві мелодії нашого гимну, що в цей день здаються особливо урочистими, а слова зобов'язуючими, – все зливаються з передсмертними стогнаннями тих, чий дух тоді тільки повірить у щирість

і поважність нашого святкування, коли ми не словами-співами, а ділами докажемо нашу моральну вартість бути достойними свята.

Хай же в цей день ми глибше, як коли, відчуваємо велику вагу передсмертних заповітів наших лицарів!

Хай свято сьогоднішнє навчить нас шанувати пам'ять поляглих і бережно плекати традиції боротьби за українську державність, такі чисті і проречисті, такі ушляхетнюючі, бо і оправдані і скроплені святою кров'ю найкращих синів нації.

А найголовнішою з тих традицій буде: пам'ятати про неминучість відновлення боротьби тим самим знаряддям і під тими самими гаслами, що ними користувалися і ними одушевлялися жертви військових подій 1917-1920 рр.

Українські мечі перекуються на рала тільки тоді, коли гасло – Незалежна Держава Українська – перетвориться в дійсність і забезпечить отому ралові можливість зужиткувати рідну плодючу землю з її незчисленими багатствами не для потреб третього або другого з половиною чи якогось іншого Інтернаціоналу, а для устаткування і зміцнення власного державного добра і збагачення рідного народу.

Отже: не забуваймо про меч; учімося міцніше тримати його в руках, а одночасно дбаймо про підживлення нацією моральних елементів її буття – творчої любови до батьківщини, сторожкості до ворога та помсти за кривди, заподіяні ним, в симбіозі яких знайдемо вірний шлях до звільнення і програму для будівництва!

Великий чин наших лицарів вчить вірності ідеалам і вмінню підпорядковуватися. Тільки вірність і слухняність творять передумови успіху національної боротьби.

Біля гасла: Українська Народна Республіка – Українська Незалежна Держава об'єдналися всі справді активні сили нації в боротьбі за незалежність. Тільки в моральній атмосфері, утвореній тією боротьбою, могли з'явитись світлі постаті поляглих, тільки на цьому ґрунті могла зродитися жива легенда дальшої нашої боротьби, що живе невмирущою в душі нації і ферментує її сили на нові виступи.

Моральним чотирикутником – отим старокозацьким табором – поставимося ми в переходові дні нашої історії до всіх негідних наступів на нашу єдність та вірність випробуванім ідеям. Скупчимося один біля одного з

готовістю взаємної допомоги і перестороги, – і ми витримаємо всі «міри і проби» незалежно від того, чи вони походять з якогось інтернаціоналу чи від його клясократичного антиподу.

Вірність є основою не лише родинного життя. Вірність ідеям є підставою внутрішньої сили ширших громадських об'єднань, до національного включно.

Наша вірність тим ідеям, за які голови поклали незабутні лицарі збройної боротьби за українську державність з часів 1917-1920рр., буде найкращою пошаною до світлої пам'яті їх, до великого чину їхнього життя, і нарешті, до розуміння глибокого змісту тієї думки, що її вклав законодавець в акт свята Української Державности.

6. IV Універсал Української Центральної Ради

Народе України. Твоєю силою, волею, словом стала на землі українській вільна Народна Республіка, справдилась колишня давня мрія батьків твоїх – борців за волності і права трудящих.

Але в тяжку годину відродилась воля України. Чотири роки лютої війни знеслили наш край і людність. Фабрики товарів не виробляють. Заводи спиняються. Залізниці розхитані. Гроші в ціні падають. Хліба зменшується. Насуває голод. По краю розплодились юрби грабіжників і злодіїв, особливо, коли з фронту посунуло військо, счинивши криваву різню, заколот і руїну на нашій землі.

Через усе це не могли відбутися вибори в Українські Установчі збори в приписаний нашим попереднім Універсалом час, і ці Збори, призначені на нинішній день, не могли зібратись, щоб прийняти з наших рук нашу тимчасову найвищу революційну владу над Україною, установити лад в Народній Республіці нашій і організувати нове правительство.

А тим часом Петроградське правительство народних комісарів, щоб привернути під свою владу вільну Українську Республіку, оповістило війну Україні і насилає на наші землі свої війська красногвардейців – большевиків, які грабують хліб у наших селян і без всякої плати вивозять його в Росію, не жаліючи навіть зерна, наготовленого на засів, вбивають неповинних людей і сіють скрізь безладдя, злодіяцтво, безчинство.

МИ, УКРАЇНСЬКА ЦЕНТРАЛЬНА РАДА, зробили всі заходи, щоб не допустити цієї братовбивчої війни двох сусідніх народів, але петроградське правительство не пішло нам назустріч і веде далі криваву боротьбу з нашим народом і Республікою.

Крім того, те саме петроградське правительство народних комісарів починає затягати мир і кличе на нову війну, називаючи її до того ще «священною». Знов польється кров, знов нещасний трудовий народ повинен класти своє життя.

Ми, Українська Центральна рада, обрана зїздами селян, робітників і солдат в Україні, на те пристати ніяк не можемо, ніяких війн піддержувати не будемо, бо український народ хоче миру, і мир демократичний повинен бути якнайшвидше.

Але для того, щоб ні руське правительство, ні яке інше не ставали Україні на перешкоді встановити той бажаний мир, для того, щоб вести свій край до ладу, до творчої роботи, до скріплення революції та волі нашої, ми, Українська Центральна рада, оповіщаємо всіх громадян України:

Однині Українська Народна Республіка стає самостійною, ні від кого не залежною, вільною, суверенною державою українського народу.

Зо всіма сусідніми державами, як то Росія, Польща, Австрія, Румунія, Туреччина та інші, ми хочемо жити в згоді й приязні, але ні одна з них не може втручатися в життя самостійної Української Республіки.

Власть у ній буде належати тільки народові України, іменем якого, поки зберуться Українські Установчі збори, будемо правити ми, Українська Центральна рада, представництво робочого народу, селян, робітників і солдатів, та наш виконавчий орган, який однині матиме назву Ради Народних Міністрів.

Отож, насамперед приписуємо правительству Республіки нашої – Раді Народних Міністрів – від цього дня вести розпочаті вже нею переговори про мир з центральними державами цілком самостійно й довести їх до кінця, незважаючи ні на які перешкоди з боку яких-небудь інших частин бувшої Російської імперії, і установити мир, щоб край наш розпочав своє господарське життя в спокою й згоді. Що ж до так званих «більшовиків» та інших напасників, які нищать та руйнують наш край, то приписуємо правительству Української Народної Республіки твердо й рішуче взятися до боротьби з ними, а всіх громадян нашої республіки закликаємо: не жалуючи життя боронити добробут і свободу нашого народу.

Народна Українська Держава повинна бути вичищена від насланих з Петрограду найманих насильників, які топчуть права Української Республіки.

Незмірно тяжка війна, розпочата буржуазними правительствами, тяжко змучила наш народ, знищила наш край, розбила господарство. Тепер тому мусить бути кінець.

З тим, як армія буде демобілізуватись, приписуємо відпускати вояків, після підтвердження мирних переговорів – розпустити армію зовсім, а потім замість постійної армії завести народню міліцію, щоб військо наше служило охороні робочого народу, а не бажанням пануючих верств.

Поруйновані війною й демобілізацією місцевості мають бути відновлені за поміччю й заходам нашого державного скарбу.

Коли вояки наші повернуться додому, народні ради – волосні й повітові – та міські думи мають бути перетворені в час, який буде приписано, щоб і вояки наші мали в них голос. А тим часом, аби встановити на місцях таку владу, до якої б мали довір'я й яка спиралась на всі революційно-демократичні верстви народу, правительство повинно закликати до співробітництва з місцевими самоврядуваннями ради селянських, робітничих і солдатських депутатів, вибраних з місцевої людності.

В справі земельній комісія, вибрана на останній сесії нашій, вже виробила закон про передачу землі трудовому народові без викупу, прийнявши за основу скасування власності й соціалізацію землі, згідно з нашою постановою на сьомій сесії. Закон цей буде розглянено за кілька днів в повній Центральній раді і Рада Народних Міністрів вживе всіх заходів, щоб передача землі в руки трудящих уже до початку весняних робіт через земельні комітети неодмінно відбулась.

Ліси ж, води і всі багатства підземні, яко добро українського трудящого народу, переходить в порядкування уряду Народної Української Республіки.

Війна також відібрала на себе всі трудові заробничі сили нашої країни. Більшість заводів, фабрик і майстерень виробляли тільки те, що було потрібне для війни, і народ zostався зовсім без товарів. Тепер війні кінець! Отож приписуємо Раді Народних Міністрів негайно приступити до переведення всіх заводів і фабрик на мирний стан, на вироблення продуктів, потрібних насамперед трудящим масам.

Та сама війна наплодила сотні тисяч безробітних, а також інвалідів. У самостійній Народній Республіці України не повинен терпіти ні один трудящий чоловік. Правительство Республіки має підняти промисловість держави, має розпочати творчу роботу у всіх галузях, де всі безробітні могли б знайти працю і прикласти свої сили та вжити всіх заходів до забезпечення скалічених та потерпілих од війни.

За старого ладу торговці та різні посередники наживали на бідних пригноблених класах величезні капітали.

Однині Народна Українська Республіка бере в свої

руки найважливіші галузі торгівлі і всі доходи з неї повертатиме на користь народу.

Торг товарами, які будуть привозитись з-за кордону і вивозитись за кордон, буде вести сама держава наша, щоб не було такої дорожнечі, яку терплять найбільшні класи через спекулянтів. Правительству Республіки на виконання сього приписуємо розробити і представити на затвердження закони про це, а також про монополію заліза, угля, шкіри, тютюну і інших продуктів і товарів, з яких найбільш бралось прибутків з робочих класів на користь нетрудящихся.

Так само приписуємо встановити державно-народний контроль над всіма банками, які кредитами (позиками) нетрудовим масам допомагали визискувати класи трудові. Однині позичкова поміч банків має даватися, головним чином, на піддержку трудовому населенню та на розвиток народного господарства Української Народної Республіки, а не спекуляцію та ріжну банкову експлуатацію (визиск).

На ґрунті безладдя, неспокою в житті та нестачі продуктів росте невдоволення серед деякої частини людності. Тим невдоволенням користуються різні темні сили і підбивають несвідомих людей до старих порядків. Сі темні сили хочуть знов підвернути всі вільні народи під єдине ярмо Росії. Рада Народних Міністрів повинна рішуче боротися зо всіма контрреволюційними силами, а всякого, хто кликатиме до повстання проти самостійної Української Народної Республіки – до повороту старого ладу, того карати, як за державну зраду. Всі ж демократичні свободи, проголошені 3-м Універсалом, Українська Центральна рада підтверджує і зокрема проголошує: в самостійній Народній Українській Республіці всі нації користуватимуться правом національно-персональної автономії, признаним за ними законом 9 січня. Все, що вичислено в сім Універсалі не встигнемо зробити ми, Центральна Рада, в найближчих тижнях, певне, довершать, справлять і до останнього порядку приведуть Українські Установчі збори.

Ми наказуємо всім громадянам нашим проводити вибори до них як найпильніше, вжити всіх засобів, щоб підрахунок голосів [було] закінчено як найскорше, щоб за кілька тижнів зібрались всі наші Установчі збори – найвищий господар і впорядник землі нашої і закріпили свободу, лад і добробут Конституції нашої незалежної

Української Народної Республіки на добро всього трудящого народу її тепер і на будуче сьому ж найвищому нашому органу належатиме рішити про федеративний зв'язок з народними республіками бувшої Російської держави.

До того ж часу всіх громадян самостійної Української Народної Республіки кличемо непохитно стояти на сторожі добутої волі та прав нашого народу і всіма силами боронити свою долю від усіх ворогів селянсько-робітничої самостійної Республіки Української.

Українська Центральна
рада
У Києві 9 січня 1918 р.

7. Лев Троцкий

Инструкция агитаторам-коммунистам на Украине

Товарищи!

То, о чем мы здесь – в России – говорим совершенно открыто, в Украине можно шептать лишь на ухо, а то лучше и совсем не говорить. Умение молчать есть тоже одна из фигур красноречия. Вы, товарищи, отправляетесь на Украину. Помните же, что нет труднее работы агитаторской, как на Украине. В третий раз мы посылаем сильные кадры туда, и каждый раз все с новой тактикой и новыми приемами. Первым кадрам в 1917 году было очень легко, от них требовалось подорвать доверие украинских крестьян к Центральной Раде и Генеральному Секретариату. В то время украинский народ не мог себе представить политической жизни своей отдельно от России, а поэтому одно указание агитатора на то, что украинцы отрывают Украину от русских, с которыми рядом в окопах лежали, из одного котла ели, решало вопрос в нашу сторону, а намек на то, что Центральная Рада буржуазная, а Генеральный Секретариат состоит только лишь из генералов, окончательно отшибала в украинского крестьянства всякую охоту поддерживать свое правительство.

Намного труднее дело обстояло при втором походе на Украину, потому что мы готовились воевать с гетманом, а пришлось иметь дело с Петлюрой. В связи с этим и задача агитаторов сильно усложнялась. Нужно было руководителю противогерманским народным восстанием Петлюру уронить в глазах самих повстанцев. Это была очень трудная задача, в особенности, когда Петлюра покрыт был славой свержения гетмана, отдачи трудовому крестьянству Украины всех земель без выкупа и немедленного созыва трудового конгресса. Предвиделась затяжная война. Но нам помог случай с полковником Балабаганом, который изменил повстанческому правительству и перешел на сторону Деникина. Указывание агитаторов на этот случай, связывание его с тем, что Петлюра был членом Генерального Секретариата, утверждение мысли, что Петлюра сверг гетмана для того, чтобы самому стать гетманом, что «самостийна» Украина это значит Гетманщина, это значит Павло Скоропадский или Петлюра, охраняемый от украинского трудового народа немецкими

штыками, – все это искусно соткано нашими агитаторами в густую сеть, сделано крестьянскую среду столь надежной, что она не выдержала в юго-западной части Киевской, а также Подольской губерниях. Вспыхнули народные восстания против Петлюры и его армия была почти вся уничтожена без всякого труда со стороны Красной Армии. Вот что значит хорошие агитаторы. Готовясь ныне к третьему походу на Украину, Совет Народных Комиссаров по примеру прежних лет в авангарде посылает вас, товарищи агитаторы. Совет Народных Комиссаров крепко надеется, что и вы «не посрамите» земли Русской.

Ни для кого не секрет, что не Деникин принудил нас оставить пределы Украины, а грандиозное восстание, которое подняло против нас украинское сытое крестьянство. Коммуну, чрезвычайку, продовольственные отряды, комиссаро-евреев возненавидел украинский крестьянин до глубины души. В нем проснулся спавший сотни лет вольный дух запорожского казачества и гайдамаков. Это страшный дух, который кипит и бурлит, как сам грозный Днепр на своих порогах и заставляет украинцев творить чудеса храбрости. Это тот самый дух вольности, который давал украинцам нечеловеческую силу в течении сотни лет воевать против своих угнетателей: поляков, русских, татар и турок и одерживать над ними блестящие победы. Только безграничная доверчивость и уступчивость, а также отсутствие сознания необходимости постоянной крепкой спайки всех членов государства не только во время войны – каждый раз губили все завоевания украинцев. Потому они рано утеряли свою «самостоятельность» и живут то под Литвой, то под Польшей, то под Австрией, то под Россией, составляя собой очень ценную часть этих держав. Эти бытовые особенности характера украинцев необходимо помнить каждому агитатору и его успех будет обеспечен. Помните также, что так или иначе, а нам необходимо возвратить Украину России. Без Украины нет России. Без украинского угля, железа, руды, хлеба, соли, Черного моря Россия существовать не может, она задохнется, а с ней и советская власть и мы с вами. Идите же на работу, трудную, ответственную работу. Конкретно ваша задача сводится к следующему:

1. Не навязывать украинскому крестьянину коммуны до тех пор, пока наша власть там не окрепнет.
2. Осторожно заводить ее в бывших имениях под названием артелей или товариществ.

1. Утверждать, что в России нет коммуны.
 3. В противовес «самостийнику» Петлюре и другим говорить – что Россия тоже признает самостийность Украины, но с советской властью, а Петлюра продает Украину буржуазным государствам.
 4. Так как нам необходимо обезоружить всех повстанцев, чтобы они снова не обратились против нас, а это обезоруживание вызовет недовольство среди крестьянских масс – необходимо внушать, что среди повстанцев большинство деникинцев, буржуев и кулаков.
 5. Труднее дело обстоит с Петлюрой, так как украинское крестьянство на него и надеется. Нужно быть осторожными. Только дурак или провокатор без разбора везде и всюду будет твердить, что мы воюем с Петлюрой. Иногда, покуда не разбит Деникин, выгодно распускать слухи, что советская власть в союзе с Петлюрой.
 6. Если будут случаи грабежей в Красной Армии, то их необходимо сваливать на повстанцев и петлюровцев, которые влились в Красную Армию. Советская власть постепенно расстреляет всех петлюровцев, махновцев и повстанцев потому, что они вредный элемент, и это будет явным доказательством не только строгой революционной дисциплины, но и суровой карой за грабеж.
 8. Так как правительство России вынуждено вывозить хлеб из Украины, то на вашей обязанности, товарищи, объяснить крестьянам, что хлеб возьмут только с кулаков и не для России, а для бедных украинских крестьян, для рабочих и Красной Армии, которая изгнала Деникина из Украины.
 9. Старайтесь, чтобы в Советы и Исполкомы вошло большинство коммунистов и сочувствующих.
 10. Принять все меры к тому, чтобы на Всеукраинский съезд Советов не попали такие от волостей, которые могут примкнуть на съезде к нашим врагам, и таким образом избрать правительство Украины не из коммунистов-большевиков.
- Отправляясь ныне на работу в Украину, помните, что вам здесь передавалось, не забудьте этих моих десяти заповедей: они во многом вам помогут, кроме того, знайте, что для достижения намеченной цели все средства одинаково хороши. Ни на одну минуту не забывайте, что Украина должна быть нашей, и нашей она будет только тогда, когда будет советской, а Петлюра вышреблен из памяти народа навсегда. Желаю вам полного успеха и счастливого пути.

**8. Договор о дружбе и границе
между СССР и Германией
Москва
28 сентября 1939 г.**

Правительство СССР и Германское правительство после распада бывшего Польского государства рассматривают исключительно как свою задачу восстановить мир и порядок на этой территории и обеспечить народам, живущим там, мирное существование, соответствующее их национальным особенностям. С этой целью они пришли к соглашению в следующем:

Статья I

Правительство СССР и Германское правительство управляют в качестве границы между обоюдными государственными интересами на территории бывшего Польского государства линию, которая нанесена на прилагаемую при сём карту и более подробно будет описана в дополнительном протоколе.

Статья II

Обе Стороны признают установленную в статье I границу обоюдных государственных интересов окончательной и устраняют всякое вмешательство третьих держав в это решение.

Статья III

Необходимое государственное переустройство на территории западнее указанной в статье линии производит Германское правительство, на территории восточнее этой линии – Правительство СССР.

Статья IV

Правительство СССР и Германское правительство рассматривают вышеприведённое переустройство как надёжный фундамент для дальнейшего развития дружественных отношений между своими народами.

Статья V

Этот договор подлежит ратификации. Обмен ратификационными грамотами должен произойти возможно скорее в Берлине.

Договор вступает в силу с момента его подписания. Составлен в двух оригиналах, на немецком и русском языках.

По уполномочию Правительства СССР В.Молотов
За Правительство Германии И.Риббентроп.

**Секретный дополнительный протокол
к Договору о дружбе и границе
г. Москва
28 сентября 1939 г.**

Нижеподписавшиеся уполномоченные при заключении советско-германского договора о границе и дружбе констатировали своё согласие в следующем:

Обе стороны не допустят на своих территориях никакой польской агитации, которая действует на территорию другой страны. Они ликвидируют зародыши подобной агитации на своих территориях и будут информировать друг друга о целесообразных для этого мероприятиях.

По уполномочию Правительства СССР В.Молотов
За Правительство Германии И.Риббентроп

Заявление правительств СССР и Германии

После того как Германское Правительство и Правительство СССР подписанным сегодня договором окончательно урегулировали вопросы, возникшие в результате распада Польского государства, и тем самым создали прочный фундамент для длительного мира в Восточной Европе, они в обоюдном согласии выражают мнение, что ликвидация настоящей войны между Германией с одной стороны и Англией и Францией с другой стороны отвечала бы интересам всех народов. Поэтому оба Правительства направят свои общие усилия, в случае нужды в согласии с другими дружественными державами, чтобы возможно скорее достигнуть этой цели.

Если, однако, эти усилия обоих Правительств останутся безуспешными, то таким образом будет установлен факт, что Англия и Франция несут ответственность за продолжение войны, причём в случае продолжения войны Правительства Германии и СССР будут консультироваться друг с другом о необходимых мерах.

28 сентября 1939 года

По уполномочию Правительства СССР В.Молотов
За Правительство Германии И.Риббентроп.

**Заявление министра иностранных дел
Германии г. фон Риббентропа
30 сентября 1939 г.**

Перед отъездом из Москвы министр иностранных дел Германии г.фон Риббентроп сделал сотруднику ТАСС следующее заявление:

«Моё пребывание в Москве опять было кратким, к сожалению, слишком кратким. В следующий раз я надеюсь пробыть здесь больше. Тем не менее мы хорошо использовали эти два дня. Было выяснено следующее:

1. Германо-советская дружба теперь установлена окончательно.

2. Обе стороны никогда не допустят вмешательство третьих держав в восточноевропейские вопросы.

3. Оба государства желают, чтобы мир был восстановлен и чтобы Англия и Франция прекратили абсолютно бессмысленную и бесперспективную борьбу против Германии.

4. Если, однако, в этих странах возьмут верх поджигатели войны, то Германия и СССР будут знать, как ответить на это».

Министр указал далее на достигнутое вчера между правительством Германии и правительством СССР соглашение об обширной экономической программе, которая принесёт выгоду обеим державам. В заключение г.фон Риббентроп заявил: «Переговоры происходили в особенно дружественной и великолепной атмосфере. Однако прежде всего я хотел бы отметить исключительно сердечный приём, оказанный мне советским правительством и в особенности гг.Сталиным и Молотовым».

Приложение № 8
Встречные предложения Советского
правительства об условиях присоединения
СССР к Тройственному пакту
Переданы Председателем СНК
В.М.Молотовым послу Германии в СССР
Шуленбургу 25 ноября 1940 г.

СССР согласен принять в основном проект пакта четырёх держав об их политическом сотрудничестве и экономической взаимопомощи, изложенный г.Риббентропом в его беседе с В.М.Молотовым в Берлине 13 ноября 1940 года и состоящий из 4 пунктов, при следующих условиях:

1. Если германские войска будут теперь же выведены из Финляндии, представляющей сферу влияния СССР согласно советско-германского Соглашения 1939 года, причём СССР обязывается обеспечить мирные отношения с Финляндией, а также экономические интересы Германии в Финляндии (вывоз леса, никеля);

2. Если в ближайшие месяцы будет обеспечена безопасность СССР в Проливах путём заключения пакта взаимопомощи между СССР и Болгарией, находящейся по своему географическому положению в сфере безопасности черноморских границ СССР, и организации военной и военно-морской базы СССР в районе Босфора и Дарданелл на началах долгосрочной аренды;

3. Если центром территориальных устремлений СССР будет признан район к югу от Батуми и Баку в общем направлении к Персидскому заливу;

4. Если Япония откажется от своих концессионных прав по углю и нефти на Северном Сахалине на условиях справедливой компенсации.

Сообразно с изложенным должен быть изменён проект протокола к Договору четырёх держав, представленный г. Риббентропом, о разграничении сфер влияния в духе определения центра территориальных устремлений СССР на юг от Батума и Баку в общем направлении к Персидскому заливу.

Точно так же должен быть изменён изложенный г. Риббентропом проект Протокола или Соглашения между Германией, Италией и СССР и Турцией в духе обеспечения военной и военно-морской базы СССР у Босфора и Дарданелл на началах долгосрочной аренды. При этом в

случае, если Турция согласится присоединиться к Пакту четырёх держав, три державы (Германия, Италия, СССР) гарантируют независимость и территориальную целостность Турции.

В этом протоколе должно быть предусмотрено, что в случае отказа Турции присоединиться к четырём державам Германия, Италия и СССР договариваются выработать и провести в жизнь необходимые военные и дипломатические меры, о чём должно быть заключено специальное соглашение.

Равным образом должны быть приняты:

– третий секретный протокол между СССР и Германией о Финляндии;

– четвёртый секретный протокол между СССР и Японией об отказе Японии от угольной и нефтяной концессий на Северном Сахалине;

– пятый секретный протокол между СССР, Германией и Италией с признанием того, что Болгария, ввиду её географического положения, находится в сфере безопасности черноморских границ СССР, в связи с чем считается политически необходимым заключение пакта о взаимопомощи между СССР и Болгарией, что ни в какой мере не должно затрагивать ни внутреннего режима Болгарии, ни её суверенитета и независимости.

9. Письмо Гитлера к Муссолини 21 июня 1941 г.

Дуче!

Я пишу Вам это письмо в тот момент, когда длившиеся месяцами тяжёлые раздумья, а также вечное нервное выжидание закончились принятием самого трудного в моей жизни решения. Я полагаю, что не вправе больше терпеть положение после доклада мне последней карты с обстановкой в России, а также после ознакомления с многочисленными другими донесениями. Я прежде всего считаю, что уже нет иного пути для устранения этой опасности. Дальнейшее выжидание приведёт самое позднее в этом или в следующем году к губительным последствиям.

Обстановка. Англия проиграла эту войну. С отчаяньем утопающего она хватается за каждую соломинку, которая в её глазах может служить якорем спасения. Правда, некоторые её упования и надежды не лишены известной логики. Англия до сего времени вела свои войны постоянно с помощью континентальных стран. После уничтожения Франции – вообще после ликвидации всех их западноевропейских позиций – британские поджигатели войны направляют всё время взоры туда, откуда они пытались начать войну: на Советский Союз.

Оба государства, Советская Россия и Англия, в равной степени заинтересованы в распавшейся, ослабленной длительной войной, Европе. Позади этих государств стоит в позе подстрекателя и выжидającego Североамериканский Союз. После ликвидации Польши в Советской России проявляется последовательное направление, которое – умно и осторожно, но неуклонно – возвращается к старой большевистской тенденции расширения Советского государства. Затягивания войны, необходимого для осуществления этих целей, предполагается достичь путём сковывания немецких сил на Востоке, чтобы немецкое командование не могло решиться на крупное наступление на Западе, особенно в воздухе. Я Вам, Дуче, уже говорил недавно, что хорошо удавшийся эксперимент с Критом доказал, как необходимо в случае проведения гораздо более крупной операции против Англии использовать действительно все до последнего самолёта. В этой решающей борьбе может случиться, что победа в итоге будет завоёвана благодаря

преимуществу всего лишь в несколько эскадр. Я не колеблюсь ни на мгновение решиться на этот шаг, если, не говоря о всех прочих предпосылках, буду по меньшей мере застрахован от внезапного нападения с Востока или даже от угрозы такого нападения.

Русские имеют громадные силы – я велел генералу Йодлю передать Вашему атташе у нас, генералу Марасу, последнюю карту с обстановкой. Собственно, на наших границах находятся все наличные русские войска. С наступлением тёплого времени во многих местах ведутся оборонительные работы. Если обстоятельства вынудят меня бросить против Англии немецкую авиацию, возникнет опасность, что Россия со своей стороны начнёт оказывать нажим на юге и севере, перед которым я буду вынужден молча отступать по той простой причине, что не буду располагать превосходством в воздухе. Я не смог бы тогда начать наступление находящимися на Востоке дивизиями против оборонительных сооружений русских без достаточной поддержки авиации. Если и дальше терпеть эту опасность, придётся, вероятно, потерять весь 1941 год, и при этом общая ситуация ничуть не изменится. Наоборот, Англия ещё больше воспротивится заключению мира, так как она всё ещё будет надеяться на русского партнёра. К тому же эта надежда, естественно, станет возрастать по мере усиления боеготовности русских вооружённых сил.

А за всем этим ещё стоят американские массовые поставки военных материалов, которые ожидаются с 1942г.

Не говоря уже об этом, Дуче, трудно предполагать, чтобы нам предоставили такое время. Ибо при столь гигантском сосредоточении сил с обеих сторон – я ведь был вынужден со своей стороны бросать и на восточную границу всё больше танковых сил и обратить внимание Финляндии и Румынии на опасность – существует возможность, что в какой-то момент пушки начнут сами стрелять. Моё отступление принесло бы нам тяжёлую потерю престижа. Это было бы особенно неприятно, учитывая возможное влияние на Японию. Поэтому после долгих размышлений я пришёл к выводу, что лучше разорвать эту петлю до того, как она будет затянута. Я полагаю, Дуче, что тем самым окажу в этом году нашему совместному ведению войны, пожалуй, самую большую услугу, какая вообще возможна.

Таким образом, моя оценка общей обстановки сводится к следующему:

1. Франция всё ещё остаётся ненадёжной. Определённых гарантий того, что её Северная Африка вдруг не окажется во враждебном лагере, не существует.

2. Если иметь в виду, Дуче, Ваши колонии в Северной Африке, то до весны они, пожалуй, вне всякой опасности. Я предполагаю, что англичане своим последним наступлением хотели деблокировать Тобрук. Я не думаю, чтобы они были в ближайшее время в состоянии повторить это.

3. Испания колеблется и, я опасаясь, лишь тогда перейдёт на нашу сторону, когда исход всей войны будет решён.

4. В Сирии французское сопротивление вряд ли продлится долго – с нашей или без нашей помощи.

5. О наступлении на Египет до осени вообще не может быть речи. Но, учитывая общую ситуацию, я считаю необходимым подумать о сосредоточении в Триполи боеспособных войск, которые, если потребуется, можно будет бросить на Запад. Само собою понятно, Дуче, что об этих соображениях надо хранить полное молчание, ибо в противном случае мы не сможем надеяться на то, что Франция разрешит перевозку оружия через свои порты.

6. Вступит ли Америка в войну или нет – это безразлично, так как она уже поддерживает наших врагов всеми силами, которые способна мобилизовать.

7. Положение в самой Англии плохое, снабжение продовольствием и сырьём постоянно ухудшается. Воля к борьбе питается, в сущности говоря, только надеждами. Эти надежды основываются исключительно на двух факторах: России и Америке. Устранить Америку у нас нет возможностей. Но исключить Россию – это в нашей власти.

Ликвидация России будет одновременно означать громадное облегчение положения Японии в Восточной Азии и тем самым создаст возможность намного затруднить действия американцев с помощью японского вмешательства.

В этих условиях я решился, как уже упомянул, положить конец лицемерной игре Кремля. Я полагаю, т. е. я убеждён, что в этой борьбе, которая в конце концов

освободит Европу на будущее от большой опасности, примут участие Финляндия, а также Румыния. Генерал Марас сообщил, что Вы, Дуче, также выставите по меньшей мере корпус. Если у Вас есть такое намерение, Дуче, – я воспринимаю его, само собой разумеется, с благодарным сердцем, – то для его реализации будет достаточно времени, ибо на этом громадном театре военных действий наступление нельзя будет начать повсеместно в одно и то же время. Решающую помощь, Дуче, Вы можете оказать тем, что увеличите свои силы в Северной Африке, если возможно, то с перспективой наступления от Триполи на запад; что Вы, далее, начнёте создание группировки войск, пусть даже сначала небольшой, которая в случае разрыва Францией договора немедленно сможет вступить в неё вместе с нами и, наконец, тем, что Вы усилите прежде всего воздушную и, по возможности, подводную войну на Средиземном море.

Что касается охраны территорий на Западе, от Норвегии до Франции включительно, то там мы, если иметь в виду сухопутные войска, достаточно сильны, чтобы молниеносно прореагировать на любую неожиданность. Что касается воздушной войны против Англии, то мы некоторое время будем придерживаться обороны. Но это не означает, что мы не в состоянии отражать британские налёты на Германию. Напротив, у нас есть возможность, если необходимо, как и прежде, наносить беспощадные бомбовые удары по британской метрополии. Наша истребительная оборона также достаточно сильна. Она располагает наилучшими, какие только у нас есть, эскадрильями.

Что касается борьбы на Востоке, Дуче, то она определённо будет тяжкой. Но я ни на секунду не сомневаюсь в крупном успехе. Прежде всего я надеюсь, что нам в результате удастся обеспечить на длительное время на Украине общую продовольственную базу. Она послужит для нас поставщиком тех ресурсов, которые, возможно, потребуются нам в будущем. Смеем добавить, что, как сейчас можно судить, нынешний немецкий урожай обещает быть очень хорошим. Вполне допустимо, что Россия попытается разрушить румынские нефтяные источники. Мы создали оборону, которая, я надеюсь, предохранит нас от этого. Задача наших армий состоит в том, чтобы как можно быстрее устранить эту угрозу.

Если я Вам, Дуче, лишь сейчас направляю это посла-

ние, то только потому, что окончательное решение будет принято только сегодня в 7 часов вечера. Поэтому я прошу Вас сердечно никого не информировать об этом, особенно Вашего посла в Москве, так как нет абсолютной уверенности в том, что наши закодированные донесения не могут быть расшифрованы. Я приказал сообщить моему собственному послу о принятых решениях лишь в последнюю минуту.

Материал, который я намерен постепенно опубликовать, так обширен, что мир удивится больше нашему долготерпению, чем нашему решению, если он не принадлежит к враждебно настроенной к нам части общества, для которой аргументы заранее не имеют никакого значения.

Что бы теперь ни случилось, Дуче, наше положение от этого шага не ухудшится; оно может только улучшиться. Если бы я даже вынужден был к концу этого года оставить в России 60 или 70 дивизий, то всё же это будет только часть тех сил, которые я должен сейчас постоянно держать на восточной границе. Пусть Англия попробует не сделать выводов из грозных фактов, перед которыми она окажется. Тогда мы сможем, освободив свой тыл, с утроенной силой обрушиться на противника с целью его уничтожения. Что зависит от нас, немцев, будет – смею Вас, Дуче, заверить, – сделано.

О всех Ваших пожеланиях, соображениях и о помощи, которую Вы, Дуче, сможете мне предоставить в предстоящей операции, прошу сообщить мне лично, либо согласовать эти вопросы через Ваши военные органы с моим верховным командованием.

В заключение я хотел бы Вам сказать ещё одно. Я чувствую себя внутренне снова свободным, после того как пришёл к этому решению. Сотрудничество с Советским Союзом, при всём искреннем стремлении добиться окончательной разрядки, часто тяготило меня. Ибо это казалось мне разрывом со всем моим прошлым, моим мировоззрением и моими прежними обязательствами. Я счастлив, что освободился от этого морального бремени.

С сердечным и товарищеским приветом
Его высочеству Главе королевского
итальянского правительства
Бенито Муссолини, Рим.

Список використаних джерел

1. Абліцов В. Львів вітає лауреата Нобелівської премії // *Голос України*. – №181. – 30.09.2015р.
2. Авторханов А. *Технология власти* Possev-Verlaine, Gorachek KG., 1976 Frankfurt/Main
3. Авторханов А. *Загадка смерти Сталина: заговор Бегия*. Интернет ресурс. Режим доступу: https://books.google.com.ua/books/about/%D0%97%D0%B0%D0%B3%D0%B0%D0%B4%D0%BA%D0%B0_%D1%81%D0%BC%D0%B5%D1%80%D1%82%D0%B8_%D0%A1%D1%82%D0%B0%D0%BB%D0%B8%D0%BD.html%3Fid=1WWdDwAAQBAJ&printsec=frontcover&source=hp_read_button&redir_esc=y
4. Аджомогау Дарон, Робінзон Джеймс. *Чому нації занепадають. Походження влади, багатства та бідності* / пер. з англ. Олександр Дем'янчук. – 4 вид. – К.: Наш формат, 2019.
5. Алексеев Ю.М., Кульчицький С.В., Слюсаренко А.Г. *Україна на зламі історичних епох (Державотворчий процес 1985 – 1999рр.)*. Навчальний посібник. – К.: «ЕксОб». – 296с.
6. Апанович О.М. *Українсько-російський договір 1654 року. Міфи і реальність*. К.: «Варта», 1994. – 96с.
7. Аркас М. *Історія України-Русі*/ упоряд. Роман Коваль. – Репринт. вид. 1912 р. – К.: Наш формат, 2020. – 528с.: іл.
8. Аркас М.М. *Історія України-Русі*. – Одеса: Маяк, 1994. – 392с.
9. Байдич В.Г., Завальнюк О.М., Комарніцький О.Б. *Архівна справа на Хмельниччині: історія та сучасність*/ Серія «Праці Державного архіву Хмельницької області». Випуск 17/ підбірка документів – Олійник Ю.В., Галатир В.В. – Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2017. – 392с.
10. Бантыш-Каменский Д.Н. *История Малой России от водворения славян в сей стране до уничтожения гетманства*. – К.: Час, 1993. – 65бс.: іл.
11. Баран В.Д. *Давні слов'яни*. – К., Видавничий дім «Альтернативи», 1998. – 336с.
12. Бачинін В.А., Панов М.І. *Філософія права. Підручник для юрид. спец-тей вищих навч. закладів освіти*. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2002. – 472с.
13. Бжезінський З. *Україна у геостратегічному контексті*. К. Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2006. – 102с.
14. Берия Л.П. *Сталин слезам не верит. Личный дневник 1937-1941/Лаврентий Берия*. – М.: Яуза-пресс, 2011. – 320с. – (Спецхран. Сенсационные мемуары).
15. Бернхем В. *Вступ до права та правової системи США*. – К.: Україна. 1999. – 554с.
16. Білик Л.А. – *Фактори формування професійної свідомості і культури юриста*. Интернет-ресурс. Режим доступу: http://lubbook.net/book_662_glava_14_Rol_profes%D1%96jjno

%E2%80%93juridichnik.html.

17. Білінський В.Б. Україна-Русь. – К.: Видавництво імені Олени Теліги, 2013.
18. Білінський В. Країна Моксель, або Московія. Роман-дослідження. – Київ: Вид-во ім.Олени Теліги, 2009.
19. Білошицький С.В. Криза духовних основ та світоглядних орієнтирів сучасного українського суспільства. Педагогіка духовності: збірка наукових праць в 2-х частинах / Ред. кол. Білий А.Г. (голова) та ін. – Хмельницький, 2012. – 284с.
20. Бірюк Л. Народний рух. Народження, шляхи становлення і діяльності (з архіву організації, публіцистика, спогади 1989-1990-1991 років) Л.Бірюк. – Тернопіль: Підручники і посібники. 2019. – 360с.
21. Богомолець О. Революція народила монстра Інтернет-ресурс. Режим доступу: <https://blogs.pravda.com.ua/authors/bogomolec/5bd2c022872d7/>
22. Бойко І.Й. Галичина у державно-правовій системі Австрії та Австро-Угорщини (1772-1918): навч. посібник/ І.Й.Бойко. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2017. – 312с.
23. Борисенко В.Й. Курс української історії: з найдавніших часів до ХХ століття. 2-ге вид.: Навч. посібник. – Либідь, 1998. – 616с.
24. Бурдін М.Ю. Земельні відносини в Україні: історико-правовий дискурс: монографія/ М.Ю.Бурдін. – Харків. 2016 406с.
25. Веллер М. Наш князь и хан. Москва, 2015.
26. Вертіль О. Гуманітарна політика – імунна система державного організму, її ослаблення призводить до небезпечних хвороб на кшталт сепаратизму // Урядовий кур'єр. – №204. – 31.10.2017р.
27. Вечірні вісті. Спецпроект. – №2. – травень 2017р.
28. Вивід прав України/М.Грушевський, І.Франко, М.Костомаров та ін. – Львів: МП «Слово» 1991. – 128с.
29. Виступ П.Порошенка з нагоди 25-ї річниці незалежності України – повний текст. Інтернет-ресурс. Режим доступу: <http://tyzhden.ua/News/172409>.
30. Волкогонов Д. Ленин, кн. 1. – Москва, 1999.
31. Володарі гетьманської булави: Історичні портрети/ Автор передмови В.А.Смолій. – К.: «Ватра», 1994. – 560с.
32. Воротиленко М. Заповіт Петра І. – Київ: ФОП Стебеляк, 2015.
33. Габович Олександр, Кузнецов Володимир. Наука та еліта. Інтернет-ресурс. Режим доступу: [http://nauka.in.ua/articles/GK/GabovichEkonomist\(06\)N1p66-73.pdf](http://nauka.in.ua/articles/GK/GabovichEkonomist(06)N1p66-73.pdf)
34. Гальчинський А.С. Помаранчева революція і нова влада. – К.: Либідь, 2005. – 368с.
35. Гаман Т.В. До питання інформаційної безпеки. Актуальні проблеми юридичної науки: збірник тез Міжнародної наукової конференції «Сімнадцяті осінні юридичні читання»

(м.Хмельницький, 19-20 жовтня 2018 року): – Хмельницький: Хмельницький університет управління та права, 2018. – Перша частина. – 164с.

36. Гельмольт Г. История человечества. Седьмой том. «Западная Европа». – С.Петербург, 1896.

37. Гидденс Э. Устроение общества. Очерк теории стуктуриации. – 2-е изд. – М.: Академический Проект, 2005. –528с. – («Концепции»).

38. Гитлер А. Моя борьба. – Х.: «Свитовид», 2003. – 704с.

39. Гоббс Т. Сочинения в 2 т./ Пер. с лат. и англ.; Сост., ред. изд., авт. вступ. ст. и примеч. В.В.Соколов. – М., Мысль, 1989. – 622с.

40. Горбулин В. Мой путь в зазеркалье. Не только путевые заметки. – К.: Брайт Букс, 2019. – 280с.

41. Горобець В. «Волимо царя східного...» Український Гетьманат та російська династія до і після Переяслава, К.: 2007. – 462с.

42. Горобець В. Князі і гетьмани усієї Русі. «Через шаблю маєм право». Злети і падіння козацької держави 1648-1783 років. Харків. – 2016.

43. Голос України. – № 226. – 26.11.2016р.

44. Гринів О. Спокута Малоросії: державотворення без парадоксів. Непретензійні нотатки. Львів 2001.

45. Гриценко П. Дві державні мови – це знищення України як самостійної держави // Урядовий кур'єр. – №95. – 29.05.2014р.

46. Гриценко П. Боронити й зміцнювати українську мову – це боронити й зміцнювати державу // Урядовий кур'єр. – №34. – 20.02.2016р.

47. Грушевський М. Очерк истории украинского народа / примеч. В.М.Рычки, А.И.Гуржия. – К.:Льбидь, 1990. – 397с.

48. Грушевський М. Історія України-Руси: в 11 т., 12 кн./ Редкол.: П.С. Сохань (голова) та ін. – К.: Наук. думка, – Т.2 – 1992. –640с.

49. Грушевський М. Історія України-Руси: В 11 т., 12 кн./ Редкол.: П.С.Сохань (голова) та ін. – К.: Наукова думка, 1991 – Т.1.

50. Грушевський М.С. Твори: У 50 т./ Редкол.: П.Сохань, Я.Дашкевич, І.Гирич та ін. Голов. ред. П.Сохань. – Львів: Світ, 2002 – Т.6.; Серія «Історичні студії та розвідки (1895-1900)». – 2004. – 696с.

51. Грушевський М.С. Нарис історії Київської землі від смерті Ярослава до кінця XIV сторіччя. – К.: Наук. думка, 1991. – 560с. – (Пам'ятки історичної думки України).

52. Гумилев Л.Н. Древняя Русь и Великая степь. – М.: Мысль, 1989. – 764с.

53. Гунчак Т. Симон Петлюра та євреї. К.: Либідь, 1993. – 48с.

54. Гураль П. Українська мова – мова державна. (Україн-

ський часопис конституційного права. 2017/3 УДК 342.4)

55. Гуржій О. Іван Скоропадський. – К.: Видавничий дім «Альтернативи», 2004. – 312с.; іл.

56. Данилов прокоментував заявлення Путіна по «Северному потоку – 2» <https://www.epravda.com.ua/rus/news/2021/06/4/674670/>

57. Дашкевич Я. Як Московія привласнила історію Київської Русі. Збірка «Учи неложними вустами казати правду». – К.: Темпора. 2011. Інтернет-ресурс. Режим доступу: <http://universum.lviv.ua/journal/2011/6/dashk.htm>.

58. Дашкевич Я. Степові держави на Поділлі та в Західному Причорномор'ї як проблема історії України XIV ст. Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині. – Вип. №10. – 2006.

59. Двораковська У. Олег Ляшко: «Депутати не мають права гуляти, коли людей грабують» // Голос України. – №199. – 23.10.2018р.

60. Дворнік Ф. Слов'яни в європейській історії та цивілізації. Інтернет-ресурс. Режим доступу: <http://litopys.org.ua/dvornik/dv18.htm>

61. Демчук П.О. Міжнародні відносини та проблеми євроатлантичної інтеграції. Навчальний посібник. – К., ППП, 2004. – 264с.

62. Деружинский В. Мифы о Беларуси. – Минск: Харверст, 2016. – 336с.: ил. – (Неизвестная история).

63. Дзюба І.М. Пастка. Тридцять років зі Сталіним. П'ятдесят років без Сталіна. – К.: Криниця, 2003. – 144с. – (Сер. «Моя книгозбірня»).

64. Діак І.В. Україна-Росія. Історичні особливості становлення України та Росії. Інтернет-ресурс. Режим доступу: <http://dhost.info/newbabilon/ukrros/chapter2.html>

65. Договір о дружбе и границе между СССР и Германией (28.09.1939г.) Інтернет-ресурс. Режим доступу: http://lovearead.ec/read_book.php?id=75663&p=124

66. Донцов Д. Дух нашої нації. Серія «Життя і чин». ч.2. Видання 2-е. – Дрогобич: В-во «Відродження», 1991. – 341с.

67. Донцов Д. Дух нашої давнини // Політологія. Кінець XIX – перша половина XX ст.: хрестоматія / за ред. О.І.Семківа. – Львів: Світ, 1965. – с.508-551.

68. Дунець І. На що наштовхується Doing Business в Україні // Подільські вісті. – №59. – 30.05.2017р.

69. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т.1./Редкол.: ... С.В.Мочерний (відп. ред.) та ін. – К.: Видавничий центр «Академія», 2000. – 864с.

70. Энгельс Ф. Происхождение семьи, частной собственности и государства. – М.: Политиздат, 1985. – 238с.

71. Скельчик С. Імперія пам'яті. Російсько-українські стосунки в радянській історичній уяві. Київ, 2008.

72. Закомлистом А.Ф. Судебная этика. – СПб: Юрид.

центр Пресс, 2002.

73. Збережемо тую славу. Громадський рух за увічнення історії українського козацтва в другій половині 50-х – 80-х рр. ХХ ст. Збірник документів та матеріалів. Упорядники Бажан О.Г., Ігнатуша О.М., Тедеев О.С., Циганенко О.Р., Шевчук О.А. – Київ. – «Рідний край». – 1997.

74. Зварич К. Царські зарплати в ... убогім царстві // Подільські вісті. – №29-30. – 16.03.2017р.

75. Зубков М. Післяслово. Шевченко Т.Г. Кобзар / Тарас Шевченко. – Х.: ВД «Школа», 2014. – 576с.

76. Іванченко Р. Історія без міфів: Бесіди з історії української державності/ Р.П.Іванченко. – 3-ге вид., переробл. і доповн. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2014. – 624с. – Бібліогр.: 601-617

77. Ідзьо В.С. Українська держава в ІХ-ХІІІ століттях. – Львів: СПОЛОМ, 2010.

78. Історія русів / Укр. пер. І.Драча; [передм. В.Шевчука; прим. Я.Дзири, І.Дзири; іл. О.Шганка]. – 2-ге вид. – К.: Веселка, 2003. – 366с.

79. История политических и правовых учений: Учебник/ Под ред. В.С.Нерсесянца. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Юрид. лит., 1988. – 816с.

80. Каппелер, Андреас. Нерівні брати. Українці та росіяни від середньовіччя до сучасності/ Андреас Каппелер; пер. з нім. В.Кам'янець. – Чернівці: Книги – ХХІ, 2018. – 320с.

81. Караванський С. Звідки пішла єсть московська мова або шила в мішку не сховаєш. – Львів: БаК, 2012. – 192с.

82. Карамзин Н.М. Предания веков/ Сост. вступ. ст. Г.П.Макогоненко; комм. Г.П.Макогоненко і М.В.Иванова; – Ил. В.В.Лукашова. – М.: Правда, 1988. – 768с.

83. Карпюк Г. Інформаційна війна: хочеш перемогти – наступай // Урядовий кур'єр. – №36. – 21.02.2018р.

84. Ківалов С. Фактом реформи довіру до судів не повернеш // Голос України. – №236. – 16.12.2017р.

85. Кінах А. Нам украї потрібні стратегія розвитку, системні програми з окремих сфер економіки, які підкріплені активними діями влади та суспільства // Голос України. – №197. – 19.10.2018р.

86. Кіссінджер Г. Світовий порядок. Роздуми про характер націй в історичному контексті / пер. з англ. Надія Коваль. – 2-ге вид. – К.: Наш формат, 2018. – 320с.

87. Ключевский В.О. Сочинения: В 8 т. – М.: Госполитиздат, 1956. – Т.1.

88. Ключевский В. Курс русской истории. 2-е издание. Часть I. – М., 1904.

89. Ключевский В.О. Русская история. Полный курс лекций. Лекция семнадцатая. Интернет-ресурс. Режим доступа:http://rtunes.ru/content/ebooks/free_ebooks/vasily_klyuchevsky/russian_history_full_course_of_lectures/russian_

history_full_course_of_lectures.a4.pdf

90. Ключевский В.О. Энциклопедический словарь русской истории. Современная версия /В.О.Ключевский; (сост., примеч. Н.Соломадиной). – М.: Эксмо, 2008. – 768с. ил.

91. Коваль Л. Чи стануть заробітчани інвесторами громад? // Голос України. – №42. – 03.03.2016р.

92. Коваль М.В. Україна: 1939-1945. Маловідомі і непрочитані сторінки історії. – К.: Вища шк., 1995. – 194с.

93. Ковальський В. Принцип єдності історичного і логічного у сучасних правових реаліях // Щомісячн. наук. журн. Юридична Україна. – №10. – 2014.

94. Ковальчук В.Б., Панчук І.О. Правосвідомість як фактор утвердження демократичних основ державного та суспільного ладу: [монографія]/ В.Б.Ковальчук, І.О.Панчук. – Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2016.

95. Колесніченко В. Захист прав людини – найголовніша національна ідея країни // Голос України. – №27. – 11.02.2012р.

96. Кононенко П.П. Українознавство: Конспект лекцій/ П.П.Кононенко, А.Ю.Пономаренко. – К.: МАУП, 2005. – 392с.

97. Кононенко П.П. Українознавство: Підручник для вищих навчальних закладів. – К., 2005.

98. Конквест Р. Жнива скорботи: Радянська колективізація і голодомор./ Пер. з англ. – К.: Либідь, 1993. – 384с.: іл..

99. Коняев Н.М. Подлинная история Дома Романовых/Н.М.Коняев. – М.: Вече, 2009, – 672с.

100. Косенко А.О. Козаки: Лицарський орден України: Міфи. Коментарі. – Вид. 2-ге, доопр./Леонід Косенко. – Х.: ВД «ШКОЛА», 2009. – 608с.

101. Косик В. Україна і Німеччина у Другій світовій війні. –Париж-Нью-Йорк-Львів, 1993.

102. Корнієвський О. Що є і що ще треба, або До порядку денного розвитку взаємовідносин держави і громадянського суспільства // Голос України. – N194. – 10.10.2019р.

103. Костомаров Н.И. Собрание сочинений. – СПб., 1903. – Кн.1.

104. Костомаров М. Дві руські народності. Слово – культура – духовність. – №6. – 2001.

105. Костомаров Н. Две русские народности // Основа. – СПб., 1861. – №3. – С. 33-80. Інтернет-ресурс. Режим доступу: <http://litopys.org.ua/kostomar/kos38.htm>.

106. Костомаров Н.И. Исторические произведения. Автобиография/Сост. и ист.-биогр. очерк В.А.Замлинского; Примеч. И.Л.Бутича. – 2-е изд. – К.: Лыбидь, 1990. – 736с. («Памятники исторической мысли Украины»)

107. Кравцов О. Під гаслами проведення реформи судової системи розвалюють навмисно // Закон і бізнес. – №9 (1255). – 27.02 – 04.03.2016р.

108. Крамар С.І. Місто Кам'янець на Поділлі у XIV-XVIII століттях: магдебурзьке право, судочинство та самоврядування громад. Історико-правовий нарис. – Кам'янець-Подільський: ПП «Медобори-2006», 2010. – 335с.: іл..

109. Крамар С. Майте сміливість слідувати зову Вашого серця та інтуїції. Інтернет ресурс. Режим доступу: <http://mozagazeta.com/news/a-6857.html>

110. Крамар С.І. Судова влада як втілення справедливості. Поділля: із глибини віків у сьогодення. Історичні нариси./ За заг. ред. Крамара С.І. – Кам'янець-Подільський: ПП «Медобори-2006», 2011. – 328с.

111. Крамар С.І. Справедливість у судочинстві (концептуальні елементи). Тисячоліття розвитку: від купецьких до господарських судів / За заг. ред. Крамара С.І. – Хмельницький, 2016.

112. Крамар С.І. Україна-Русь vs Московія: настільна книга / Кам'янець-Подільський: ПП «Медобори-2006», 2017. – 408 с.: іл..

113. Крамар С.І. Україна-Русь Московія: настільна книга. Навчальний посібник. Хмельницький: ТзОВ «Поліграфіст», 2019. –219с. іл..

114. Крип'якевич І.П. Історія України. – Львів: Світ, 1990.

115. Крупницький Б.Д. Гетьман Іван Мазепа та його доба / Пер. з нім., передм., прим. О.Струкевича. – К.Б Грамота, 2008. – 352 с.: іл..

116. Кудряченко А.І. Політична історія України ХХ століття: Підручник для студ. вищ. навч. закл./ А.І.Кудряченко, Г.І.Калінічева, А.А.Костира. – К: 0,МАУП, 2006. – 696с. – Бібліогр.: 670-695.

117. Кузьмин А.Г. Две концепции начала Руси в Повести временных лет // История СССР. – 1969. – № 6.

118. Куліш А. Голодомор 1921-1923 років в Русі-Україні як продовження етнічної війни 1917-1921 років. – Харків, 2003. –120с.

119. Куліш А.Ф. Книга пам'яті українців. Науково-пізнавальний посібник. – Харків: «Просвіта», 2000.

120. Кульбовський М. Мова – портрет національного духу українців // Проскурів. – №44. – 05.11.2015р.

121. Кульчицький С. Українська революція 2004 р. – К.: Генеза, 2005. – 368с.

122. Кульчицький С. Наша надія в тому, що вже з'явилося перше пострадянське покоління // Урядовий кур'єр. – №195. – 21.10.2015р.

123. Кульчицький С.В. Голодомор 1932-1933 рр. як геноцид: труднощі усвідомлення. – К.: Наш час, 2007. – 424с.

124. Кутутяк М. Європа прореагувала на факти Голодомору 1930-х років байдуже, а то й ворожо // Урядовий кур'єр. – №234. – 12.12.2017р.

125. Куфальовський В. Символи української національної

ідентичності. Городок: Бедрихів край, 2019 – 80с.

126. Кучук А.М. Від радянської законності до людської гідності: правовий дискурс. Актуальні проблеми юридичної науки: збірник тез Міжнародної наукової конференції «Сімнадцяті осінні юридичні читання» (м.Хмельницький, 19-20 жовтня 2018 року): – Хмельницький: Хмельницький університет управління та права, 2018. – Перша частина. – 164с.

127. Ленин В.И. Полное собрание сочинений. т.50, с.50 <http://leninvi.com/t50>

128. Липинський В. Листи до братів-хліборобів. – Нью-Йорк, 1991.

129. Литвин В. Історія України. Підручник. Київ, Науково-виробниче підприємство «Видавництво «Наукова думка» НАН України», 2008.

130. Литвин В. Застереження історії для сьогодні // Голос України. – №82. – 06.05.2017р.

131. Литвин В. Історія як інструмент політики // Голос України. – №39. – 27.02.2018р.

132. Литвин В. Про війну і не лише про неї. Нотатки з приводу Дня пам'яті і Дня Перемоги // Голос України. – №84. – 08.05.2018р.

133. Липа Ю. Призначення України. – Нью-Йорк: Говерла, 1953.

134. Літопис Руський / Пер. з давньорус. Л.Є Махновця; Відп. ред. О.В.Мишанич. – К.: Дніпро, 1989. – XVI. – 591с.

135. Літопис Самовидця. Видання підготував кандидат філологічних наук Я.І.Дзира. – Київ: «Наукова думка», 1971.

136. Лук'яненко, Левко. Національна ідея і національна воля: – К.6 МАУП, 2003. – 296с.

137. Лосев І. Буржуазія родом із совка. Інтернет-ресурс. Режим доступу: <http://m.tyzhden.ua/Columns/50/71716>

138. Лузанов О.О. Жизнь последнего председателя Одесского коммерческого суда М.Ф.Лузанова. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «200 років господарського судочинства в Україні. Сучасність і майбутнє», (Одеса, 4-5 груд. 2008р.)/ Одеський апеляційний господарський суд; Вищий господарський суд України; Державна судова адміністрація України; Рада Європи. – Одеса: Астропринт, 2009. – 384с.

139. Макаров Ю. Дохла корова в Кремлі. Український тиждень. – N33-34. – 31.08.2017р.

140. Матеріали курсу підготовки медіаторів із кола посадовців, які займають керівні посади в органах виконавчої, законодавчої та судової влади. Спільна програма Європейської Комісії та Ради Європи «Прозорість та ефективність судової системи України». – Київ, 2010.

141. Мазепа: Збірник / Передм., упоряд. тексту й іл., комент. Ю.І.Іванченка. – К.: Мистецтво, 1993. – 240с.; 6 іл.

142. Мала енциклопедія етнодержавознавства.К., 1996.

143. Маліш П.І. Розгул диявола триває: Січень-Лютий 1938 року. – Х.: «Інтрада», 2011. – 336с.
144. Малик Я., Вол Б., Чуприна В. Історія української державності. – Львів: Світ, 1995. – 248с.
145. Мельник С. – кандидат у народні депутати України. Липень-2019.
146. Минуле України: відновлені сторінки/ Ред-кол.: І.М.Хворостяний (голова) та ін. – К.: Наук.думка, 1991. – 280с.: іл..
147. Мовчан Д. Феміді вказали на вихід // Закон і Бізнес. – №12. – 25.03.2016р.
148. Мороз О. На межі // Голос України. – №74. – 22.04.2016р.
149. Мороз О. Українська весна – 2019. Роздуми на політичні (і не тільки) теми // Голос України. – №87. – 11.05.2019р.
150. Мороз О. Відступати нікуди // Голос України. – №213. – 10.11.2018р.
151. Морозов Н. Новый взгляд на историю русов. – Киев: ФОП Стебеляк, 2017. – 544с.
152. Мотиль О. Підсумки імперій: занепад, розпад і відродження. Київ, 2009.
153. Наконечний Є. Украдене ім'я: чому русини стали українцями. Кам'янець-Подільський, 2013.
154. Настольная книга судьи. – М., «Юридическая литература», 1972. – 744с.
155. Нестеренко В.А. Голодомор та етноцид українців Поділля у 1930-ті роки. Збереження національної ідеї та національної самосвідомості українського народу в контексті трагічних подій XX століття (до 80-х роковин пам'яті жертв Голодомору 1932-1933рр. в Україні): зб. наук. пр. / гол ред. Л.Г.Білий. – Хмельницький: Вид-во ХІ МАУП. 2014. – Вип.7. – 284с.
156. Норман Дейвіс. Європа: Історія/ Пер. з англ. П.Таращук, О.Коваленко. – К., «Основи» 2014. – 1464, 1496 с., іл.
157. Носовский Г.В. Русь. Подлинная история Великой Русско-Ордынской Средневековой Империи/ Г.В.Носовский, А.Т.Фоменко. – М.: Астрель: АСТ, 2009. – 320с.
158. Огієнко І. Нариси з історії Української Православної Церкви (фрагменти)/ Іван Огієнко (Митрополит Іларіон) // Політологія. Кінець XIX – перша половина XX ст.: хрестоматія/ за ред. О.І.Семківа. – Львів: Світ, 1996.
159. Онацький Є. Наше національне ім'я. Наш національний герб. – [Б. м.] Українське вид-во «Перемога», 1949.
160. Онопенко В. Мені судилося (виступи, листи, інтерв'ю, хроніка подій – 2006-2010 роки) / Упорядники А.Бень, М.Мельник. – К.: Атіка, 2010. – 580 С.: іл..
161. Олуйко В. Об'єднатись і перемагати. Моя вікіпедія./ Віталій Олуйко. Хмельницький, ФОП Мельник А.А., 2020. – 284с.

162. Олуйко В.М. Історія влади. – Хмельницький, 2012.
163. Опришко В. Реалії соціальної «справедливості» у контексті моралі // Голос України. – N150. – 09.08.2019р.
164. Оріон Я. Голос предків. (Лозко Г.С.Велесова Книга. Наукове текстологічне дослідження, переклад на сучасну українську мову, релігієзнавчий коментар, публікація архівних матеріалів та оригінальних текстів Ю.Миролюбова, укладання словника на 8,5 тис. слів, покажчики, бібліографія, ілюстрації. – Вид. 7-ме, зі змінами та доповненнями. – Київ: ФОП Стебляк, ТОВ «Мандрівець», 2015. – 512 с.)
165. Остафійчук В.Ф. Історія України: сучасне бачення: Навч. посіб. – К: Знання-Прес, 2002.
166. Павленко Н.В. Екстрактивні інститути в економічній системі України. <http://univd.edu.ua/science-issue/issue/1010>
167. Парубій А. До 360-ї річниці Конотопської битви. – Голос України. – N125. – 06.07.2019р.
168. Пащенко В. ФСБ засекретила архіви КГБ до 2044 року // Урядовий кур'єр. – №225. – 29.11.2017р.
169. Півторак Г.П. Походження українців, росіян, білорусів та їхніх мов. Міфи і правда про трьох братів слов'янських із спільної колиски. – К., 2001.
170. Півторак Г. Українці: звідки ми та наша мова. Інтернет-ресурс. Режим доступу: <https://day.kyiv.ua/uk/article/ukrayina-incognita/ukrayinci-zvidki-mi-ta-nasha-mova-0>.
171. Письмо Гитлера к Муссолини 21 июня 1941г. Інтернет-ресурс. Режим доступу: http://loveread.ec/read_book.php?id=75663&rp=124
172. Плохий С. Брама Європи Харків, 2016.
173. Повість минулих літ – література часів Київської Русі. Інтернет-ресурс. Режим доступу: <http://www.ukrlib.com.ua/narod/printout.php?id=7&bookid=2>
174. Політична еліта в Україні. Інтернет-ресурс. Режим доступу: <http://all-politologija.ru/ukr/politichna-elita-v-ukraini>.
175. Полонська-Василенко Н. Історія України: у 2 т. т.1 До середини XVII століття. – К.: Либідь, 1992.
176. Почепцов Г. Війна четвертого покоління – це війна культур // Проскурів. – №10. – 16.03.2017р.
177. Праці Українського Наукового Інституту. Варшава, 1932.
178. Прокопчук С. Справжня демократична свобода на-самперед передбачає глибокі знання своїх історичних ворогів, власних недоліків і слабкостей // Урядовий кур'єр. – №159. – 29.08.2017р.
179. Про крещення Руси и в связи с этим. Меря Мир. Інтернет-ресурс. Режим доступу: http://merjamaa.ru/news/pro_kreshhenie_rusi_i_v_svjazi_s_eshim/ 2014-07-30-918.
180. Промови, що змінили світ; Пер. з англ. В.Горбатько.

- К.: Вид. група КМ-БУКС, 2018. – 328с.
181. Ребет А. Теорія нації. Львів, 1997.
182. Реєнт О.П., Коляда І.А. Усі гетьмани України: Легенди. Міфи. Біографії / О.П.Реєнт, І.А.Коляда; худож.-формлювач А.С.Ленчик. – Харків: Фоліо, 2017. – 415с. – (Історичне досє).
183. Романюк Я. Конституційні зміни посилення політичного впливу на суддів чи деполітизація // Голос України. – №46. – 15.03.2016р.
184. Ротфельд А. Досі всі українські лідери дбали про себе більше, ніж про власний народ // Урядовий кур'єр. – №95. – 29.05.2014р.
185. Рубінштейн, Джошуа. Останні дні Сталіна / пер. з англ. Д.Святенко. – Харків: Вид-во «Ранок»: Фабула, 2017. – 256с.
186. Сайко О. Мова і нація: філософський та психологічний аспекти. Вісник Львівського університету. Серія журналістики. – 2004. – Вип. 25.
187. Селіванов А. Без права відмовити у судовій присутності // Голос України. – №86(5336). – 15.05.12р.
188. Семененко В.І. Історія України: Прихована правда: Від козацьких часів до сьогодні. – Х.: ВД «ШКОЛА», 2009. – 400с.
189. Семенчук В. Двомільйонна армія гітлерівського «русского мира» // Голос України. – №14. – 25.01.2017р.
190. Семенюк С. Українські історико-етнічні землі (Польща, Угорщина, Румунія, Словаччина, Чехія, Австрія, Саксонія). – Львів: Апріорі, 2011. – 640с.
191. Сенат США визнав Голодомор геноцидом // Голос України. – №189. – 06.10.2018р.
192. Сенека Л.А. Моральні листи до Луцілія. Лист 5. Інтернет-ресурс. Режим доступу: http://ae-lib.org.ua/texts/seneca_ad_lucilium_epistularum_moralium__ua.htm.
193. Сергійчук В. «Литва квітнет русчиною...» // Голос України. – №121. – 05.07.2017р.
194. Сергійчук В. Із Росії напившись чистої води // Голос України. – №107. – 14.06.2017р.
195. Сергійчук В. У боротьбі за власну гідність // Голос України. – №126. – 12.07.2017р.
196. Сергійчук В. Головне – визволення українського народу з-під чужої кормиги // Голос України. – №55. – 23.03.2018р.
197. Сергійчук В. Іван Мазепа: «Щоб ні в чому Москві не вірили...» // Голос України. – №74. – 20.04.2018р.
198. Сергійчук В. Ушанувати всіх невинно убієнних // Голос України. – №88. – 16.05.2018р.
199. Сергійчук В. Не зійшлися князі до Києва // Голос України. – №112. – 21.06.2017р.
200. Сергійчук В. Якщо по доброму не вийдуть з України,

силою вигнати треба // Голос України. – №240. – 22.12.2017р.

201. Сидоренко М. Роль політичних еліт України і Росії в модернізаційних процесах початку 1990-х років. Інтернет-ресурс. Режим доступу: <http://www.politik.org.ua/vidmagcontent.php3?m=1&n=61&c=1345>.

202. Силенко А. Мага Віра. Рідна Українська Національна Віра (РУНВіра). Велике Світло Волі. Співвідношення віри, науки, філософії, історії. – Велика Британія – США – Канада – Австралія – Західна Німеччина: Видання Об'єднання Синів і Дочок України Рідної Української Національної Віри, 1979. – 1428с.

203. Сироїд О. Бюджетне фінансування виведе партії з-під впливу олігархів // Голос України. – №105. – 08.06.2016р.

204. Січинський В. Чужинці про Україну. – Львів: Слово, 1991.

205. Смілянська А. Історичні обставини вимагають посиленої уваги до формування національної ідентичності та почуття патріотизму // Голос України. – №79. – 29.04.2016р.

206. Смолій В., Степанков В., Правобережна Україна у другій половині XVII-XVIII ст.: проблема державотворення, К., Інститут української археографії НАН України, 1993.

207. Соловьев С.М. История России с древнейших времен. Т.27.

208. Соловьев С.М. «История России с древнейших времен». Интернет-ресурс. Режим доступу: <http://www.kulichki.com/inkwell/text/special/history/soloviev/solovlec.htm>

209. Солонін М. «23 июня: «день М». Інтернет-ресурс. Режим доступу: http://loveread.ec/read_book.php?id=75663&p=124

210. Сорокин П. Человек. Цивилизация. Общество. Москва. – 1992.

211. Соціальна боротьба в місті Львові в XVI-XVIII ст. // Збірник документів. – Видавництво Львівського університету під редакцією Кіся Я.П. – 1961.

212. співаковський О. Чого вчить нас вступна кампанія 2018р. // Голос України. – №174. – 18.09.2018р.

213. Степанков В.В. Політична еліта: кілька міркувань з приводу сутності поняття. Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка Історичні науки. Том 21. 2011р. http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Nrkrnu/2011_21/20_3.pdf

214. Степанков В. Незасвоєні уроки Майдану. Переекзаменовка // Подолянин. – 17.02.2017р.

215. Степанков В.В. Політична еліта: пошук нового підходу до з'ясування її сутності. Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка Історичні науки. Том 22. 2012 р. <http://praci-history.kpnu.edu.ua/article/view/53510/49567>

216. Стражний О.С. Український менталітет: Ілюзії. Міфи. Реальність: монографія/ О.С.Стражній. – К.: Книга, 2008.

217. Стригун Ю. Одоначер, король рутенів, готів, угрів і герулів. Інтернет-ресурс. Режим доступу: [http:// kmisto.info/ articles/8588.html](http://kmisto.info/articles/8588.html)).

218. Струкевич О. Постать І.Мазепа як складник українського природно-історичного характеру. Крупницький Б.Д. Гетьман Іван Мазепа та його доба / Пер. з нім., передм., прим. О.Струкевича. – К.6 Грамота, 2008. – 352 с.: іл..

219. Субтельний О. Україна: історія / Пер. з англ. Ю.І.Шевчука. Вст. ст. С.В.Кульчицького. – 3-те вид., перероб. і доп. – К.: Либідь, 1993.

220. Сулима Л. Останній гетьман. До 100-річчя постанови Держави Скоропадського // Голос України. – №80. – 28.04.2018р.

221. Сушинський Б. Князі та полководці стародавньої України. Том 2. – К.: Арії, 2016.

222. Тарас А. Краткий курс истории Беларуси. IX-XXI вв. Минск: Харверст, 2014. – 544с.: ил. – (Неизвестная история).

223. Теффт Д. Громадяни мають бути впевнені у незалежності правосуддя. – Юридичний вісник України – 2012р. – №21(882).

224. Тисячоліття розвитку: від купецьких до господарських судів / За заг. ред. Крамара С.І. – Хмельницький, 2016.

225. Троцкий Л. Сталин. «Терра»-«Тетга» 1990 т.2.

226. Тютюнник Є. Братні народи – це геніально підлий термін. Бо брати можуть бути лише старший і молодший // Урядовий кур'єр. – №92. – 20.05.2017р.

227. Уваров А.С. Меряне и их быт по курганным раскопкам. – М., 1872.

228. Урядовий кур'єр. – №224. – 29.11.2016р.

229. Урядовий кур'єр. – №159. – 29.08.2017р.

230. Фаизов С. Где Москва, где восток, где запад? Географическая полемика между крымским ханом Мухаммедом IV и царем Алексеем Михайловичем в 1655-1658гг. Кн. Україна та Росія: проблеми політичних і соціокультурних відносин / Збірник наукових праць, К., 2003.

231. Федоров К.Г. История государства и права зарубежных стран. Изд. 2-е, переработанное и дополненное. – Л., 1977.

232. Фенбі Джонатан. Альянс. – К.: Темпора. 2010 – 542с.

233. Филарет. Если бы в Украине была единая православная церковь, возможно, не было бы войны на Донбассе, – Филарет. Інтернет-ресурс. Режим доступу: http://censor.net.ua/news/396423/esli_by_v_ukraine_byla_edinayapravoslavnaaya_tserkov_vozmojno_ne_bylo_by_voyiny_na_donbasse_filaret

234. Форд Г. Международное еврейство. Важнейшая проблема мира. Полное издание. Перевод с английского. – Бердянск.: Пульс, 2019. – 656с.

235. Фром Э. Бегство от свободы. Москва, – 1990.

236. Фуллер Лон А. Мораль права: Пер. з англ. Н.Комаро-

- ва. – Наукове видання. К.: Сфера, 1999. – 232с.
237. Харарі Ювал Ной. Людина розумна. Історія людства від минулого до майбутнього. Харків. 2018.
238. Харт Х.Л.А. Концепція права. / пер. з англ. Н.Комарова. – Наукове видання. К.: Сфера, 1998. – 236с.
239. Хрестоматія пам'ятників феодального государства и права стран Европы. // Под редакцией академика Корецкого В.М. – Москва, 1961.
240. Цвілюк С.І. буде вона вже не Україна... // Проскурів. – №21. – 22.05.2014р.
241. Чайковский А. Сагайдачний. – Київ: Варта, 1993.
242. Чернов В. Уроки Конотопської битви // Голос України. – №126. – 09.07.2019р.
243. Чепурний В. Ювілей непоміченої крадіжки // Голос України. – №127. – 10.07.2019р.
244. Чикаленко Є. Щоденник (1907-1917). – Львів, 1931. – 348с
245. Чорна С. З братами не воюють, або чому російсько-українські війни – не регіональний конфлікт, а прояв цивілізаційного протистояння // Голос України. – № 155. – 17.08.2016р.
246. Чорна С. Пропонують створити Національний інститут дослідження Голодоморів // Голос України. – №91. – 19.05.2018р.
247. Чорна С. Як Сталін знищував цвіт нації // Голос України. – №146. – 03.08.2019р.
248. Чехович В. Гетьманські статті XVII-XVIIIст./Мала енциклопедія етнодержавства. – К.: Генеза, 1996.
249. Шевченко А. Запитань залишається більше, ніж відповідей // Голос України. – №33. – 17.02.2018р.
250. Шевченко І. Україна між Сходом і Заходом: Нариси з історії культури до початку 18 століття/ авторизований перекл. Марія Габлевич, наук. ред. Андрій Ясіновський, вид. 2-е, випр. і доповн. Львів: Видавництво українського католицького університету 2014. 288с.
251. Шевченко Т.Г. Кобзар /Тарас Шевченко. – Х.: ВД «Школа», 2014. – 576с.
252. Шевчук В. Нерозгадані таємниці «Історії русів». Передмова до книги «Історія русів». – К.: «Веселка», 2003.
253. Шелухін С.П. Україна – назва нашої землі з найдавніших часів. – Прага, 1936.
254. Шпак В. «Побили ми себе самі...» // Урядовий кур'єр. – №72. – 15.04.2017р.
255. Шпак В. Мар'янівський орфей // Урядовий кур'єр. – №52. – 21.03.2015р.
256. Шпак В. Ленінські жнивварі з кулеметами // Урядовий кур'єр. – 05.05.2018р.
257. Шпак В. Не такий народ чи вожді? // Урядовий кур'єр. – №129. – 18.07.2015р.

258. Шпак В. Гірка правда про українське малоросійство // Урядовий кур'єр. – №17. – 28.01.2017р.
259. Штепа П. Українець і москвин. Дві протилежності. – Львів, ВФ «Відродження». 2010.
260. Штепа П. Московство: його походження, зміст, форми й історична тяглість: 9-е видання. – Дрогобич: Видавнича фірма «Відродження», 2012.
261. Штепа П. Мафія і Україна. – Львів: ВПК «Глобус», 2002.
262. Юрій М.Ф. Соціокультурний світ України / К.: Кондор, 2003. – 738с.
263. Ющик О. Учитися, учитися, учитися... // Голос України. – №94. – 22.05.2019р.
264. Ющик О. Гопак на граблях, або Про деякі міфи сучасної політології // Голос України. – №163. – 29.08.2019р.
265. Ющик О. Реформи чи експерименти? До чесної розмови з народом про владу // Голос України. – N204. – 25.10.2019р.
266. Яворницький Д.І. Історія запорозьких козаків: У 3 т./ Редкол.: П.С.Сохань (голова) та ін. – К.: Наук. Думка, 1990 – 560с. – (Пам'ятки іст. думки України) т.2
267. Яковенко Н.М. Нарис історії України з найдавніших часів до кінця XVIII ст.: [Навч. посібник для учнів гуманіт. гімназій ліцеїв, студентів іст. фак. вузів, вчителів.] – К.: Генеза, 1997. – 312с.
268. Ярова Н. Потрійний шанс на гідність та свободу // Подолянин. – 21.11.2016р.

Науково-популярне видання
Крамар Сергій Іванович

**Українська політична еліта:
«булава» або зрада**

Оригінал-макет: **Слободян Андрій Миколайович**
Дизайн обкладинки: **Крамар Владислав Сергійович**
Технічні редактори: **Ваків Василь Васильович**
Климчук Василь Васильович

Підписано до друку 25.09.2021.
Формат 64x90/16.
Гарнітура Bookman Old Style. Друк офсетний.
Ум. друк арк. 26,25.
Наклад 1000 прим.

Підготовлено до друку та надруковано:
ФОП Мельник А.А.
м.Хмельницький, вул.Чорновола, 37
т/ф (0382) 74-69-49, 74-32-22
097-905-16-15

